

Esperanto La Internacia Lingvo

*Sciencaj
Aspektoj*

LA INTERNACIA LINGVO

SCIENCAJ ASPEKTOJ

Prelegoj prezentitaj kadre de internacia
sciencia seminario 1978 en Ahrenshoop, GDR,
kaj aliaj kontribuoj, de Vera Barandovská,
Detlev Blanke, Ignac Florian Bociort,
Ludvik Fritsch, Marinko Gjivoje, Stojan
Gugev, Ottó Haszpra, Jaromír Jermář, Josef
Kavka, Boris Kolker, Jerzy Leyk, Árpád
Rátkai, Paul String, István Szerdahelyi.

Redaktis: Detlev Blanke

Kulturligo de GDR
Centra Laborrondo Esperanto
Berlin 1979

Eldonis: Centre Laborrondo Esperanto en Kulturligo de
Germania Demokratia Respubliko, DDR-108-Berlin,
Charlottenstr. 60

Herausgegeben vom Zentralen Arbeitskreis Esperanto im
Kulturbund der DDR

Diese Publikation ist nicht für den Verkauf im Buch-
handel bestimmt.

Druckgenehmigung: X V 19 20 Ag 203/258/79

Herstellung Kleinoffsetdruck H. G. Bierbach, Tonndorf 5301
Preis: M 9.—

Enhevo

<u>Detlev Blanke: Enkonduko</u>	1
<u>Parto I: Internacia lingva komunikado kaj interlingvistiko</u>	
<u>Árpád Rátkai: Klasika sistemo de la internacia lingvouzo..</u>	9
<u>Árpád Rátkai: Problemoj de la movadhistoriej esploroj.....</u>	16
<u>Detlev Blanke: La lingvoscienco kaj planlingvoj.....</u>	23
<u>Detlev Blanke: Interlingvistiko kaj interlingvistikaj esploroj</u>	42
<u>Jerzy Leyk: Sociologio de la lingvo, socilingvistiko, interlingvistiko.....</u>	58
<u>Jaromír Jermář: Etnaj problemoj kaj interlingvistiko.....</u>	65
<u>István Szerdahelyi: Interlingvistiko en Hungario (resumo).</u>	71
<u>Boris Kolker: Interlingvistiko kaj interlingvistikaj esploroj en Sovetunio.....</u>	74
<u>Marinko Gjivoje: Jugoslava kontribuo al interlingvistiko..</u>	79
<u>Vera Barandovska: Latinidej planlingvoj el la vidpunkto de latinisto.....</u>	89
<u>Detlev Blanke: Pazigrafioj.....</u>	95
<u>Detlev Blanke: La Esperanto-movado kaj sciencaj esploroj, tezaj konstatoj kaj proponoj.....</u>	100
<u>Parto II: Scienca priskribo de Esperanto</u>	
<u>István Szerdahelyi: Pri la lingvistika priskribo de Esperanto.....</u>	111
<u>Detlev Blanke: Kelkaj problemoj de la vortfarado de la germana lingvo kaj de Esperanto.....</u>	116
<u>Detlev Blanke: Motivado d^e la signifo de Esperantaj vortoj</u>	135
<u>Jerzy Leyk: Modelo de la Esperantaj lekssoformoj.....</u>	145
<u>Detlev Blanke: Resumo de disertacio.....</u>	151
<u>Stojan Gučev: Enkonduko en la fonologion de Esperanto.....</u>	164
<u>Parto III: Scienca apliko de Esperanto</u>	
<u>Ottó Haszpre: Spertoj kaj proponoj pri la aplikedo de Esperanto en la sciencoj kaj fakoj.....</u>	178
<u>Josef Kavka: ISAE-aplikado de Esperanto.....</u>	186
<u>Ludoviko Fritsch: Teknikaj vortaroj en Esperanto - problemoj de la fakterminologic en Esperanto.....</u>	193
<u>Marinko Gjivoje: La forto kaj la sorte de la Esperantoliteraturo en tutmondaj bibliotekoj.....</u>	199

II

<u>Ignac Florian Bociort:</u> Reflektigo de unuopaj kulturoj en esperantilingvaj publikejoj.....	210
<u>István Szerdahelyi:</u> La didaktika loko de la Internacia Lingvo en la sistemo de lernejaj studobjektoj.....	211
<u>Paul String:</u> Esperanto kiel objekto kaj instrumento de aŭtomata komputado.....	220
Parto IV: Aldonaĵoj	
Komuniko pri la internacia seminario "Sciencaj aspektoj de Esperanto"......	235
La kontribuintoj.....	237

Enkonduko

I

Respondante al la plifortiganta bezono organizi kaj kunordigi la internacion sciencan spertinterfason kaj esploradon pri interlingvistiko/esperantologio Centra Laborrondo Esperanto en Kulturligo de GDR (Fakgrupo interlingvistiko/esperantologio) okezigis de 17a ĝis 23a de aprilo 1978 en Ahrenshoop (norda GDR) internacion seminarion pri la temo "Sciencaj aspektoj de Esperanto". 31 partoprenintoj, faktekspertoj el Bulgario, CSSR, GDR, Hungario, Jugoslavio, Pollando kaj Rumanio resumis en 31 prelegoj kaj pli ol 150 diskutkontribuoj multajn gravajn atingojn, vidpunktojn kaj esplorproblemojn el la kampoj de interlingvistiko kaj esperantologio. Oni euskultis jenajn prelegojn "Scienca okupigo pri planlingvaj problemoj kaj la Esperanto-movado" (d-ro D. Blanke, GDR), "Sistemo de la internacia lingvo-uzo" (d-ro A. Rátka, Hungario), "Sociologio de la lingvo, sociolingvistiko, interlingvistiko" (d-ro J. Leyk, Pollando), "Metodoj por taksi kaj kompari generalejn planlingvojn" (ing. A. Münnich, Hungario), "Kelkaj etnologiaj problemoj kaj interlingvistiko" (d-ro J. Jermář, CSSR), "Problemoj de movadhistoriaj esploroj" (d-ro A. Rátka, Hungario), "Problemoj de dokumentado, informado kaj bibliografiado sur la kampo de interlingvistiko kaj esperantologio" (Lic. M. Givoje, Jugoslavio), "Interlingvistiko en Bulgario, CSSR, GDR, Hungario, Jugoslavio, Pollando, Rumanio, USSR" (prof. d-ro S. Gugev, d-ro J. Jermář, d-ro D. Blanke, d-ro I. Szerdahelyi, M. Givoje, Mag. J. Uspenski, prof. d-ro F. Bociort), "Pri la lingvistika priskribo de Esperanto" (d-ro I. Szerdahelyi, Hungario), "Modelo de la Esperantaj leksoformoj" (d-ro J. Leyk), "Komparo de etnolingvo kaj planlingvo" (d-ro D. Blanke), "Eblecoj kaj malfaciloj de interkompreno por parolantoj, kies gepatraj lingvoj apartenas al malsamej fonologiaj sistemoj" (prof. S. Gugev, Bulgario), "Cu optimuma sonsistemo? Eblaj metodoj serĉi optimumojn en la interhomaj perbuſa komunikado" (T. Vasko, Hungario), "La baza kaj minimuma Esperanto-vortaro" (prof. A. Boia, Rumanio), "Prezento de kulturo per Esperanto" (prof. d-ro F. Bociort, Rumanio), "Teknikaj vortaroj en Esperanto - problemoj de fakterminologio en Esperanto" (d-ro L. Fritsch, CSSR), "Problemoj de la prakt-

tika apliko de Esperanto kiel lingvo de la scienco" (d-ro A. Mathe, Hungario), "Cefaj direktoj de la agado por evoluigi la sciencan kaj fakan aplikadon de Esperanto" (d-ro O. Haszpra, Hungario), "Problemoj kaj taskoj de esploro de la sciencia esperantlingva libro" (Mag. I. Brachel, Pollando), "ISAE-aplikado de Esperanto" (d-ro J. Kavka, CSSR), ne ĝestis persone), "Komputado kaj lingvistiko" (ing. A. Münnich), "Esperanto kiel objekto de komputiloj" (d-ro P. String, GDR), "La pedagogia valoro de Esperanto kiel lerneja studobjekto" (d-ro I. Szerdahelyi), "Latinidej planlingvoj el la vidpunkto de letinisto" (d-ino V. Barandovská, CSSR). Krome d-ro E. Krause (GDR) prelegis diapositive pri la azijsaj landoj de li vizititaj. D-ro D. Blanke informis pri CED. Prof. Boia el Rumanio prezentis ankaŭ resumon de tre interesa studio de Constantin Dominte el Bukurešto "Fonostatistikaj rimarkoj pri Esperanto", kies plena teksto probable aperis en la nova numero de la revuo "Esperantologio".

Ne nur la alta nivelo de la prelegoj kaj diskutoj sed ankaŭ la intensivaj du- kaj plurflankaj rilatoj inter la fakkolegoj alportis por ĉiu konsiderinden fakan gajnon. Kiel substrekis prof. d-ro V. Falkenhahn, la gvidanto de la fakgrupo interlingvistiko/esperantologio ĉe CLE, la gastiganto havis kaŭzon tre ege danki alla partoprenintaj fakkolegoj pro la granda interlekta kontribuo, kiu faris la seminarion vere sukcesa.

La partoprenintoj akceptis leteron senditan al prof. B. Popović (Jugoslavio), longjara prezidanto de ISAE kaj ĉefredaktoro de "Scienca Revuo", en kiu ili dankis al li pro la grava farita sciencia laboro. Oni krome akceptis rekomenden deklaron (vidu parton IV: Aldonejoj).

La seminario havis sufice fortan internaciен effon. La ĉefredaktoro de "Budapešta Informilo" d-ro Mathe afablis publikigi la dokumentojn de la seminario kaj presis resumojn de la plej multaj prelegoj. Ankaŭ aliaj Esperantaj revuoj raportis.

Ekzemple en "Vočo", Jugoslevia Esperanto-revuo, n-ro 3/78 ni povis legi, el la plumo de Marinko Gjivoje, unu el la tre aktivej partoprenintoj de la seminario: "La seminario vere havis tutmonden signifon ne sole laŭ la temoj pritraktitaj sed ankaŭ la nombro de kompetentaj fakuloj kaj scienculoj, kiuj aktive partoprenis ĝin... La seminario sukcesis ne sole prezenti la ĉefajn problemojn de interlingvistiko kaj de esperantologio,

sed ankaŭ signi la plej gravajn direktojn de la scienco agado, kiu(j) estas plej urĝe prilaborende(j)."'

Redaktoro Jerzy Uspienski, la konata pola ĵurnalisto, prezentis reportojn pri la seminario en Radio Varsovio. En GDR aperis raporto, kune kun informoj pri la I-a Internacia Interlingvistika Konferenco (24. - 28. julio 1978 en Budapest) en la prestiĝa lingvistika revuo "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" (N-ro 2/1980).

II

1978 entute estis seminario-riĉa jaro. Pro tio ni menciu ankaŭ krom la Interlingvistika Konferenco en Budapest, la seminarion "Apliko de Esperanto en scienco kaj tekniko", kiu okazis la 7-an kaj 8-an de oktobro 1978 en Žilina kaj estis organizita de la scienc-teknika sekcio de la Asocio de Esperantistoj en Slovaka Socialisma Respubliko. (Jam aperis la kompleta 81-paĝa prelegomaterialo) Ankaŭ la 1-a Internacia Esperantologia Konferenco, en la kadro de la 63a Universala Esperanto-Kongreso 1978 en Varna, meritas mención. Aǔskultiĝis 9 prelegoj. En Pollando okazis studentaj sciencaj seminarioj, en Rumanio (Timișoara) oni arangis sciencajn prelegojn kaj decembro 1978 okazis la unua jarkunveno de la nove fondita Amerika Asocio por Esperantaj studoj en Novjorko.

Kompreneble, ankaŭ jam pli frue okazis interesaj sciencaj seminarioj.

Valoras mencii, ke la internacia lingvistika simpozio "Esperanto kiel lingvistika bazo de universala gramatiko kaj de metalingvo kaj kiel universala lingva fenomeno" de 4-a ĝis 6-a de aprilo 1975 en Kumroveč/Jugoslavio, donis iom da instigo al Centra Laborrondo simile provi. Pri la Simpozio de Kumroveč aperis libro (257 p.). Ankaŭ la interlingvistikaj konferencoj en Paderborn/FRG, kiujn organizas Siujare prof. H. Frank, apartenas al tiu speco.

En USONO "Modern Language Association" 1972 - 1977 Siujare ankaŭ arangis sciencajn seminariojn pri Esperanto. Bedaǔinde, ofte multaj interesaj prelegoj kaj valoraj materialoj restas nekonataj ĉar mankas ebleco ilin publikigi. Pro tio, ekz., oni nur malmulton scias pri diversaj, ĝajne interesaj, inter-

lingvistikaj seminarioj, kiujn organizis polaj studentoj. Ĉu ni povas permesi el ni la lukson, elspezi intelektan energion sen fiksi la rezultojn por plua fruktuzo?

III

La seminario de Ahrenshoop en GDR mem havis tre interesan sekvon en GDR. En la sama loko Centra Laborrondo Esperanto, denove en aprilo (16. - 19. 4. 1979) organizis "Seminarion pri Interlingvistiko" por lingvistoj de universitatoj kaj altlernejoj el GDR, utiligante la spertojn kaj sciencajn ekkonojn de la internacia el la pasinta jaro.

Oni invitis ĉiujn universitatojn kaj altlernejojn de GDR sendi interesitajn lingvistojn al tiu seminario. La invito estis riska eksperimento. Ci estis testo:

1. Ĉu entute reagos la lingvistoj?
2. Se jes, ĉu la fakgrupo povos esti kapable partnero en prelegoj kaj diskutoj?
3. Kiaj estos la sekvoj de la seminario?

Eĉ se neniu lingvisto estus aliginta al la seminario, la informmaterialo pri la temo (i. a. ampleksaj tezoj) almenaŭ atentigus pri la ekzisto de scienca okupigo pri la monda lingvo problemo, pri interlingvistiko, pri Esperanto. La testo donis surprizajn rezultojn. Anoncigis multe pli ol la kapacito de la seminario kapablis akcepti. Partoprenis entute representantoj de 4 universitatoj, 3 pedagogiaj altlernejoj, 4 ingenieraj altlernejoj, 2 pliaj altlernejoj, de la Akademio de la Sciencoj de GDR, de du centraj institutoj, komputila esplorcentro (Robotron - Dresden) kaj de Akademie-Verlag (Lektorato Lingvistiko). La 27 lingvistoj kaj 5 membroj (d-roj Blanke, Dahlenburg, String, Schüler, Hußner) de la fakgrupo interlingvistiko entute aŭskultis 11 prelegojn kaj abunde diskutis pri bazaj problemoj de interlingvistiko.

Valores mencii, ke du universitataj profesoroj, unu docento kaj unu supera assistanto mem transprenis temojn. Oni aŭskultis jenejn prelegojn:

- Aspektoj de la internacia lingva komunikado kaj la problema de la planlingvoj (d-ro D. Blanke)
- Socia komunikado bezono kaj mondej helplingvoj (doc. d-ro Otto Troebes, univ. Halle)

- La problemo de artefaritaj mondlingvoj ĝe Baudouin de Courtenay (prof. d-ro Frank Häusler, ped. altlernejo Magdeburg)
- Basic English (asist. Wolf-D. Wendt, Humboldt-Universitato, Berlin)
- Esperanto en teorio kaj praktiko (d-ro D. Blanke)
- Interlingvistikaj problemoj de polisemio en la komputila lingvoscienco (prof. d-ro Georg Meier, Humboldt-Universitato, Berlin)
- Esperanto kiel esplorobjekto per komputiloj (d-ro Paul String, Robotron Dresden)
- Internaciaj spertoj pri Esperanto kaj komputiloj (d-ro Martin Schüler, Akademio)
- Planlingvaj internaciaj mond Kongresoj en bildo kaj sono (d-ro D. Blanke)
- La planlingvo Esperanto kiel instruobjekto: internaciaj spertoj kaj rezultoj (d-ro Till Dahlenburg)
- La personeconforma efiko de la okupigo kun la planlingvo Esperanto (d-ro Joachim Hußner, teknika altlernjo Ilmenau)
- Stato de interlingvistiko en GDR kaj proponoj por estonta agado (d-ro D. Blanke)

La prelegoj sekvis intensaj diskutoj. Ciutage la fakgrupo prezantis du diversajn ekspoziciojn (antaŭtagmeze kaj posttagmeze) tiel montrante pli ol 150 sciencajn librojn pri la temo.

La partoprenintaj lingvistoj ne nur estis surprizitej pri la multo, kion oni jam povas diri kaj montri pri interlingvistiko, ili estis tre kontentaj pri la altnivela ebleco konatiĝi pri sciencia objekto ĝis tiam al ili preskaŭ tute nekonata. Ili esprimis sian fortan intereson pri similaj pluaj erangoj kaj materialoj. Krome montrigis, ke tiuj prelegintoj de la fakgrupo kapablis plene suverene prezenti kaj diskuti interlingvistikajn problemojn kun (parte eĉ internaciskale) reputaciaj profesiaj lingvistoj.

Tiu seminario estis kuraga kaj tre sukcesa paſo al plua antaŭenigo de interlingvistiko en GDR, kaj plene konfirmis la gustan komprenon flanke de CLE pri la ŝlosila rolo de la scienco.

La partoprenintoj de la internacia seminario 1978 en Ahrenshoop forte deziris la publikigon de tiuj prelegoj kaj de la diskutresumoj. Ni klopodis, kaj ni nur parte sukcesis.

Bedaŭrinde ne tiuj prelegintoj, kiuj promesis liveri la tekstojn de siaj prelegoj, plenumis sian promeson. Ankaŭ multe iom malfacile, kaj pro tempomanko ĉe nebla, redakti la ĉefajn rezultojn de la diskutoj, kiuj, cetero, estis tre intensej kaj interesej.

Kelkaj de la kontribuoj, kiujn ni publikigas en la kvar partoj de la volumo, estas iom sangitaj kaj prilaboritaj. Car la artikolaro de prof. Gugev en "Bulgara Esperantisto" pri fonologio parte respondas al lia prelego, prezентita en Ahrenshoop, ni represas tiun artikolaron. Car la prelego de Tibor Vasko ("Cu optimuma sonsistemo") plene bazigas sur lia teksto, aperinta en "Esperantologiaj kajeroj" n-ro 1 (Budapest 1976) kaj en "Kontakto" n-ro 48 ni ne enprenis ĝin en la volumon.

Bedaŭrinde la seminarion ne partoprenis fakulo el Sovetunio. Tiel ni tre volente aperigas la prelegon de Boris Kolker pri "Interlingvistiko en Sovetunio", kiun li prezентis en la kadro de la 1-a Internacia Esperantologia Konferenco, dum la 63-a Universala Kongreso 1978 en Varna/Bulgario. La prelego de Marinko Gjivoje pri Esperantaj bibliotekoj, prezентita dum la 2-a Internacia Esperantologia Konferenco 1979, kadre de la 64-a UK en Lucerno/Svisio, bazigas grandparte je materialoj voĉlegitaj siatempe en Ahrenshoop. Do ni prenis la plej lastdatan lian prelegon.

La redaktinto mem enigis en la volumon la tekston pri komparo de germana kaj Esperanta vortfaradoj, kiun li prezентis dum la 1-a Internacia Interlingvistika Konferenco en Budapest 1978. Aldone eniris la volumon liaj kontribuoj pri la motivado de vortosignifoj (2-a Internacia Esperantologia Konferenco 1979 en Lucerno), pri interlingvistiko, lingvoscienco kaj plenlingvoj, pazografioj kaj la resumo pri la prezентita, en la jaro 1976, doktoriga disertacio.

Bedaŭrinde ni ne sukcesis akiri la tekstojn de la vere elstaraj prelegoj de prof. Szerdahelyi. Ni do devis kontentigi per la resumoj kaj krome decidis represi lian studon pri "La didaktika loko de la Internacia Lingvo en Ja sistemo de lerne-

jej studobjektoj", aperinta en "Internacia Pedagogia Revuo". Ni esperas, ke la volumo donas kontribuon al la pluevoluigo de la scienco pritrakto kaj de la faka apliko de Esperanto.

Berlin, novembro 1979

Detlev Blanke

P a r t o I

Internacia lingva komunikado
kaj interlingvistiko

Árpád Rátkai

KLASIKA SISTEMO DE LA INTERNACIA LINGVOUZO

En ĉiuj sferoj de la socia agado ekzistas internacia lingva komunikado. La lingvouzo de la internaciaj kontaktoj estas unu el la plej malnovaj kaj plej vastaj sociaj fenomenoj, sed ankaŭ unu el la malplej studataj.

Tiu internacia lingvouzo ni konsideras sistemo, kiu estas proprece organiziginta tuto de la ĝin karakterizaj elementoj, t.e. de la uzoj de opaj lingvoj.

La sistemo konstante komplikiĝas. Anstataŭ detala priskribo de tiu komplikiĝo kiun vi trovas en la volumoj de la revuo "La Monda Lingvo-Problemo" (kaj en poste "Lingvaj Problemoj - Lingva Planado") ni ĉi tie mencias nur unu tre karakterizan ekzemplon, la laborlingvojn de la sortodecidaj Eŭropaj konferencoj:

Vestfaliaj pactraktatoj	1648:	franca
Viena packongreso	1815:	franca
Versajla packonferenco	1919:	franca, angla
Pariza packonferenco	1946:	franca, angla, rusa
Helsinkia konferenco	1975:	franca, angla, rusa, germana, hispana, itala.

Por ekzameni la evolutendencojn de la internacia lingvouza sistemo necesas konsideri unuavice ĝian fundamenton, t.e. la objektivajn historiajn procezojn. El la historiaj procezoj precipie la evolutendenco de la internaciaj kontaktoj determinas la internacian lingvouzon, do, al ĝi ni devas koncentri nian atenton.

1. Akcela kaj malegala internaciigo

La homaro estas survoje al la tutmonda integrigo. Tiu konata historia fenomeno en nia epoko konsciigis kaj ricevis la terminon internaciigo aŭ planedigo. Dum tiu procezo la interdependo de la landoj akcele kreskas. Konsekvence a k c e l e kreskas ankaŭ la ofteco de la internaciaj kontaktoj.

Alia propreco de la internaciigo estas la malegaleco, kiu bazigas sur la malegala ekonomia-socia evoluo. Tri aspektoj de la malegala internaciigo determinas la internacian lingvouzon: la geografia, la sfera kaj la historia malegaleco.

La geografia malegaleco signifas, ke estigas avanregionoj, kvazaŭ fokusoj de la internaciigaj tendenco. Ciu internaciiga fokuso havas sian altirkampon. Ekzistas samtempe pluraj altirkampoj unu apud alia, tamen ne sendepende unu de alia. Pluraj parte koincidas. Ne malofte fokusoj subordigas al alia, pli forta fokuso: ili strukturiĝas. La geografia malegaleco de la internaciigo kaŭzas, ke la internacia lingvouzo differencas laŭ regionoj de la mondo.

La sfera malegaleco signifas, ke en diversaj sferoj de la socia agado (ekonomiaj, politikaj, militaj, kulturaj, sciencaj, sportaj, ktp.) la internaciigo en malegala takto evoluas. Ekzistas pli rapide kaj ekzistas malpli rapide internaciigaj agadoj.

En la diversaj sferoj geografie malsame disvolviĝas la internaciigo, do la du malegalecoj kombiniĝas. Sekve en la diversaj sferoj ne koincidentaj avanregionoj kaj altirkampoj estigas. Ekz. la lingvo de la Universala Pošta Unio estas la franca, tiu de la Eŭropa ŝosea kaj fervoja vartransporto la germana, same kiel la lingvo de la internacia ŝosea turismo de la Eŭropa socialisma ŝtato.

La historia malegaleco signifas, ke la kombiniĝoj, de la geografiaj kaj sferaj malegalecoj senĉese ŝanĝas. Estigas novaj avanregionoj kaj novaj altirkampoj, sekve la tutu strukturo transformiĝas. Aperas ankaŭ novaj sferoj de la socia agado, kaj en la sama sfero aperas pliaj lingvoj en la internacia lingvouzo.

Jen kelkaj ekzemploj pri la historia malegaleco. En la 17-a jarcento apud la Mediteraneo la Atlantika marbordo de Eŭropo iĝis avanregiono de la internaciigo. En Orienta Eŭropo la internaciigo longtempe tre malrapide antaŭeniris, kaj inter la du mondmilitoj kvazaŭ rigidigis. Tamen tie en la lastaj jardekoj, sekve de la integrigo de la socialisma ŝtato la internaciigo ricevis impeton. Kaj ĝenerale en nia epoko: la ekonomiaj integrigoj estas la avanregionoj de la internaciigo. Ciu ŝango en la internaciiga strukturo havas siajn lingvouzajn konsekvencojn.

Sed el nia vidpunkto la termino "zono" por la ekonomiaj integrigoj estus tute erariga, miskonduka, ja ĝi esprimas staton. Fakte temas pri la plej dinamisma fenomeno, pri regiono, kiu influas sian cirkefon. Temas pri la avanregionoj, kiuj estas kvazaŭ la motoroj de la tutmonda integrigo. Guste en tiuj

avanregiono de la internaciigo ĉeas netolerebla la kontraŭa tendenco, la izoligo, la enfermigo. Guste ilia interna dinamismo stimulas la interregionajn kontaktojn, la tutmondan, la universalan internaciigon.

La diversaj teorioj pri la t.n. "zonaj lingvoj" estas senbazaj, fikciaj ĝuste pro tiu determina karaktero de la avanregionoj. Des pli interesaj estas por ni la faktaj lingvoj de vastaj, precipice tutmonde agadsferoj.

Krom la enkonduke mencita ekzemplo de la Eŭropaj diplomatiaj lingvoj de la plej vastaj interregistaraj organizacioj, la intermilita Ligo de Nacioj (LN) kaj ĝia posteulo, la Organizaĵo de la Unuiĝintaj Nacioj (UN):

LN 1919: angla, franca

UN 1945: angla, franca, rusa, hispana, ĉina

UN 1973: angla, franca, rusa, hispana, ĉina, araba

UN 1974: angla, franca, rusa, hispana, ĉina, araba, germana

(La germana en 1974 ne ricevis la statuson de "oficiala lingvo", kiel la aliaj ses. La plej grava konsekvenco de tiu jura diskriminado estas, ke la tradukelspezoj de la germana ne la UN-bugeton ŝargas, sed la germanlingvaj ŝtato-membroj mem kune devas aparte financi ilin. Tamen, el nia vidpunkto nun tiu distingo estas superflua.)

2. Transnaciaj lingvoj

La lingvoj, kiuj en certaj sferoj de la kulturo ĉeas iloj de la internacia komunikado, ricevis diversajn epitetojn. Dum la fino de la pasinta jc. tiel estis ĵurnalismaj terminoj, kiujn transprenis ankaŭ la lingvoscienco sen scienco esploro de la fenomeno. Tiuj terminoj false respegulas la lingvouzon, sed tre trafe la socian, la historian fonon de siaj ekuzigoj.

"Internacia lingvo". - Ĝi malkaſas la ĉefan, primaran funkcion de la lingvo. Ja temas pri nacia lingvo, kies socia portanto estas la koncerna etno. Tiu etno determinas la lingvon. Do, tute ne temas pri internacia lingvo, sed pri nacia lingvo, kiu akcesore havas internacian funkcion. Por la koncerna etno ĝi estas la lingvo, por la ceteraj ĝi estas la internacia lingvo.

"Monda lingvo". - Ĝia akcesora, internacia /pli ĝuste: interlingva/ uzo ricevis impeton dum imperiisma

ekspansio. Gi signifis lingvon de "monda imperio", t.e. granda imperio, kies partoj /kolonioj/ situuis dise en la mondo.

"Granda lingvo" - estas uzata almenaú en tri sencojo:

- lingvo de grandnombra popolo
- lingvo de "granda popolo", t.e. kulture, ekonomie, politike, ktp. granda aú grandpotenca, influhava
- la lingvo mem estas granda, t.e. havas grandan vortoprovizon, ktp.

"Kulturlingvo" - estas la malplej preciza termino. Ofte oni taktas ĝin kvalite pli supera, ol la aliaj. Tial la "destino" de la "kulturlingvoj" kvazaú memkompreneble estas la internacia rolo. Ne malofte ĝi ligigis al reakcias teorioj pri la supereco de certaj popoloj kontraú aliaj.

Por sciencia analizo tiu neniam unuece uzata terminaro estas ne nur maltauga, sed dangera, falsa, miskonduka. Eĉ en la tiutaga lingvouzo ĝi havas duban valoron.

Serĉante taŭgan terminon "transnacia lingvo" ŝajnas esti la plej adekvata. Transnacia lingvo estas tiu nacia lingvo, kiu apud sia prima rara, ĉefa /etna, nacia/ funkcio havas ankaú sekundaran, akcesoran funkcion en la internacia komunikado de certa socia agadsfero, en certa altirkampo.

Kompreneble ni devas elimini la opajn kaj eventualajn lingvuzojn. Transnacia lingvo estas nur tiu, kies transnaciigo igis pli-malpli vasta socia fenomeno. Ekz. nuntempe temas precipce pri la jenaj dek ses: angla, araba, ĉina, dana, franca, germana, hausa, hindia, hispana, indonezia, itala, japana, latina, portugala, rusa, súahila.

3. Inercforsto de la transnacieco

La malegala transnaciigo de diversaj lingvoj tute ne estas simpla respeguligo de la malegala ekonomia-socia evoluo.

Karakteriza trajto de la internacia lingvouzo estas la inercforsto, tiu fenomeno, ke la transnacieco de iu lingvo longe postvivas la ĝin kreintan situacion. La inercforsto estas tiel granda, ke la sekundara funkcio postvivas eĉ la primaran funkciojn, la koncernan etnan bazon (ekz. la latina).

Por klarigi la nunan transnaciecon de la franca necesas retrospekti ĉ. 300 jarojn, de la angla ĉ. 200 jarojn. Portempaj malpliigoj, poste novaj impulsoj komplikigis la transnaciigon de aliaj, ekz. la germana kaj la araba.

Pro la inercforsto la malpliigo de la transnacia rolo daŭras jarcentojn, kaj apenaŭ ni trovas ekzemplon de kompleta estingigo. La ste transnaciiginta lingvo ne elpuſas la pli malnovajn, sed establigas apud ili, kvazaŭ surtavoligas unu sur alian, kvazaŭ enfiltrigas inter la establigintajn.

La sistemo de la internacia lingvouzo do, estas malefermita sistemo, en kiu kreskas la nombro de la transnaciaj lingvoj. Tiu kresco estas kvantosango, kiu ne efikas al la karaktero de la tuta sistemo.

La enhavo de la sistemo

La internacia uzo de iu transnacia lingvo estas elemento de la sistemo. La enhavo de la sistemo estas la sumo de tiuj elementoj, ankaŭ kiuj mem estas sistemoj - el nia vidpunkto parto-sistemoj, kun siaj subelementoj.

Ekzamenante la konsiston de unu sola elemento (ekzemple transnacia uzo de unu lingvo) ni trovas sufice komplikan partosistemon, al kiu apartenas la jenaj:

- a) Interna instituciaro priservanta la transnacian uzon: institutoj, asocioj, fondaĵoj, stipendioj, ktp. en la lando, kies lingvo transnaciigis. Tiu instituciaro de la "gepatra" lingvo, ja temas pri instituciaroj de la sama lingvo en du diversaj funkcioj.
- b) Eksteria instituciaro priservanta la transnacian uzon. Ĝi funkcias ekster la etna bazo, tie, kie la koncerna lingvo estas "fremda". Apartenas al ĝi: la instruado de tiu "fremda" lingvo en la lernejoj, lingvo-lernejoj, lingvokursoj; tiun instruadon priservanta eldonado de libroj, diskoj, kasetoj, revuoj, ktp.; radio - kaj televid-kursoj kaj similaj elsendoj; edukado de lingvo-instruistoj, interpretistoj, tradukistoj; fabrikado de lingvolaboratorioj, interpretist-aparatoj, tradukmaŝinoj; jura regulado pri la instruado kaj uzo de la koncerna fremda lingvo; lingvoekzamenaj komitatoj, metodologiej institucioj, ktp.

- c) Scienca - apologia sfero ĝirkaŭ la koncerna transnacia lingvouzo: ĝia historio, elmontro de objektivaj interesoj ligitaj al la transnaciigo, organizo kaj plifortigo de la transnacia uzo kaj ĝiaj instituciaroj per sciencaj metodoj.
- e) Apologio a sinteno, kiu ofte manifestigas en kvazaŭrefleksaj kaj emociaj reagoj. Antaŭjugoj kaj mistikaj kredo (ekz. pri natureco de lingvoj) ĝirkaŭas la fenomenon de lingvo, kaj precipe la fenomenon de la transnaciigo de iu lingvo (ekz. pri destinitaco de iu lingvo). Por individuo lingvo aperas ne kiel produkto de la socio, sed kiel natura fortō. Speciale tiel aperas la transnaciaj lingvoj, kiuj montras kvazaŭ misteran forton je la disvastigo kaj uzado. Alternativoj decidindaj por la individuo estas ekstreme limigitaj, apenaŭ ekzistas. Transnacia lingvouzo alproprietas la individuon, kiu siaflanke klopodas alpropriigi "fremdan lingvon". Vere, funde alpropriita fremda lingvo havas ankaŭ emocian ligigon ... do, la individuo kaj intelekte, kaj emocie estas alpropriita de iu transnacia lingvouzo. Lia atitudo estas spontana, sed des pli facile manipulebla. Tiu atitudo estas la bazo de la valorujoj.

Tia konsisto de la elementoj rezultigas la inercforton de la transnacieco. La iam kreitaj instituciaroj devas plu-funkcii, eĉ se aperas pluraj novaj transnaciaj lingvoj. La nombro de la transnaciaj lingvoj neeviteble kreskas plu, ja la akcelo internaciigo ne nenigas ilian inercforton.

4. La sistemo kaj la individuo

La individuo apartenas al pluraj kultursferoj samtempe, kaj ne malofte pro tio al pluraj transnaciaj lingvaj altirkampoj. Kaj ne malofte ankaŭ en la saman kultursferon penetras la transnaciaj lingvoj unu post alia.

La nombro de la lernendaj lingvoj kreskas, kaj la individuo klopodas sekvi la komplikiĝantan situacion. Plifortigas la bezono lerni kelkajn transnaciajn lingvojn. Alivorte: la tutu sistemo alproprietas la individuon, kiu siaflanke klopodas alpropriigi "la kelkajn necesajn fremdajn lingvojn".

Fro la akcelo de la internaciigo en nia epoko jam dum unu generacio ŝangigas la sistemo. Tiu ne estas kvalita ŝango, sed

por la individuo signifas, sangigon de la lingva situacio. La foje lernita transnacia lingvo ne sufiĉas, pli kaj pli granda parto de la jam laborantaj plenkreskuloj devas alpropriigi ankaŭ la novajn. La tempo dediĉita al lingvolernado konstante kreskas en ĉiu agoklaso. La tuta sistemo iĝis nedezirata ŝargo, iĝis kontraŭhomajo, kiun neniu regas. La homo farigis koston de la spontana evo-luo.

Kontraŭ la plinombrigo de la transnaciaj lingvoj konstante fortigas la deziro pri la māpliigo. Tiu generala deziro nutris kaj nutras falsajn, sed popularajn teoriojn pri spontana evoluo konforma al la sociaj bezonoj, pri spontana eliminigo, kiu rezultigas la reston de unu sola lingvo en la sistemo. Tiuj teorioj estas tute falsaj, eĉ kontraŭsciencaj, ja ili konsideras nur ladeziron, sed ne la faktojn kaj la legojn de la fenomeno. Krome ili estas eksplikite reakcias, aplikante biologian legeon por socia fenomeno.

5. Antagonismo de la transnacia lingvouza sistemo

Sistemo de la internacia lingvouzo do fakte estas sistemo de transnaciaj lingvouzoj. Tiu sistemo spontane estigis. Konscie estigis ĝiaj elementoj, sed ne la tuta sistemo, ne la tuto. Oni klopodis kontentigi opajn bezonojn, sed ne konsideris la fincelon, solvon de la internacia lingvouzo ĝenerale. La sistemo konsistas el multnombraj elementoj, en-si-mem-aj eroj de la kulturagado, ne hipotezantaj fincelon. Tia kulturagado jam ne estas envera kulturagado, sed kulto. Tial en la sistemo de la transnaciaj lingvoj neeviteble aperas ankaŭ kultikaj trajtoj, "lingvokultoj".

La sistemo de la transnaciaj lingvouzoj nedirektate kaj sendirekte evoluas, ampleksigas, komplikigas. Konscieco de la elementoj ne efikas al la tuto, sed la tuto per sia dominanta karaktero influas la elementojn. La homo, la socio ne regas, ne direktas la tuton, ĝi spontane evoluas. Ĝi havas sian internan, propran, de la socio ne regatan dinamikon. Kiel ne koncie direktata kulturo ĝi neeviteble iĝis kontraŭhoma, iĝis nedezirata ŝargo.

La sistemo de la transnaciaj lingvouzoj fremdigaante igis kvazaú dua naturo por la socio, kiu ne mastras, ne regas, sed priservas ĝin, adaptigas al ĝi.

Inter la pli kaj pli konscia, objektiva kaj akcela internaciigo kaj la spontana, pli kaj pli fremdigaanta, klasika, transnacia lingvouza sistemo estas antagonisma kontraŭdiro.

Nur unu solvo ekzistas por la socio: forigi tiun klasikan, kaj krei novan, konscie direktatan, regatan, konvenan por la bezonoj lingvouzan sistemon.

La aserto de MARX kaj ENGELS en la Germana ideologio koncernas kaj la lingvon mem, kaj tiun lingvouzan sistemon: "Ke la individuoj siavice prenos komplete ankaŭ tiun produkton de sia specio sub sian kontrolon, kompreningar per si mem." (K. Marx/F. Engels: Die Deutsche Ideologie, en Bücherei des Marxismus-Leninismus, vol. 29, Berlin 1960. p. 448)

Arpád Rátkai

PROBLEMOJ DE LA MOVADHISTORIAJ ESPLOROJ

1. Du_teoriaj_tendencoj_por_superi_la_tradician_sistemon

La klasika, la tradicia transnacia lingvouza sistemo dekomence enhavis sian fundamentan, antagonisman kontraŭdiron. Sekve dekomence levigis provoj por solvi ĝin. Fortan antaŭenpuŝon ricevis tiuj klopodoj en la Novepoko, post la grandaj geografiaj malkovroj, dum la estiĝo de la mondmerkato. En la 17-a jc. jam konturiĝis du ĉefaj teoriaj tendencoj por superi la tradician sistemon. La du skizitaj solvoj estis:

- 1/ la Universala Lingvo
- 2/ la Internacia Lingvo

La Universala Lingvo signifas la lingvon de la lingve unueca homaro. La koncepto pri la Universala Lingvo krogiĝis al du filozofiaj tendencoj: la raciismo kaj la utopio socialismo.

Pioniro de la idealisma koncepto pri la Universala Lingvo estis la mezepoka filozofo RAMON LULL (1235 - 1315). La unuan fojon LULL provis klasifikasi la universalajn principojn kaj la ideojn. Tiu tendenco tamen strikte ligigis al la 17-jarcenta filozofia koncepto pri racismo. RENE DESCARTES 1629 kaj GOTTFRIED LEIBNIZ 1666 estis ĝiaj ĉefaj teoriistoj. Laŭ tiu tendenco la sur filozofia fundamento konstruenda, perfekta, racia lingvo devos esti kvazaŭ logika ŝlosilo por la pensado. Laŭ DESCARTES "Kun la helpo de tiu lingvo vilagano jugos pri la esenco de l' aferoj pli facile ol nuntempe jugos la filozofoj". La ĉefa celo por la raciistoj estis prilaboro de perfekta filozofia sistemo, la facile ellernebla Universala Lingvo devintus aperi nur kiel komproduktajo. Lingvoprojekton sur tiu teoria bazo multaj prilaboris, i.a. GEORGE DALGANO 1661, JOHN WILKINS 1668 kaj ankaŭ LEIBNIZ mem.

La utopiistaj socialistoj klopodis prilabori la bazajn principojn, eĉ multajn detalojn de la ideala sociordo. Ilia celo estis kreo de nova, justa, sensocikla sociordo, baziganta sur la socia egaleco. Neevitble aperis ĉe ili ankaŭ tiu penso, ke la lingva dividiteco en tiu sensocikla homaro devas malaperi, kaj la rezulto de la evoluo devas esti la lingva unueco de la homaro. Tiu Universala Lingvo devos esti perfekta, ja ĝi estos la lingvo de perfekta socio. La ideo de la Universala Lingvo tiel aperis kaj ĉe la renesancaj, kaj ĉe la 19-jarcen-taj utopiistoj.

La Internacia Lingvo signifas lingvon, kiun sole internacion funkcion havas kaj estas la plej ekonomie alpropriigebla kaj utiligebla fremda lingvo por la tutahomaro.

Gia teoria tendenco akceptas la lingvan diversecon de la homaro tia, kia ĝi estas, konservas ĝin, sed nur kun nova internacia lingvouza sistemo, konforma al la akcela internaciigo. La nova, de la socio regata, direktata, ekonomia lingvouzo ne plu bremsos, sed pozitive reefikos al la internaciigo.

La Internacia Lingvo, kiel plej ekonomie alpropriigebla fremda lingvo (kiun tiuseance la socio prenos sub sian kontrolon), kompreneble ne povas estigi spontane.

En la periodo, en la procezo de la estigo kaj poste en ĝia evoluo centran rolon havas la konsciencia agado, la lingvopolitiko aŭ lingvoplanado. Historio de la internacilingva movado estas la historio de tiu socia faktoro, tiu internacia komunumo, kies lingvopolitiko celas la kreon kaj la disvastigon de la Internacia Lingvo. Koncerne la lingvoplanadon la tendenco pri la Universala Lingvo kaj pri la Internacia Lingvo havis komunajn trajtojn. Tamen, plejparto de la aprioraj lingvoprojektoj krogiĝis al la tendenco de la Universala Lingvo, kaj plejparto de la aposterioraj lingvoprojektoj al la tendenco de la Internacia Lingvo.

Jan AMOS KOMENSKY 1668 estis la unua, kiu eksplikis la teorion pri la Internacia Lingvo, pri la nova lingvouza sistemo (en la termino Internacia Lingvo estiĝis nur en la dua duono de la 19-a jc., KOMENSKY uzis la malnovan terminon Universala Lingvo). En lia verko "La vojo de la lumo" troveblas la priscribo de la ĉefaj trajtoj de la nova lingvo kaj la nova lingvouza sistemo jene:

- a) ĝi estu "la sola lingvo, komuna por ĉiuj nacioj";
- b) "ĉiuj nacioj konservu kaj kulturu ankaŭ siajn proprajn lingvojn", kaj ankaŭ la lerneja edukado okazu en ili;
- c) ĝi devas esti preciza, fleksema, riĉa en nuancoj kaj belsona; ĝi devas esti tiel facile instruebla, ke ĉiu kapablu alproprigi ĝin, multe pli facile instruebla ol la naciaj lingvoj; sekve ĝia instruado rezultu la ŝparadon de tempo kaj energio; ĝi por neniu nacio licas esti malsimpatia, por ĉiu nacio devas esti same utila;
- ĉ) la nova lingvouza sistemo estas ŝtupo al la iama lingva unueco de la homaro.

La geniaj pensoj de KOMENSKY longe forgesiĝis. Nur en la lastaj jardekoj de la 19-a jc. ebligis la unua praktika paŝo al la realigo de la Internacia Lingvo. De post tiam en la centro de la sciencaj esploroj devas esti la socia praktiko, la praktiko de la internacilingva movado. La problemo ĉesis esti teoria.

2. La internaciilingva movado

Por lingvigi la lingvoprojekton de la Internacia Lingvo devis estigi socia portanto, socia bazo, kiu konsistis el diverslingvanoj, kiuj vivis en diversaj lingvaj sferoj kaj uzis la Internacian Lingvon en sia funkcio.

En la tria triono de la 19-a jc. la individuoj, kiuj interesigis pri la ideo de la Internacia Lingvo - nur por la ideo, la lingvo ankoraŭ ne ekzistis - certe estis malmultnombraj.

Tiu ĵ malmultnombraj diverslingvanoj, kiuj vivis en diversaj lingvaj sferoj, estis geografie disigitaj, vivantaj dia - spore en la mondo.

Por lingvigi iun ajn lingvoprojekton tiu diaspore vivanta individuaro bezonis komunikeblecojn, ja lingvo ne ekzistas krom sia parola kaj skriba formoj. Sen komunikeblecoj tiu individuaro ne povis iĝi komunumo. Dum la apero de tiuj komunikeblecoj tiu individuaro ekspluatatis ilin kaj komencis organizigi, komunumiĝi.

Kiuj estis tiuj novaj eblecoj? Tri decidaj faktoroj estis tiutempe: la internacia poŝta trafiko, la internacia persontrafiko kaj novaj, favoraj eldoneblecoj por la movadaj periodojoj.

3. La internacia poŝta trafiko

Historia turnopunkto de la internacia komunikado estis, kiam - pro la evoluinteco de la produktofortoj - la internacia poštотrafiko ĉesis esti privata afero kaj iĝis komuna, internata afero, organizita sur multe pli alta nivelo, ol antaŭe. La internacia korespondado ĉesis esti monopolio de la regantaj klasoj, kaj praktike por iu ajn atingebliĝis.

La amasan internacian letertrafikon ebligis la Universala Poŝta Konvencio, subskribita de 21 ŝtatoj en Berno 1874-10-09. Gi ekvalidiĝis 1875-07-01. Por internacia kunlaborado en la poštaj servoj tiuj ŝtatoj fondis la Generalan Poštan Union, kies nomo ekde 1878 estas Universal a Pošta Unio.

Dum la unuaj tri jardekoj de la Konvencio plimultiĝis la subskribintaj landoj, establigis la infrastrukturon de la internaciaj poštaj servoj, kaj la naciaj poštaj retoj iĝis partoj de mondskala sistemo. La tutmonda pošta integrigo efektiviĝis.

La nombro de la landoj (a), kiuj partoprenis en la internacia poštotorafiko, kaj la nombro de la leteroj senditaj eksterlanden (b) (en milionoj):

(a)	(b)	(a)	(b)
1875	15	1900	62
1880	39	1905	86
1885	54	1910	94
1890	41	1913	84
1895	66	1922	100
	795		2384

(WL. WOYTINSKY: Die Welt in Zahlen. Fünftes Buch. Handel und Verkehr. Berlin: Rudolf Mosse Buchverlag, 1927. p. 127.)

Dekobligo de la internacia letertrafiko dum malpli ol tridek jaroj estis la sekvo de la tutmonda pošta integrigo. Tia akceligo de la internacia letertrafiko estas unika fenomeno **gis** hodiaŭ.

4. La internacia persontrafiko

Dum la estigo de la internacia letertrafiko komenciĝis amasiĝi la internacia persontrafiko. En Eŭropo en tiuj jardekoj plenkonstruigis la fervoja reto, krome sistemiĝis kaj amasiĝis la transoceana persontrafiko. La internaciaj personaj kontaktoj en tiuj jardekoj amasiĝis, sekve ankaŭ la interlingvaj kontaktoj.

La amasa internacia persontrafiko estis ĉ. la jarcento sango. La teknikaj ŝangoj duonjarcenton poste (amasa aŭtomobilismo kaj aertrafiko) estis gravaj, sed nur stimulis la jam delonge ekzistantan amasan internacian persontrafikon.

5. Fayoraj eldoneblecoj de movadaj periodojoj

En la lastaj jardekoj de la 19-a jc. ankaŭ en la presejindustrio okazis revoluciaj ŝangoj. Disvastiĝis la cilindropapera uzo kaj la rotacia presado, sekve la tuta presejindustrio iĝis multe pli produktema. La presaj-prezoj restis daŭre malaltaj. Sur la periferioj de la preseja grandindustrio la restinta amaso de la pli malgrandaj presejoj havis plu nur siajn malnovajn aparatojn. Ili specialigis je tiu tereno de la produktado de libroj kaj revuoj en relative malgrandaj nombroj. Granda konkurencado, malalta prezooj kaj mallongaj presad-tempoj karakterizis la presejindustrion.

6. Sekvoj por la Internacia Lingvo kaj por sia movado.

Ĉiuj ĉi revoluciaj ŝangoj en la komunikado la unuan fojon en la historio ebligis, ke la diaspore vivanta individuaro (internacia resiganta pri la ideo de la Internacia Lingvo) formigu, strukturiĝu al organizita internaciilingva movado. Tiu historia ebleco realigis en la 80-aj kaj 90-aj jaroj kaj ĉirkaŭ la jarcento ŝango ĝis 1905. Estigis la socia bazon, la socia portanto de la Internacia Lingvo.

La formiganta internaciilingva movado komence klopodis lingvigi la lingvoprojekton de Volapuko en la 80-aj jaroj. Tamen alia lingvoprojekto, Esperanto, prilaborita kaj publikigita de ZALENHOFF 1887 montrigis la taŭga, kaj la movado - ĝi - iĝante Esperanto-movado - ĝin lingvigis en la periodo 1887 - 1905.

Speciale grava cirkonstanco por la estiganta lingvo ĝestis, ke la mencitaj internaciaj komunikeblecoj jam de la jarcento ŝango malebligis la disdialektigon.

(Cetere la Mario PEI en la sama periodo kaj pro la samaj kaŭzoj haltis la diverga tendenco de la brita kaj usona anglaj.) Lingvistikaj kaj amatoraj diskutoj pri la dangero de la disdialektigo de la Internacia Lingvo abundis kaj abundas ekde tiam. Strange, la lingvistoj ĉiam nur teorie ekzamenis kaj ekzamenas la problemon: ĉu devas esti disdialektigo, aŭ ne - kaj okazas nenio por ekzameni la fakton: ĉu la Internacia Lingvo disdialektigis dum 90 jaroj, aŭ ne? Tiuj pure spekulaciaj diskutoj kompreneble devas esti senrezultaj, spekulaciaj, por ne diri sensencaj.

7. Ĉu la Internacia Lingvo estas Esperanto?

Estigis kaj disvastigis de Esperanto anticipis, akompanis kaj akompanas kreo de ĉ. mil aliaj lingvoprojektoj kaj tre multaj movadinitiativoj. Tiuj estis kaj estas senescepte nur akcessoraj fenomenoj, akcessorajoj. La evoluo memkompreneble estas tia, ja la kreo de la Internacia Lingvo (Esperanto) ne povis okazi kvazaŭ elsalto de la diino Atheneo el la kapo de Zeuso, aŭ kvazaŭ la manifestigo de la Hegel-a absoluta ideo. Amaso kaj de senvaloraj kaj de altnivelaj lingvoprojektoj necese aperis.

Tamen ofte leviĝas la demando: ĉu la esperantistoj prave parolas pri la (unusola) Internacia Lingvo, aŭ pli guste estus

paroli pri internaciaj lingvoj? Por respondi tiun demandon ni nepre devas eliri ĝi la realo. Ĉu unusola Internacia Lingvo aŭ pluraj internaciaj lingvoj korespondas al la evoluo de la homaro?

Nur unusola internaciigo ekzistas. La fenomeno de la internaciigo estas universal-a, tutmonda, totala. Krom la ĉefa tendenco de la internaciigo kompreneble ekzistas ankaŭ kontraŭaj tendencoj: izoligoj, apartigoj, enfermigoj, sed nur kiel flankaj, akcesoraj kaj - rilate al la ĉefa tendenco - ĉiam nur provizoraj fenomenoj. Ĉiuj tiu kune nur bremas la ĉefan tendencon, neniu el ili povas definitive haltigi aŭ returni ĝin. Konsiderante la tutmondan evoluon ni povas konstati, ke la diversaj altkvalitaj lingvoprojektoj havas nenion ŝancon unu apud alia lingviĝi en diversaj geografiaj zonoj aŭ en diversaj sferoj de la socia agado. Ja la internaciigo signifas ĝuste la tutmondan integrigon kaj de la geografiaj zonoj, kaj de la diversaj kultursferoj, ĝi signifas la integriĝon de la homaro, eĉ se kun malegalecoj. Al tiu socia evoluo nur unu, unusola Internacia Lingvo korespondas.

8. Esperantologio kaj movadhistorio

La scienco, kiu konsciigas la socian agadon, devas esplori tiujn aspektojn de la esplorata fenomeno. Surbaze de tiu aserto ni povas difini la esperantologion. Esperantologio estas interfaka scienco, kiu esploras la tradician kaj la novan internacian lingvouzajn sistemojn, la fenomenon kaj la socian bazon de la Internacia Lingvo (Esperanto) el historia, politika, jura, sociologia, psikologia, lingvistika, literaturhistoria kaj informada, biblioteksciencia aspektoj.

La esploroj kompreneble devas ampleksi ankaŭ la periferiojn, t.e. la mil aliajn lingvoprojektojn, la aliajn movadiniciatojn, ktp. Movadhistorio siaflanke prilumas la fenomenon per siaj proprej historisciencaj metodoj. Gia kontribuo estas nemalhav-ebla por la kompreno de la tuta fenomeno.

Detlev Blanke

LA LINGVOSCIENCO KAJ PLANLINGVOJ¹⁾

Ioman intereson por "artefaritaj lingvoj" vekis Volapük (1879), la semiplanlingvo de M. SCHLEYER, kiu dum mallonga periodo atingis konsiderindan disvastigon, sed proksime je la fino de la 19. jarcento preskaŭ tute malaperis de sur la scenejo.

Kiel nunua scienco korporacio okupiĝis komitato de la "American Philosophical Society" 1887 pri la "sciencia" signifo de Volapük kaj rifuzis ĝin kiel evidentan malprogreson en la lingvohistoria evoluo. Esperanto, kontraŭe, estus bonega ekzemplo de "sana intelektō" (Sound judgement).²⁾ La societo al-vokis multajn aprobitajn sciencajn asociojn partopreni kongreson, kiu pritraktu la planlingvan demandon. La respondeoj estis kolektitaj en "Supplementary Report",³⁾ kiu ankaŭ kritike komentis la neatendite fervoran defendon de Volapük flanke de la "Philological Society of London".⁴⁾

H. SCHUCHARDT estis la unua eminenta filologo, kiu diskutis fundamentajn problemojn.⁵⁾ Por li Volapük, kies lingvajn malperfektaĵojn li ekkonis, estis instigo por principa okupo kun la problema de "artefarita lingvo". SCHUCHARDT emfazis kiel unu el la unuaj filologoj la ekzistorajton de "arta lingvo", kium li komprenis kiel esprimon de konscia, celdirektita kaj influiga ago de la homo al la lingvo.

Ne malgrandan efikon al la pozicio de germanaj filologoj pri la demando de planlingvo generale, kaj pri Esperanto speciale, havis la eksperataj kaj polemikajoj de la du konataj junggramatikistoj K. BRUGMANN kaj A. LESKIN.⁶⁾ Ambaŭ vidis, laŭ la organisma teorio de Schleicher, - kontraŭe al SCHUCHARDT - neniu valoron en la okupigo pri planlingvoj kaj decide kondamnis la lingvon Esperanto, opinante ke ĝi sendube devus disdialektigi, konforme al la koncepto de la junggramatikistoj pri la fonetikaj legoj. Aliaflanke tiun pretendon rifuzis energie J. BAUDOUIN de COURTEMAY,⁷⁾ fakteto tre grava por la estigo de objektiva sinteno al la planlingva demando.⁸⁾

J. BAUDOUIN de COURTEMAY ekkonis, ke la ŝlosilo por gusti pri jugo de la planlingva problema estas la kompreno de la rilato inter spontaneo kaj konscieco en la lingvoevoluo, tezo kun nuntempe kreskanta signifo, despli ĉar ekzistas inter lingvistiko kaj lingvoplanado ("language planning", jazykovoje stroitelstvo) multaj ligoj.

Al la kritikantoj de K. BRUGMANN kaj de A. LESKIN apartenis i.a. ankaú A. MEILLET kaj M. BREAL.⁹⁾

Grava por la sciencia diskuto de la planlingva demando ankaú estis la "Délégation pour l'adoption d'une langue internationale", fondita en la jaro 1900 en Paris por elekti el inter la multaj projektoj de planlingvo la plej taúgan kaj por pledi ties enkondukon internacian.¹⁰⁾ Kvankam ti-tiu "Délégation" ne estis lingvistika institucio, tamen en ĝi kunlaboris dum kelka tempo eminentaj lingvistoj kiel H. SCHUCHARDT, J. BAUDOUIN de COURTENAY, O. JESPERSEN kaj A. MEILLET. Sub decida gvido de L. COUTURAT, kunfondinto de la moderna matematika logiko, diskutis en la jaro 1907 fondita "Komitato" de la delegacio la diversajn projektojn kaj akceptis "reformitan Esperanton" sub la nomo "Ido". L. COUTURAT mem estis la aútoro de "Ido" kiel R. BERGER povis pruvi.¹¹⁾

Evidente L. COUTURAT, instigite de la laboroj de LEIBNIZ pri internacia lingvo celanta matematikigon de la pensado (Algebro de Ideoj)¹²⁾, klopojis konstrui la vortfaradon de "Ido" sek-vante specifajn vidpunktojn de la logiko.¹³⁾

Kvankam ja kelkaj bonkonataj lingvistoj okupigis pri la ideo de internacia helplingvo,¹⁴⁾ tamen O. JESPERSEN estis sendube la sola kiu, ne nur scipovinte diversajn sistemojn kaj aktive kunaginte en la mondlingva movado (Ido),¹⁵⁾ mem provis konstrui kaj propagandi planlingvon laú propra koncepto. La konvinko de JESPERSEN pri la progreso de la lingvoevoluo harmoniis nedubube kun la ideo, krei lingvon, kiu en la konstruo amplekse eliminus la dum la historia evoluo estigintajn anomaliajojn kaj anticipus la rezultojn de la lingva disvolviĝo. En la jaro 1928 aperis lia projekto "Novial"¹⁶⁾ kaj dum la jaroj 1934 ĝis 1939 ĝi gazeto "Novialiste",¹⁷⁾ en kiu JESPERSEN diskutis detala-jojn de sia sistemo kaj ties pluevoluon.

De eksterordinara signifo por la diskuto de la planlingva problemaro sur sciencia nivelo estis la multflankaj laboroj de la "International Auxiliary Language Association (IALA)".¹⁸⁾

Gi eklaboris en la jaro 1924 en Usono kaj ekzistis ĝis la jaro 1951.

IALA ekstarigis al si jenajn celojn:

1. studi ĉiujn demandojn ligitajn kun la problemaro de internacia helplingvo same entreprenante koncernajn esplorojn kaj eksperimentojn,

2. fondi ekspertan komitaton, kiu post abunda esploro de ĉiuj problemoj devus rekomendi al la registaroj de la mondo helpilingvon por oficiala agnosko kaj subteni la por tio necesajn pašojn.

IALA realigis siajn esplorojn precipe en la sekvaj sferoj:

- a) Oni analizis la ekzistantajn planlingvojn, nome Esperanto, Esperanto-II (René de SAUSSURE, 1927, frato de F. de SAUSSURE), Ido, Novial, Occidental (hodiaŭ: Interlingue) kaj Latino sine flexione (PEANO), kiuj estis nomitaj, ne plenrajte, "existing constructed languages of demonstrated usefulness". (=ekzistantaj konstruitaj lingvoj de demonstrita utileco)

IALA efektivigis multnombrajn kolokvojn kaj verkis komparlingvistikajn kaj generalajn lingvosciencajn kaj planlingvajn analizojn en la manuskriptserio "Foundation of Languages" (i.a. de E. SAPIR, W.E. COLLINSON). Nur malmultaj de ili estis publicitaj kaj la nepublicitaj ĝis nun ne povis esti retrovitaj. De speciala graveco estas la helpe de IALA eldonita "Bibliografio de internacia lingvo" de PETRO L. STOJAN,¹⁹⁾ kiu registris ĝis la jaro 1929 pli ol 6 000 bibliografiajn unuojn.

Daŭrigo de tiu bibliografia laboro ĝis la nuntempo ankoraŭ devas esti farata.

b) Esploroj en la sektoro de fremdlingvaj studoj, interalie:

1. Enketoj pri la utilo de planlingvaj konoj por la propra scio de la gepatra lingvo,
2. Instruo de planlingvo kiel faciliganta preparo por la studado de aliaj fremdlingvoj²⁰⁾ (propedeŭtiko)
3. Difino de la kvanto de planlingvaj lernunuoj kompare al naciaj lingvoj.

La diversaj testoj kaj 6-jara eksperimento, kiu baziĝis sur instruo de Esperanto en kelkaj lernejoj en Usono kaj Eŭropo per "General Language course" de H.S. EATON²¹⁾ montris i.a. jenan rezulton:

"that an average college senior or graduate in twenty hours of study will be able to understand printed and spoken Esperanto better than he understands French or German or Italian or Spanish after hundred hours of study. Forty hours of teaching and practice will equip an pupil in Grade 7 or 8 to understand and use Esperanto as well as two hundred hours of teaching and practice will equip him in French or German."²²⁾

(Ke meza abiturienta lernanto aú ekzameninto post 20 stud-horoj kapablas kompreni presitan kaj parolatan. Esperanton pli bone ol li komprenas la frangan aú germanan aú italan aú hispanan post cent horoj da studado. 40 horoj de instrudo kaj praktikado kapabligos lernanton de la 7-a aú 8-a klaso kompreni kaj apliki Esperanton tiom bone kiom post 200-hora lernado kaj praktikado de la franca aú germana.)

En sia finraporto konkludas THORNDIKE: "On the whole, with expenditures of from ten to an hundred hours, the achievement in the synthetic language will probably be from five to fifteen time that in a natural language, according to the difficulty of the latter."²³⁾

(Resume, kun investo de 10 ĝis 100 horoj, la kapablo en la sintetika lingvo verŝajne estos de 5 ĝis 15 foje pli alta ol en natura lingvo, pro la malfacileco de la lasta.)

c) Plue kunlaborantoj de IALA entreprenis multampleksajn ekzamenojn de la demando de lingva komunikado dum internaciaj konferencoj,²⁴⁾ uzinte materialojn pri 800 internaciaj konferencoj el la jaroj 1923 - 1929.

IALA aranĝis krom tio esplorojn kompar-lingvistikajn²⁵⁾ por ebligi la elekton de iu el la ekzistantaj planlingvoj, respektive la konstruon de nova lingvo laŭ vico da lingvistikaj, lernteoriaj, sociologiaj kaj aliaj kriterioj.²⁶⁾

IALA okazigis kelkajn internaciajn lingvosciencajn konferencojn. La konferencon en la jaro 1930²⁷⁾ en Genf partoprenis sub la prezido de O. JESPERSEN krom reprezentantoj de la plej signif-plenaj planlingvaj projektoj ankaŭ la lingvistoj CH. BALLY, A. DEBRUNNER, O. FUNKE, E. HERMANN, W.E. COLLINSON, S. KARCEVSKI kaj A. SECHEHAYE. En raporto pri la 12-tagaj konferenco skribis A. DEBRUNNER: "Celdirektantaj estis por ni jenaj ideoj:

1. La mondhelplingva movado havas tiel grandan praktikan kaj generalan lingvistikian signifon, ke la lingvoscienco ne devas ĝin neglekti.
2. La lingvoscienco devas helpi, ke la laboro flanke de IALA dezirita kaj de Prof. JESPERSEN jam praktikita, kune kun la lingvoscienco plifortigu.²⁸⁾

La dua lingvosciencia konferenco de IALA okazis en la jaro 1936 sub la gvido de A. DEBRUNNER en Kopenhago.²⁹⁾

Partoprenis tie 20 filologoj el 10 landoj same kiel reprezentantoj de planlingvoj. Al la lingvosciencistoj apartenis O. JESPERSEN, W.E. COLLINSON, J. VENDRIES. La konferenco pri-traktis 29 kriteriojn por la konstruo de planlingvo.

Ĉe du internaciaj lingvistikaj kongresoj pro sia multflanka scienco laboro kaj pro la aŭtoritato de siaj kunlaborantoj IALA ludis certan rolon.

La partoprenintoj de la 2. Internacia Lingvistica Kongreso³⁰⁾ en la jaro 1931 en Genf okupigis pri la problemoj de la spontana lingvoevoluado kaj de la konscia interveno de la homo en tiun evoluon, plie pri problemoj de "artaj lingvoj".

O. JESPERSEN substrekis en sia raporto la rilatojn inter tiaj elementoj kiel kreado de novaj lingvoj literaturaj, elparolada normigo, estigo de sciencaj terminologioj kaj la konstruo de internacia planlingvo. Li emfazis, ke la lingvistoj ne povus preterpasi tian problemon de grandega signifo kiel estas internacia lingvo. Per deklaro 27 kongrespartoprenantoj esprimis sian simpaton por la laboroj kaj planoj de IALA, inter ili C. BALLY, M. BARTOLI, D.S. BLONDEHIM, M. COHEN, A. DEBRUNNER, L. JORDAN, S. KARCEVSKI, V. MALTHESIUS, A. MEILLET, B. MIGLIORINI, K. SANDFELD, J. SCHRIJNER, A. SECHEHAYE, A. SOMMERFELD, N. TRUBETSKOY, C.C. UHLENBECK, J. VENDRIES, J. WACKERNAGEL, N. van WIJK.

Dum la 6. Internacia Lingvistica Kongreso 1948³¹⁾ denove estis diskutita la demando de planlingvo. A. MARTINET, kiu de 1946 - 1948 estris la lingvistikajn esplorojn de IALA kaj kune kun J.P. VINAY ellaboris demandilon³²⁾ enhavantan 127 detalajn demandojn rilate al la strukturo de internacia lingvo, prezентis al la kongreso analizon pri la stato de la diskutoj kaj esploroj ĉi la planlingvo kaj raportis pri la aktivecoj de IALA. Por MARTINET ekzistis neniu dubo pri funkcikapableco de internacia planlingvo. Tiurilatej duboj estus la rezulto de neinformiteco pri la reala situacio. Konsidere al la politikaj eblecoj internacie enkonduki tian lingvon, MARTINET estis skeptika.³³⁾

En la diskutoj kalkaj eminentaj lingvosciencistoj akcentis la gravecon de la problemoj, inter ili V. GEORGIEV (Bulgario), B. MIGLIORINI kaj A. DEBRUNNER.

Krom la mencitaj lingvistoj partoprenis la laboron de IALA respektive ĝiajn arangojn kaj aktivecojn ankaŭ R. JAKOBSONN, A. MEILLET, C.K. OGDEN, E. WÜSTER kaj aliaj.³⁴⁾

Post la eldono de gramatiko kaj vortaro pri la planlingva projekto de IALA "Interlingua"³⁵⁾ fakte la ekzisto de IALA ĉesis. La signifo de la laboro de IALA ne povas esti taktsita

nur surbaze de la finprodukteto "Interlingua". Interlingua estas precipe la verko de A. GODE,³⁶⁾ kiu kiel fervora adepto de la "Language relativism" de B.L. WHORF, provis realigi la "Standard Average European (SAE)" de WHORF, ĉar "Western European" estus la internacia lingvo de la 20. jarcento.³⁷⁾

Por la naturalismaj projektoj, kies plej ekstrema reprezentanto estas Interlingua, estas gusta la konstato, ke ili respegulas ioman okcident-sovinisman koncepton. Malgraŭ tio, rigardante de lingvistika vidpunkto, kaj Interlingue (de WAHL) kaj Interlingua (GODE) liveras interesan materialon por kompara konfronto de la leksiko de romanaj lingvoj.

La graveco de IALA evidentigas en ĝia modele kaj large konceptita scienco interlingvistica laboro. Multaj sin altrudantaj demandoj pri utilo kaj scienco prijugo de la planlingva problemaro, kiuj hodiaŭ bezonas klarigon sur marksimismo-leninismo bazo, estis jam de IALA pretigitaj kaj esploritaj laŭ la tiama lingvistikaj ideoj. Per ĝia agado IALA kontribuis altgrade al tio, ke la planlingva fenomeno estas komprenitaj de multaj lingvosciencistoj kiel serioza scienco afero. La por plia pritrakto de tiuj problemoj malfavoraj kondiĉoj antaŭ kaj post la dua mondmilito kaŭzis partan forgeson de la laboroj faritaj de IALA.

La kunlaboro de multnombraj eminentaj filologoj en IALA certe pravigas la opinion de O. JESPERSEN:

"Estus granda eraro supozri, ke la fakaj lingvosciencistoj entute estas kontraŭuloj de konstruita lingvo. Multe pli guste estus diri, ke tiuj inter ili, kiuj plej multe okupigis pri tiu demando, sentas al tiu ideo la plej favoran inklinon."³⁸⁾

Por la estigo de marksimismo-leninismo teorio pri signifo kaj limoj de internacia planlingvo precipe interesas estas la laboroj de la sovetaj interlingvistoj de la 30-aj jaroj. Unu el la ĉefaj taskoj de la junaj soveta lingvoscienco estis la kreado de skriboj por la multaj ĝis tiam senskribaj lingvoj de USSR kaj ties disvastigado. Krome temis pri tio, adapti la naciajn lingvojn, precipe leksike, al la komunikadaj bezonoj de la evoluanta socialisma soveta socio.³⁹⁾ Necesis do aktiva rilato al la lingvo kiel perfektigenda rimedo. Pro tio la ideo de konscie kreita lingvo por multaj sovetaj lingvistoj estis nenio eksterordinara. E. DREZEN, unu el la unuaj eminentaj marksistaj interlingvistoj, traktis, kontraŭe al IALA, la planlingvan demandon problemaro precipe determinita ankaŭ de

politikaj kaj sociologaj faktoroj.⁴⁰⁾ Pro tio la teoriaj laboroj de E. DREZEN, kiu meritojn akiris ankaŭ pri demandoj de lingvonormigo,⁴¹⁾ estas karakterizitaj de la klopo, vidi la problemaron de internacia lingvo en ties rilatoj al la internacia socia evoluo, stampita de klasbatalo. La "11 tezoj pri internacia lingvo", ellaboritaj kaj akceptitaj de la brigado de la sekcio por lingvoplanado⁴²⁾ ĉe la popola kleriga komisiato de RSFSR, malgraŭ eraraj opinioj pri la klaskaraktero de lingvo kaj pri sia aparteno al la socia surbazo, enhavas interesajn ideojn pri la rolo de internacia lingvo ĝenerale kaj precipe de Esperanto sub la kondiĉo de la diktaturo de proletaro. Laŭ tio i.a. necesas pli profunde esplori, kian valoron internacia lingvo povas havi por la internacia laboristaro. Ankaŭ estu certigota la konscia pluevoluigo de Esperanto en la intereso de la proletaro, ekz. konsiderante la fakton, ke ideologiaj procesoj kompreneble respegulis en internacia lingvo, kia estas Esperanto.⁴³⁾ Krome estu esplorata la utilo de Esperanto kiel preparo por la lernado de aliaj lingvoj kaj la signifo de planlingvo i.a. por la terminologia laboro.

Kaj la traktado de la planlingva problemaro en la kadro de la Sesa Internacia Lingvista Kongreso 1948 en Parizo kaj la reorganizado de la internacia Esperanto-movado post la Dua Mondmilito, akcelita ekde 1954 per la bonvoleta sinteno de UNESCO, en sciencaj rondoj denove rezultigis certan interesigon pri la problemo de internacia lingvo.

Tamen la "malvarma milito" malhelpis tiun evoluon. De 1957 ĝis 1979 daŭris la reorganizado de la Esperanto-movado en la socialismaj ŝtatoj (en GDR ekde 1965 en Kulturligo). La evoluon de interlingvistiko en USSR dum la lastaj du jardekoj daŭre influis la prelegoj kaj publikigoj de la konata kaŭkaziologo E.A. BOKAREV (1904-1971)⁴⁴⁾, kiu komencis en 1956 la denovan interlingvistikian diskuton en USSR.⁴⁵⁾ La en 1963 fondita komisiono pri interlingvistiko de la sekcio por lingvo kaj literaturo ĉe la Akademio de Sciencoj de USSR okazigis ĉe la Akademio, komence sub la gvido de BOKAREV, ĝis 1976 pli ol 40 sciencajn kolokvojn⁴⁶⁾ pri problemoj de interlingvistiko kaj esperantologio. La komision de la Akademio, skribi libron pri la bazoj de interlingvistiko, BOKAREV jam ne povis realigi. Ekde 1972 la interlingvistikajn aktivecojn en USSR kunordigas

la sociolingvisto M.I. ISAEV. En siaj publikigoj kaj diversaj prelegoj⁴⁷⁾ ISAEV pledas por ampleksa esploro de la planlingva problemaro sub aparta konsidero de Esperanto. Dum internaciaj konferencoj de la Akademio de Sciencoj de USSR en 1972 kaj 1974 interlingvistikaj temoj ludis gravan rolon,⁴⁸⁾ tiel i.a. en prelegoj de O.S. AHMANOVA, N. GUNUSOV, V. AKULENKO k.a. Surbaze de decido de la prezidio de la Akademio de Sciencoj de USSR, de la sekcio literaturo kaj lingvo kaj ĝe la instituto por lingvoscienco oni "laŭsisteme esploras la problemon de help-lingvo por la internacia komunikado kaj ties aplikeblecoj sub la nuntempaj kondiĉoj".⁴⁹⁾ Konforma sciencia esplorgrupo (ekde 1974) sub la gvido de M.I. ISAEV okupigas pri analizado de jenaj problemoj:

1. Esploro de la teoriaj problemoj de helplingvo por la internacia komunikado.
2. Historio de la estigo de artefaritaj lingvoj.
3. Tipologio de artefaritaj lingvoj.
4. Spontaneeco kaj konscieco en la proceso de lingva evoluo.
5. Strukturo kaj funkcio de Esperanto kiel internacia help-lingvo.

Post la publikigo de la unua kolekto "Problemy interlingvistiki" (Moskvo 1976) oni planas la eldonon de pluaj sciencaj verkoj pri la planlingva problemaro.⁵⁰⁾ Signifon por la interlingvistica diskuto en USSR ankaŭ havas la laboroj de V.P. GRIGORJEV,⁵¹⁾ P.N. DENISOV⁵²⁾ kaj precipe la parte tre valora,
ĉe se en si mem kontraŭdira, libro de E. SVADOST.⁵³⁾

Viglan interesigon pri la rilatoj inter kibernetiko kaj la planlingvo Esperanto montris unu el la plej eminentaj sovetaj kibernetikistoj, A. BERG.⁵⁴⁾

Al la sovetaj lingvistoj, serioze okupigantaj pri Esperanto, i.a. apartenas la estona finnougristo P. ARISTE, kiu gvidis Esperanto-kursojn ĉe la universitato de Tartu.⁵⁵⁾

Prelegseriojn pri interlingvistiko i.a. gvidis A. DULICENKO⁵⁶⁾ ĉe la universitato de Samarkand kaj S.N. KUZNECOV⁵⁷⁾ ĉe la Lomonossov-universitato en Moskvo.

Kvankam en Pollando momente ne ekzistas laŭsistema esplorado pri problemoj de interlingvistiko, kelkaj polaj sciencistoj, inter ili la lingvistoj Z. KLEMENSIEWICZ⁵⁸⁾ kaj W. TASZYSKI⁵⁹⁾ kaj la filozofoj T. KOTARBINSKI⁶⁰⁾ kaj K. AJDUKIEWICZ⁶¹⁾ plurfoje emfazis la signifon de Esperanto. Precipe Z. KLEMENSIEWICZ

en diversaj sciencaj artikoloj⁶²⁾ engaĝigis pri la problemo de internacia lingvo kaj sukcese laboris por la parta enkonduko de Esperanto-instruado en la polajn lernejojn.

En Bulgario V. GEORGIEV apartenas al la pledantoj por Esperanto.⁶³⁾ Ĉe la Sofia universitato ekzistas lektorato por Esperanto.

En Hungario, kie al la pledantoj por Esperanto apartenis la lingvistoj Mór KORACH⁶⁴⁾ kaj Géza BARCZI,⁶⁵⁾ ekde 1966 ĉe la Eötvös-Loránd-universitato en Budapeŝto ĉe la filozofia-filologio fakultato ekzistas Esperanto kiel studfako (lingvo kaj literaturo) sub la gvido de I. SZERDAHELYI.⁶⁶⁾ La laboro super planlingvoj antaŭnelonge integriĝis en la esplorprogramon pri generala kaj aplikita lingvistiko de la universitato.

Disertacioj pri esperantologiaj kaj interlingvistikaj problemoj same kiel universitataj lernolibroj estas faritaj respektive estas preparataj.⁶¹⁾

Pri sciencaj aktivecoj en okcidenteŭropaj landoj kaj speciale en Usono ekde la mezo de la 50-aj jaroj raportis "The International Language Review" (1956-1967). Precipe la verkoj de la usona lingvisto kaj interlingvisto M. PEI detale informis pri la mondalingva problemo.⁶²⁾ Dum la lastaj jaroj en Usono rimarkeblas plifortiganta interesigo precipe ĉe "Modern Language Association", kiu ekde 1972 ĉiujare gvidas seminariojn pri la planlingva problemo kaj Esperanto.⁶³⁾

En kelkaj okcidenteŭropaj universitatoj ekzistas lektoroj por Esperanto, tiel ekz. en Hamburg kaj Saarbrücken.⁶⁴⁾

Prelegoj pri la planlingva problemo okazas ankaŭ ĉe la universitato de Vieno.⁶⁵⁾ En la katalogo de la fakoj, kiujn oni enigcas en la lingvosciencoj kaj instruas en universitatoj de FRG, "mondhelplingvoj" (25) estas entenataj.⁶⁶⁾ Lasttempe la kreinto de "kibernetika pedagogio" Helmar FRANK (Paderborn, FRG), parte kunlabore kun Budapeŝto, en la kadro de la esplorlaboroj de la Esplor- kaj Evolucentro por Objektivigitaj Instru- kaj Lernprocedoj (FEOLL), okupigas pri problemoj de "klerigteknologio kaj instruplana raciigo de fremdlingva instruado" pere de planlingvoj (t.e. Esperanto), pri la aplikado de Esperanto por scienco, dato-prilaborado, kiel programlingvo ktp. Enlernejaj eksperimentoj (i.a. per la instrumaĵoj Robimat II, Kybernet), ampleksaj internaciaj sciencaj konferencoj ("Interlinguistik in Wissenschaft und Bildung" = interlingvistiko en scienco kaj klerigo; Paderborn, 24-a gis

28-a de novembro 1976, pli ol 30 referoj) kaj multnombraj publikigoj montras novajn, sukcespromesajn elirpunktojn por la scienco dokumentado de la valoro de planlingvoj.⁶⁷⁾

La filozofian skolon de LEIBNIZ kaj DESCARTES (lingvo kiel algebro de ideoj) sekvis S. CECCATO el Milano, eldoninta revuon de 1970 ĝis 1972.⁶⁸⁾

Precipe valora por interlingvistikaj kaj socilingvistikaj esploroj estas la ekde 1969 ĉe Mouton en Hago aperanta revuo "La Monda Lingvo-Problemo", ekde 1977 kun la nova titolo "Lingvaj Problemoj kaj Lingva Planado" eldonata de la Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo en Rotterdam. Tiu ĉi revuo i.a. traktas la problemon de internacia lingva komunikado ne unuflanke kiel lingvistikian demandon, sed komplekse sub politikaj, ekonomiaj, sociologiaj, juraj, psikologiaj kaj lingvistikaj aspektoj.

Ekde 1974 videblas seriozaj penoj internacie kunordigi la teoriajn esplorojn pri la planlingva problemaro. Informa kaj esplora centro estas konstruata.

En GDR ĝis nun ankoraŭ ne ekzistas instituciigita kontinua sciencia laboro super planlingvaj demandoj, eĉ se lasttempe malmultnombraj kontribuoj estas publicitaj⁶⁹⁾ kaj ankaŭ okazis sukcesa defendo de disertacio ĉe la Humboldt-universitato.⁷⁰⁾

La fakgrupo "interlingvistiko/esperantologio" ĉe Kulturligo de GDR, gvidata de V. FALKENHAHN, sekvas la interlingvistikajn esploron, organizas sciencajn kolokvojn kaj faras ekspertizojn pri demandoj, koncernantaj la planlingvan demandaron. Katalogo, entenonta ĉirkaŭ 5000 planlingvajn verkojn, troviĝantaj en bibliotekoj de GDR, estas preparata.

Grandan signifon por la dum la lastaj jaroj plifortiganta interesigo pri interlingvistikaj kaj esperantologaj esploroj precipe havas la grandaj arkivoj en Vieno kun 16000 titoloj,⁷¹⁾ en La Chaux-de-Fonds (Svislando),⁷²⁾ en Londono (Brita Esperanto-Biblioteko, 30000 unuoj)⁷³⁾ kaj en la universitata biblioteko en Amsterdam.⁷⁴⁾

Notoi

- 1) Parto el germanlingva ampleksa studio, kiu aperis en "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin, 1977: n-roj 2 kaj 4
- 2) D.G. Brinton, W. Phillips, M.B. Snyder, Reports of the Committee appointed October 21, 1887, to examine the scientific Value of Volapük, presented to the American Philosophical Society, November 18/1887 and January 6/1888
- 3) D.G. Brinton, H. Phillips, M.B. Snyder, Supplementary Report of the Committee appointed to consider an international language. Read before the American Philosophical Society, Dec. 7, 1888
- 4) A.J. Ellis, On the conditions of an universal language, in reference to the invitation of the American Philosophical Society of Philadelphia, U.S., to send delegates to a congress for perfecting an universal language on an aryan basis, and its report on Volapük, en: Transactions of the Philosophical Society, 1888 - 1890, London/Straßburg 1891, p. 59-94
- 5) kp. H. Schuchardt, Auf Anlaß des Volapük, Bern 1888
 - H. Schuchardt, Weltsprache und Weltsprachen, an Gustav Meyer, Straßburg 1894
 - H. Schuchardt, Bericht über die auf Schaffung einer künstlichen internationalen Hilfssprache gerichtete Bewegung, en: Almanach der Akademie der Wissenschaften, Wien, 1904, p. 281 - 296
- 6) kp. K. Brugmann, A. Leskien, Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, Straßburg 1907
 - K. Brugmann, A. Leskien, Zur Frage der Einführung einer künstlichen internationalen Hilfssprache, en: Indogermanische Forschungen, vol. 22, Straßburg 1907/1908, p. 365 - 396
 - K. Brugmann, Die künstlichen Weltsprachen und ihre Aussichten, en: Akademische Rundschau, Leipzig 1913 - 1914, p. 290 - 309
- 7) kp. J. Baudouin de Courtenay, Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, (instigite de la samtitola brosuro de K. Brugmann kaj A. Leskien), Leipzig 1908
 - J. Baudouin de Courtenay, O-języku pomocniczym międzynarodowym (Oddzysk publiczny, wygotoszony w Warszawie 5. maja 1908 r.), Osobne odbicie z "Krytyki", Kraków 1908
- 8) kp. ankaú V.P. Grigorov, J.A. Baudouin de Courtenay i interlingvistika, en: k 30-letiju so dnja smerti, Moskva 1960, p. 53 - 66

- 9) kp. A. Meillet, M. Bréal, Recenzo pri K. Brugmann kaj A. Leskien, Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, en: Revue Critique de histoire et de littérature, n-ro 13/1908, (2 avrils), p. 240 - 246, Paris
 - A. Meillet, Les langues dans l'Europe nouvelle, Paris 1928, p. 276 - 285
 - M. Bréal, Le choix d'une langue internationale, en: La Revue de Paris, Juillet-Août 1901, p. 229 - 246, Paris 1901
- 10) kp. L. Couturat, O. Jespersen, R. Lorenz, W. Oswald, L. Pfaundler, Weltsprache und Wissenschaft, Jena 1909, p. 11 - 26
 - B. Kotzin, Historio kaj teorio de Ido, Moskvo 1913 (germane: Geschichte und Theorie des Ido, Dresden 1916)
- 11) R. Berger, Li ver historie del lingue international, en: Cosmoglotta, Augusto 1937, (jarkolekto 16, n-ro 116) p. 67 k. sekv.
- 12) kp. L. Couturat, La logique de Leipniz, Paris 1901, p. 51 k. sekv.
 - L. Couturat, Opuscules et fragments inédits de Leipniz, Paris 1903, p. 93
- 13) kp. - L. Couturat, D'une application de la logique au problème de la langue internationale, in: Revue de Metaphysique et de Morale, Paris 1908, p. 761-769
 - L. Couturet, Des rapports de la logique et de la linguistique dans le problème de la langue internationale, en: Revue de Metaphysique et de Morale, Paris, Juillet 1911, p. 509-516
- 14) kp. ankaŭ la liston de lingvosciencistoj, kiuj eldiris opiniojn rilate al la planlingva demando (gis ē. 1930) ĉe E. Wüster, Internationale Sprachnormung, Bonn 1966, en suplementa tabelo
- 15) kp. - la multnombrajn de O. Jespersen en Ido skribitajn artikolojn en la gazeto "Progreso" ek de 1907 kaj "Novialiste" (kp. noton 17)
 - Selected writings of O. Jespersen, London 1962
- 16) kp. - O. Jespersen, Eine internationale Sprache, Heidelberg 1928 (el la angla de S. Auerbach)
 - O. Jespersen, Novial Lexike, London 1930
- 17) Novialiste, Revuo por li kosmopoliti standardlingue, Red. P. Ahlberg, 1934 - 1939
- 18) pri IALA kp. krome la pli sube menciiitajn titolojn
 - IALA: Outline of program, New York 1924, p. 23
 - IALA: General Report, New York 1945, p. 64

- IALA: A Plan for obtaining Agreement on an Auxiliary World - Language, preceded by A Brief History of the International Auxiliary Language Association, New York 1936, p. 27
- 19) aperis 1929 en Genevo, reeldonita 1973 ĉe Olms-Verlag Hildesheim/New York
- 20) kp. pri tio
- E.L. Thorndike, L.V.H. Kennon, Progress in Learning an Auxiliary Language, a report, Teachers College, Columbia University, IALA, New York 1927, p. 138
 - S.P.D. Duggan, A preliminary investigation of the teaching of auxiliary languages in schools, a report to the council of the Parents League of New York, IALA, New York 1927, p. 74
 - E.L. Thorndike, Language Learning. Summery of a Report to the International Auxiliary Language Association in the United States, Inc. - Division of Psychology, Institute of Educational Research, Teachers College, Columbia University - Bureau of publications, Teachers College, Columbia University, New York 1933, p. 59
 - H.S. Eaton, The educational value of an artificial language, en: The modern Language, Journal, New York, vol. XII, novembro 1927, n-ro 2, p. 87 - 94
 - A. Fisher, Modern languages by Way of Esperanto, en: Modern Languages, vol. 20, 1921, p. 179 - 182
- 21) H.S. Eaton, General language course, Banks Uspkaw and company, Dallas 1939, p. 180
- 22) IALA: Report of executive secretaty, May 19, 1930 - decembro 31, 1931 New York 1932, p. 6
- 23) E.L. Thorndike, Language Learning .. vd. supre, p. 7
- 24) kp. H.N. Shenton, Cosmopolitan conversation, The language Problems of international conferences. Columbia University Press, New York 1933, p. 803
- 25) publicitaj estis i.a.:
- E. Sapir, M. Swadesh, The expression of the ending-point relation in English, French and German, en: Monographie of the Linguistic Society of America, X, New York 1932, p. 125
 - E. Sapir, Totality, en: Monographs of the Linguistic Society of America, V 5 / New York 1930, p. 28
 - H.S. Eaton, Helen, Comparative frequency list, a study based on the first thousand words in English, French, Spanish and German Frequency lists, en: Yearbook of the Committee on Modern Language Teaching, New York 1934.
 - Kromaj 20-30 lingvistikaj studoj. inter ili lingvo-scienca bibliografio de Erich Hofmann (Manuskripto 1933, p. 479) devas esti en la IALA-arkivo, kiu troviĝas supozeble en New York.

- 26) kp. A. Debrunner, W. de Cock Buning, J. Vendryes, Some criteria for an international language and Commentary, IALA, New York 1937, p. 36
- 27) kp. IALA, Annual Meeting, May 19, 1930, Excerpts and Summaries of Reports of Activities, January 1, 1929 - May 19, 1936, New York 1930, p. 16 k. sekv.
- 28) Indogermanisches Jahrbuch, XIV. vol. Berlin 1930, p. 393/94
- 29) kp. - IALA, Annual Report for 1936, New York 1937, p. 7 k. sekv.
- IALA, Communications from Committee for Agreement (multopligita manuskripto), New York 1936
- 30) kp. Actes du deuxième Congrès international de linguistes, Genève, Août 1931. Paris 1933
- 31) kp. Actes du sixième Congrès international de Linguistes, Paris, 1948, Paris 1949, p. 93-112, 409-416, 586-600
- 32) kp. A. Martinet, J.P. Vinay, Questionnaire, IALA, New York 1946, p. 97 (france kaj angle)
- 33) kp. ankaú la artikolon al la planlingva demando de A. Martinet en: "Word", New York, vol. 2, 1946, p. 37-47 kaj vol. 8, 1952, p. 163-167 samkiel la recenzon al la verko de M. Monnerot-Dumaine, (kp. noton 8) en: Comptes rendus, Bulletin de la Société de linguistique de Paris, 1962 / n-ro. 2, p. 30-34.
Similan opinion havas ankaú Mayrhofer: kpt. M. Mayrhofer, Plansprachen und Sprachplanung, Geschichte, Kritik, Perspektiven, en: Festschrift zur Feier des 125-jährigen Bestehens der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Berlin 1974, p. 77-86
- 34) kp. A. Gode, Interlingua English Dictionary, New York 1971², p. XV/XVI (1. eldono 1951)
- 35) kp. krom noton 34 ankaú A. Gode, H.E. Blair, Interlingua, a grammar of the international language, New York 1971 (1. eldono 1951)
- 36) kp. A. Matejka, Li verita pri Interlingua, en: "Cosmoglotta", Organ oficial del Interlingue-Union, vol. 49, Januaro/Marto 1970, n-ro 258, p. 2-7
- 37) kp. A. Gode, The Case for Interlingua, en: The Scientific Monthly, vol. LXXVII 1953 / 8, p. 89, Lanchester
- 38) O. Jespersen, Eine internationale Sprache ... vd. supre, p. 10
- 39) Kp. i.a.
- A.T. Baziev, M.I. Isaev, Jazyk i nacija, Moskvo 1973
- M.I. Isaev, Razvitiye nacionalnykh jazyka v SSSR, en: La Monda Lingvo-Problemo, Den Haag (Mouton), vol. 3/1971 / n-ro 8, p. 114 - 124

- 40) kp. - E. Drezen, *Analiza Historio de Esperanto-Movado*, EKRELO, Leipzig 1931, 95 p.
- E. Drezen, *La vojoj de formigo kaj disvastigo de la lingvo internacia*, Leipzig 1929, 64 p.
 - E. Drezen, *Očerki teorii Esperanto* (en rusa lingvo kaj Esperanto), Moskvo/Leipzig 1931, 83 p.
 - E. Drezen, *Osnovy jazykoznanija, teorii i istorii međunarodnogo jazyka*, Moskvo 1929, 135 p.
 - krome kontribuaĵoj en "Međunarodnyj jazyk", Moskvo 1922-1937
- 41) kp. i.a. E. Drezen, *Pri problemo de internaciigo de scienc-teknika terminaro*, Moskvo/Amsterdam 1935, 84 p.
- 42) La aŭtoro disponis nur pri la esperantlingva teksto. "Lingvo-konstrua" fako, supozeble kiel sekcio por "jazykoje stroitelstvo". La tezoj estas presitaj en: "La Nova Etapo", Moskvo 1932, vol. I, 3/1932, p. 116 - 118
- 42) kp. Ci-konekse: D. Blanke recenzo "Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto", en: "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin, 1 - 2/1973, p. 144 - 150
- 44) kp. - O.S. Ahmanova, E.A. Bokarev, *Međunarodnyj vspomogatelnyj jazyk kak lingvisticheskaja problema*, en: *Voprosy jazykoznanija*, Moskvo 6/56, p. 65 - 78
- E.A. Bokarev, Esperanto, la lingva kreaĵo de Zamenhof, en: *Memorlibro pri la Zamenhof-Jaro*, Universala Esperanto-Asocio, Centro de Esploro kaj Dokumentado, London 1960, p. 31 - 32 kaj "der esperantist" n-ro 65/66 (3/4 1974) p. 28 - 30
 - E.A. Bokarev, Sono kaj fonemo en Esperanto, en: *Nuntempa Bulgario*, Sofia, 11/1966 kaj *GDR-eldono de "Paco"*, Berlin 1974, p. 29 - 30
 - E.A. Bokarev, La internacia lingvosituacio kaj eblecoj de raciigo, en: "der esperantist", Berlin, n-ro 15 (Oktobro 1967), p. 7 - 10
 - E.A. Bokarev, *Russko-esperantski slovar*, Moskvo 1966, 536 p.
 - E.A. Bokarev, *Esperanto-russki slovar*, Moskvo 1974, 488 p., krome kontribuaĵoj de Bokarev en: *Problemy interlingvistiki*, Moskvo (Nauka) 1976.
- 45) kp. - la raporton de V.P. Grigorjev en: *Voprosy jazykoznanija*, Moskvo, 1956/4, p. 158/59
- la nekrologon al E.A. Bokarev, en: *La Monda Lingvo-Problemo*, Den Haag, vol. 3, 1971-n-ro 7, p. 57 - 58 kaj en: "der esperantist", Berlin, n-ro 47 (Majo-Junio 1971), p. 18 - 19
- 46) kp. *Problemy interlingvistiki*, Moskvo 1976, p. 157 - 158

- 47) kp. i.a.
- la ĉapitron "O jazyk budusčego" en la en noto 39 mencita verko de A.T. Baziev kaj M.I. Isaev (p. 215 - 226)
 - M.I. Isaev, Pri bazaj metodologij problemoj de interlingvistiko, en: "der esperantist" n-ro 71 (3/1975)
 - Kontribuaĵoj de Isaev en: Problemy interlingvistiki
- 48)
- a) - De la 24-a ĝis la 27-a de okt. 1972 la instituto de rusa lingvo ĉe la Akademio de Sciencoj de USSR gvidis konferencon pri la temo "Rilatoj inter naturaj kaj artefaritaj lingvoj, en kies kadro okazis 8 prelegoj pri la planlingva problemaro. (Kp. "der esperantist" 59/60, junio - oktobro 1973, p. 45 - 46, "Esperanto", Rotterdam 2/1975, p. 26)
 - b) - En junio 1974 la Akademio de Sciencoj de USSR gvidis tritagan konferencon pri la temo "Scienc-teknika revolucio kaj la funkcio de la lingvoj en la mondo". Enkadre de tiu ĉi konferenco i.a. prelegoj de M.I. Isaev ("La problemo de artefrita helplingvo en la epoko de la scienc-teknika revolucio"), O.S. Almanova ("Naturaj lingvoj kaj la problemo de kreado de sciencia helplingvo") k.a. traktis interlingvistikajn problemojn. Kp. "der esperantist" 65/66 (3/4 1974), p. 39 - 40; Bulgara Esperantisto Sofio, 10 - 11/1971, p. 21 - 22
- 49) kp. "der esperantist" n-ro 67/68 (5/6 1974) kaj ankaŭ Problemy interlingvistiki, p. 4
- 50) i.a. aparos 1980 libro pri internaciaj helplingvoj.
- 51) kp.
- V.P. Grigorjev, O nekotoryh voprosah interlingvistiki, en: Voprosy jazykoznanija, Moskvo 1/66, p. 37 - 46 kaj ankaŭ en: Problemy interlingvistiki
 - V.P. Grigorjev, Ob internacionalnoj jazykovoj forme, en: Problemy sovremennoj filologii, Moskvo 1965, p. 94 - 97
- 52) kp. P.N. Denisov, Principy modelirovaniya jazyka, Moskvo 1965, p. 5 - 20
- 53) E. Svadost, Kak vozniknet vseobščij jazyk? Moskvo (Nauka) 1968
- 54) kp. La Monda Lingvo-Problemo, vol. 1, n-ro 1, 1969, p. 63
- 55) kp. La Monda Lingvo-Problemo, vol. 2, n-ro 5, 1970, p. 128
- 56) Programo en "Interlingvistica Informa Servo", Reinbeck (FRG) vol. 13, 1970, p. 84
- 57) kp. "Currero international de Interlingua", Odense, vol. 10, n-ro 31, januaro-marto 1973, p. 8

- 58) D. Jakubiec, Uczony-Esperantysta, en: Z. Klemensiewicz, w Służbie nauce i szkole, księga pamiątkowa poświęcona profesorowi doktorowemu Zenonowi Klemensiewiczowi, Warszawa 1970, p. 35 - 41
- 59) Esperanto? Warszawa 1964, p. 87 - 88
- 60) same tie, p. 55 kaj sekvantaj
- 61) same tie, p. 13 - 17
- 62) i.a. Z. Klemensiewicz, Czy warto się zajmować Esperantem?, Warszawa 1965
- 63) kp. intervjuo en: Nuntempa Bulgario, Sofia, 7 - 8/1962
- 64) M. Korach, Pensoj pri la internacia lingvo, en: Hungara Vivo, Budapest, 3/1968, p. 12
- 65) kp. - "Köznevelés", XXII, n-ro 23, 9/XII, 1966, p. 891 - 892
- Hungara Vivo, Budapest, 2/1969, p. 13, 1/1974, p. 22 - 23
- 66) kp. T. Vaskó, Esperanto, studobjekto en la Budapesti Universitato, en: Hungara Vivo, Budapest, 3/1969, p. 28, Esperantologiaj kajeroj, Budapest, 1977, vol. 2
- 61) - I. Szerdahelyi, Metodologio de Lingvostudado kaj parolalproprio (de Esperanto), Budapest (Tankönyvkiadó) 1975, 377 p.
- Esperantologiaj kajeroj 1, Budapest 1976, 239 p.
- 62) kp. krom noto 8) ankaú
- M. Pei, The story of language, London 1952, p. 427-464
- M. Pei, What's in a Word? New York 1968, p. 205-238, krome en multnombraj bibliografie registritaj artikoloj en: International Language Reporter, Denver, vol. XV, n-ro 53, 1969, p. 18/19
- 63) kp. i.a.
- Proceedings of the Symposium on the Teaching of Esperanto at United States Universities and Colleges, en: La Monda Lingvo-Problemo, vol. 4, n-ro 12, 1972, p. 159 - 175
- R.E. Wood, Lingva seminario en Novjorko, en: Esperanto, Rotterdam, 2/1973, p. 26 - 27
- 64) kp. Linguistische Berichte, Braunschweig, n-ro 5, 1970, p. 62/63
- 65) kp. Universität Wien, Vorlesungsverzeichnis für das Wintersemester 1972/1973, p. 91 (Einführung in die Interlinguistik I (Geschichte der Plansprachen), Lehrbeauftragter Dr. Back)

- 66) kp. P. Hartmann, Zur Lage der Linguistik in der BRD, Frankfurt/M. 1972, p. 150
- 67) kp. i.a.
- H. Frank, Plansprachliche Dokumentation, en: Nachrichten für Dokumentation, Pullach b. München, vol. 26 (1975) n-ro 1, ekde p. 20
 - H. Frank, Sprachorientierungsunterricht nach dem Paderborner Modell, "Aula", 2/1976, Coburg
 - H. Frank/I. Szerdahelyi, Zur pädagogischen Bestimmung relativer Schwierigkeiten verschiedener Sprachen, en: Grundlagenstudien aus Kybernetik und Geisteswissenschaft, Paderborn, vol. 17, 2/1976, p. 39 - 44
 - Lehrplanerische Rationalisierung des Sprachunterrichts, Paderborn 1975 (Paderborner Arbeitspapiere, FEBOLL, Institut für kybernetische Pädagogik, Gruppe LO)
 - E. Arnold, A. Münnich, R. Hilgers, Prinzipien der Programmiersprache Progresa, Paderborn 1975 (Institut für kybernetische Pädagogik)
- 68)
- Pensiero e linguaggio in operazioni/Thought and language in operations. A. quarterly review edited by Centro di Cibernetica e di Attività Linguistiche dell' Università di Milano. Milano-Varese: Instituto Editoriale Cisalpino, vol. I, 1970, 469 p., vol. II, 1971, vol. III, 1972
- kp. ankaú la recenzon de W.A. Verloren van Themaat en: "La Monda Lingvo-Problemo", vol. 3, n-ro 8, 1971, p. 112 - 113
- 69)
- D. Blanke, Die alten Sprachen und das Problem einer internationalen Welthilfssprache, en: "Das Altertum", Berlin, vol. 19, 3/1973, p. 184 - 194
 - D. Blanke, Recenso al "Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto", en: "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 1 - 2/1973, p. 144 - 150
 - V. Falkenhahn, Sprachwissenschaftliche Betrachtungen zur Rolle und Struktur des Esperanto, en: der esperantist, n-ro 18/19 (januaro 1968), p. 3 - 11, 17 - 28
 - V. Falkenhahn, Zur Frage einer Welthilfssprache, Ein Vergleich der Lerneinheiten im Deutschen und im Esperanto, en: der esperantist n-ro 59/60 (junio - okt. 1973), p. 10 - 28, korektoj en: der esperantist n-ro 61/62 (nov. - dec. 73), p. 46.
 - H. Spitzbardt, Wélt sprachen und Welthilfssprachen, en: ŽPSK 6/1973, p. 630 - 651
 - M. Mayrhofer, Plansprachen und Sprachplanung, Geschichte, Kritik, Perspektiven, en: Festschrift zur Feier des 125-jährigen Bestehens der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Berlin 1974, p. 77 - 86

- D. Blanke: "Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen I" + parte II, en: ZPSK 1977, n-roj 2 + 4
 - D. Blanke: "Interlinguistik und interlinguistische Forschungen", en: ZPSK 1977, n-ro 6
 - O. Troebes: "Gesellschaftliches Kommunikationsbedürfnis und Theorien von Welthilfssprachen, en: ZPSK 1978, n-ro 6
 - S. Ziegler, "Über Esperanto und Esperantologie", en: ZPSK 1/2 1951, p. 101 - 111
 - D. Westermann, pri W.Th. Oeste: "Esperanto, Mittler der Weltliteratur", recenzo, en: ZPSK, 1953, p. 411 - 412
- 70) D. Blanke, "Plansprache und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am konfrontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung des Esperanto und des Deutschen", Humboldt-Universität Berlin 1975
(2 volumoj: I 170 p., II 74 p.)
Tezoj en "der esperantist" 79 (5/1976)
- 71) kp. - H. Steiner, Katalogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien, Parto I: sistema Katalogo pri la Esperanto-presaĵoj, Wien (Austria Nacia Biblioteko) 1957 €. 300 p.
- H. Steiner, Katalogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien, Parto II: Sistema Katalogo pri la presaĵoj de la ne-Esperanto-Artefaritaj lingvoj (Volapük, Ido, Interlingue, Interlingua k.t.p.) Wien (Austria Nacia Biblioteko) 1958, 93 p.
- H. Steiner, Alfabeto Katalogo pri la kolektoj de Internacia Esperanto-Muzeo en Wien (A-L) Wien (Austria Nacia Biblioteko) 1969, 462 p.
- 72) kp. "Esperanto", Rotterdam, 7/8/1973, p. 132 - 133
- 73) R. Markarian, The educational value of Esperanto-teaching in the Schools, Centre for Research and Documentation on the Language Problem, Rotterdam 1970, p. 10
- 74) kp. - Catalogi Kunsttalen I, Esperanto-Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, speciale Catalogi, Nieuwe Serie, n-ro 5, Amsterdam 1969, 338 p.

(El la germana trad.
Erich Würker/Klaus D. Dungert)

INTERLINGVISTIKO KAJ INTERLINGVISTIKAJ ESPLOROJ¹⁾

1. La termino

La termino "Interlingvistiko" pli ofte aperas en la lingvosciencia literaturo ekde 1930 kaj estas intime ligita kun la laboro de O. JESPERSEN. Dum la lastaj jardekoj oni komprenas sub "interlingvistiko" diversajn aferojn.

Tio evidente estas kaŭzata ankaŭ de la vortstrukturo mem.

Foje "interlingvistiko" estas la scienco pri "interlinguae", la interlingvoj sú internaciaj lingvoj (interlanguage, меѓ-дународниј јазик, langue internationale). Pro tiu signifo la termino siatempe estis kreata: /interlingu(a)/ + /(ist)ik/. Aliflanke ĝi tiu termino delogas ankaŭ al signado de la lingvosciencaj branĉoj, kiuj okupigas pri interrilatoj kaj kontaktoj inter diversaj lingvoj: /inter linguae/ + /(ist)ik/.

"Interlingua" kaj "Interlingvistiko" ofte estas kune nomataj.

"Interlingua" estas uzata minimume por kvar signifoj:

- 1) La posta nomo de la novlatina semiplanlingvo (1)
"Latino sine flexione" (1903) de G. PEANO;
- 2) la nomo de la naturalisma semiplanlingvo de A. GODE (1951);
- 3) "interlingua" (pera lingvo) por celoj de la permaſina tradukado (2);
- 4) kelkfoje generale en senco de "universala lingvo" (3).

Leó D. SZILÁGYI, kiu probable ellaboris la unuan listigon de interlingvistikaj terminoj en sia "Dictionario Terminologico de Interlinguistica" (4), la termino "interlingvistiko" devinas de J. MEYSMANN (1911), sed konatiĝis en lingvosciencaj rondoj nur fare de O. JESPERSEN.

2. Difinoj

Estas diferencigeblaj du ĉefaj grupoj de difinoj de interlingvistiko:

1) Traduko de M. Lennartz. La artikolo en germana originalo aperis en la prestiĝa germana (GDR) lingvosciencia revuo "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" Berlin, 6/1977, p. 619-629, sub la titolo "Interlinguistik und interlinguistische Forschungen".

- 1) La interlingvistiko okupigas pri demandoj de internacia lingva komunikado, kej tiu ĉefe (sed ne ekskluzive) per planlingvoj (ekz. Esperanto).
- 2) Okazas disvastigo de la objekto al siuj demandoj resultantaj el lingvaj kontaktoj, lingvokomparado, tradukado k. t. p.

Inter ambaŭ grupoj ekzistas transiroj kaj interkruciĝoj.

2.1. Internacia komunikado

En tiu difina grupo oni povas diferencigi kelkajn variantojn.

- a) La komparaj-kreivaj difinoj rilatas al planlingvoj kaj devenas de OTTO JESPERSEN, kiu en 1930 vortumis: "A new science is developing, Interlinguistics - that branch of the science of language - which deals with the structure and basic ideas of all languages with a view to the establishing of a norm for interlanguages, i. e. auxiliary languages destined for oral and written use between people who cannot make themselves understood by means of their mother tongue". (= Nova scienco evolvas, interlingvistiko, tio estas tiu branĉo de la lingvoscienco, kiu traktas pri la strukturo kaj bazaj ideoj de tiuj lingvoj kun la celo krei normon por interlingvoj, t. e. helplingvoj destinitaj por busi kaj skribe uzo inter homoj ne povantaj interkomprene ni pere de sia gepatra lingvo) (5) Do temas pri kredo de planlingvoj (helplingvoj, artefaritaj lingvoj). Parenca al la difino de JESPERSEN estas tiu de D. SZILAGYI, laŭ kiu la "Interlinguistica normativa" estas "Systema totale de theorias et technicas serviente ad productione de interlinguas" (en Interlingua de PEANO) (6).

Tiu difino estis direktomontra ankaŭ por la laboroj de International Auxiliary Language Association (7), kiu en sia lasta laboreta po deiris de tio, ke la ĝistiamaj planlingvaj projektoj estas neperfektaj kaj ke oni devas konstrui pli perfektan lingvon. Similaj difinoj troviĝas inter alie ankaŭ ĉe M. PEI (8), limigita al scienca lingvo ĉe E. WÜSTER (9), plue ĉe W. J. A. MANDERS (10), O. S. ACHMANOVA (11) kaj en koncernaj leksikonoj (12). V. TAULI vidas rilatojn inter "Language Planning" kaj interlingvistiko. Laŭ li interlingvistiko estas "the science of International Language Planning". (13)

- b) La komparaj-priskribaj difinoj rilatas ankaŭ al planlingvoj. Ili limigas al la kompara analizo de respektive jam ekzistantaj planlingvaj projektoj kaj elprovitaj planlingvoj aŭ semiplanlingvoj. D. SZILÁGYI komprenas sub "Interlinguistica generale" la "Studio historico et comparativo de interlinguae". (14) Similajn konceptojn reprezentas H. ÖLBERG (15), M. PIETRZAK (16), E. VILBORG (17) kaj R. HAUPENTHAL (18). La lasta nomas interlingvistikon "kompara planlingvistiko", konjekteble sub la influo de WÜSTER, kiu egaligas interlingvistikon al "scienco pri planlingvoj". (19) Ankaŭ en diversaj leksikonoj trovigas similaj difinoj. (20) Laú M. MONNEROT-DUMAINE (21) la interlingvistiko kiel branĉo de lingvoscienco studas ne nur ĝiujn provojn, apliki pazigrafiojn kaj planlingvojn kiel internaciajn komunikilojn, sed ampleksas ankaŭ naciajn lingvojn en la funkcio de internaciaj mondkomunikej lingvoj.
- c) Ne ĉiam la objekto de la interlingvistiko estas tiel mallargita. La problemo de internacia perlingva komunikado estas ege kompleksa kaj ne estas ne nur lingvan flankon. Kelkaj sciencistoj vidas solvon de la internacia lingvoproblemo nur en planlingvo. Aliaj ne ekskludas pliejn solvoblecojn dekomence.
- Sub la influo de la konceptoj de la soveta interlingvisto E. A. BOKAREV (23) V. P. GRIGOREV vidas en la interlingvistiko i n t e r b r a n ĉ a n esplordirekton: "La interlingvistiko esploras la manieron de kontentigo de bezonoj je rimedo de internacia komunikado laŭ sociala kaj historie-filologia kaj aliaj aspektoj (24)", ĉe kio la planlingvoj meritas specialan atenton.
- M. I. ISAEV vidas en la interlingvistiko elementon de la sociolingvistiko, kiu staras ĉe la limo inter lingvoscienco, sociologio kaj filozofio. ISAEV substrekas: "Oni ne povas ĝuste percepti la fundamentajn interlingvistikajn demandojn, kiam oni elprenas ilin el ilie konekso kun la evoluo de la socio." (25)
- Por I. SZERDAHELYI, la gvidanto de la fako Esperanto (lingvo kaj literaturo) ĉe la Budapeŝta universitato, la interlingvistiko kiel branĉo de la aplikata lingvoscienco estas sciencia fako, kiu devas doni respondon al tio, kia lingvo (ekz. antikva aŭ moderna etnolingvo aŭ planlingvo) estas

konsiderebla por internacia perlingva komunikado. Demandoj de lingvopolitiko kaj lingvoplanado laú SZERDAHELYI same apartenas al interlingvistiko kiel la tuta planlingva problemaro. Car, kiel konate, kiel planlingvo en praktiko funkcias nur Esperanto, por SZERDAHELYI la sciencia esplorando de Esperanto (esperantologio) estigas la ĉefa elemento de interlingvistiko. (26) Tiu koncepto konformas, kiel HAUPENTHAL ĝuste konstatas, al la ekkono, "ke la celo de ĉiuj interlingvistikaj klopodoj, ekde la filozofiaj projektoj de WILKINS, DESCARTES, COMENIUS ĝis LEIBNIZ tra Vopalik, Idiom Neutral, Ido, Occidental, Interlingua (GODE - D. B.) kaj Neo, kontribui al la solvo de la lingvoproblemo, trovis en Esperanto solvon plej bonan". (27)

Dum la tempo de O. JESPERSEN la lingvistikaj pridetalaj diskutoj pri ekzistantaj sū kreendaj planlingvoj staris en la centro de interlingvistikaj klopodoj.

Cu unu internacia lingvo (apud la gepatra lingvo) povos esti tutmonde enkondukata - ĉu nacia sū planlingvo - unuavice ne estos determinate de lingvistikaj sed de politikaj, ekonomieaj kaj aliaj sociopolitikaj faktoroj. Lingvaj ecoj de la komunikilo sendube ankaŭ ludos graven rolon, sed ne la decidan.

A. BORMANN kiel unu el la unuaj montris la antaŭ ĉio sociopolitikajn aspektojn de la interlingvistiko. Por li interlingvistiko estas "branĉo de la scienco, kiu esploras la ĝenerale politikajn, kulturajn, sociologiajn kaj lingvistikajn demandojn pri komuna lingvo uzenda egele de ĉiuj homoj en internaciaj rilatoj, la internacia lingvo". (28) Por BORMANN tiu internacia lingvo povas esti nur planlingvo. Laú li la interlingvistiko ne estas branĉo de lingvistiko, sed nova memstara interbranĉa scienco.

En la centro de la difinoj kaj verkoj de la plej multaj aŭtoroj staras la demando pri planlingvo. Tio konformas al la estigo de la termino "interlingvistiko", pri kio atentigis jam A. DEBRUNNER. (29)

Kiel konkludan labordifinon oni povus vortumi: La interlingvistiko estas lingvo-sciencia branĉo. Gi esploras ĉiujn demandojn kaj problemojn de internacia lingva ko-

munikado kun ĉiuj ĝiaj politikaj, ekonomiaj, lingvistikaj kaj aliaj aspektoj. Gi havas la taskon - sub speciale kon sidero de la planlingvoj - montri la vojon al kiel eble plej optimuma solvo de la internacia lingvoproblemo.

Grava elemento de la interlingvistiko sendube estas esperantologio, kiu apoge al W. J. A. MANDERS (30), E. WÜSTER (kiu formis la terminon "esperantologio") (31) kaj P. NEERGAARD (32), kiel lingvoscienco pri Esperanto esploras strukturen, evoluon kaj komunikon kapablon de tiu planlingvo. Sur la bazo de normigaj sistemdokumentoj de Esperanto ("Fundamento de Esperanto") (33) kaj konforme al la ŝingigantaj komunikaj bezonoj de la internacia lingvoportanto la esperantologio devas krome liveri principojn por laŭplana pluevoluigo de Esperanto, do estas kaj priskriba kaj preskriba kaj sekve havas rilatojn al lingvoplanado.

2.2. Sinkrona lingvokomparo

Bedaŭrindas la termino "interlingvistiko" estas uzata ankaŭ por la signado de branĉoj, kiuj ne sempre estas ligitej al demandoj de internacia komunikado kaj planlingva problemaro en la supre priskribita senco.

Tiel ekz. M. WANDRUSZKA, de kiu ŝajnas deveni la plivastigo de la nocio, skribas: "Ekde dudek jaroj ĉiuloke oni laboras pri nova kompara lingvoscienco. Gi ankoraŭ serĉas novan nomon, nomigas kompar-priskriba, konfronta, kontrastiva, diferenčiga lingvistiko.

Por amplekse kompreni la vivan realecon de la lingvoj, ĝi pli kaj pli transiras al komparedo de tradukoj en kiel eble plej granda nombro kaj diverseco. La ĉiutage kreskanta tajdo da tradukoj inter plej diversaj lingvoj donas neelserpeblan materialon. Lingvistiko de plurlingveco, de lingvomiksado kaj mikslingvoj, de tradukado kaj tradukkomparado, de 'konversacio inter lingvoj en ni', la nova kompara lingvosciencio, kiu ankoraŭ serĉas sian nomon, ĉi ŝion oni povas konkludi kiel interlingvistikon. La objekto de la interlingvistiko estas la plurlingveco de la homo, estas tio, kio okazas inter

la du polusoj de unuoplingva uniformeco kaj la homarlingva universaleco en niaj, inter niaj lingvoj, ĉio, kio malkonstruas kaj forigas la lingvajn barojn kaj murojn inter la homoj." (34)

Ankaŭ C. HEUPEL enhavas en sia vortaro kontrafutradicie la terminon "interlingvistiko" en la senco de WANDRUSZKA. Laŭ tio la interlingvistiko okupiĝas "pri la hibridoj, sub-superadstratoj, interferencoj, lapsologio, faux amis (= falsaj amikoj - D. B.)" (35)

G. LINDNER kaj G. MELIKA same emfazeas kiel esplorobjektojn de interlingvistiko fenomenojn de interferenco. (36) Bedaŭrinde tiu enhava plivastigo kaj samtempe senclimigo de la termino "interlingvistiko" jam trovis lokon en kelkaj leksikonoj de GDR, nome 1967 en Meyers Kleines Lexikon trivoluma, ĉe kiu ankaŭ estas registrita "komunikado per artefaritej lingvoj": "Interlinguistik (lat.) - neuer Zweig der angewandten Sprachwissenschaft, der alle sprachlichen Probleme der Übersetzung oder kunstsprachlichen Kommunikation erforscht.." (= Interlingvistiko (lat.) - nova branĉo de la aplikita lingvistiko esploreanta ĉiujn lingvajn problemojn de la tradukado aŭ artlingva komunikado) (37), simile en Meyers neues Handlexikon 1971 (38) kaj en Meyers Lexikon A-Z 1974. (39) La difino, kiun donas la nova 18volumea eldono de Meyers Neues Lexikon, ripetas la plej gravajn konceptojn pri la objekto de interlingvistiko (la kompare-kreivan, la priskriben kaj la interbranĉan difinojn) (40) kaj prave rezignas pri la plivastigo de la nocio.

Internacie ĝajnas esti rekonata la sub 2.1. notita koncepto pri la objekto de la interlingvistiko.

3. Pri kelkaj demandoj de interlingvistikej kaj planlingvej esploroj

3.1. Interlingvistikej esploroj

Eliante de nia konklude labordifino estas vortumeblaj por interlingvistiko kaj aliaj la jenaj problemoj, kiuj devus esti esplorataj:

- 1) Politikaj, ekonomiej, lingvistikaj kaj aliaj aspektoj de la internacia perlingva komunikado de nuntempo kaj estonteco sub la kondiĉoj de la plisignifiganta politiko de pacakunekzistado. Ce tio la instruo de Lenin pri la sem-

- rajteco de nacioj kaj lingvoj devas esti elirpunkto.
- 2) Sciencteknika progreso kaj problemoj de internacia komunikado, informado kaj dokumentado (41)
 - 3) planlingvoj kiel internacia komunikilo.
Esperanto ekzistas pli ol naŭ jardekojn. La internacia Esperanto-movado povas esti rigardata kiel modelo de optimume funkcianta tutmonda planlingva komunikado, kies pri-esploro liverus valorajn ekkonojn pri eblecoj kaj limoj de apliko de planlingvo. Ciuj tradiciej imagoj pri eventagoj aŭ malavantagoj de planlingvo estas testeblaj per tiu modelo je ĝia gusteco. (41a)
 - 4) Jam hodiaŭ estas eble, fari certajn eldirojn pri la klerigaj kaj edukaj valoroj de planlingva instruado (Esperanto). Tiel I. SZERDAHELYI esploris en hungaraj lernejoj la koefficienton de sukceso en studado de kelkaj fremdlingvoj kaj konstatis la jenejn indikojn por la atingo de la instruelo: rusa 30 %, germana 40 %, angla 60 %, Esperanto 130 %. (42) Lasttempe V. FALKENHAHN (43), M. MANGOLD (44) kaj H. FRANK, (45) provis mezuri kaj kompari "lernnunuojn", la "relativen malfacilecon" aŭ "relativen lernfacilecon" de naciej lingvoj kaj Esperanto.
 - 5) Por la prijugo de la demando, ĉu kaj kiom planlingvo havus avantaĝojn kontraŭ etnolingvo kiel internacia komunikilo, gravis la esplorado i. a. de jenaj problemoj (46):
 - a) Kiuj generalaj legecoj validas por ĉiu lingvo (etnolingvo kaj planlingvo)? Kaj kiuj specialaj, nur por planlingvo validej determinas la funkcion de Esperanto?
 - b) Kiuj komunaj kaj diferencaj trajtoj ekzistas inter etnaj ("naturaj") lingvoj kaj la planlingvo Esperanto laŭ strukturo, evoluo kaj komunika kapablo?
 - c) Kiel efikas la influo de la etnolingvoj al la fonetika/fonologio, leksika kaj gramatika sistemoj de Esperanto?
 - ĉ) Ĉu la planlingvo restas stabila kaj unueca, aŭ ĉu ĝi disfales en "dialektojn"?

3.2. Internacia_lingvistika_eksperimento

Ne estas tasko de ĉi tiu konciza superrigarda studio, pruvi la neceson de interlingvistikaj esploroj. Ni premissas tion kiel donitan. Sed eĉ se oni maleprobus ekzistorajton al la interlingvistica problemaro, oni devas agnoski, ke la lingvoscienco renkontas en la funkcianta Esperanto "vaste aranĝitan ling-

vistikan eksperimenton, kiu daŭras jam plurejn jardekojn" (47), kiel emfazas O. S. ACHMANOVA, E. A. BOKAREV kaj alioke ankaŭ V. P. GRIGOREV.⁷⁴⁹ Ci tiu eksperimento estas de grada baza intereso por la lingvoscienco. Laŭ E. A. BOKAREV ĝi devas direktigi antaŭ tio al "la strukturo de Esperanto, ĝiaj historio, teorio kaj praktika aplikado". (49) El la vido de ĉi tiu planlingva eksperimento kaj ĝiaj ĝis nun konstateblaj rezultoj sumigas gravaj problemoj kaj aspektoj, el kiuj nur kelkaj povas esti mencitaj:

- 1) Per la pli ol 90-jara Esperanto povas esti esplorataj diversaj lingvosciencaj demandoj kvazaŭ sub laboratoriaj kondiĉoj (ekz. demandoj de normo, la konscia kaj spontana en la evoluo de lingvoj, problemoj de vortfarado, semasiologaj problemoj k. t. p.). Pri la stimula efiko de okupiĝo pri planlingvoj por siaj lingvistikaj ekkonoj O. JESPERSEN plurfoje atentigis: "The subject (t. e. la planlingvo - D. B.) requires protracted serious study... I can assure you from personal experience that such a study pays in the long run. I should not have been able to do what little I have done in the way of general linguistics, not even in English syntax, had it not been for my close study of international languages." (50) ("Le objekto postulas longajn seriozajn studiojn... Mi povas certigi vin per personaj spertoj, ke tiej studioj fine donas profiton. Mi ne estus povinta tiun malmulton fari kion mi sukcesis fari por la ĝenerala lingvistiko, eĉ ne pri la angla sintakso, se mi ne estus decidi-ginta al studioj pri internaciaj lingvoj".)
- 2) Bazan filozofian intereson kaj praktikan signifon havas la demando, kiom la homo estas kapable pliefikigi sian historie "kreskintan" instrumenton de komunikado, pensado kaj ekkono kaj adepti ĝin al la pli kaj pli rapide ŝanĝiĝantaj sociaj bezonoj. Kiuj kampoj de la lingvo malfermigas al konscia laŭplana prilaborado pli facile, kiuj malpli facile? Tiuj problemoj havas grandan signifon por la lingvoplanado (language planning, jazykovoje stroitel'stvo). La laŭplana alfabetigo de iem senskribaj lingvoj, reformoj de ortografioj, laŭplanaj ŝanĝoj en la leksiko de lingvo, la konscia direktado de evoluo kaj kompletigo de tiej lingvoj kiel Bahasa Indonesia, la novhebreo, la araba aŭ multaj lingvoj de USSR post la oktobra revolucio kaj fine, la funkcianta

Esperanto estas, kvankam diversgrade, esprimo de la konscia prilaborado fare de la homo al la lingvo, kaj konfirmas la tezon de K. MARX/F. ENGELS, "ke la individuoj siaflanke ankaŭ tiun produkton de sia specio (t. e. la lingvo - D. B.) komplete prenos sub sian kontrolon, estas memkompreneble." (51) Do ne estas mirige ke oni plurfoje indikas pri la intimaj rilatoj inter lingvoplanado kaj planlingvoj. (52)

Krome estas menciinde, ke G. KLAUS rigardas kiel esencan taskon de semantiko "nomi la kondiĉojn por la konstruado de idealaj lingvoj". Li daŭrigas: "Kvankam ne estas eble meti la naturejn, historie estigintajn lingvojn en tiun staton, tamen la starigo de tia lingvoideo per la semantiko havas signifon en plurej rilatoj. Foje per tia konstruo estas starigata modelpostulo por la konscia formado de naturaj lingvoj, krome per tio estas nomataj precizaj reguloj por la formado de sciencaj lingvoj kaj speciale de formaligitaj lingvoj." (53)

3) Ankaŭ por la terminologia esplorado kaj teknika lingvonormigo la planlingva eksperimento peras valorajn spertojn. (54) E. WÜSTER, unu el la plej signifaj reprezentantoj de lingvonormigo kaj terminologia esplorado, same estis unu el la plej elstaraj esperantologoj kaj interlingvistoj.

4) Plue interesas, kiom planlingvo kiel Esperanto taŭgas kiel "tertium comparationis" por la sinkrona lingvokomparedo. Pri tiu ebla funkcio atentigis la angla germanisto W. E. COLLINSON kaj emfazis: "Pro tio ke Esperanto estas tiel regulita kaj normigita, ĝi bone taŭgas kiel kadro de koordinatoj, per kiuj oni povas mezuri kaj taksi similajojn kaj malsimilajojn inter la strukturoj de diversaj kulturlingvoj." (55) Eble per tia komparo estas klarigblej ankaŭ kelkaj problemoj de la funkcio graveco kaj povo de lingvaj elementoj kaj sekve ankaŭ la rilato de lingvoformo kaj pensado. Pri tio atentigis jam E. SAPIR: "It is, therefore highly desirable that along with the practical labour of getting wider recognition of the international language idea, there go hand in hand comparative researches which aim to lay bare the logical structures that are inadequately symbolized in our presentday languages, in order that we may see more clearly that we have yet been able to see just how much of psychological insight and logical rigour have been and can be expressed in linguistic form. One of the most ambitious and

important tasks that can be undertaken is the attempt to work out the relation between logic and usage in a number of national and constructed languages, in order that the eventual problem of adequately symbolizing thought may be seen as the problem it still is." (56) ("Estas tiel tre dezirinde, ke, kune kun la praktika laboro por atingi vastan rekonon por la ideo de internacia lingvo, estu entreprenataj samtempe komparativaj esploroj, kiuj celu klarigi la logikajn strukturojn, kiuj estas neadekvate simboligitaj en niaj nuntempaj lingvoj. Kunlige al tio ni povus pli klarre vidi ol ni povis ĝis nun, kiom da psikologia enaĵo kaj logika rigoro estas kaj povas esti esprimita per lingvaj formoj. Unu el la plej ambiciaj kaj gravaj taskoj, kiujn oni povas entrepreni, estas la provo ellabori la rilatojn inter logiko kaj lingva uzo en nombro da naciaj kaj konstruitaj lingvoj, kunlige al tio, ke la eventuala problemo de adekvata simboligo de pensoj povas esti komprenata kiel tie problema, kia ĝi ankoraŭ estas."

- 5) Interesa estas ankaŭ la demando, ĝis kiu grado, kompare al etnolingvo, planlingvo estas taŭga por mašina datenprileboro. La fonetikisto M. MANGOLD trovas planlingvon pro ĝia fonetika strukturo pli favora por la peraŭtomata lingvoekkonado per la fonetografo ol la fonetike/fonologie malpli regulaj naciej lingvoj. Tial li rekondetas kunleboron inter interlingvistoj kaj specialistoj pri peraŭtomata lingvoekkonado. (57)

Ankaŭ sur la kampo de konstruado de programlingvoj ekzistas provoj uzi Esperanton. Tiel la hungara programigisto A. MÜNNICH evoluis programlingvon "Progreso" baze de Esperanto i. a. por la komunikado homo-mašino. (58)

La kibernetikisto H. FRANK rigardas Esperanton kiel pli "komputereman", do pli facile programigebla ol la germana lingvo. Iaŭ FRANK nur 5 % el la programigelspezoj, kiuj estas necesaj por la germana lingvo, sufiĉas por Esperanto. (59)

- 6) Ne malgrandan signifon por la plialtigo de la efiko de fremdlingva instruado havas la demando pri la funkcio de planlingvo kiel prepara enkonduko (propedeŭtiko) en la studadon de aliaj fremdlingvoj (lingvoorientiga instruado). (60) La unuaj diskonatigitaj rezultoj meritas atenton. Tiel

I. SZERDAHELYI konstatis ke Esperanto kiel "pontolingvo" inter la hungara lingvo - tre diferencia de la grandaj eŭropaj lingvoj - al franca, angla, germana, ruse por hungaraj infanoj esence plifaciligas la transiron al tiuj lingvoj. Hungaraj lernantoj, kiuj dum la unua jaro de sia fremdlingva studado unue plenumis kurson pri Esperanto, havis en la studado de la franca je 50 %, de la angla je 40 %, de la germana je 30 % kaj de la rusa je 25 % pli bonajn lernrezultojn ol la lernantoj, kiuj sen Esperanto-antafukurso tuj estis komencintaj la studadonde la nomitej lingvoj. (61) Por povi fari pliajn ekzaktajn eldirojn i. a. pri tiu problemaro, la Internacia Ligo de Esperantistaj Instruistoj (ILEI) devige instruis Esperanton laŭ unueca instruplano sub scienca gvidado de la universitato Budapešto kaj kun permeso de la kompetentaj ministerioj ekde 1971 - 1974 en elektitaj lernejoj de Hungario, Bulgario, Jugoslavio, Aŭstrio kaj Italio. (62)

La rezultoj ankoraŭ estas prilaborataj de la universitato Budapešto. Dua internacia lerneja eksperimento okezas sub aŭspicio de la Instituto por Kibernetika Pedagogiko (Esplora kaj Evoluva Centro por Objektivigitaj Instrueoj kaj Lernaj Metodoj) en Paderborn/FRG en kelkaj okcidenteŭropaj landoj. (63) Kiel mi klopojis montri, ekzistas sufice da instigoj kaj kaŭzoj por instituciigi la esplorojn pri interlingvistiko kaj la planlingva problemaro kaj enigi konformajn projektojn en la programoj de akademioj kaj universitatoj.

Fontindikoj

- (1) Kp. pri tio kaj aliaj terminoj D. Blanke, "Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen", en "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" Berlin, (ZPSK), 1977: N-roj 2, 4
- (2) Meyers Neues Lexikon (2a eldone 18voluma), vol. 6, Leipzig 1973, pg. 600
- (3) Tiel ekz. ĝe H. Ölberg, Zur Grundlegung der Interlinguistik, en: Amman-Festgabe, IIa parto, Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, 2a vol., Innsbruck 1954, pg. 64
- (4) D. Szilágyi, Dictionario Terminologico de Interlinguistica, en: Schola et Vita, Organio de Akademio pro Interlingua, Milano, Anno VI, Aprile-Majo 1931, n-ro 4-5, pg. 113

- (5) O. Jespersen, A new science: interlinguistics, Report of meeting of Linguistic Research, Geneva 1930, Cambridge 1931, pg. 1
- (6) D. Szilágyi, Dictionario..., samloke, pg. 113
- (7) Pri IALA kp. D. Blanke, Zur wissenschaftlichen Beschäftigung..., samloke, en: ZPSK, 2/77
- (8) M. Pei, F. Gaynor, Dictionary of linguistics, New York 1954, pg. 103; M. Pei, Glossary of linguistic Terminology, New York 1966, pg. 128
- (9) E. Wüster, antaŭparolo al H. Steiner, Katalogo pri la kolektoj de la Internacia Esperanto-Muzeo en Wien, Parto I, Wien 1957, pg. V
- (10) W. J. A. Manders, Interlingvistiko kaj Esperantologio, Purmerend 1950, pg. 15
- (11) O. S. Achmanova, Slovar' interlingvistickich terminov, Moskva 1966
- (12) Meyers Neues Lexikon, Leipzig 1962, vol. 4, pg. 390; Meyers Neues Lexikon, 2a, tute nove ellab. ed. en 18 vol., vol. 6, Leipzig 1973, pg. 600 (1a perto de la difino); Webster's Third New international dictionary of the English language unabridged, Springfield, Massachusetts 1964, pg. 117; Grand Larousse encyclopédique, Paris 1962, vol. 6, pg. 191.
- (13) V. Tauli, Introduction to a theory of language planning, Uppsala 1968, pg. 167
- (14) D. Szilágyi, Dictionario..., samloke, pg. 113
- (15) H. Ölberg, Zur Grundlegung..., samloke, pg. 65
- (16) M. Pietrzak, Interlingvistiko-scienco aŭ iluzio?, en: Scienca Revuo, Beogrado, vol. 17, n-ro 65, 1966/1, pg. 11
- (17) E. Vilborg, en: Fokus, Interlingvistika cirkulero, Göteborg, n-ro 1, somero 1967
- (18) R. Haupenthal, Enkonduko en la librosciencoj de Esperanto, Nürnberg 1968, pg. 29
- (19) E. Wüster, La terminoj "esperantologio" kaj interlingvistiko", en: Esperantologio, Kopenhagen, vol. I (1949-1955), pg. 213
- (20) I. a. Der Große Duden, vol. 5: Fremdwörterbuch, Mannheim 1960, pg. 281; Fremdwörterbuch, Leipzig 1966, 9a eldono, pg. 304 (2a difino); Brockhaus Enzyklopädie, Wiesbaden 1970

- (21) M. Monnerot-Dumaine, *Précis d'interlinguistique générale et spéciale*, Paris 1960, pg. 9-10
- (22) Kp. D. Blanke, *Pazigrafija (međunarodnaja pismennost')*, en: *Problemy interlingvistiki, tipologija i evolucija međunarodnyx iskustvennyx jazykov*, Moskva 1976, pg. 79-91
- (23) M. I. Isaev, E. A. Bokarev i interlingvistika, en: *Problemy..., samloke*, pg. 9. Kp. rim. (22)
- (24) V. P. Grigorev, *Iskusstvennyje vspomogatel'noye međunarodnye jazyki kak interlingvističeskaja problema*, en: *Problemy..., samloke*, pg. 41/42; krome kp. V. P. Grigorev, O nekotorych voprosach interlingvistiki, en: *Voprosy jazykoznanija*, Moskva 1966, n-ro 1, pg. 37
- (25) M. I. Isaev, *Problema iskusstvennogo jazyka međunarodnogo obščenija*, prelega manuskripto 27. 10. 1972 (Moskvo)
- (26) I. Szerdahelyi, Enkonduko en interlingvistikon - skizo de prelego - , en: H. Behrmann (red.), *Über Informatik und Interlinguistik*, Institut für kybernet. Päd.; Paderborn, junio 1976, pg. 3-4; I. Szerdahelyi, *Interlingvistiko, celo, objekto, metodo*, en: *Norda Prismo*, Boras 1965, pg. 150/151
- (27) R. Haupenthal, *Was ist und zu welchem Zweck betreibt man Interlinguistik?* Linguistische Berichte, Braunschweig, 15/1971, pg. 50
- (28) A. Bormann, *Grundzüge der Interlinguistik*, en: *Sprachforum*, Köln/Graz, 1/1958, pg. 25
- (29) Kp. A. Debrunner, en: *Actes du deuxième congrès international de linguistes 1931*, Paris 1933, pg. 586
- (30) W. J. A. Manders, *Interlingvistiko..., samloke*, pg. 4/5 ks.
- (31) Kp. E. Wüster, *La terminoj..., samloke*, pg. 213
- (32) Kp. P. Neergard, *La esperantologio kaj ties disciplinoj*, en: *Tra densa mallumo*, Kopenhagen 1942
- (33) En 1905 kiel laúnormaj modelverkoj de Esperanto deklari-taj gramatiko, fundamenta vortaro, ekzercoj, tekstoj
- (34) M. Wandruszka, *Interlinguistik*, Umrisse einer neuen Sprachwissenschaft, München 1971, pg. 10/11
- (35) C. Heupel, *Taschenwörterbuch der Linguistik*, München 1973, pg. 105
- (36) G. Lindner, G. Melika, *Mechanismus der Sprachinterferenz und Prinzipien seiner Wirkungsweise*, en: *ZPSK 4-5/1957*, pg. 289

- (37) Meyers Kleines Lexikon in drei Bänden, Leipzig 1967
- (38) Meyers Neues Handlexikon, Leipzig 1971, vol. 1, (A-K),
pg. 59
- (39) Meyers Lexikon A-Z, Leipzig 1974, pg. 423
- (40) Meyers Neues Lexikon, 2a, tute nova ellab. eld., samloke,
pg. 600
- (41) Kp. pri tiu temaro kontribuojn en: La Monda Lingva Problemo, Den Haag 1969: 1,2; 1970: 5; 1971: 7, 8, 9,;
1972: 10; 1973: 13; D. L. Armand, Ĉelovečestvo i okean informacii, en: Problemy..., samloke, pg. 55 - 59
- (41a) Enciklopedie ordigita faktaro pri Esperanto en praktiko,
en: I. Lapenna, U. Lins, T. Carlevaro, Esperanto en perspektivo, London-Rotterdam 1974, 840 pg.
- (42) I. Szerdahelyi, La didaktika loko de la Internacia Lingvo en la sistemoj de lernejaj objektoj, en: Internacia Pedagogia Revuo, Nürnberg (Pickel), januaro 1970 (n-ro 0, provnumero), pg. 5 ks.
- (43) V. Falkenhahn, Zur Frage einer Welthilfssprache. Ein Vergleich der Lerneinheiten im Deutschen und im Esperanto, en: der esperantist, Berlin (Kulturbund), n-ro 59/60 (junio/okt.), pg. 10 - 28
- (44) M. Mangold, Sprachwissenschaftliche Überlegungen zur Frage der leichten Erlernbarkeit des Esperanto, en:
Gymnasium, Saar, 1/76; M. Mangold, Die Erlernbarkeit von Esperanto im Vergleich zu den Sprachen der EG, en:
Die neueren Sprachen, Frankfurt/M. 3-4/1967, pg. 327 ks.
- (45) H. Frank, Lehr-Wirkungsgrad und Lernzeit, en: Grundlagenstudien aus Kybernetik und Geisteswissenschaft (GrKG), Paderborn 4/1975, pg. 113 ks. - H. Frank/I. Szerdahelyi, Zur pädagogischen Bestimmung relativer Schwierigkeiten verschiedener Sprachen, en: GrKG 2/76, pg. 39 ks;
H. Frank, Zur relativen Lernleichtigkeit einiger Sprachen, en: GrKG 4/1976, pg. 120 ks.
- (46) Pri kelkaj el tiuj demandoj kp. D. Blanke, Plansprache und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am konfrontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung des Esperanto und des Deutschen, doktoriga disertacio, Berlin 1975 (Humboldt-Universitato), 2 volumoj. Tezoj en "der esperantist" 5/76

- (47) O. S. Achmanova, E. A. Bokarev, Međunarodnyj vspomogatelnyj jazyk kak lingvističeskeja problema, en: Voprosy jazykoznanija Moskva 1956, n-ro 6, pg. 69
- (48) Esperanto estas ankaú por V. P. Grigorjev "unika lingvistika eksperimento", V. P. Grigorjev, O nekotorych..., samloke, pg. 44
- (49) E. A. Bokarev, Esperanto-russkij slovar', Moskva 1974, pg. 18; simile ankaú A. Martinet, La linguistique et les langues artificielles, en: Word, New York, vol. 2, n-ro 1 (aprilo 1946), pg. 38
- (50) Actes du deuxième congrès international de linguistes 1931, Report of Prof. Dr. O. Jespersen (Second Part), Paris 1933, pg. 101; simile sin esprimis ankaú W. E. Collinson pri interparolo kun Jespersen: "Pri la valoro de interlingvistiko al la lingvoscienculo, Jespersen havis neniu dubon. Li diris al mi, ke tiu interesu ofte stimulis kaj igis pli klara lian lingvopensisadon. Ciu kiu analizes lingvejn strukturojn, povus konfirmi tion...". W. E. Collinson, La valoro de Esperanto el lingvistika vidpunkto, en: I. Lapenna (red.), Memorlibro pri la Zamenhofjaro, London 1960, pg. 30
- (51) K. Marx/F. Engels, Die deutsche Ideologie, en: Bücherei des Marxismus/Leninismus, vol. 29, Berlin 1960, pg. 448
- (52) Kp. D. Blanke, Flensprache und Nationalsprache..., samloke, pg. 30 - 36 kun literaturo
- (53) G. Klaus, Semantik, en: Philosophisches Wörterbuch (eld. G. Klaus/M. Buhr), Leipzig 1970, 7a ed. vol. 2, pg. 977
- (54) Kp. E. Wüster, Internationale Sprachnormung, 3a ed., Bonn 1970; F. Cl. Werner, Das Sprechenproblem in der biologischen Terminologie, en: La Monda Lingvo-Problemo, Den Haag, vol. 3, 8/1971, pg. 107 ks.
- (55) W. E. Collinson, La valoro..., samloke, pg. 30
- (56) E. Sapir, The function of an international auxiliary language, en Psyche, London 1931, 11/4, pg. 13
- (57) M. Mangold, Die phonetische Überlegenheit künstlicher Sprachen, en: La Monda Lingvo Problemo, Den Haag 1970, vol 2, n-ro 6, pg. 129 ks.
- (58) A. Münnich, A common language for man-machine interactive systems, 1971, International Meeting on Compu-

- tational Linguistics, prelega manuskripto; E. Arnold,
A. Münnich, R. Hilgers, Prinzipien der Programmiersprache
Progreso, Inst. f. kyb. Päd., Paderborn, Juli 1975; A.
Münnich, Enkonduko en la programlingvon
Progreso 1, en: H. Behrmann (red.), Über Informatik und
Interlinguistik, samloke
- (59) H. Frank, Plansprachliche Information, en: Nachrichten
für Dokumentation, Pullach bei München, vol. 26 (1975),
n-ro 1, pg. 20
- (60) Leó Helmar Frank
- (61) I. Szerdahelyi, La didaktika loko..., samloke, pg. 5 ks;
H. Frank, I. Szerdahelyi k. a., en: H. Behrmann (red.),
Lehrplanerische Rationalisierung des Sprachunterrichts,
Institut für kyb. Päd., Paderborn, Nov. 1975
- (62) Kp. I. Szerdahelyi, Progresiva pašo en nia movada histo-
rio, en: Internacia Pedagogia Revuo Nürnberg, 1/1971,
pg. 21 ks.
- (63) H. Frank, Sprachorientierungsunterricht nach dem Pader-
borner Modell, en: Aula, Coburg, 2/1976

Jerzy Leyk

SOCIOLOGIO DE LA LINGVO, SOCILINGVISTIKO, INTERLINGVISTIKO

Enkonduke

La laborajo celas iom prilumi la problemaron, pri kiu okupigas la titole mencitaj disciplinoj aū prezenti la temojn apartenantajn al iliaj esplorprogramoj kaj pritaksi la aktualan evolustadion.

Generale, oni povus konstati, ke la konsidertereno de sociolingvistiko, sociologio de la lingvo (egala al lingvosociologio) kaj certaj konceptoj pri interlingvistiko estas la rilato lingvo -- socio. Tiu temaro lokiĝas inter du evoluigitaj sciencobranĉoj: lingvistiko kun centjarojn longa tradicio kaj la multe malpli aga sed havanta kreskantan signifon kaj atingojn sciencologio. Indas tuj akcepti, ke nur sociolingvistiko kaj lingvosociologio estas hodiaŭ relative memstaraj sciencobranĉoj, kies limoj sur la fono de aliaj sciencoj estas konstante pli facile difineblaj. Tiuj disciplinoj jam evoluigis siajn proprejn esploraparatojn, sindifinis kaj notas certajn sciencajn akirojn, kvankam oni konscie ilin studas ne pli ol 20 - 30 jarojn. La fazo de ilia naskiĝado kaj difino de la loko en la scienca panteono nuntempe finiĝas. Plimultiĝas konkretaj esplorprogramoj projektitaj kun vasta perspektivo.

Male al ili - interlingvistiko, kiel ajn oni konceptos ĝin, estas je antaŭscienca evoluŝtupo. Gi ne posedas klare kaj unuece difinitan esplorobjekton, ekzistas konsiderindaj diferencoj en la koncepto de ĝia studosfero, la sciencaj akiroj estas pli ol modestaj. Tre interesaj kaj unikkarakteraj estas la inspirofontoj de interlingvistiko same koncerne la studobjektojn kiel la socian rolon. Pli detale tiuj problemoj estos konsideritaj en alia parto de la laborajo.

1. Sociolingvistiko kaj lingvosociologio (sociologio de la lingvo)

Utilas enkonduke konsideri, kiuj problemoj situitaj inter la lingvo kaj la socio povas esti science esplorataj en la nuna stato de la sciencoевoluo kaj praktiko de la socia vivo. La lingvo estas produkto de la socia vivo. Gi estas homa ilo havanta ege kompleksan kaj decidan influon al la evoluo de la homaro, akompanante ĉiun aktivajon. Ne mirinde, do, ke la lingvo farigis unu el la esplorobjektoj de sociologio, t.e.

scienco studanta la socion, tuj ekde kiam la sociologio komencis formi sian propran arsenalon de la esplorrimedo. Pli frue, tamen, lingvaj problemoj - speciale de ĝia interna konstruo kaj maniero respeguli la realon - interesis filozofojn, antikvajn gramatikistojn kaj, pli novtempe, lingvistojn. Tre longa kaj multifaceta evoluo de lingvistiko ne estis seninflua al la akcentigoj en la prilingvaj sciencobranĉoj. Tio kaŭzas, ke hodiaŭ la nelingvistikaj prilingvaj studioj akceptas premise elektitan lingvomodelon formulitan de lingvistiko kaj evoluigas aŭ verifikas ĝin laŭ propraj metodoj kaj taskoj (ekz. psikologio, sociologio, semiotiko) aŭ penas eltrovi implikojn de sia disciplino al unuopaj lingvomodeloj.

Insprioj de ambaŭ sciencobranĉoj: socilingvistiko kaj lingvosociologio, kiuj okupigas pri funkciado de la lingvo en homaj socioj fontas - kiel estis dirite - kaj el lingvistiko kaj el sociologio.

Kio karakterizas ambaŭ sciencojn?

La novtempa lingvistiko okupigas ĉefe pri la klarigo de la esenco de la lingvo kiel kompleksa sistemo relative izolitece rilate la medion en kiu la sistemo funkcias. Tio kondukas al konstruo de diverspecaj lingvomodeloj, plej parte en la kadroj de jenaj subsistemoj: fonetika-fonema, morfologia, sintaksa kaj semantika.

La sociologio, siaflanke, baziĝas sur divido de la socio je grupoj determinataj per diversaj interhomaj ligoj, grupoj kies anoj plenumas similajn sociajn rolojn, ekz. familio, klaso, tavolo, grupo laŭprofesia, regiona, etna, nacia, ktp.

La disdivido inter socilingvistiko kaj lingvosociologio kuŝas - plej skize - je la akcentoj en esplormetodo kaj direktoj de la implikoj en la rilato lingvo - socio. Socilingvistikon interesas ĉefe la influo de la tavoligo de la socio al la funkcia lingvo, dum lingvosociologion - la rolo kaj influo de la lingvo je la diversigo de la socigrupoj. La unua, do, havas antaŭ ĝio inspiron lingvistikon, la dua - sociologian. Necesas tamen ne forgesi, ke estas la kutimo ligi ambaŭ branĉojn kaj komune titoliĝi ilin per la nocio "socilingvistiko". La divido je du apartaj branĉoj originas fine de la 60aj jaroj (i.a. Fishman, Giglioli, Rona) kaj rezultas el tio, ke tiuj sciencoĝ atingis certan evolustacion.

Baza kontribuo de socilingvistiko, en malpli larga, lingvistike orientita senco, kuſas en la difino de la lingvooversioj kaj konstruo de metodoj ilin determini sur la nivelo de la performanco de la lingvo depende de socistrukturnigo de ties uzantaro. Socilingvistikon interesas preskaŭ senescepte la etna lingvo. Laú la rekonataj premisoj de la 20-jarcenta lingvistiko en la lingvo oni distingas du nivelojn. Laú F. de SAUSSURE temas pri la n u g u e (tio, kio estas en la lingvo konstanta, sendependa de la konkreta parolakto, t.e. lingvaj reguloj rekonataj far la respektiva socio kiel korektaj, sekvendaj) kaj p a - r o l e (tio, kio efektive estas parolata, distordita en la parolakto per la situacio, psiko kaj kapabloj de la parolanto, devojigantaj disde la normoj). Laú Chomsky temas pri k o m - p e t e n c o (internalizitaj far la ideala komunikanto lingvoreguloj permesantaj produkti korektajn frazojn) kaj p e r - f o r m a n c o (efektiva realigo de la lingvo en konkretaj parolaktoj). Se tradicie la lingvistiko studas la problemojn je la nivelo langue - kompetenco, la socilingvistiko direktigas al la esploro de la reguloj (ili malgraú la supozoj ekzistas) en la sfero de la performanco.

Montriĝas, ke etnolingvo karakterizigas per tuta aro da versioj sociologie determinitaj. La versioj, plej ĝenerale nomataj l e k t o j kaŭzas certajn malfacilojn en la komunikado inter homoj parolantaj aliajn lektojn, tio estas versiojn de la sama etnolingvo. Depende de la niveloj de la socistruktujo la diferencoj en la lektoj povas esti pli aú malpli signifaj. Ekzemple la lingvooversio, kiun praktikas individuo en difinita periodo de sia vivo nomigas idiolekteto. Diferencoj en la idiolektoj de diversaj personoj ofte permisas identigi ilin surbaze de la parolata lingvo, sed krom tre specialaj kazoj de la p e r t u r b o j en la parola procezo, ili ne malhelpas interkompreniĝon. Pli grandajn diferencojn plej ofte demonstras lingvooversioj praktikataj en diversaj sociaj tavoloj, lingvoj de urbanoj kaj vilaganoj, profesiaj jargonoj kaj precipite regionalismoj, t.e. dialektoj de la sama etnolingvo. La unuopaj versioj religiigas en ĉiuj subsistemoj de la lingva sistemo. Gis nun socilingvistoj preferas okupigi nur pri certaj internaj ecoj de la lingvo, kiuj distingas la unuopajn versiojn, al plenaj lingvistikaj priskriboj de la versioj. Plej evoluigitaj estas la esploroj en dialektologio, precipite pri fonetiko kaj semantiko.

Lingvosociologio - aliflanke - startas de la konstato, ke ekzistas versioj de la etnolingvo por taksi iliajn implikojn al la socia problemaro. Tre fekunda montrigas ĉi-rilate la projekcio de la Whorf-Sapir hipotezo pri la reciproka dependeco inter la lingva strukturo kaj metodoj percepti la realon al la tereno de etnolingvo. La faritaj esploroj montras fortan rolon de la lingvo en plifikso de sociaj dividoj, unuflanke, kaj en konservigo de engrupaj ligoj, duaflanke. Kun la lingvo-versio uzata far iu socigrupo ligigas la manieroj kompreni kaj interpreti la realon, la eblecoj sin disvolvi kaj partopreni diversajn sociajn interaktojn. La lingvo estas malfacile forig-ebla distingilo de la aparteno al la socigrupo kaj la socia avanco de la individuo tre ofte renkontas barojn ekmajstri novan version de la lingvo. Tre grava rezulto de la sociaj prilingvaj esploroj estas la tezo pri la socia egalrajteco de la versioj de unuopaj socigrupoj, rekono de ties valoroj kaj ne-kondamno de la lektoj de malpli altaj klasoj kaj tavoloj (demokratico de la lingvo).

En la esploroj de la funkciado de la lingvo en la socio sciencistoj alfrontas problemaron ĝis nun ne pritraktitan. Temas pri la situacio en kiu la uzataj lingvoj montrigas nehomogenaj. La grado de nehomogeneco kaj sekve la eblecoj interkomprenezi korekte povas esti diversaj. En la kazoo, en kiu la subjektoj de lingvokomunikado /t.e. diversaj socigrupoj/, aplikas aliajn versiojn de la sama etnolingvo la interkomprenejo povas esti atingita aŭ pere de la versio de unu el la grupoj aŭ pere de tria versio, pli proksima al la norma lingvo. Pli komplika situacio ekzistas dum la kontaktado de socigrupoj kies etnolingvoj differencas. Tiuj fonojneoj estas aparte videblaj en multlingvaj ŝtatoj, ekz. Hindio, Sovetio, Usono (malgraŭ unu oficiala lingvo), multaj afrikaj ŝtatoj. Ci-kaze oni alfrontas socigrupojn egalajn al tutaj etnokomunumo, tuſas - do - sociopolitikon kaj politikon. Tiuspecaj studoj estas aktuale farataj en sociologiaj prilingvaj esploroj (bilingvismo, lingvopolitiko, alfabetigo de lingvoj kaj kreco de literaturaj lingvoj, ktp.) En tiu kampo indas distingi precipie la lingvopolitikon efektivigatan de diversaj ŝtatoj, kiu - unuflanke - celas konservigon kaj pluevoluigon de la kulturoj bazantaj sur la koncernaj lingvoj aŭ lingvoversioj, kaj - duaflanke - celas konstrui komunikadajn pontojn inter diversaj lingvokomunumo en la lando.

2. Interlingvistiko

Kiel demonstrete, en sociologiaj lingvoesploroj komenciĝas evolui la interesigo ne nur al lingvosituacioj el la vidpunkto de socie motivigitaj versioj de la etna lingvo sed ankaŭ al la situacioj en komunikado de socigrupoj kun malsamaj etnolingvoj. Tiu orientigo evoluas precipe en la esploroj farataj en multlingvaj landoj. Unu el la konsiderataj tie temoj estas la problemo de lingvo ebliganta komunikadon en la kazoj de malsimilaj etnolingvoj. Tiun pontolingvon ni nomu por la celo de pluaj konsideroj *interlingvo*. Rimarkendas, ke tiu nocio ĝis nun ne enradikiĝis en socilingvaj esploroj.

La supraj konsideroj kondukas al difino - enkadre de socilingvaj esploroj - de esplorkampo situanta ekster etnolingve homogenaj socigrupoj kaj studanta heterolingvajn (t.e. kun malsamaj etnolingvoj) komunumojn. Tiun branĉon de socilingvaj esploroj ni nomu provizore *interlingvistikoo*. Tiel konceptata disciplino okupigus - en sia sociologie orientita versio - pri la esploroj de la funkciado de pontolingvoj en multlingvaj socioj.

Kiel estis jam akcentite, la terminoj "interlingvo", kaj "interlingvistiko" ĝis nun ne estas en socilingvistiko akceptataj. La hodiaŭa scienco kutimas difinitan ĉi-tie interlingvon apartenigi al "ligua franca" kaj por interlingvistiko difinas, kvankam ne ofte, nur branĉon de lingvistiko aŭ semiotiko, kiuj komprenas sub tiu termino la metodon projektii aŭ nur lingvojn por generala uzo (ekz. Esperanto, Ido, Interlingua, Novial, ktp. (aŭ ĉiuspecajn lingvojn) por generala kaj speciala uzoj, ekz. programlingvoj, fakaj simbollingvoj kaj aliaj semiotikaj sistemoj).

La dua inspirofonto al interlingvistika temaro (laŭ la prezentita provizora socilingva difino) estas krom la relative bone evoluigita socilingvistiko - la movado por projektita internacia pontolingvo Esperanto. Necesas konsenti, ke la motivoj trakti tiun problemaron far la movado estas relative neklaraj kaj malfacile pritakseblaj. Unuflanke, la interlingvistika temaro ŝajnas esti natura konsekvenco de la interesigoj de scienc-esplorie orientitaj sferoj de la movadanoj, ĉar la celo de Esperanto guste estas servi kiel interlingvo, kaj due - ekzistas iu dangero, ke la studoj de la esploristoj ligitaj kun tiu movado povas esti ŝargitaj per la tendencoj subordigi la esplorkonku-

dojn al anticepe aprobitaj en la movado tezoj propagandkarakteraj.

Interesa aspekto karakterizanta hodiau ambau inspirofontojn de interlingvistiko: socilingvistikan kaj esperantan estas la sinteno al la direktodifinado enkadre de la disciplino kaj ties loko en la aliaj sciencobrancoj kaj ankau la efektiva esplorlaboro. Skize, eblas konstati, ke la Esperanto-movado estas aktuale plej interesita pri la difino de la statuso de interlingvistiko kaj pri la allogo de ekstermovadaj sciencistoj al la problemaro, do, pri organizigaj laboroj, dum socilingvistoj praktike esploras la kampon sen konscio, ke eblus kaj dezirindus sin apartigi, ekz. sub la nomo de interlingvistiko.

Sajnas, ke ambau fontoj de esplorinspiroj malgraue certa singardemo pri la esperanto-movada povas sin reciproke kompletigi kaj stimuli al pliintensigo de la esploroj. Eblas tamen kun certo konstati, ke en aktuala stadio de la scienco la disciplino nomata ĉi-tie "interlingvistiko" ne jam formulis proprajn, aŭtonomajn esplormetodojn aǔ - programojn, ne estas - sekve - sciencia disciplino sed nur projekto de tia. Tio ne malebligas tamen provi difini kelkajn ĝiajn esplorkampojn. Antau oni tion faros, indas akcenti du premisojn pri la senco de interlingvistiko, kiuj estos ĉi-tie atribuataj al la termino:

- la esplorobjekto estas interlingvo, t.e. lingvo uzata por komunikigi inter malsamlingvaj socikomunumo;
- la esploroj okazas en socilingva perspektivo alterne al pure lingvistika, semiotika, informteoria kaj similaj.

Sociologaj prilingvaj esploroj akceptas, kiel dirite, la perspektivon indikitan per la rilato lingvo - socio kaj interesigas pri la reciprokaj implikoj inter iliaj strukturoj. Tio ankau donas kadrojn por interlingvistiko, kies ĉefkampo en la konsiderataj sociaj strukturoj devas esti grupoj de malsama etnolingvo. Vole ne vole oni eniras la kampon de sociopolitiko kaj politiko, ĉar la grupoj plej ofte formas apartajn naciojn, multajn kun propra ŝtato. Valoras konsci pri du politike malsamaj aspektoj de tiu problemo. En la la unua kazo temas pri etnolingvaj rilatoj en unu ŝtato, en la dua - inter ŝtatoj. La unua, en la aktuala mondo pli gravas por opaj socioj kaj devas esti solvata en multlingvaj socioj. La dua, almenaŭ nunmomente, havas malpli grandan socian signifon, kaj la fenomenoj, kiuj ĉi-tie okazas estas ofte tute alikarakteraj.

Tre vastan studkampon estigas la problemo de partopreno en regiona kaj aŭ tutmonda kulturo kaj aliro al la teknikaj akirajoj far opej socigrupoj: klasoj, tavoloj, laúprofesiaj grupoj, etnoj, ks. Tiuj eblecoj montrigas determinitaj per la kono de plej vaste etenditaj interlingvoj (ekz. angla, franca, rusa, ktp.) aŭ pli ĝenerale de fremdaj lingvoj. Tiu problemaro havas grandegan socian signifon, precipe en evoluigantaj landoj kies lingvoj ne estas vaste konataj ekster la landaj limoj.

Alia grava temgrupo por interlingvistikaj pritraktoj estas interlingvoj funkciantaj en grandaj geografiaj regionoj (ekz. la eŭropa kontinento) kaj en monda skalo. Tiu funkciado manifestigas ĉefe je diversaj internaciaj forumoj, en mondskalaj organizoj, dum konferencoj, renkontigoj, en sciencia kaj faka gazetaroj, komerco, turismo, ktp. La implikoj de la aplikataj ĉi-terene lingvoj estas variaj, de politikaj ĝis ekonomiaj.

Sendube, la sociologiaj pritraktoj de interlingvoj ne povas eviti la problemojn de kreigo do de interlingvo el etnolingvo/j/aŭ bazo de etnolingvo/j/. Interplektigas la problemoj de natura evoluo de etnolingvo al la funkcio de interlingvo, poioma perdido de tiu funkcio, konscia lingvopolitiko kaj ankaŭ projektado de interlingvoj.

Bibliografio:

1. Boksztański Z., Piotrowski, A., Ziolkowski M.: "Socijologia języka". Wiedza Powszechna, Warszawa, 1977.
2. Burney P.: "Les langues internationales". Paris, 1966.
3. "Can language be planned? Sociolinguistic theory and practice for developing nations". Honolulu, 1971.
4. Fishman J.A. /ed./: "Readings in the sociology of language". Mouton, The Hague, Paris, 1968.
5. Haugen E.: "Linguistics and language planning" en "Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference, 64". Mouton, The Hague, 1966.
6. "Language and politics". Mouton, The Hague, 1976.
7. Leyk J.: "Kion povus signifi interlingvistiko?" "Pola Esperantisto", n-ro 1/77.
8. "Naučno-tehnicheskaja revolucija i funkcionirovan'e jazikov mira". Moskva 1977.
9. Svejcer A.: "Sovrem'ennaja sociolongvistika. Teorija, problemi, metodi". Moskva, 1977.

Jaromir Jermár

ETNAJ PROBLEMOJ KAJ INTERLINGVISTIKO

Se la interlingvistiko jam certagrade konstituigas kiel mem-stara scienco, estas necese difini kaj limigi ĝin ne nur kvazaútautologie, per propraj teorioj kaj metodoj, sed trovi ĝiajn enhavon, esplorkampon, teoriojn, metodojn kaj limojn ankaŭ en kontakto, tuŝo, interago kun la aliaj sciencoj. La hodiaŭa koncepto pri la scienco ne konas rigidajn limojn kaj valojn inter la sciencoj, ĉar male, la sciencoj interplektigas, iliaj limoj moliĝas kaj ĉiutage ŝanĝigas. Tial estas sendese necese analizi la rilaton de la interlingvistiko kun ĉiuj aliaj sciencoj, kaj unue: serĉi la interlingvistikan problemaron en aliaj sciencoj, kaj due: esplori la problemaron de aliaj sciencoj en la interlingvistiko.

Oni multe diskutas pri la rilato inter la generala lingvistiko kaj la interlingvistiko; ĉiam pli klare montrigas, ke la interlingvistiko povas esti nur tre malfacile konceptita kiel nura prilingva scienco, okupiganta pri la lingvo kiel kompleksa sistemo sen rilato al la socio kaj medio. Tiurilate oni devas taksi la provon analizi la rilaton inter la sociologio de la lingvo, la sociolingvistiko kaj la interlingvistiko, kiun faris ekzemple en interlingvistica konferenco en Ahrenshoop (1978) dro Leyk (Sociologio de la lingvo, sociolingvistiko, interlingvistiko). Oni devas bedaŭri, ke preskaŭ neniu interlingvisto okupigas pri la problema de la filozofio de la lingvo, kvankam tie la interlingvistica tradicio estas plej malnova - oni eĉ rajtas diri, ke la problema de la planita internacia lingvo komenciĝas kun la filozofia analizo de la lingvo (ekzemple ĉe DESCARTES, KOMENSKYK. a.). Problemoj de la psikologio, kiuj koncernas la lingvon kaj speciale la inter-lingvan komunikadon, estas bone konataj kaj ofte menciataj, sed pli ofte en sociologiaj kaj politologiaj studioj ol en la psikologio mem. Relative ofte kaj serioze estas studataj problemoj politologiaj, kiuj koncernas la lingvan politikon generale kaj la interlingvan politikon speciale; ĉi tie estas necese mencii la gravan labordon de la Societo por Internacia Lingvo, fondita antaŭ dudek kvin jaroj, kies "Interlingvistica Informa Servo" sub lerta gvido de dro Artur Bormann ne nur informas, sed ankaŭ serioze pritraktas ĉiujn aspektojn de la interlingva politiko. Oni povus nomi aliajn sciencojn, kiuj devus esti studataj el tiu ĉi

interlingvistika vidpunkto, kiel la kibernetikon, logikon, historion, juron, ekonomion kaj multajn aliajn.

Estas do neeble eliri la interlingvistikon el la tuteco de ĉiuj aliaj sciencoj kaj estus same dangere subordigi la interlingvistikon sub unusolan sciencan branĉon. Inverse: estas necese studi kaj esplori ĉiujn interlingvajn faktorojn el vidpunktoj kaj aspektoj de diversaj sciencoj. La interlingvistiko estas grandparte aŭ eĉ plejparte sociala scienco kaj tial ĝi reliefigas en si ĉiujn sociajn rilatojn, aspektojn kaj problemojn.

Se mi deziras en tiu ĉi artikolo mencii kelkajn problemojn, kiuj povas esti interesaj por la interlingvistikaj esploroj en kaj el la kampo de la etnologio, okazas tio pro la kaŭzoj jam antaŭe diritaj. Ankaŭ la etnologio tuſas kaj esploras problemojn, kiuj estas esplorindaj en la interlingvistiko; sed ankaŭ la interlingvistiko tuſas la problemojn, kiuj estas tikelaj kaj interesplenaj por la etnologo.

Etnologio estas laú Plena vortaro "branĉo de la antropologio, kiu esploras la originon kaj parencecon (mi aldonus: kaj diversigon) de popoloj". (Margena rimarko: malgraŭ la juneo de etnologio ĝi estas la vorto Zamenhofa; bedaŭrinde mi ne trovis, kie Zamenhof gin uzis.) La difino estas, kiel cetere ĉiuj similaj difinoj, diskutebla: la diskuteblo originas el diversaj akcentoj, kiujn metas diversnaciaj sciencistoj al etnologiaj esploroj. Por la usona etnologio estas tipa intima rilato kun la antropologio, por la okcidenta Eŭropo estas etnologio pli forte ligita kun la kultura antropologio aŭ rekte kun kulturologio, por la orient-europaj etnologoj etnologio estas karakterizita ĉefe pere de sociologaj kaj politologaj aspektoj: ĝi estas multfoje identa kun la etnosociologio. Sed malgraŭ ĉiuj malfacilaj rilate la difinon, la etnologio havas komunajn esplorproblemojn kun la interlingvistiko: ili estas problemoj de la rilatoj inter la etno, lingvo kaj kulturo. (Tio nature ne signifas, ke tiaj rilatoj estas la solaj esplorproblemoj de la etnologio, aŭ ke en tio konsistas la solaj kontaktproblemoj kun la interlingvistiko.) Certagrade tuſas tiel la etnologio parencajn problemojn kun la sociolingvistiko (sed tie estas akcentita ĉefe la lingva aspekto) kaj kun la sociologio de la lingvo (sed tie estas akcentita ĉefe la socia aspekto de la lingvoevoluo).

La interlingvistikon devas ĉefe interesi la problemaro de la

etnogenezo, de la genezo de la etna kulturo kaj de la etna lingvo, de la rilato inter la etna kulturo kaj la etna lingvo, ĉar tiaj problemoj koncernas ankaŭ tiujn de la inter-etna komunikado, de la inter-etna kulturo, de la dialektika rilato inter la etnaj lingvoj kaj kulturoj.

Por la etnaj komunumo estas tipa ilia relativa stableco: la etnaj komunumo ĝangas siajn sociajn, ekonomiajn, politikajn strukturojn, sed restas relative stabilaj en siaj etnaj fundamentoj. La ĉeĥoj konstituigis kiel etna komunumo komence de la feŭda sistemo, travivis kiel etna komunumo la kapitalismon kaj vivas en la nova socia sistemo. La ekonomia kaj socia strukturoj de tiu ĉi komunumo absolute ŝanĝigis, sociaj tavoloj, grupoj kaj klasoj pereis aŭ transformiĝis. Ŝanĝigis ankaŭ la politikaj kaj ŝtataj sistemoj, en kiuj tiu ĉi etna komunumo ekzistis (Grandmoravia regno, sendependa reglando, parto de Aŭstro-hungara monarkio, sendependa respubliko), ŝanĝigis la religio (malnovslava, kristana, katolika, protestanta). Montriĝas, ke la stabiligaj momentoj por la etnaj komunumo restas la lingvo kaj la kulturo kune kun la etna psikologio, kvankam la lingvo kaj la kulturo ankaŭ transformiĝas, sed en la grado, kiu ne disrompas la lingvan kaj kulturan kontinuecon.

Transformigo de la etnaj komunumo je la nacioj en la dekoka ĝis la dudeka jarcentoj, kaŭzita per la merkata kaj industria integrigo de la geopolitika spaco de la etna komunumo, provokis ankaŭ novan socian fenomenon, la nacian konscion. Nacia konscio, diferenca de la etna konscio, kiu koncernis nur la lingvon kaj la kulturon (kelkfoje ankaŭ la religion), reflektaς kaj integriĝas ne nur la lingvon kaj la kulturon, sed ankaŭ la ekonomion, socian strukturon, politikan sistemon, geopolitikan teritorion. La nacia konscio transformiĝas je la nacia ideologio, kiu ne estas plu nur konstatanta, rekoniga, sed programanta, modelanta. La etna komunumo - la nacio - donas al si la programon, planon de sia evoluo, kiu koncernas kaj tuſas ĉiujn facetojn de la nacia vivo, tio signifas de la ekonomio, politiko, ŝtateco, sed ankaŭ de la kulturo kaj lingvo. (Estas alia - sociologia kaj politologia - demando, kiuj estas la portantoj de tiaj programoj kaj kio determinas la realecon kaj realigon de tiuj programoj.) Tial aperas en la moderna historio io, kion oni povus - kun granda toleremo, kun certa troigo - nomi planita aŭ programita etnogenezo. Multajn ekzemplojn montras en sia libro "National Langu-

ages in the USSR: Problems and Solutions /Moskvo, 1977/ profeso M.I. ISAEV. Kvankam en tiu ĉi libro la problemoj estas traktataj ĉefe el la lingva vidpunkto, tamen oni povas tie klare vidi programitan transformigon de la etnaj grupoj je la nacioj, programitan evoluon de la lingvoj, programitan kreon de la literaturo lingvo el diversaj dialektoj, same kiel planitan kaj programitan kulturgenezon (speciale ĉe la etnaj grupoj, kie ne ekzistas literatura kulturo).

Preskaŭ modela estas la planita etnogenezo ĉe la israela nacio, kie la etnoplanoado formis el tre diferencigitaj etnaj grupoj unuecan nacion kun certagrade artefarita lingvo kaj programita kulturo, kiu nur historie estas ligita kun la kulturo hebrea, juda aŭ jida. Similan proceson - aŭ pli precize procedon - oni vidas en Afriko, Suda Ameriko, Oceanio kaj alie.

Oni povas montri ankaŭ inversan ekzemplon. La provo krei en Ĉehoslovakio el cigana etna grupo ciganan nacion montrigis kiel nereala kaj fiaskis, kvankam ekzistis oficiala apogo kaj certaj instituciaj kondiĉoj, kiel ciganaj societoj, revuoj, lernolibroj. La ciganoj, kiuj grandparte enmigris en Ĉehoslovakion post la dua mondmilito el najbaraj industrie neevoluintaj ŝtatoj, formigis en altevoluinta industria lando kiel etno-socia grupo, kiu minacis fariĝi paria socia komunumo meze de la alia logantaro. Kiam la ciganoj akomidiĝis al la industria socio kaj al la generala eduka sistemo, ili perdis sian socian apartigon kaj izolitecon, sed ne deziris reteni plu sian apartigon etnan. La ciganoj sentas sian etnan apartigon kiel negativan faktoron kaj asimiliĝas propravole kun la lingvoj kaj kulturoj de aliaj nacioj en Ĉehoslovakio. Tiel pere de la ekonomia kaj ĝeneralkultura supreniro kaj malgraŭ la subteno de la etna memstareco, paradoxaj komencis perdiĝi la etnaj komponantoj - la etna grupo estis absorbita kaj restis kiel etnografia kaj folklora komunumo.

Estas do videble, ke estas tre malfacile karakterizi la etnan komunumon, speciale altevoluintan etnan komunumon kiel estas la nacio, pere de la generale validaj trajtoj, ĉar ekzemple diversaj etnaj komunumo povas havi la saman lingvon (francoj kaj haitanoj), la saman ŝtaton (flandroj kaj valonoj), la saman ekonomian kaj politikan sistemon, la saman religion ktp. El tio evidentigas, ke la lingvo, kiu estas unu el la etnaj karakterizoj, ne estas ĉiam produkto de la konkreta etna komunumo,

kaj ke la etna kulturo ne estas produkto de la konkreta etna lingvo, sed la produkto de la tuteca, kompleta etna komunumo.

Tial la etnologoj provas analizi la precizan lokon de la kulturo en la etnogenezo kaj ankaŭ inverse, la rolon de la etnaj faktoroj en la kulturgenezo. Ekzemple WILHELM MÜHLMANN en sia libro "Rassen, Ethnien, Kulturen. Moderne Ethnologie" (Berlino, 1964) konsideras la etnogenezon kiel la proceson de la kultura diferenciĝo aŭ de kultura asimilado. Usona antropologo Ogburn en sia klasika libro "Social Change" (New York 1922) kreis la teorion de la kulturaj saltoj, laŭ kiu la diferenciĝo de la kulturo estas kaŭzata pere de la malkontinua evoluo de la materia kulturo en diversaj etnoj. Ĉe ambaŭ aŭtoroj oni klare vidas la koncepton pri la kulturo kiel etnogeneza faktoro kaj ankaŭ oni klare vidas, ke ili ne identigas la kulturon kun la lingvo; male, oni povas el tiuj teorioj konjekti, ke ankaŭ la lingva diferenciĝo aŭ asimilado estas kaŭzata pere de la ŝango de la kulturo.

Kial mi atentigas pri tiuj ĉi etnologiaj problemoj? Ĉar la dialektika rilato etno - lingvo - kulturo aŭ nacio - nacia lingvo - nacia kulturo kaj ties problemoj enhavas en si ankaŭ la problemen kernon de kelkaj interlingvistikaj demandoj, ekzemple la rilaton nacio - planita lingvo - nacia kulturo, aŭ nacio - interlingvo - internacia kulturo ktp.

Unu el la ĉefaj argumentoj kontraŭ la interlingvoj generale kaj kontraŭ la planlingvoj speciale estas la hipotezo, ke nur la etna lingvo estas kulturgeneza faktoro. (Estas tipe, ke tiu ĉi opinio estas disvastigita plej multe ĉe la lingvistoj, sed entute ne ĉe la etnologoj.) La ĉefa eraro konsistas en tio, ke oni identigas la etnon kun la lingvo, la lingvon kun la kulturo kaj la etnon kun la kulturo. Ne parolante jam pri la materia kulturo aŭ pri la spirita kulturo ne-lingva (kiel muziko aŭ pentroarto), la etna kulturo reflektais la etnan karakteron, kies determinantoj ne estas nur lingvaj aŭ pli bone dirite, plejparte ne lingvaj, sed historiaj, ideologiaj, ekonomiaj, sociaj, politikaj ktp.

La etna kulturo, speciale la nacia kulturo, ne estas nur iu certa reflektado de la konkreta etna komunumo (kun ĝia socio-ekonomia, politika, religia k.a. strukturo), sed ankaŭ mem-reflektado de la tuta etnogrupo, de la nacio mem, kiu manifestas en ĝi sian integrecon kaj diferencon. Ne okazas nur ideologiigo

de la nacia kulturo, sed kreigas ankaú la ideologio pri la nacia kulturo mem, la ideologio, kiu ne estas ĉiam identa kun la reale ekzistanta kulturo.

La identigo de la etna komunumo kun la kulturo estas same erari-ga kiel la identigo de la etno kun la lingvo. La kulturo ekzistas ne nur ene de la etno, sed ankaú ekstere de la etno. Unue, la socio estas ĝenerale pli granda ol la etna komunumo kaj la kulturo de la tuta socio (homara, ŝtata, regiona) estas jam super-etna, supernacia, internacia. Tia kulturo reflektas jam pli altajn strukturojn ekonomiaj, sociajn, politikajn ol la etna kulturo. Due, la ĉiam kaj samtempe ekzistantaj etnaj kulturoj reflektas en si ankaú tiun ĉi tutsocian kulturon, ŝangas sian karakteron, perdas sian etnan ekskluzivecon. Sed kontraŭe al la perdo de preskaŭ ĉiuj naciaj karakterizoj la nacia lingvo farigas la plej grava etna karakterizajo, dum la tutsocia internacia lingvo (mi parolas pri etnaj internaciaj lingvoj) farigas nur portanto de la tutsocia kulturo. Tial denove ripetigas la sama kulturgeneza proceso, kiel ĉe la etnaj kulturoj: La tutsocia kulturo ne estas reflektado de la internacia tutsocia lingvo, sed reflektado de la tutsocia inter-etna strukturo.

Resumante la antaŭajn tezojn, oni povas alveni al la sekvantaj konkludoj:

1. La etna lingvo estas unu el la ĉefaj kaj la plej stabilaj komponajoj de la etna komunumo, kvankam ĝi ne devas esti produkto de tiu ĉi komunumo. La lingvo ne povas esti la unu-sola faktoro de la etnogenezo.
2. La etna kulturo estas rekte ligita kun la etno kiel etnogeneza faktoro kaj kiel produkto de la etna komunumo.
3. La etna kulturo ne estas reflektado kaj produkto de la etna lingvo, sed de la etna strukturo kaj de en- kaj ekster-etnaj rilatoj.
4. La kulturo reflektas ne nur etnan komunumon, sed ankaú aliajn sociojn strukturojn kaj rilatojn. Tio signifas, ke la kulturo ekzistas kaj ene kaj ekstere de la etna komunumo.
5. Ne la lingvo antaŭdestinas la kulturon, sed la kulturo influas la lingvon, la konkreta lingvo estas certagrade ankaú produkto kaj parto de la konkreta kulturo.
6. La ekzistantaj etnaj interlingvoj povas nek detrui la ekzistantan etnan kulturon, nek kreji novan interetnan kulturon. La kreo de tia kulturo ne dependas de la interlingvo, sed de la aliaj faktoroj.

7. La planita interlingvo same povas nek detrui la ekzistantan etnan kulturon, nek krei novan interetnan kulturon.
8. La etna interlingvo ne estas produkto de interetna, internacia socio kaj de ties kulturo, sed estas ĉiam ligita kun la konkreta etna komunumo.
9. La planita interlingvo estas produkto de la konkreta historia socio kaj ties kulturo, nome de la interetna, internacia, trans - kaj supernacia socio kaj ties internacia kulturo.
10. La kultura valoro de la lingvo, ankaŭ de la planlingvo, ne dependas de la lingvo mem, sed de la kultursocia medio, kiu ĝin uzas.

En tiu ĉi artikolo mi deziris uzi la etnologiajn principojn kiel esplormetodon por kelkaj interlingvistikaj problemoj. Mi deziris detrui tri mitojn, nome:

- a) miton pri la planlingvo kiel barbara, senkultura kaj sensocia lingvo,
- b) miton pri la planlingvo kiel detruanto de la nacia kulturo
- c) miton pri la planlingvo kiel kreanto de la nova internacia kulturo.

István Szerdahelyi

INTERLINGVISTIKO EN HUNGARIO

- Resumo -

En Hungario la naciaj resp. nacilingvaj movadoj strikte ligiĝas al la klerismo (fino de la XVIII-a komenco de la XIX-a jc). En neniu lando de Eŭropo devis nacia lingvo lukti tiel akre por akiri siajn rajtojn en sia propra patrujo, kaj en neniu lingvo estis tiel intensiva la lingvonovigo kiel en Hungario, en hungara lingvo. Paralele kun la lingvonovigaj movadoj (HELMECZI, BUGAT) disvolviĝas vigla interlingvistica aktiveco: la aŭtoroj de la unuaj lingvoplanoj estis samtempe ankaŭ elstaraj lingvonovigantoj: KALMAR GY., DECSY S., GATI I., BOLYAI J., pliposte: RETHY A., Volapuko ne havis grandan sukceson (GEBAUR I., BANFI GY.), la lingvistoj (ekz. BALASSA) forte kritikas ĝin, eĉ tiuj, kiuj farigis volapukistoj kaj mem verkis en tiu lingvo (ekz. POZDER K.). Des pli grandan sukceson havis Esperanto: BÁLINT G., LENGYEL P., POLGÁR I., BÁRCZI G. - estas elstaraj nomoj de la unua periodo. En la dua periodo la Budapesta skolo

kaj la Literatura Mondo farigas la kultura kaj literatura centro de la Esperanto Mondo, la hungaro Cseh - unu el la plej efikajdisvastigantoj de la lingvo. Apenaŭ estas serioza esperantisto, kiu ne konus la nomojn de BAGHY, KALOCSAY, SZILAGYI, TÁRKONY, EMBA k.a. El interlingvistika vidpunkto la plej elstara evento estis la fondo de la unua Interlingvistika Scienca Instituto, fondita kaj funkcianta officiale en la kadroj de Universitato kun gvidanto, nomumita far de Ministro (tiutempe Popolkomisaro): Internacia Scienca Lingvoinstituto, gvidanto d-ro SCHMIDT JOZSEF, katedra prof. pri germanistiko. (4-a de jul. 1919).

La rekta posteulo de tiu Instituto estas la fako "Esperanto lingvo kaj literaturo", funkcianta en la kadroj de la katedro pri generala kaj aplikita lingvistiko en la Filozofia fakultato de la Universitato EÖTVÖS LORÁND, Budapest.

Dum pli ol dek jara funkciado la karaktero de la fako definitive elformiĝis ĝi estas Aplikata-lingvistika subfako kaj kiel tia, integra esplor-disciplino en la sistemo de generalaj kaj aplikitaj lingvistikaj esploroj.

Laŭ la Hungara interlingvistika koncepto, sekve, Interlingvistiko kiel scienco disciplino apartenas strikte kaj organike al aplikita lingvistiko:

Skeme

A/ Unulingvaj operacioj

a/ lingvoplanado

1. planado de unueca nacia (stata) lingvo;
2. Lingvonormigo, lingvonovigo; konstruado de skrib-sistemo por fari la lingvon taûga plenumi pli altajn funkciojn;

b/ lingvokulturo kaj -flegado

1. la reguligo de ortografio, ortoepio - generale: de la gusta lingvouzo;
2. ellaborado de faka lingvo kaj faka terminologio;
3. ceteraj operacioj (ekz. aplikata socio-lingvistiko: salut-formoj, aplikata nomologio, stenografio k.a.)

c/ instruado de la gepatra lingvo

- a/ konstruado de studobjekta modelo de la gepatra lingvo;
- b/ gepatra-lingva instruado kaj edukado;

d/ dokumentado

a/ aŭtomata analizado de tekstoj-dokumentoj (ekz. indeksoj, deskripto-listoj k.a.)

b/ akumulado kaj konservado de informoj;

e/ amas-komunikado

1. tele-komunikado;

2. periodaĵoj;

3. propagando kaj afiš-tekniko;

f/ kurac-pedagogio (difektologio) esplorado kaj kuracado de lingvaj difektoj (afazio-esplorado, lingvo-patologio; neŭrolingvistiko k.a.)

B/ Hetero-lingvaj operacioja/ instruado de fremdaj lingvoj

1. aplikata kontrasta lingvistiko;

2. instru-modelo de fremda lingvo;

3. instru- kaj lern-strategioj;

4. programata kaj aŭtomata instruado; instru-teknologio;

b/ tradukado

1. homa kaj mašina;

2. interpretado;

c/ Interlingvistiko

a/ internacia lingvopolitiko;

b/ lingva modeligo: konstruado de internacia helplingvo;

c/ Esperantologio (= aplikata interlingvistiko).

Inter la eroj de la skemo estas multaj trakovrajoj, ekz. diversaj ĉapitroj en Esperantologio kun multaj elementoj el la unulingvaj operacioj; estas rilato inter la nacia kaj internacia lingvopolitiko, inter la unilingva kaj hetero-lingva lingvo-modeligo k.t.p. En tiu senco interlingvistiko komplete integrigas en la sistemo kaj solvas per siaj specifaj rimedoj kaj studas per siaj propraj rimedoj tiujn temojn, kiuj gis nun restis ekster la esplorkampo.

Dum la 10-jara periodo pruviĝas, ke se la interlingvistikaj kaj esperantologaj esploroj estas science fundamentitaj kaj ne estas samcelaj, ili povas efike kontribui al la generalaj lingvistikaj esploroj.

(La priskribode la 10-jara historio de la fako aperis en la serio E-logiaj Kajaroj, n-ro 2, Budapest 1978.)

La ekzisto de la fako havas sian socian (kaj internan, kaj eksteran) disradiadon: serioziĝas la lerneja situacio de la

Internacia Lingvo, E-o aperas en verkoj, kie cetero ĝi ne estus aperinta (ekz. la Mondliteratura Leksikono), ĝi farigas iom-post-iom pedagogiadidaktika faka centro (PDE-esplora, sciencia esplorinstituto kaj internacia ekzamena centro de ILEI k.a.) universitatoj kaj altlernejoj intencantaj enkonduki E-on turnas sin al ni por peti informaĵojn pri nia programo kaj niaj spertoj; studentoj, verkantaj diplomlaboraĵojn kaj pri-doktorecajn disertajojn turnas sin al nia fako por konsiloj kaj helpo. La universitataj lernolibroj kaj la serio Esperantologiaj Kajeroj estas unikaj en tiu speco (aper. n-ro 1 en 1976, n-ro2 en 1978 kaj n-ro 3 en 1977.)

Boris Kolker

INTERLINGVISTIKO KAJ INTERLINGVISTIKAJ ESPLOROJ EN SOVETUNIO^{x)}

La problemo de planlingvo, kiu servas kiel rimedo de internacia komunikado, delonge interesas lingvistojn, "ĉar studado de principaj demandoj de strukturo de helpaj lingvoj estas fakte studado de plej esencaj problemoj de la lingvoscienco ĝenerale"/1/. Normigita, konscie konstruita, praktike uzata lingvo prezentas grandan teorian intereson "kiel provstoно, ĝirkaŭ kiu oni povas starigi tutan vicon da teoriaj demandoj, gravaj por solvo de problemaro de la reala lingvo"/2/.

Internacia lingvo /IL/ prezentas gravan objekton de esploro ankaŭ per si mem, ekster generallingvistica problemaro, pro tiam plifortigantaj integrigaj procesoj en la tuta mondo, kaj speciale en Sovet-Unio. Estas do nenio mirinda, ke interlingvistiko /I-ko/ altiris atenton de multaj diverslandaj lingvistoj. Antaŭmilite en Sovetunio aktive okupiĝis pri ĝi N.V. JUŠMANOV, L.I. JIRKOV kaj precipa konata interlingvisto, esperantologo kaj terminologo ERNEST DREZEN /vidu ekz. 3,4/. Al tio kontribuis la ruslingva eldono de la fundamenta libro de E.WÜSTER/5/.

En la dua duono de la 50-aj jaroj en Sovetunio renaskiĝas intereso al I-kaj demandoj. Tiutempe Instituto de lingvoscienco

^{x)} Prelegoteksto, prezentita dum la 1-a Internacia Esperantologio Konferenco, Kadre de la 63-a Universala Esperanto-Kongreso 1978 en Varna

de Akademio de sciencoj de USSR okazigis kelkajn diskutojn pri IL. Plue I-ka problemaro estis tușata en studioj de multaj lingvistoj - P.A. ARISTE, V.V. AKULENKO, B.P. ARDENTOV, N.D. ANDREJEV, P.N. DENISOV, Ju.D. DESERIEV, V.V. IVANOV, I.I. REVZIN, V.Ju. ROZENCVEJG, A.V. SUPERANSKAJA, V.N. JARCEVA k.c. Precipe valoraj estas la verkoj de V.P. GRIGORJEV /6,7/, O.S. AHMANOVA kaj E.A. BOKAREV /8/, M.I. ISAJEV /9/.

Ekde la 1964 jaro funkciias sekcio de I-ko en la Scienca konsilantaro pri la kompleksa problema "Tendenco de evoluo de naciaj lingvoj lige kun evoluo de socialismaj landoj", kreita laŭ iniciato kaj sub gvido de elstara interlingvisto E.A. BOKAREV.

Laŭ decido de Prezidiumo de Akademio de Sciencoj de USSR en la 1974 jaro en la Instituto de lingvoscienco (Moskvo) estis kreita Problema grupo pri demandoj de IL. La unua palpebla rezulto de ĝia agado - la artikolaro "Problemoj de interlingvistiko" /10/ - elvokis aron da pozitivaj recenzoj en Sovetia kaj eksterlanda gazetaro. /11/ Estas preparataj pluaj artikolaroj. Oni okazigas kunsidojn de la Problema grupo kun sciencaj prelegoj.

Lastatempe aktiviĝis I-kaj okupigoj inter studentoj-filologoj.

Oni verkas diplomajn studiojn kaj referaĵojn, oni prelegas en studentaj sciencaj societoj. Tiaspeca aktiveco estas videbla en universitatoj kaj aliaj superaj lernejoj de Barnaul, Krasnojarsk, Tjumen, Vilnius, Samarkand, Kiev, Pskov.

En la programon de la kandidata ekzameno pri generala lingvistiko de la Baškiria ŝtata universitato estas enigitaj tri demandoj pri I-ko.

En la 1976 jaro Esperanto-klubo de Ufa sondis rilaton al IL. Estis dissendita al ĉiuj universitatoj kaj pedagogiaj institutoj de la lando konciza informo pri IL kaj propono sendi Esperanto-lernolibron, se venos peto kun subskribo de estro de generallingvistika katedro. 90 pozitivaj reehoj atestas pri vasta intereso de sovetiaj lingvistoj-pedagogoj al la problema de IL. Pluraj esprimis deziron pli detale informadi studentojn pri tiu demando, kelkaj montris pretecon organizi Esperantonrendetojn.

Kvankam ia termino "I-ko" jam eniris sovetiajn vortarojn kaj enciklopediojn, gis nun ne ekzistas ĝia komune akceptita difino. Ni difinas I-kon kiel fakon de la generala lingvo-scienco, kiu esploras procedojn de konstruado de internaciaj planlingvoj kaj ankaŭ funkciadon de internaciaj (etnaj kaj planitaj) lingvoj /12/.

I-ko estas ligita kun sociojgio, logiko, psikologio, internacia juro, literaturo kritiko, semiotiko, metodiko de lingvo-instruado kaj aliaj scienco. Tia bunteco rezultas el tio, ke I-ko troviĝas ĉe krucigo de du vastegaj kampoj de la homa agado, kiuj dumne ricevis precizajn nomojn. La unuan oni povus nomi "la internacia en la lingvo kaj en la kulturo", la duan - "konstrua semiotiko", kiu enhavas unuflanke kreon de diverspecaj signaj sistemoj (inform-serĉaj lingvoj, algoritmaj lingvoj, lingvoj de komunikado kun aliplanedanoj ks) kaj aliflanke - lingvoplanadon, lingvopolitikon, literaturan kaj terminologian prilaboron de la lingvo.

Oni devas distingi generalan I-kon, kiu esploras diverslingvecon kaj lingvajn kontaktojn kaj ankaŭ IL-on kiel generalan fenomenon, ĝian bezonon kaj funkciadon, kaj specia lan I-kon, kiu okupiĝas pri konkretaj sistemoj de planita IL: Esperanto, Ido, Interlingua ktp.

Krom tio, ni devas distingi internan I-kon disde ekstera, sinkronan disde dia-krona. Tiamaniere oni skeme ricevas ok fakojn de I-ko, kiuj studas la problemon de IL el diversaj anguloj de vido. Ne ĉiuj ti fakoj havas saman valoron kaj ne ĉiuj estas egalnivele ellaboritaj.

Lige kun zorga esplorado de evolutendenco de lingvoj en la socialisma kaj komunisma socioj, en multnaciaj kaj evoluantaj landoj, lige kun intereso al lingvoplanado kaj kulturo de parolo, lige kun disfloro de kontaktologio, la teorio kaj praktiko de I-ko akiras grandan signifon, konturante limojn de konvergo de lingvoj, de konscia influo de la homo al la lingvo /13, 14/.

I-ko celas klare eltrovi lingvajn barojn kaj montri vojojn de ilia venko. En nia tempo tio ege gravas ne nur por la scienco, sed generale por la ĉiam pli vastiganta internacia komunikado kaj kunlaboro /15/.

Estas studendaj ankaŭ problemoj de interrilatoj de IL unuflanke kaj instruado de fremdaj lingvoj, tradukado, mašina tradukado /16/ aliflanke. Estas proksimaj al la I-ka problemaro demandoj pri lingvaj hibridoj kaj pri la monda lingvo de la estonta homaro /17/.

I-ko donas riĉan materialon por tipologio sub nova angulo de vido, des pli ke projektoj de planlingvoj prezantas novan

Babelon (da ili estas konataj ĝirkaŭ mil). El tio sekvas ankaŭ alia tasko: zorga esploro de la historio de IL, kiu entenas ne malmulte da spritaj, tiel eĉ aliel aplikeblaj ideoj.

Precipan signifon havas esperantologio - studado de strukturo kaj multflanka funkciado de la planita IL Esperanto /18, 19, 20/ kaj ankaŭ de ĝia evoluo, kies vojoj principe ne diferenciĝas de evoluvooj de etnaj lingvoj /21/. Tie ĉi oni povas noti, ke perfonta evoluigo fare de aŭtoroj de IL aŭ specialaj institucioj evidentigas pereiga - vidu priplorindan sorton de Volaplük, Ido, Idiom Neutral. Sovetia esperantologio grave kontribuis al esperanta leksikografio, doninte al la mondo unu el la plej bonaj vortaroj /22/.

Necesas substrekki didaktikan valoron de instruado de I-ko kaj Esperanto en superaj lernejoj,unuavice en lingvaj fakultatoj. Tio konsiderinde plivastigas generallingvistikan horizonton, evoluigas penslogikon, kutimigas al memstara lingvistika analizo, helpas al studado de fremdaj lingvoj, ebligas praktikan aplikon de IL. Tiu ĉi aserto konfirmigas per praktiko de instruado de speciala kurso "Enkonduko en interlingvistikon" en la filologia fakultato de la Baškiria Ŝtata universitato (Ufa). Tia kurso estus utila ankaŭ en aliaj universitatoj kaj pedagogiaj institutoj de Sovetunio kaj eksterlande, sed dum ĝia enkonduko bremsiĝas pro manko de universitata lernolibro de I-ko /10, p. 35/, kies kreon diktas la vivo.

Literaturo

1. Achmanova, O.S. ; dr.: O točnyx metodach issledovaniya jazyka, Moskva 1961, p. 23
2. Reformatskij, A.A.: Vystuplenije na diskussij o sovremennom sostojanii voprosa o meždunarodnom vs pomogatel'nom jazyke. V sb. (en la volumo): Fakty ob Esperanto, Moskva, 1956, p. 21
3. Drezen, E.K.: Za vseobćim jazykom, Moskva - Leningrad 1928
4. Drezen, E.K.: Internaciona lizacijā naučno-techničeskoy terminologii, Moskvo - Leningrad 1936
5. Vjuster, E.: Meždunarodnaja standartuzacija jazyka v technike, Leningrad - Moskva 1935

6. Grigor'ev, V.P.: O ne kotorych voprosach interlingvistiki, "Voprosy jazykoznanija", Moskva, 1966, n-ro 1
7. Grigor'ev, V.P.: I.A. Boduen de Kurtene i interlingvistika v sb. (en la volumo): "I.A. Boduen de Kurtene." Moskva, 1960
8. Achmanova O.S./Bokarev E.A.: Meždunarodnyi jazyk kak lingvističeskaja problema, "Voprosy jazykoznanija", Moskva, 1956, n-ro 6
9. Isajev, M.I.: K probleme vspomogatel'nogo iskusstvennogo jazyka v epochy naučno-techničeskoj revoljucii. V sb. (en la volumo): "Naučno-techničeskaja revoljucija i funkcionirovanije jazyka mira", Moskva 1977
10. Problemy interlingvistiki, Moskva 1976
11. Kp. ekz. en -Voprosy jazykoznanija, Moskva 1977, n-ro 4;
- Paco (GDR) 1978 (D. Blanke)
12. Kolker, B.G.: Struktura i problemy interlingvistiki, v sb. (en la volumo): Russkij jazyk, ego izydenije v vyssej i srednej skole. Astrachan 1970
13. Bokarev, E.A.: Stichijnoe i soznatel'noe v jazyke, en "Russkaja reč", 1967, n-ro 2 (esperantlingva traduko en GDR-Paco 1978)
14. Tauli V.: Introduction to a theory of language planning. Uppsala, 1968.
15. Peevski, V.: Scienco kaj internacia lingvo. - "Scienza mondo", 1977, № 2.
16. Kolker, B.: Internacia lingvo kaj permaſina tradukado. "Bulgario", 1964, № 1.
17. Svalost E.P.: Kak vospniknet vseobči jazyk. M., 1968.
18. Waringhien, G.: Plena ilustrita vortaro de Esperanto. Paris, 1970.
19. Kalocsay, K.; Waringhien, G.: Plena gramatiko de Esperanto. Budapest, 1938.
20. Lapenna, I.; Lins, U.; Carlevaro, T.: Esperanto en perspektivo. London - Rotterdam, 1974.
21. Danovskii, N.F.: Evoljucija Esperanto. - V sb.: Problemy interlingvistiki. M., 1976
22. Bokarev, E.A.: Esperanto-russkii slovar. M., 1974

Marinko Gjivoje

JUGOSLAVA KONTRIBUO AL INTERLINGVISTIKO

Interlingvistikaj klopodoj sur teritorio de nuna Jugoslavio estas senteblaj precipe meze de pasinta jarcento, paralele kun nacilingvaj movadoj ligitaj al la klerismo, kiu aperas en la komenco da pasinta jarcento. Subpremataj de aliaj, fremdaj, kulturoj la naciaj lingvoj (serba, kroata, slovena, makedona) devis akre lukti por akiri siajn rajtojn. Tiam aperis la patroj de literatura, normiga, lingvo: Vuk KARAGIĆ, Guro DANIĆIC, Ljudevit GAJ k.a., precipe literaturistoj.

Antaŭ apero de Esperanto, same kiel en cetera Eŭropo, aperis kelkaj provoj de interlingvo en tiu ĉi ĝia suda parto, grandparte prezentitaj en fremda lingvo, precipe germana. De 912 lingvoprojektoj, kiujn registris A.P. Duličenko el Ašhabad (Sovet-Unio) en sia manuskripta verko "Helpaj lingvoj. Kronologio bibliografio de artefaritaj lingvoj de antikveco ĝis nuntempo (2-a jrc. - 1973)", kelkcento aperis antaŭ Esperanto, kaj deko ĝuste sur la grundo de nuna Jugoslavio. Prezenti ilin unuoke tiel kiel ili aperis, diri kelkajn vortojn pri iliaj aŭtoroj kaj karakterizoj de la projektoj, estas la tasko de tiu ĉi artikolo.

Kronologie ni devas registri unue la projektojn de t u t - s l a v a l i n g v o . Kiu estis gvidmotivo por krei ilin? La slavaj popoloj estis longtempe subpremataj de aliaj nacioj, precipe de iama Aŭstrio, kaj la premo pli peze sentiĝis pro la nacia dividiteco de la slavoj. Inter la intelektuloj de tiuj popoloj, do, povis veni ideo, ke la slavoj, unuigitaj per lingvo komuna, estu pli rezistokapablaj kaj pli sukcesus en sia batalo por nacia, kultura kaj politika liberigo.¹⁾

En la jaro 1661 kroata pastro JURAJ KRIZANIĆ (KRIJANIC)²⁾, ekzilita Siberion, kunmetis gramatikon de interslava literatura lingvo. P. STOJAN asertas, ke lia libro estis eldonita en la sesa jardeko de la pasinta jarcento kaj ke lia "Ruski jezyk" estas detale ellaborita lingvosistemo por kies bazo estis prenitaj serbo-kroata kaj rusa lingvoj. Li ne estis sola kiu provis krei interlingvon por slavoj. Ni vicigu kronologie la aliajn: Blaz KUMERDEJ (Blasius Cumerdei) ellaboris en la jaro 1793, sur la bazo de la slovena lingvo, projekton de gramatiko por ideala komunslava lingvo, sed ĝi ne estis presita³⁾; alia sloveno, MATIJA MAJAR⁴⁾ kaj serbo PETAR TOMIĆ⁵⁾ estis ankaŭ

aŭtoroj de interslavaj lingvoprojektoj.

Nun estas vico por pritrakti la projektojn matematikajn:

p a z i g r a f i o j n , skriblingvojn, konsistantajn el ciferoj, figuroj aŭ ideogramoj. Pazigrafioj estis en modo en la 17-a jarcento. Pli ol 150 interkompreningaj sistemoj estis pazigrafioj. Kvankam ili faris grandan bruon, ili restis nur projektoj ĉar estis tro malfacilaj por rapida uzebleco. La unua jugoslava pazigrafo estis STJEPAN IVICEVIĆ (Stephan Ivichievich), kiu en la jaro 1848 eldonis en Vieno en germana lingvo (en gotika prestito) sian verkon: Pangraphie oder Universal-Schrift. Eine neue für alle Welt verständliche und brauchbare Kunst. Erfunden von Stephan Ivichievich, slawisch-dalmatinischem Mitglied des konstituierenden Reichstages in Wien. La verko havas 8 grandformatajn ($30,5 \times 23,5$) pagojn. Samtempe aperis ĝia franca traduko. Aperis ankaŭ itallingva eldono.⁶⁾ Pri lia verko esprimis sin flate la Viena sciencia akademio.

Pri sia pangrafio IVICEVIĆ diras inter alie jenon: "Mian pangrafion oni povas skribi kaj legi, kiel ĉiun kutiman skribon, ankaŭ paroli kiel ĉiun alian lingvon, sed ĝi ne estas nova lingvo." En la mencita lia verko ni ne trovas gramatikan skemon de la projekto kaj modelon de teksto por povi mem prijugi.

Dekunu jaron post IVICEVIĆ aperas oficiro MOJSIJE PAIC (1819-1874) kun sia projekto de pazigrafio: Pasigraphy mittels arabischer Zahlzeichen. Ein Versuch von MOSES PAIC. - Semlin, Buchdruckerei von I.C. SOPPRON, 1859." kaj kvin jarojn pli poste aperas en Vieno en formo de faldebla folio ($66 \times 79,4$) "System einer Universal-Sprache sowohl durch die Schrift (Pasigraphy), als auch durch die Laute (Pasilogie) durch Begriffsfixierung mittels arabischer Zahlzeichen und deren Lautfixierung für den internationalen Verkehr. Vor. MOSES PAIC. - Wien, Verlag des Verfassers. In Commission bei RUDOLF LECHNER. k.k. Universitäts-Buchhändler, Druck von J. HOLZWART, 1864.

Por sia projekto PAIC uzis nur nombrojn kaj matematikajn signojn. 1-999 signifis gramatikajn formojn, la pli altaj nombroj signojn por ideoj kaj konceptoj. Ekz.: 3243 = ideo pri aĉeto-vendo, aldono de + 10 = aĉetanto, + 101 = aĉetantoj, + 20 = aĉetantino, + 201 aĉetantinoj

Personaj pronomoj:

mi 11, vi 21, li 31, ni 011, vi 021, ili 031

Konjugacio:

- 101 - 3129 mi amas
 104 - 3129 ni amas
 111 - 3129 mi amis ktp.

Parolan lingvon li formis tiamaniere ke anstatau la ciferoj li metis literojn, kaj la signojn anstatauis + -m, minuso -n, 10 - anos, 20 - enos. Laú tio agetantino (3243 + 20) - fegimenos.

Resume, pazigrafio de PAIC estis unuavide facila laú la strukturo, sed apenaú ebla por memorkapablo. Tamen pri lia projekto favore esprimis sin kelkaj sciencaj rondoj kaj li farigis membro de kelkaj sciencaj asocioj, ankaú de la poste fondita "Centra Pazi-grafiista Societo" en Munkeno. Honorigis lin postmorte ankaú la esperantistoj en lia naskiĝloko Zemun, donante en 1924 al sia Esperanta Klubo la nomon "Mojsije PAIC". En zagreba Universitata Biblioteko troviĝas du liaj verkoj pri pazigrafio, publikigitaj en Zemun 1859 kaj en Vieno 1864.⁷⁾

Stojan kaj DREZEN mencias ankaú iun HOLMAR, de kiu en la jaro 1871 estis franchingve publikigita en GRATZ projekto de tutmonda lingvo,⁸⁾ kaj en la jaro 1874 versajne la sama libro estis reeldonita anglalingve en Londono. G. HOLMAR estas fakte sloveno JURIJ HUMAR. Se mi aldonas la verkojn de ANTON ERTL⁹⁾ per tio ni finis pri pazigrafiaj sistemoj. Ni devas konстатi, ke tiuj projektitaj en la 20-a jarcento estis neniom aú malmulte pli perfektaj ol la antaúaj.

Nun venas vico al projektoj aprioraj, al kiu kategorio apartenas Volapük kaj Spelin. Volapuko sur teritorio de Jugoslavio entuziasmigis nur kelkajn sed tre fervorajn adeptojn. Inter ili aparte elstaras kvar nomoj: JURAJ BAUER, kiu en la jaro 1885 - nur ses jarojn post apero de Volapuko - verkis koncizan gramatikon por kroatoj kaj serboj (du jarojn poste li aperigis la propran lingvoprojekton); D-ro IGNAC HERMAN el Bjelina (Bosnio), kiu postlasis tradukon de tri popolkantoj kroato-serbaj¹⁰⁾ kaj multobligitan kolekton de elektitaj poemoj de konata slovena poeto FRANCE PRESERN "Flolencil kanita" (Sarajevo 1890); MLADEN PAVIC, kiu en la jaro 1892, en Beograd, kompilis gramatikon kun vortaro por serboj (en cirila skribo) kaj, laú miaj plej novaj malkovroj - AVGUST POKORN¹¹⁾, aútoro de la 4-paĝa konciza gramatiko por Slovenoj: Glamat blefik Volapüka plo Slovenels (II eld. 1887), presita en presejo HAAS en Konstanz. Ĝuste en tiu jaro, ok jarojn post apero de Volapuko, kiam gi atingis sian apogeon, li farigis volapukisto.

Mian supozon, ke li estas aŭtoro de tiu konciza gramatiko apogas la konstato, ke inter liaj manuskriptoj mi trovis ankaŭ la manuskripton de pli ampleksa gramatiko kun vortareto Volapukaslovena kaj Slovensa-volapuka, kiu ampleksas 28 manuskribitajn grandformatajn pagojn. Jen ĝia titolo: Navodilo pri ucenju ve-soljem jeziku "Volapük". Spisal Pokorn Avgust, c.k.k.oficijal. Kiam li kompilis ĝin, tion li ne indikas, sed en paragrafo 10. de sia manuskripto, parolante pri numeraloj, li prenas kiel ekzemplon la jenon: Ljubljana, dne 21. Junija 1906. Verſajne li ne prenis tiun daton tute hazarde; mi supozas, ke ĝi estas la dato de prespretigo de lia manuskripto. Lia lasta letero, portanta en protokollibro n-ron 4294, estas skribita (en germana kaj slovena lingvo) al la Muzeo en Ljubljana la 16-an de junio 1915. Li mortis en malsanulejo la 30-an de oktobro 1921.

Ni nun revenu al la unua kaj plej grava jugoslava mondlingvano JURAJ (Gjuro) BAUER¹²⁾, kroato el Zagreb, kiun E. DREZEN en sia "Historio de la mondolingvo" (p. 101), verſajne sub influo de P. STOJAN, tute erare identigas kun hungara politikisto, barono BANFFY DEZSÖ (Kolosvar 28.X 1483 – Budapesto 23.V 1911). BAUER adeptigis al Volapuko kaj fariĝis ĝia instruisto, en 1885 eldonis gramatikon de Volapuko en serbokroata lingvo,¹³⁾ sed jam sekventjare, en la jaro 1886 li kreis kaj eldonis en Zagreb propran projekton, kiun li nomis "Spelin"¹⁴⁾. Ekde la jaro 1887 ĝis 1892 en apartaj (entute ok) broʃuroj, eldonitaj en Zagreb en la germana lingvo, BAUER komencis batalon kontraŭ Volapuko kaj kontraŭ ĉiuj projektoj de aposteriora – eksperimenta speco, kaj en 1888 li evoluigis sian sistemon de plibonigita Volapuko.

La germanlingva lernolibro de Spelin estis tradukita de STRAUS anglalingven kaj eldonita en New York. En la jaro 1892 en Zagrebo aperis 43-paĝa vortaro de Spelin, samtempe la lasta verko de BAUER. La vorto "Spelin" konsistas el tri elementoj: s (prenita parte el matematika mallongigo por sumo aŭ integralo parte el latina sufikso por pluralo, signifas ion kolektivan, k.e. germane Ge-birge) + prefikso pe ("ĉio", greke πε) + lin (mallongigo de latina vorto "lingue"). Spelin, do, estas pasilingua = Allsprache (germ) – tiel klarigas BAUER.

Alia ekzemplo de liaj kombinaĵoj: i "mi", il "mia", if "tiu ĉi" (latine : hic), ife "iel".

BAUER celis kombini la ĉefajn principojn de la konstruo kaj de sperto de Volapuko kun tiuj de la filozofiaj sistemoj kaj el cent bazaj radikoj kaj 60 sufiksoj krei lingvon. En sia unua

gramatiko li dekaras, ke la angla lingvo ne taŭgas por fari ĝi mondlingvo se ne pro alic tiam pro ĝia ortografio. "En ĝi la litero i estas skribata laŭ dek manieroj: it, cabbage, eat, aera, sea, either, people, business, woundy." Volapük - li daŭrigas - "estas pli konciza ol la vivantaj lingvoj. La letero kiun skribis al mi estimata signoro SCHLEYER havis en originalo 139 vortojn kun 680 literoj. Gia traduko en la germana havas 179 vortojn kun 1068 literoj, kaj la kroata 174 kun 896 literoj." Sed lia kombinatoriko kaj prefero por derivitaj vortoj kaj kontraŭ la vortoj de internacia uzo alkondukis al kuriozaj kiel la jena: anst. la ĝenerale konata internacia vorto "univeritato" estis donata deko da aprioraj derivevoj: spesapuv, mesapuv, gresapokul, grenokuv, grenokul, stakul ktp.

Indas mencii ankaŭ la opinion de Prof. D-ro KERCHHOFFS, prezidanto de Ia Volapük-a Akademio (de 1887 - 1891) pri la reformprojektoj de BAUER.¹⁵⁾ Malgraŭ ĉio bona kion li opinias pri liaj libroj ĝenerale, kaj iuj liaj proponoj, li energie refutas ĉiujn liajn proponojn de reformo aŭ perfektigo.

Post Volapuko kreskis individuaj projektoj de artefarita lingvo, kaj la aŭtorojn oni povus grupigi en unu aŭ kelkaj el sekvaj kategorioj: esploristoj, glorĝasantoj, enviantoj de SCHLEYER, seniluziigintaj volapukistoj.

Inter projektoj de reformita latino estas mencienda la projekto EULALIA de slovena franciskano kaj slavisto STANISLAV SKRABEC.¹⁶⁾ La tuta projekto kaj ĉiuj teksto en ĝi estis presitaj en la jaroj 1908 - 1910 en daŭrigoj en slovena katolika monata revuo "Cvetje z vertov sv. Franciska".¹⁷⁾ En siaj unuaj artikoloj kaj notoj la aŭtoro kritikas Esperanton kaj post tio donas skemon kaj ekzemplojn de Eulalia. Por tiu ĉi sistemo estas karakteriza abundo da supersignoj, kiel montras la unua frazo el Patronia: "Patre noiyo quo ĉna ir iei coeloi sactificāolue ie nomine tēje, adveniēonus ie rēgno tēje..." La lingvo estas malgracia kaj lacigas per unusoneco de siaj formoj.

Nun estas vico prezenti la enpenetron de Esperanto sur teritorio de Jugoslavio, kie la unuaj lernolibroj aperis en 1908, kaj ĝis nun aperis pli ol 50 diversaj lernolibroj, 50 vortaroj, 40 diversaj gazetoj, revuoj kaj bultenoj kaj ĉirkaŭ 150 originalaj aŭ tradukitaj literaturaj verkoj.¹⁸⁾

La antaŭaj projektoj ne kreis literaturon kaj tial ili restis (kompreneble, ne nur pro tio!) mortnaskitoj, ĉar, kiel skribis prof. GEZA BARCZI¹⁹⁾, "Lingvo ne havanta literaturon - bušan aŭ

skribitan - ne povas vivi, ne povas ekzisti". "La mirindan spiteritan evoluon gisnunan de nia lingvo ni povas danki nur al ĝia literaturo, ... sen literaturo la lingvo restus pupo malviva..."¹⁹⁾

Koncerne Esperanton unu aferon mi volas nepre substrekri: nur kvar jarojn post ĝia apero (kaj 17 jarojn antaŭ la apero de la unua lernolibro en Jugoslavio) la plej supera scienco institucio en la lando, la Jugoslava Akademio de scienco kaj artoj en Zagreb, elmontras intereson pri la ideo de la mondlingvo kaj ankaŭ Esperanto. Tio okazis la 10-an de decembro 1891, kiam ĉe la solena kunsido de la Akademio unu el la plej kompetentaj jugoslavaj lingvistoj, la universitata profesoro kaj akademiano TOMO MARETIC²⁰⁾ legis sian valoran studon "Pensoj pri la artefarita mondlingvo", kiu estis publikigita la sekvan jaron en "Rad", la organo de la Akademio.

Ne estas ĉi tie loko por detale prezenti la treege valorajn rezultojn de tiu fama lingvisto, kaj tial sufiĉu nur la konstato, ke la scienco de tiu ĉi lando perbuſe de sia plej kompetenta scienculo tiuepoka tuj post apero de Internacia Lingvo rekonis la bezonon de mondlingvo kun la celo krei pli bonajn interpopolajn rilatojn.

"Ne estas dubo - jen la vortoj de MARETIC mem - "ke la neútrala mondlingvo glatigus multajn kverelojn kaj miskomprenojn inter la unuopaj popoloj, ĉar ili pli bone ekkonus unu la alian, kaj guste en tio kuſus unu el la plej grandaj bonfaroj de la mondlingvo."

Konsiderante tiujn ĝistiamajn provojn por kreado de la artefaria mondlingvo, profesoro MARETIC laŭdas la Neolatinon kaj Esperanton, substrekante apartan avantaĝon de Esperanto, povanta per etaj ŝangoj el la sama radiko derivi substantivojn, adjektivojn kaj verbojn.

Por povi pli guste pritaksi la valoron de konstatoj de meriplina kroata filologo, ni memorigu ke la Esperanto-movado estis tiam apenaŭ en sia komenco (la unuaj esperantistoj en la lando aperis nur kelkajn jarojn pli poste). Post MARETIC, kiam la internacia lingvo farigis ankaŭ socia problemo, favore esprimis sin pri Esperanto la plej grandaj intelektetoj, politikistoj kaj verkistoj de tiu ĉi lando.²¹⁾

Ido (t.n. Esperanto reformita) trovis nur kelkajn adeptojn sur teritorio de Jugoslavio. Elstaras la nomo de Sloveno JAKOB KOVACIC, kiu en la jaro 1912, surbaze de la lernolibro de ALBERT

NOETZLI, ellaboris kaj mem eldonis lernolibron kun vortareto.²²⁾ Cu aldoni al li ankaŭ la nomon de jam pli frue mencita (kiel volapukisto) IGNAC HERMANN, kiun Stojan mencias kiel idiston²³⁾ kaj kunlaboranton de mondlingva revuo "Progreso", oficiala organo de la Delegitaro, kaj tradukanto (i.a. de "Orientali trezori", Lüsslingen, 1914), mi ne scias.

Post maksukceso de ĉiuj mencitaj projektoj kaj enradikiĝo de Esperanto sur teritorio de Jugoslavio dum la lastaj kvindek jaroj aperis neniу nova lingvoprojekto. Escepton faras nur "Internasional" de PAVLE MITROVIĆ, profesoro de Komerca supera lernejo en Sarajevo, kiun li eldonis en la jaro 1935, kaj post tio dek verkojn²⁴⁾ koncernantaj lian projekton (grandparte en la franca lingvo). La verkon "Les problèmes interlinguistiques" (Sarajevo 1940) li dediĉis al la memoro de siaj profesoroj VATROSLAV JAGIĆ kaj W. MEYER-LÜBKE.

Kelkvorte pri la strukturo de "Internasional": la infinitivo de havi estas: hav; prezenco: i hav, ti, il, el, si ni, vi, ils, els hav. Perfekto: I hav hav; futuro: i bud hav; kondicionalo: I shud hav; prezenca participo: havin; preterita participo: havin hav; imperativo: hav. Koncerne la vorttrezoron MITROVIĆ asertas, ke per mil vortoj eblas esprimi ĉion kion oni bezonas en nia kutima vivo, kaj por scienca ekzakteco tiu numero automate attingas al 10.000 vortoj.

Je la fino por kompletigi la tuton mi registru ankaŭ la la ideo-grafion "Opus Rodis" de VIKTOR S. MARGETIĆ el Split, kiu eldonis ĝin en 16 "leteroj" (folioj 41,5 x 33 cm, falditaj je grandeco de 10,5 x 16,5 cm), kiuj kune entenas 416 ideoografiajn aŭ pikogramojn, prezentantaj unuopajn vortojn. La kroata eldono kiu aperis en la jaroj 1941 - 1942 havas la jenan titolon: Opus Rodis. Leksikon za svjetsko pismo Rodis. Hrvatsko izdanje. Izdavac i sastavljac VIKTOR S. MARGETIĆ. Umnozeno kao rukopis. - Split, Copyright by Dom-Rodis, 1941. Mi posedas ankaŭ la unuajn du kopiojn de germana kaj itala eldonoj, kiujn mi priskribis en mia "Bibliografio..." kaj kiuj aperis en la jaro 1942.

Ankaŭ la lingvoprojekto de MITROVIĆ estas registrita en faka literaturo, sed en ĝi nenia traduko aperis; cetere ne ekzistis ĝiaj parolantoj en la lando kaj alilande. Jugoslaviaj esperantistoj sukcesis ne sole krei literaturon kaj evoluigi ĝin (ekz. traduko de "Cezaro" fare de ak. IVO ROTKVIĆ); sed krei la portantojn de la lingvo (societojn), organizite instrui ĝin en elementaj lernejoj kaj altlernejoj, arangi jam tradiciajn semi-

nariojn pedagogiajn, interesigi lingvistojn (ekz. Lingvistika, simpozio Kumrovec 1975).

Notoj

- 1) E. Drezen: Historio de la mondolingvo. III. eld. Oosaka 1967 p. 78
- 2) Krizanić, Juraj: naskrigis en Obrh apud Kupa, Kroatio 1618, pereis la 12-a de septembro 1683 dum siego de Vieno. Li estis verkisto kaj politikisto. En la jaro 1646 li vojagis (la unuan fojon) tra Vieno kaj Varsovio al Rusio, poste revenas al Pollando kaj vojagis tra Eŭropo. En 1658 li vojagis la duan fojon al Rusio. En 1661 per cara ukazo li estis ekzilita al Siberio, kie li pasigis 15 jarojn, ĝis 1676. En 1677 li definitive forlasis Rusion, alvenis el Vilno kie li monaĥigis (dominikano). Li pereis en la vicoj de pola armeo dum siego de Vieno 1683. Sian ĉefverkon "Politiko aŭ interparolo pri regado" li skribis kun ia miksaĵo de malnovslava, rusa kaj kroata lingvoj. Pli detaļan lian biografion vidu en Jugoslavenska enciklopedija vol. 3. Vidu ankaŭ "Bibliografio..." de Stojan, n-ro 5684.
- 3) Drezen: op. cit. p. 78
- 4) Majar, Matija Ziljski estas aŭtoro de jenaj verkoj: "Uzajemni pravopis slavjanski, to je: uzajemna slovnica ali mluvnica slavjanska" (Prag, 1865); "Slovnica ruska za Slovence. Spisal M. Majar. Na Dunaju, Založil G. Blaž 1867; Slovnica za Slovence (Ljubljana, 1859); Spisovnik za Slovence (Celovec, 1850).
- 5) Tomić, Petar (1839 - 1918) aperigis en "Sloboda" de 17.VI 1885 la artikolon "Opći jezik (volapük) i jezik ruski za Hrvate", kiun parte citas Bauer en sia unua verko aperinta en 1885.
- 6) Plenaj titoloj laŭ M. Gjivoje "Bibliografio de Internacia Lingvo en Jugoslavio" (Zagreb, 1954) p. 28 n-ro 165: Ivicević, Stjepan! - Pangraphie oder Universal-Schrift. Eine neue für alle Welt verständliche und brauchbare Kunst. Erfunden von Stephan Ivichtevich slavisch-dalmatinischem Mitglied des konstituerenden Reichstages in Wien. - Wien Gedruckt bei den P.P. Mechitharisten, 1848 30,5 x 23,5 8 str. Laŭ informoj en II aggiunta al Catalogo delle opere risguardanti la storia patria, p. II ĝi aperis ankaŭ francilingve: Pangraphie ou écriture universelle, Art nouveau cosmopolite. Vienne 1848 kaj laŭ la noto en T. Velnić, Problem medunarodnog jezika i esperanto, p. 15 aperis ankaŭ itala eldono: Pangrafia. Arte nuovo cosmopolitico. Koncizaj biografieaj informoj pri Stjepan Ivicević (Drivenik apud Makarska, 1801 - 1873), politikisto, publicisto, poligloto. En 1820 suspektita pro kunlaboro kun karbonaroj, du jarojn enprizonigita. Deputito de urbo Makarska en Viena parlamento (1848).
- 7) V. mian Bibliografion: n-ro 166, 167, 168.

- 8) Humar, Jurij: G. Holmar. Der Universal-Dolmetsch oder eine Sprache für alle Nationen des Erdkreises. - Graz, 1870. Informoj laŭ la religia revuo "Cvetje" 1909, n-ro 7., redakta de Stanislav Skrabec.
- Humar, Jurij: Holmar. L-interprète univ. ou langue pour toutes les nations de l'univers. - Graz, 1871. - (angla eld.) London, 1874.
- Laŭ P. Stojan, Bibliografio de internacia lingvo, p. 476, n-ro 5749.
- 9) Ertl, Anton: 436/74 novost. Babilonska uganka ki kaže da se lahko razumejo vsi narodi med seboj, ne da bi bilo treba učiti se tujih jezikov. Sestavil Anton Ertl. - Maribor, Tisk Tiskarne sv. Cirila, 1923. 16,4 x 10,2 303 + (I) p.
- Ertl, Anton: Das Babylonische Rätsel welches uns zeigt, daß sich alle Völker untereinander verständigen könnten. - Graz, Druck Leykam, (1924). 16 x 10 362 p.
- Laŭ P. Stojan, Bibliografio de internacia lingvo, p. 116, n-ro 866 a.
- 10) Magabs kil se popakanits koazäno serbänik. - Zagreb, Albrecht e Fiedler, 1886 V. mian Bibliografion n-ro 175.
- 11) Pokorn, Avgust (1838 - 1921), poeto, diplomita instruisto de Volapük, estis brila kaj versajne la sola volapukista stelo sur slovena tero. En 1956, en la biblioteko de Nacia muzeo en Ljubljana, en postlasejo Pokorn mi trovis kelkajn liajn manuskriptojn, poemojn originalajn kaj tradukajn, katalogon kun nomoj kaj adresoj de ĉiu volapukistoj kun kiuj li korespondis, aŭtobiografion, kvindedon da liaj libroj kaj brošuroj, kaj ĝio skribita en Volapuko. Por decifri tion mi helpe de trovitaj lernolibroj konatigis kun la lingvo kaj verkis tre interesan artikolon (20 paĝoj tajpitaj kun interlinio) kiun mi volonte cedas al interesatoj por aperigo.
- 12) Bauer, Juraj (Karlobag, 1848 - Zagreb, 1900), lingvisto, estis unue profesoro de matematiko en Rega realgimnazio en Zagreb, ĝis la jaro 1891, kiam li farigis profesoro en Marista lernejo en Bakar.
- 13) Bauer, Juraj: Svjetski jezik. (Volapük.) I. Moja borba za nj. 2. Slovnica njegova. Napisao prof. Juraj Bauer, učitelj matematike na Kr. velikoj realci, volapüka tidel. ... (Sa slikom obretnika.) - Zagreb, Komisionalna naklada Sveucilistne knjizare Franje Zupana (Albrecht i Fiedler), (Tisak C. Albrechta), 1885. 24 x 16,3 2. - 54. p.
- 14) Bauer, Juraj: Sprachwissenschaftliche Kombinatorik. Ein Vorschlag Volapük vokalreicher und dennoch etwas kürzer darzustellen. Von Prof. Juraj Bauer, Lehrer der Mathematik an der Kön. kroat. Oberrealschule zu Agram, tidel volapüka, ... (Mit dem Bildnis des Weltsprache-Erfinders.) - Zagreb, Verlag der Universit. - Buchhandlung Albrecht & Fiedler, (Druck von C. Albrecht), 1886. 23,7 x 16 IV. - XII. + 36 p.

- 15) V. "Le Volapük" 1887, N-ro 7: "Nous ne pouvons donc nous empêcher de déclarer au...professeur d'Agram que, malgré tout le bien que nous pensons de son livre en général, et de certaines de ses propositions en particulier, nous sommes bien résolu à combattre énergiquement tous ses projets de réforme ou de perfectionnement."
- 16) Skrabec, Stanislav (1844 - 1918), slovena slavisto, interliaj verkoj elstaras "Zbrani spisi".
- 17) Jaro 1908, n-roj 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12; j. 1909, n-roj 1,2; j. 1910, n-roj 5.
- 18) Interesatoj vidu mian Bibliografion de Internacia Lingvo en Jugoslavio (Zagreb 1954) kaj II. parton (1954 - 1967); post tiu jaro prijugo de aperintaj verkoj estas proksimuma.
- 19) "La VerdaStandardo" 2/1917; v. ankaŭ "Esperantologiaj Kajeroj" 3, p. 197
- 20) Maretić, Tomo (1854 - 1938), slavisto, profesoro ĉe Zagreba Universitato (1886 - 1924), redaktoro (ekde 1907) de granda Vortaro de Jugoslavia Akademio, tradukis en la kroata kelkajn klasikajn verkojn de mondliteraturo (Iliado kaj Odiseo, Eneido, Pan Tadeusz, la verkojn de Voltaire, Racine, Molière, Puškin, Turgenjev ktp.)
- 21) Bakarić V., Milatović V., Radić S., Rakusa R., Ramljak A., Ribar I., Splivalo J., Skrabec S., Tito, Vančik B., Ilijajn eldiroj vidu en la libro de Izaj Dratwer: "Pri internacia lingvo dum jarcentoj" (Tel-Avivo 1977).
- 22) Kovacić, Jakob: Linguo internaciona di la delegitaro. Učna knjiga pomožnega svetovnega jezika Ido (Esperanto reformita). Z malim besedarjen. Po A. Noetzli-jevi knjigi za Slovence priredil in razširil Jakob Kovacić, St. Vid pod Juno na Koroskem. - V Celovcu, V samozaložbi, Natisnila Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1912, 17,5 x 12,1 94 p. Kompilita laŭ Albert Noetzli, Leichtfaßliches Lehrbuch der internationalen Sprache. Ido; p. 76 - 92. vortaro ambaŭflanka.
- 23) Herman, Ignaz: Herman, dokel Ignaz. Magabs kil se popakanits kozánio-serbánik. - Zagreb, Albrecht e Fiedler, 1886. priskribo laŭ J. Bauer, Volapük und meine sprachwissenschaftliche Kombinatorik, 1887, str. 31.
- 24) Mitrović, Pavle: Dr. P. Mitrović, profesor Trgovacke akademije. "Internasional", pomočni jezik - langue auxiliaire. - Sarajevo, Vlast. naklada, "Nova tiskara" Vrček i dr., 1935. 19,2 x 13,2 46 p. + I f.
- Mitrović, Pavle: Paul Mitrovitch. Uné grammaire interlinguiste est-elle possible? - Sarajevo, Nouveile (!) imprimerie Vrček & co., 1939. 19,1 x 12,2 32 str.
- Mitrović, Pavle: Paul Mitrovitch. Les problèmes interlinguistiques. I. - Sarajevo, "Nova Tiskara" Vrček i dr., 1940. 23,1 x 15,5 85 str. + I l.

Mitrović, Pavle: P. Mitrovich. Projecte de un intersistema gramatic de auxilar lingves (anglo-latin version). - Sarajevo, Izdanje písca, (Stamparski zavod "Oslobodenje"), 1948. 21,7 x 14,3 23 + (I) b.

Mitrović, Pavle Paul Mitrovich. An attempt at an inter-systemal grammar of auxiliary languages. - Sarajevo, (Stamparski zavod Veselin Maslesa), 1953. 20,3 x 14,5 31 p.

Mitrović, P.: Gramatika medunarodnog jezika. - Sarajevo 1957

Mitrović, Pavle: Un essay de interlingvistique.- Sarajevo 1969 68 p.

Vera Barandovska

LATINIDAJ PLANLINGVOJ EL LA VIDPUNKTO DE LATINISTO

Ciu lingvisto bone scias, kiel grandan rolon ludis dum antikvaj tempoj latina lingvo en homa interkompreniĝo. Gi fakte plenumadis funkcion de vera internacia lingvo, kaj en klerigitaj tavoloj de socio ĝi ekzistis kiel tia ne nur dum tuta mezepoko, sed en iuj ŝtatoj ĝis la pasinta jarcento. Oni ne bezonas klarigi al tiuj, kiuj iam studis latinan lingvon, la kialojn de ĝia malfunkciado en rolo de interkomunikilo por largaj tavoloj de homaro. Gi estas lingvo tro komplikita, kun multeco da striktaj gramatikaj reguloj kaj granda nombro da esceptoj. Gi estas multe pli malfacila por lernado ol kiu ajn nacia lingvo. Generale oni scias, ke gusta la estigo de naciaj lingvoj ege malfortigis la pozicion de latina lingvo.

Malgraŭ tio ekzistas sciencistoj, kiuj ĝis nun forte strebas tenigi la pozicion de latina lingvo kiel komunikilo almenaŭ en scienco mondo, tial ekzistas "Société des Etudes latines" en Francio, "Instituto dei studi romani" en Romo, "Societas latina" en Germanio, "Jednota klasických filologů" en ĈSSR. Tial okazas ankaŭ konkursoj en originala latina verkado de prozo kaj poezio. La renovigo de klasika latina lingvo estis postulata ekz. de Jean CAPELLE en 1952, de du kongresoj de latinistoj en 1956 en Avignon kaj 1959 en Lyon. Sed ankaŭ la latinistoj rimarkis la nesufiĉon de latina vortaro por modernaj bezonoj. Kion fari, la tekniko progresas kaj estigas novaj objektoj kaj aparatoj, kiuj ricevas novajn nomojn, neekzistintajn en klasika latina lingvo. Bone, uzu ni neologismojn greko-latinajn kiel aeronavis, helicopterum, pyrobolus atomicus, pyrobolus ab hydrogeno, communista, capitalista.

Sed ekzemple vorto kolchoz estas rusdevena. Adekvata latina termino "praediorum possesio publicae auctoritatis nutu excolenda" estas iom tro longa, se ne ridinda. Se ni do akceptos esprimon kiel kolchozum, sovchozum, vodka, ni malpurigas vortaron de klasika latino. Kaj se oni jam ŝangas la vortaron, kial ne ŝangi kaj ne malkomplikigi ankaŭ la gramatikon?

Kaj jen ni staras antaŭ la problemo de latindevena helplingvo kaj ni devas konstati, ke ega nombro de tiaj latinidaj planlingvoj jam ekzistas. Se iu klasika filologo unue ekscias pri planlingvoj bazitaj ĉu derivitaj de la latina, li ekgojas kaj scivoleme celas esplori, kiel do liaj ekskolegoj prilaboris la problemon. Aŭdinte pri unusignife nomataj projektoj kiel Neolatin, Reformlatin, Nova latin loqui, Latino viventi, Novilatin, li atendas sistemojn derivitajn de klasika formo de latina lingvo ĉu malkomplikigitan klasikan latinan lingvon. Sed, laŭsone tiuj projektoj similas pli al la franca, hispana ĉu itala ol al la latina.

Certe. Ankaŭ latina lingvo parolata per multnombra amaso de malpli klerigitaj homoj evoluis ĝis la estigo de naciaj lingvoj. Tre bela ekzemplo de tiu evoluo estas unuaj teksto en latinidevenaj naciaj lingvoj. Citu ni prafrancan tekston el 842: *Pro deo amur et pro christian poble et nostro commun salvament, d' ist di en avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarei eo cist meon fradra Karlo, et in ajudha in cadhuna cosa, si cum om per dreit suon fradra salvar difit...*

Ciu vidas, ke la teksto differancias de moderna franca lingvo: "Pour l'amour de Dieu et pour le salut commun du peuple chrétien et le nôtre, à partir de ce jour, autant que Dieu m'en donne le savoir et le pouvoir, je soutiendrai mon frère Charles de mon aide et en chaque chose, comme on doit justement soutenir son frère..."

Sed komparu prafrancan tekston ekzemple kun sekvonta specimeno: Nemo negero, ke un alianz de Franzia e de Germania non sole augmenteré potenz de is du paesi, ma sekueré ank paz universal plus ke un altr konstelazion politik. Un belik eventual komerz german esseré totale ruinet..."

Au simila: "Me nasce, o dea coum oculos caeruleo, de parentes barbaro, apud bono e virtuoso Cimmerianos, qui habita prope litora de mari obscuro, repleto de scopulos semper battuto ab tempestates..."

Ĉu temas pri prahispana aŭ praitala lingvo? La unua specimeno estis de Unial /Molenar 1909/, la alia de Latino sine flexione /Peano 1903/.

Legu ni ankoraŭ la specimenon: "La novella fu in parte risa e tutta commentata dalle donne, la quale ascoltata et al suo fine essendo venuta, le commando la reina, la quale si come colei che non meno era di cortesi costumi che di bellezza ornata..." kaj komparu kun: "Et venien mi in mente tam multos veteres, amables tectos, adu les multos tristes, patria non habentes, tam ardente desiran reverter se ..." Unua citajo estis de Decameron, la dua de Novilatin /Koleszár 1929/. Laŭsone kaj sen detala komparo oni rimarkas similecon de latinidaj planlingvoj kaj latinidaj naciaj lingvoj. Latinidaj projektoj similas ankaŭ inter si mem. Precize esprimis tiun fakton P. Burney en sia libro "Les langues internationales", dirante, ke ĉiuj latinidaj projektoj estas nuraj dialektoj de la sama lingvo, kiuj diferencaj nur per gramatika saĝo. Konvinkan ekzemplon ni trovas en libro de I. SZÉRDAHELYI "Bábeltöl a világnyelvig". Tie estas kolektitaj kelkaj frazoj el naŭ latinidaj lingvoj. Citu ni nur du el ili:

"la suno brilas, la nokto sekvas la tagon" (Esperanto). "La suno brilas, la nokto sequas la journo" (Ido). "Il sol helie, il noct sequi il die" (Novilatin). "Sole fulge, nocte seque dj'die" (Semilatin). "Sol lum, nokt seku po diurn" (Idiom neutral). "Sol lucie, noct seque po jorn" (Idiom neutral reformed). "Sol fulg, nokt seq di" (Universal). "Sole splenda, nocte sequa die" (Romanal). "Sol splenda, nokt sequa jorn" (Mundolingue).

La simileco de vortoj en latinidaj kaj ĝenerale en eŭropaj lingvoj elfluas jam el ilia praindoeŭropa origino, poste el reciprokaj influoj kaj el unueco de okcidenteuropea civilizacio. La rezulto estas certa nombro de tiel nomataj internaciaj vortoj /vorttradikoj/, nomata de B.J. WHORF "Standard Average European". Kaj tiam ni jam menciu plej sukcesan planlingvon Esperanton. Ankaŭ ĝi nepre havas latinidan karakteron. La gramatiko estas severa regula kaj tio influas la vortaron. Tial do latinistoj riproĉas al ĝi akuzativon, pluralajn finaĵojn kaj akordon de adjektivoj en kazo kaj nombro. Kiel onidire malbelsona estas la finaĵoj ekzemple en frazo "Mi vidas belajn novajn domojn kaj grandajn ĝardenojn". Eble neniu rimarkis, kiel terure do malbelsonas vortoj: "O ksejn, angelejn lakedajmoniojn..." kiuj ja estas en klasika greka lingvo. Aliaj riproĉas al Esperanto

ekziston de t.n. mia ūantaj sonoj: hodiaū, baldaū, lavujo, monujo, haúto. Se oni aúdus la vortojn: "aeide theá peleíadēb achilléos...", kion oni opinius pri Homero?

"Malbelsonocon" de Esperanto oni povas aprezi, aúdante la tradukon de Aeneis faritan de Henri VALLIENNE en 1904:

"Armojn mi kantas kaj viroj, unua al bordoj trojanaj
kiu alvenis, fatale pušita, kaj ĝis Lavinujo,
lando itala, longtempe tra tero kaj maro vagadis,
dia de volo, ĉar lin persekutis Junona kolero."

En komparo kun latina originalo:

"Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Laviniaque venit
litora multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saveae memorem Iunonis ob iram."

La plej gravaj riproĉoj tuſas la gramatikon, ĉefe ĝian senesceptan regulecon. Sed dum la lernado de lingvo la reguleco ja estas avantago. Oni ankaú dubas, ke la artefarita lingvo kapablas esprimi ĉion klare kaj precize same kiel latina lingvo. Latina lingvo fanfaronas per tre preciza esprimado koncerne de verba sistemo, kombino de verbaj tempoj, kiu kapablas esprimi diversajn etajn detalojn de antaŭeco, konsekvenco ktp. Provu ni iom kompari verban sistemon de ambaū lingvoj el ambaū vidpunktoj, unue el la latina:

<u>Indikativo</u>	<u>lat.</u>	<u>Esp.</u>
pres.	-o	/mi/ -as
impf.	-bam	estis -anta
pf.	-i	-is
plqpf.	-eram	estis -inta
fut.	-bo, -am	-os
fut. ex.	-ero	estos -anta

Konjunktivo

pres.	-em	-u
impf.	-rem	-us
pf.	-erim	estu -inta
plqpf.	-issem	estus -inta
inf. perf.	-isse	esti -inta
pas.	-tum esse	esti -ita
fut.	-urum esse	esti -onta
pas.	-tum iri	esti -ota

supinum	-tum	= inf.
inf.	-re	-i
part. pres.	-ns	-anta
perf.	-tus	-ata
fut.	-urus	-onta
gerundivum	-ndus	-inda, -enda
Pass. ind.		
pres.	-or /mi/	estas -ata
impf.	-bar	estis -ata
pf.	-tus sum	estas -ita
plqpf.	-tus eram	estis -ita
fut.	-bor	estos -ata
fut. ex.	-tus ero	estos -ita
konj. pres.	-r	estu -ata
impf.	-rer	estus -ata
pf.	-tus sim	estu -ita
plqpf.	-tus essem	estus -ita

Kaj elirante el Esperanto-verbsistemo:

Esp.	lat.	Esp.	lat.
aktiva		pasiva	
-as	-o	-as -ata	-r
-as -anta	-	-is -ata	-bar
-is -anta	-bam	-os -ata	-bor
-os -anta	-	-us -ata	-rer
-us -anta	-		
-is	-i		
-as -inta	-	-as -ita	-tus sum
-is -inta	-eram	-is -ita	-tus eram
-os -inta	-ero	-os -ita	-urus ero
-us -inta	-issem	-us -ita	-tus essem
-os	-bo, -am		
-as -onta	-	-as -ota	-
-is -onta	-	-is -ota	-
-os -onta	-	-os -ota	-
-us -onta	-	-us -ota	-

Esplorinte la sistemon ni povas konстати, ke en Esperanto ni trovis ekvivalentan esprimon al ĉiuj latinaj verbaj formoj, kvankam kelkaj el ili ekzistas nur en kompleksaj frazoj. Sed

entute dek du Esperantaj verbaj formoj ne havas paralelan esprimon en latina lingvo. Certe, en latina lingvo oni povas uzi alian manieron de esprimado, helpe de adverboj, afiksoj, frazkonstruajoj. Nek en Esperanto oni ĉiam bezonas ĉiujn eblecojn de paradigmoj por preciza esprimpovo. Sed tio jam estas alia demando: ĉu utilas apriora konstruajo. Provu ni rigardi la problemon el vidpunkto de lernebleco, komparante la sumon de latinaj kaj Esperantaj verbaj finajoj bezonataj por ellerno de sistemo.

Ili estas en nia tabeleto 12 en Esperanto kaj 21 en latina lingvo - la diferenco do ne estas tiom granda kaj konvinka. Sed en la tabeleto estas indikitaj nur la formoj de unua persono de singularo. Se ni do eliminas du finajojn de infinitivoj, po unu de supinum kaj conj. fut. pass., devas ni obligi la restitajn 17 finajojn, kiuj varias en persono kaj nombro. La rezulto estas cent du finajoj, kio jam estas preskaŭ dekoble de finajoj en Esperanto. Oni do devas agnoski, ke Esperanto ne nur pretas esprimi ĉiujn verbajn nuancojn same bone kiel latina lingvo, sed ke ankaŭ ĝia verba sistemo estas eĉ pli kompleta ol la latina - kio rezultas el aprioreco de Esperanta gramatiko.

En mia mallonga referajo mi pritraktis nur unu el multaj problemoj. Ekzistas aliaj, tre similaj demandoj, ekzemple:

1. Kiel grandan parton de latina vortprovizo enhavas Esperanto kaj kian aliaj internaciaj lingvoj?
2. Kiamaniere esprimas Esperanto la latinajn sep kazojn?
3. Ĉu deklinacio en aliaj internaciaj lingvoj ne estas pli perfekta?
4. Ĉu Esperantaj prepozicioj egalas la latinajn?
5. Gis kia grado estas fiksita uzado de prepozicioj en prepoziciaj sistemoj en Esperanto kaj ĉu tio similas al latinaj prepoziciaj sistemoj?
6. En kiaj naciaj lingvoj ekzistas similaj paraleloj kaj ĉu Esperanto estas influita de ili?
7. Ĉu la plej produktiva latina kazo /t.e. akuzativo/ rajtas anstataŭigi la prepoziciajn kazojn? Kaj sekve de tio - ĉu fakte estas bezonataj en Esperanto la finajoj -igi kaj -igi ĉe verboj, se ni povas en la sama senco uzi akuzativon de personpronomo?
8. Kiel oni esprimas latinan ablativon?
9. Ĉu internaciaj lingvoj scipovas esprimi consecutio temporum?

10. Kiajn modojn uzas Esperanto en apudaj frazoj, ĉu finajoj.
 -U, -US plenumas fakte funkcion de latinaj konjunktivoj?

Tio do estas kelkaj aliaj demandoj el granda amaso de problemoj pripensindaj el la vidpunkto de latinisto, kiu klopodas pruvi la gravecon de latina lingvo ĉe kreado de internaciaj lingvoj.

Detlev Blanke

PAZIGRAFIJOJ^{x)}

Pazigrafioj (el la greka: "skribo por ĉiuj") estas inventitaj signaroj (ekz. ciferoj, literoj, pikogramoj, ideoogramoj aŭ aliaj signoj), kiuj kiel "universalaj skriboj" laŭ la inventintoj devus ebligi esprimon de ĉiuj nocioj, sendepende de la unuopaj lingvoj.

La ideo pri kreo de pazigrafioj estas kunligita al la kreo de sekretaj lingvoj, universalaj alfabetoj kaj stenografioj, kiel ili abunde estas inventitaj en la 16a ĝis 18a jarcentoj. Kun la evoluo de la nacioj kaj ties lingvoj en Eŭropo la latina perdis sian rolon kiel la internacia lingvo de la scienco. Tio plisen-tigis la neceson de nova ilo por la internacia lingva komuni-kado. La scio pri la ĉina lingvo aŭ la egiptaj hieroglifoj grave influis la diversajn provojn krei pazigrafiojn.

La vorto "pazigrafio" supozeble estas uzita unafoje en la verkoj de VATER (1795)¹ kaj de MALIEUX (1797)². La unuaj pazigra-fiaj sistemoj (ofte miksitaj kun sekretaj aŭ okultismaj signaroj) estas inventitaj de J. TRITTHEIM (1518)³, J. BECHER (1661)⁴, A. KIRCHNER (1663)⁵ kaj de LEIBNIZ (1666), kiu en Ar-s-c-o-m-b-i-n-a-t-o-r-i-a kiel unua diskutis iom pli vaste la principojn de apriora pazigrafio, kiu ankaŭ estis transformebla en paroleblan lingvon⁶. Konataj projektoj ekzistas ankaŭ de G. DALGARNO (1661)⁷ kune kun filozofia apriora lingvo, J. WILKINS (1668)⁸ kune kun apriora lingvo, C. WOLKE (1797)⁹, F. NIETHAMMER (1808)¹⁰, A. BACHMAIER (1868)¹¹, J. DAMM (1876)¹², k.a.

Ek en la 19a kaj 20a jarcentoj, kiam oni jam plene konsciis pri la neceso ne de skriba sed de skriba kaj parola interkomunikilo,

^{x)} Aperis en "Esperanto", Rotterdam, 7 - 8/1975

la provoj krei pazigrafion ne ĉesas. Inter la plej konataj novaj pazigrafioj troviĝas "Safo" (1951, A. ECKARDT)¹³, "Semantograph" (1949, C.K. BLISS)¹⁴, "Pazigrafio" (1955, K. OBERMEIER)¹⁵, kaj eĉ la "Écriture universelle" de la fama franca satira desegnisto Jean EFFEL (1968)¹⁶.

- La gis la nuntempo pli ol 100 pazigrafiojn oni povas klasifi
- laŭ la semantikaj konstruprincipoj de la nocioj, ĝu sendependente aŭ depende de naciaj noci-modeloj, en 1. aprioraj aŭ 2. aposterioraj pazigrafioj;
 - laŭ la uzitaj skribsimboloj aŭ teknikoj 1. ciferaj, 2. literaj pazigrafioj, 3. piktografioj/ideografioj,
 - krome ekzistas "vortar-teknikaj" pazigrafioj.

Aprioraj pazigrafioj havas kiel kondiĉon de sia nocikombinado la klasifon de la tuta tiam konata scio en kategorioj, subkategorioj, klasoj, subklasoj ktp. Uzante literojn (konsonanto-vokalo-kombinojn) por signi la unuopajn kategoriojn tiuj pazigrafioj farigis paroleblaj kaj sekve aprioraj (aŭ filozofiaj) planlingvoj. Similan projekton (literan pazigrafion) ellaboris Georg DALGARNO (1661), kiu ĉiujn siatempe al li konatajn ideojn dividis en 17 ĉefklasojn, tiujn li signis per 17 latinaj kaj grekaj literoj.

Ekzemple:

A - objektoj	H - substancoj	Ka -- oficaj rilatoj
K - fenomenoj politikaj		Kn - justicaj rilatoj
S - fenomenoj sociaj		Ke - afero jugenda

Tiu sistemo ne allasas adaptiĝon al la plivastiĝantaj ekkonoj pri la mondo fare de la homo, ĉar tio ŝangus la tutan klasifon, do la tutan pazigrafion. La arbitreco de la klasifo evidentigas jam en la fakto, ke K-ajoj ja devus esti subklaso de S-ajoj ktp. Alia speco de litera apriora pazigrafio ankaŭ estas tiu de Karl OBERMEIER (1955), kiu signis ĉiujn vortfamiliojn per litergrupoj, ekzemple:

J ... G - io rilate parolon	JAG - parolo
JBG - interkonsenti	JAG - interparolo
JCG - alparoli	JCG. - alparolo
JHG - priparoli	JLG - kunparoli ktp.

Aposterioraj pazigrafioj konstruas siajn nociojn laŭ la modeloj de (plej ofte eŭropaj) lingvaj noci-kombinoj.

La piktografio de J.Z. NÄTHER (1805)¹⁷ havas bildigitajn ligojn al la realo:

brulanta domo

letero aŭ komuniko skriba

krajono

okulo

= atesto pri incendio.

Krom la piktogramoj NÄTHER uzis helpsignojn por pronomoj, gramatikaj interrilatoj ktp.

Pleje ellaborita verŝajne estas la piktografio "Safo" (1951) de la konata germana orientaziologo André ECKARDT. "Safo" konsistas el 180 bazaj signoj, el kiuj munteblas kombinitaj nocioj:

estajo

homo

viro

virino

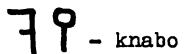
infano

naskigo

domo

- knabo

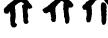
- knabino

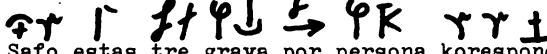
- familio

- vilago

- urbo

Safo estas tre grava por persona korespondado.

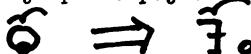
Donante al ĉiu baza signo elparoleblan literkombinon ECKARDT faris "Safo" parolebla.

Al "Safo" tre similas "Semantography" de C.K. BLISS (1949):

Mi skribas leteron (al) vi.

Ankaŭ de Jean EFFEL la "Écriture universelle" (1968) sekvas samajn principojn:

- Mi pensas, sekve mi ekzistas.

Tiu ĵ bildskriboj estas pli-malpli ligitaj al la homa imagokapablo aŭ sekvas, jam je pli abstrakta nivelo, la konstruprincipojn de ideografioj, kie la originaj bildoj prezentantaj la realon ne plu estas rekoneblaj.

Fakte temas plej ofte pri mikso inter piktografioj kaj ideografioj, kiuj ankaŭ utiligis literojn, ciferojn kaj aliajn signojn kaj simbolojn.

Kelkfoje la pazigrafiistoj celis realigi per siaj projektoj certan filozofion. Per la vera prezento de la enhavo de la nocioj C.K. BLISS ekzemple volis malebligi mensogojn, nebuligon de konceptoj ktp. kaj vidis, kiel la adepto de "General semantics", la kaŭzon de konfliktoj inter la homoj en la neadekvata signigo kaj esprimo de la ideoj.

J.J. BECHER (1661) konstruis ciferan pazigrafion, numerigante ĉiujn vortojn enestantajn en latina vortaro:

bibere (trinki)	- 939	viper (serpento)	- 9200
biblia (biblio)	- 940	vir (viro)	- 9201

La 6 latinaj kazoj estis signitaj per la ciferoj 1 ĝis 6: 2.9201 - genitivo de viro. Aplikante tiun teknikon ankaŭ al alilingvaj vortaroj kaj uzante konformajn indeksojn, BECHER proponis vortartecknan pazigrafion (aŭ pli bone: traduk-mekanismon), similan kian ankaŭ proponis C. WOLKE (1797). Por ĉiu lingvo la vortaro devus enteni ĉiujn vortojn kun ĉiuj diversaj gramatikaj formoj, kiuj siavice ricevas ĉiujn numeron. Por internacie korespondi oni devas noti la respektivajn numerojn, kiuj estus samaj en ĉiuj vortaroj por la difinitaj vortoj kaj ties formoj.

Similan proceduron proponis ankaŭ A. RENZI (1840)¹⁸, kiu aldone utiligis helpsignojn.

Principe bone ellaborita aposteriora pazigrafio povas funkcii, sed la unuopaj sistemoj estas aŭ tre komplikaj kaj tiam preskaŭ ne manipuleblaj aŭ supraje konstruitaj kaj sekve ne ebligantaj interkomunikadon.

La enkapigo de pazigrafio estas tre komplika, ĉar ĝi en tiuj bone ellaboritaj sistemoj kiel "Safo" la nocioj ne estas facile "demunteblaj" el la signo-kombinoj.

La evoluo de la homa scio, semantikaj fenomenoj kiel la signifosangoj, polisemio ktp. por aprioraj pazigrafioj prezentas nevenkeblajn, por aposterioraj tamen ekstreme malfacilajn problemojn.

Piktogramoj kaj aliaj signoj ludas sendube ĉiam pli grandan rolon en la internacia trafiko kaj en aliaj branĉoj de la homa vivo. Sed el tio konstrui komunikadan sistemon kiel universalan skribon estas anakronismo, ĉar la alfabetoj pruvigis kiel taŭgaj kaj pli raciaj ol hieroglifoj aŭ piktografioj.

Krome, nur skriba internacia komunikado tute ne suficias, necesas ankaŭ la parola.

Vera raciigo de internacia lingva komunikado nur eblas per planlingvo taŭga por skriba kaj parola uzoj.

Hotoj

- 1) Vater, Johan Severin: *La Pasigraphie*, Wien, 1795 (Stojan 799)
- 2) De Maimieux, Joseph: *Pasigraphie ou premiers éléments du nouvel art-science d'écrire et d'imprimer en une langue...*, Paris, 1797, Bureau de Pasigraphie (Stojan 5696)
- 3) Trithemius, Johann: *Polygraphiae*, 6 vol. Oppenheimer 1518 (Stojan 15)
- 4) Becher, Joh.J.: *Character pro notitia linguarum universalis inventum steganographicum hactenus inauditum*, Frankfurti, 1661 (Stojan 39)
- 5) Kircher, Athanasius: *Polygraphia nova et universalis ex combinatoria arte detecta*, Roma, 1663 (Stojan 35)
- 6) vgl. Trendelenburg, Adolf: *Über Leibnizens Entwurf einer allgemeinen Charakteristik*, Berlin, 1856, Aus den Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1856 (Stojan 72, kiu la antaúnomon erare indikas)
- 7) Dalgarno, Georg: *Ars Signorum, vulgo character universalis et lingua philosophica qua poterunt homines diversissimorum idiomatum, etc.* London, 1661 (Stojan 86)
- 8) Wilkins, John: *An essay towards a real character, and a philosophical language*, London, 1668 (Stojan 87)
- 9) Wolke, C.H.: *Erklärung, wie die wechselseitige Gedankenmitteilung allen kultivierten Völkern des Erdkreises oder die Pasigraphie möglich und ausüblich sei etc.* Dessau, 1797 (Stojan 805)
- 10) Niethammer, Friedrich Immanuel: *Über Pasigraphie und Ideographik*, Nürnberg, 1808 (Stojan 822)
- 11) Bachmaier, Anton: *Pasigraphisches Wörterbuch deutsch-englisch-französisch*, Augsburg, 1868 (Stojan 844)
- 12) Damm, Janne: *Praktische Pasigraphie oder die Kunst, mit allen Nationen der Erde zu korrespondieren*, Leipzig, 1876 (Stojan 850)
- 13) Eckardt, André: *Die neue Weltsinnschrift Safo*, Einführung, 7. umgearbeitete Auflage, Starnberg/See, 1962; amplekse ankaú en *Der Volksstenograph*, Intersistemale Umschlagzeitung für Kurzschrift und Verwandtes, Hrsg. E. Lotzing, Kiel, Jarkolekoj 1954, 1955, artikoloj de d-ro Rossmann kaj prof. A. Eckardt.
- 14) Bliss, C.K.: *International Semantography*, Sidney, 1949
- 15) Obermaier, Karl: *Kurze Anleitung zur praktischen Verwendung der Pasigraphie, Schrift für alle*, Salzburg-Mönchsberg, 1955, (vervielf., beim Verfasser)
- 16) Effel, Jean: *Avant-projet pour une écriture universelle*, Paris, 1968

- 17) Näther, J.Z.: Versuch einer ganz neuen Erfindung von Pasigraphie oder die Kunst zu schreiben und zu drücken, daß es von allen Nationen der ganzen Welt in allen Sprachen ebenso leicht gelesen werden kann als die Zahlencharakter 1, 2, 3 in Form einer Sprachlehre etc. Görlitz, 1805 (Stojan 5702)
- 18) Renzi, A.: Le polyglotte improvisé ou l' art d' écrire les langues sans les apprendre avec 3000 verbes conjugés, Paris, 1840 (Stojan 835).

Detlev Blanke

LA ESPERANTO-MOVADO KAJ SCIENCAJ ESPLOROJ^{x)}

- Tezoj -

1. Eliri el objektivaj historiaj procesoj

- 1.1. Se la movado por internacia lingvo (IL), t.e. en la praktiko nur la Esperanto-movado, volas sukcesi, ĝi devas konsideri en sia strategio kaj taktiko la kondiĉojn kaj faktorojn, kiuj determinas la objektivajn procesojn de la nuntempa internacia evoluo de la homaro. Tiuj i.a. estas:
- a) la daŭra pligraviĝo de la influo de la socialisma mond-sistemo kaj de aliaj progresemaj kontraŭimperiismaj fortoj
 - b) la tendenco al malstreĉigo kaj pacifikado
 - c) la sciencia teknika revolucio
 - d) internaciaj tendencoj al integrigoj (en la socialismaj kaj nesocialismaj ŝatgrupoj).
- 1.2. Ĉiuj procesoj, je kies komenco (!) ni staras, kaj kiuj estas ĉiuj kunligitaj inter si, objektive kreas principe favorajn kondiĉojn por la solvo de la IL-problemo, kaj per tio por la Esperanto-movado mem. Ĉi-rilate estas interesa simptomo la granda ĉapitro pri lernado de fremdlingvoj en la Fina Akto de Helsinki (kp. GDR-Paco-eldono 1977, p. 33).
- 1.3. La objektivaj procesoj ne e f i k a s a ú t o m a t e por la solvo de la IL-problemaro, nek ĝenerale nek speciale por Esperanto. La proponita solvo (Esperanto) devas prezentiĝi konvinke akceptebla por la mondo
- a) pro praktika elproviteco (= la movada kaj ekstermovada aplikoj de Esperanto)

b) pro nerefutebla scienca bazo, kiu pruvas ankaŭ el teorio vidpunkto la optimuman taŭgecon de planlingvo ĝenerale kaj speciale de Esperanto.

2. Interlingvistiko/esperantologio

- 2.1. Ne povante ĉi-tie detale motivigi mian koncepton, mi komprenas interlingvistikon kiel sciencan disciplinon, kiu esploras ĉiujn demandojn kaj problemojn de la internacia lingva komunikado kun ĉiuj ĝiaj politikaj, ekonomiaj, lingvosciencaj kaj aliaj aspektoj. Interlingvistiko havas la taskon - speciale konsiderante la planlingvojn - montri la vojon al la ūble plej efika kaj racia solvo de la problema de internacia lingva komunikado.
- 2.2. Grava branĉo de interlingvistiko (sed ne identa kun ĝi) estas esperantologio, la lingvoscienco kiu esploras la fontojn, strukturon, evoluon kaj komunikadajn potencojn de Esperanto. Sur la bazo de la normiga sistemdokumentaro de Esperanto (Fundamento de Esperanto) kaj kongrue kun la ŝangiĝantaj komunikadaj bezonoj de la internacia parolantaro la esperantologio ankaŭ devas elabori la principojn por la laŭplanata konscia pluevoluigado de Esperanto. Esperantologio do estas deskriptiva kaj preskriptiva scienco kaj pro tio havas ligon al lingva planado. En ampleksa kaj riĉe bibliografiita artikolo "Interlinguistik und interlinguistische Forschungen" (interlingvistiko kaj interlingvistikaj esploroj), kiu aperis en n-ro 6/1977 de "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" (Berlin-GDR) mi donis superrigardon pri la interlingvistika problemaro.

3. La internacia situacio rilate al sciencaj esploroj (interlingvistiko, esperantologio)

- 3.1. Nur escepte interlingvistiko kaj esperantologio estas oficiaj esplorobjektoj de ŝtataj institucioj (parte en la

^{x)} Aperis en "der esperantist" 2/78 (88)

kadro de Soveta Akademio de Sciencoj, en la universitato de Budapest, en la Centro por esploro kaj projektado de objektivigitaj instru- kaj lernmetodoj, Paderborn, FRG).

- 3.2. Sekve preskaŭ ne ekzistas profesiaj sciencistoj, kiuj kontinue entreprenas sciencajn esplorojn pri IL kaj Esperanto.
 - 3.3. Ekzistas nur malmultaj nacilingvaj fakverkoj sur scienca nivelo pri IL¹⁾.
 - 3.4. La relative malmultaj (sed plimultiĝantaj) interlingvistikaj laborantaj specialistoj plej ofte agas eksterprofesie, inter si nur nesufiĉe kontaktas kaj nekontentige informas unu la alian. Labordivido kaj racie stirata esplorado ankoraŭ ne ekzistas.
 - 3.5. Mankas marksimisme-leninisme validaj ampleksaj sciencaj verkoj pri la diversaj aspektoj de la problemo de internacia lingva komunikado (kp. punkton 4).
 - 3.6. Mankas aŭ ne sufiĉas validaj sciencaj verkoj, sufiĉe priskribantaj la modernaj (ne modernismaj!) vidpunktoj la strukturon, evoluon kaj la komunikadajn potencojn de Esperanto (= esperantologie).
 - 3.7. Mankas klara koncepto, ĉu entute konscie gvidi, kaj se jes, kiel gvidi la evoluon de Esperanto. Tio povas havi danĝrajn sekvojn.
 - 3.8. Jam el tio sekvas: Neesperantistaj decidinstancoj, kiuj devus iam decidi pri Esperanto
 - aktuale ne estas sufiĉe informitaj pri IL-problemo generale kaj speciale pri Esperanto,
 - 3.9. - kaj do se ili devus decidi ekzistas neniu garantio, ke ili nepre kaj aŭtome sin esprimus favore por Esperanto.
4. Kaŭzoj por la situacio, skizita sub 3
 Ekzistas objektivaj kaj subjektivaj kaŭzoj.
- 4.1. Objektivaj kaŭzoj:
- 4.1.1. La internacia stato de la produktivaj fortoj (se ni parolas pri la industrie altevoluintaj landoj) ankoraŭ ne atingis tian nivelon, ke la daŭre pliakriganta lingva problemo jam signifus senpere percepteblan fortan brems-

adon de la progreso kaj farigus neeltenebla. Ankoraŭ la teknikaj kaj homaj rimedoj suficias (kvankam en daŭre malpli bona grado kaj kun altigantaj kostoj kaj komplikiĝantaj politikaj kaj aliaj problemoj) por venki la lingvan barieron.

- 4.1.2. Inter la multaj gravegaj internacie solvendaj problemoj (paco, malarmado, gardo de la homa medio, alfabetigo, nutraĵo por ĉiuj k.t.p.) la lingva problema ankoraŭ ne rangas inter la plej urgaj, kiujn necesas solvi en plej proksima tempo.

4.2. Subjektivaj kaŭzoj

- 4.2.1. La internacia esperanto-movado estas ĉefe orientita pragmatike (tio estas esence prava, ĉar gravas la praktika elproviteco de la lingvo kaj la praktikaj porhomaj servoj per ĝi).

- 4.2.2. Flanke de la plej multaj gvidantaroj de la internaciaj kaj naciaj Esperanto-organizacioj mankas sufici kompreno pri la rolo de la scienco por la solvo de la lingva problema. Oni ne sufici konsideras, ke la scienco fariĝis produktiva forto kun daŭre kreskanta signifo por la socio. Neniu gravaj aferoj estas progresigeblaj sen scienco. La scienco ne trovis adekvatan al la nuntempa mondo lokon en la strategio kaj taktiko de la movado. Tamen lastatempe ekz. en UEA estas observeblaj esperigaj ŝangoj.

- 4.2.3. La "venko" de Esperanto generale estas konceptata tro mekanisme kaj simplisme. Oni ignoras la fakton, ke enkonduko de IL ververe estas ekstrema komplika kaj malfacilega proceso (pro i.a. politikaj, ekonomiaj k. aliaj kaŭzoj). Krom tio oni ne havas klaran koncepton, en kia grado kaj kien oni povus kaj devus enkonduki internacion planlingvon. Anstataŭ scii oni ofte kutimas profeti.

- 4.2.4. La etburĝa aŭ sekteca karaktero de iuj partoj (por ne generaligi) de la Esperanto-movado, ofte malhelpis al sciencistoj dum la jardekoj engaĝi sin por la problema de IL generale kaj speciale pri Esperanto. Malprave oni identigis la principan IL-problemon kun iuj trajtoj de la IL-movado. Ci-rilate mi ŝatus citi trafajn partojn el la provizora raporto de la aganta direktoro de CED,

prof. d-ro J. POOL ("La estonteco de CED", 20. marto 1975, p. 3): "Ili (la esperantistoj) generale supozas, ke ili mem scias tion, kion oni devas sci pri la lingvoproblemo kaj ĝia solvo; ili koncepas la taskon jene: doni tiun scion al la mondo. Tiu konceptigo estas natura en iu ajn movado.

Gi estas des pli komprenebla ĉe ni, ĉar la gvidantoj de la Esperanto-movado dum jaroj instigis ĝin per retorikado pri la "perfekteco" de Esperanto, kies supereco kiel solvo de "la" monda lingvo-problemo estas nekontestebla "fakto", kiun aliaj "ignoras", "misprezentas" aŭ kaſas per "blufoj". Tiu sinteno de la gvidantoj certe komfortigis plurajn esperantistojn, sed kontribuis al la naiva kredo inter ili pri la simpleco de la lingvo-problemo kaj de ties solvo.

Unu sekvo de ĉi tio estis preskaŭ kompleta dispartigo... inter esperantistoj kaj ekspertoj. Ekspertoj en lingvaj fakoj ne interesigis multe pri Esperanto, parte (oni devas supozi) ĉar esperantistoj kutime prezantis ĝin kiel aferon tro simplan por esti ineresa kaj esperantistoj ne farigis mem ekspertoj en tiaj fakoj, kun maloftaj esceptoj. Ili atendis, ke la homoj kun fakaj kapabloj malkovru Esperanton, anstataŭ ke la homoj, kiuj malkovris Esperanton, akiru fakajn kapablojn."

Tamen, Pool daŭrigis (p. 10) "Lastatempe spertoj ankaŭ montris, ke kiam fakuloj renkontas esperantistojn, kiuj vere scias, pri kio ili parolas, la fakuloj ofte montras novan, bonvenigan interesigon pri la temo Esperanto".

Tiu konstato estas ankaŭ tre klare pruvebla per faktoj el Germana Demokratia Respubliko.

- 4.2.5. Mistikismaj teorioj, subkonscie aŭ malkaſe ankoraŭ regantaj en la lingvoscienco kondukis al subtakso de la planlingva problemo (i.a. lingva darvinismo ek de SCHLEICHER) aŭ al supertakso (General semantics en internideaj vestoj, aliaj idealismaj lingvofilozofiaj teorioj aperantaj plej diversforme, i.a. ĉe la naturalisma skolo).

5. Kion fari por ŝangi la situacion?
- 5.1. Apliki la dialektikon inter teorio kaj praktiko
- 5.1.1. La internacia Esperanto-movado kaj la naciaj movadoj devas repripensi sian strategion kaj taktikon.
Tio ne signifas, rezigni pri la ĝis nun taŭgaj kaj pravaj pruviĝintaj agaddirektoj: nome apliki, disvastiĝi kaj kulti Esperanton.
- 5.1.2. Necesas aldoni al la agado scienca komponenton, por ke entute povas funkcii la dialektiko inter teorio kaj praktiko:
- a) La praktika movado estas la bazo por sciencaj konstatoj kaj konkludoj. Vera scienco devas deiri de faktoj.
Do la praktiko efikas al la scienco.
- b) La praktiko profitas el sciencaj konkludoj (pliprestigo de la movado), kaj ricevas gravajn stimulojn kaj impulsojn de la scienco.
Do la scienco efikas al la praktiko.
- (Pri tio oni, cetero, povas lerni jam ĉe E. DREZEN, kiu vidis kaj aplikis unuecon inter teoria kaj praktika agadoj inter politika kaj faka aktivecoj. Cirlate la soveta kaj kelkaj laboristaj Esperanto-movadoj, i.a. la germana fine de la dudekaj komence de la tridekjaroj, montris interesajn trajtojn)
- 5.2. Kiel procedi en nacia skalo?
La sekvaj pañoj ne nepre devas sekvi mekanike unu post la alia, sed realigas ofte samtempe:
- 5.2.1. La Landa Organizajo (LO) serioze kaj kontinue okupigu pri la loko de la scienco, pri la dialektiko inter teorio kaj praktiko en sia Esperanta agado.
- 5.2.2. LO eduku la membrojn al tiu dialektika pensado, informu ilin konstante pri la sciencaj aspektoj de la IL-problemo generale kaj speciale pri Esperanto por anstataŭi nian kredon per scio.
- 5.2.3. LO celtrafe serĉu science interesitajn kaj kapablajn membrojn kaj interesigu ilin pri la sciencaj aspektoj de la

IL-problemaro (interlingvistiko) kaj speciale pri Esperanto (esperantologio).

5.2.4. LO fondu "Esplorgrupon pri interlingvistiko/esperantologio ĉe ..." (aŭ "fakgrupo", "problemgrupo pri la monda lingvoproblemo/la problemo de internacia lingvo" k.t.p.).

5.2.5. Tiu esplorgrupo:

- a) organizu regule kolokvojn pri interlingvistikaj kaj esperantologiaj temoj por interna sciencia kvalifikigo de la membroj de la grupo
- b) organizu kolokvojn pri interlingvistiko kaj esperantologio por neesperantistaj sciencistaj rondoj. Temoj povus esti i.a.:
 - "Internacia lingva komunikado kaj ĝiaj nuntempaj aspektoj"
 - "Klopodoj solvi la internacian lingvan problemon kaj la sciencia prijuĝo de tiuj klopodoj"
 - "Planlingvoj kaj internacia komunikado" (spertoj, speciale de Esperanto)
 - "Fontoj, strukturo, evoluo kaj komunikadaj potenco de Esperanto"
 - "La valoro de planlingvoj por la generala lingvistiko"
 - "La valoro de planlingva instruado por la lernado de naciaj lingvoj"
 - "La Esperanto-movado en pasinteco kaj nuna - socia mikromodelo"
 - "Klerigaj kaj edukaj valoroj de Esperanto-instruado"
 - "Objektoj de interlingvistiko kaj esperantologio" k.t.p.

(Oni unue ofertu superrigardajn, do resumajn prelegojn)
- c) garantiu nepre la sciencan nivelon de la prelegoj kaj de la aŭskultantaro (!)
- d) entreprenu, laueble, propriajn esplorojn kaj publikigu ilin en naciilingvaj sciencaj revuoj aŭ libroj kaj krome verku superrigardajn sciencajn studojn por nacilingvaj revuoj, por popularigi la faktojn jam pli malpli konatajn inter interlingvistikaj kaj esperantologiaj rondoj (kp. la temojn sub 5.2.5.b, 5.3)

- 5.2.6. LO klopo du altiri al tiu esplorgrupo ankaŭ pli kaj pli da neesperantistaj sciencistoj por plialtigi la sciencajn nivelojn kaj la prestigon de la grupo.
- 5.2.7. LO klopo du ligi la esplorgrupon al iu nacia prestaĝa sciencia institucio (ekz. filologia societo, universitato, akademio k.s.).
- 5.2.8. LO do instigu, helpe de sia esplorgrupo, profesiei ĝi la esplorojn pri interlingvistiko/esperanto-logio, tamen certigante, ke estu garantiata la ĝusta atento pri la veraj faktoj kaj atingoj de Esperanto (por eviti rediskuton kaj pridubon de jam klaraj aferoj, ekz., ke Esperanto funkcias k.t.p.).
- 5.2.9. LO internaciigu la agadon de la esplorgrupo (kunlaboro kun alilandaj esplorgrupoj, kun internaciaj instancoj kiel Centro de Esploro kaj Dokumentado pri la Monda Lingvo-Problemo (CED) k.t.p.).

5.3. Kelkaj esplortemoj kaj sciencaj projektoj

5.3.1. Interlingvistikaj temoj

- La rolo de la internacia lingva komunikado en la evo-
luo de la produktivaj fortoj (historia aspekto)
- Scienc-teknika revolucio kaj la internacia lingva komu-
nikado
- Revolucia monda proceso kaj la lingva aspekto
- Politikaj, ekonomiaj, juraj, psikologiaj kaj klasaj
aspektoj de la nuntempa apliko de kelkaj etno-lingvoj
kiel internaciaj komunikiloj
- Eblecoj de raciigo de la internacia lingva komunikado
[historiaj spertoj kaj perspektivoj]
- Socialismo kaj samrajteco de lingvoj (Leninisma lingvo-
politiko en internacia kompreno)
- La problemo de internacia planlingvo en teorio kaj
praktiko
- Lingvoscienco kaj planlingvoj, la kazo de Esperanto;
internacia lingvistica eksperimento
- La konscia influo de la homo je la evoluo de la naciaj
lingvoj (planiteco kaj spontaneo en lingvoj)
- Sciencia valoro de la okupiĝo pri planlingvoj
- Objektoj kaj metodoj de interlingvistiko

- Bibliografio pri interlingvistika literaturo de la komenco ĝis la nuntempo.

**5.3.2. Esperanto-rilataj kaj esperantologiaj temoj
(elektaj)**

- Fontoj de Esperanto
- Strukturo de Esperanto (ankaŭ kompare al etnaj lingvoj)
- Evoluo de Esperanto
- Komunikadaj potenco ĉe Esperanto (ankaŭ kompare al etnaj lingvoj en la rolo de internaciaj komunikiloj)
- Fakterminoj en Esperanto (Esperanto kiel lingvo por la scienco)
- Influo de naciaj lingvoj je Esperanto
- Sinonimoj en Esperanto
- Idiomatigo en Esperanto
- Eblecoj kaj limoj de lingva planado en Esperanto
(i.a. pri la rolo de la Akademio)
- Historio de la internacia kaj de la naciaj Esperanto-movadoj (speciale: Historio de la internacia kaj naciaj proletaj Esperanto-movadoj)
- Esperanto - instrumento en la klasa batalo de la laboristaro
- La internacia Esperanto-movado - socia mikromodelo
(i.a. sociologia esploro de la Esperanto-movado)
- La lingvaj kaj nelingvaj (eksterlingvaj) kaŭzoj de la relativa sukceso de Esperanto
- Klerigaj kaj edukaj potenco ĉe la instruado de Esperanto
- Propedeŭtika valoro de Esperanto-instruado por la lernando de aliaj fremdlingvoj
- Instruoj el la lingvistika monda eksperimento Esperanto por la lingvoscienco kaj lingvofilosofio
- Bibliografio de la esperantologia literaturo
- Bibliografio de la publikajoj en Esperanto (parta daŭrigo de la bibliografio de Petro STOJAN²) ĝis la nuntempo)

La mencitaj temoj estas nur kelkaj, kiujn oni devas sisteme kaj altnivele prilabori. Kompreneble, ne eblas solvi tion per la modestaj fortioj de la Esperanto-movado. Nur ampleksa profesiigo de la esplorado de interlingvistiko

kaj esperantologio en nacia kaj internacia skaloj kondukos al kontentigaj rezultoj. Mi mencias tiom vastajn problemojn por indiki la dimension de la solvendaj taskoj.

-
- 1) Ĉiujn plej gravajn indikojn oni trovas en mia germanlingva studio "Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen", en: "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin (GDR), parto I en 2/77, parto II en 4/77
 - 2) Kp. "der esperantist" n-ro 71 (3/75) p. 16 - 17

P a r t o I I

Sciencia prieskribo de Esperanto

István Szerdahelyi

PRI LA LINGVISTIKA PRISKRIBO DE ESPERANTO

1. Konsiderante "gramatiko"-n kiel la teorion esplorantan la funkciadon de la lingva mekanismo oni distingui inter la lingvistika kaj metodika gramatikoj.

1.1. La lingvistika gramatiko studas la mekanismon laŭ diversaj vidpunktoj, diverscele kaj diversmaniere.

1.1.1. La vidpunktoj povas esti:

- a) diakrona - kies rezulto estos la historia gramatiko
- studas la gramatikon vertikale: ekde ~~...~~ ekesto
gis la nuno;
- b) diakrona-kompara - kies rezulto estas la kompara gramatiko - kiu studas la kongruecon de la gramatikoj, apartenantoj al la samalingvofamilio el la aspekto de komuna origino;
- c) sinkrona - kies rezulto estos la priskriba gramatiko
- studas la mekanismen sistemon de la lingvo laŭ la nuntempa stato.

1.1.1.1. La priskriba gramatiko havas diversajn konceptojn:

- c₁ - tradicia aŭ klasika gramatiko - priskribas laŭ la modelo de la Greka-Latina gramatiko; la gramatiko dividigas je fonetiko, morfologio kaj sintakso; la centran lokon okupas la morfologio.
- c₂ - strukturisma gramatiko - studas la mekanismon laŭ la formalaj komponentoj (fonemo, morfemo,

leksemo, sintagmo, frazo) ne distingante la morfologian kaj sintaksan studon.

- c₃ - la genera-transforma gramatiko laú kiu "la gramatiko estas la mekanismo de la fraz-generado" (N. CHOMSKY)
- studas la frazojn laú ilia profunda kaj surfastra strukturoj, la frazo mem studatas laú la sintaksaj, fonologiaj kaj semantikaj komponentoj.

- 1.1.2. Laú celo la gramatikoj povas esti teoriaj kaj aplikataj;
- 1.1.3. Laú ilia karaktero oni distingas normativan (preskriban) kaj taksativan (priskriban) gramatikojn;
- 1.1.4. fine: laú metodo oni distingas: induktan - t.e. la observado kaj esplorado de la lingvouzaj faktoj kaj la konstruo de la gramatiko sur tiu materialo; deduktan - intuicia konstruado de modelo, laú kiu oni povas klarigi kaj dedukti ĉiujn lingvajn faktojn.
- 1.2. La metodika (au pedagogio) gramatiko - prezantas la lingvan materialon, organizatan je la celo de ĝia lernado-instruado, alpropriigo, uzante dum la organizado ankaŭ elementojn el limdisciplinoj (didaktiko, psikologio k.a.)
- 1.3. Inter la lingvistika (sciencia-teoria) kaj metodika (praktika-didaktika) gramatikoj estas esencaj diferenco:

 - 1.3.1. La celo de la lingvistika gramatiko estas la sciencia esploro de la lingvo. En la metodika gramatiko la studio de la lingvo estas nur rimedo cele de la alpropriigo de la parolo (praktika lingvouzo).
 - 1.3.2. La sciencaj gramatikoj (lingvistikaj) strebas al la pleneco, konsideras la tutan sistemon; la metodikaj gramatikoj priskribas nur la bazan (minimuman) gramatikon, bezonatan por la praktika uzado de la lingvo.
 - 1.3.3. La lingvistikaj gramatikoj priskribas proporcio ĉiujn nivelojn de la lingvo, sendepende de ilia uzfrekvenco kaj uzvaloro. La metodika gramatiko differencigas la materialon laú ĝia praktika valoro. Por la lingvistika gramatiko la maloftaj kaj esceptaj fenomenoj estas ofte pli gravaj ol la kutimaj, frekvencaj.

1.3.4. Estas differenco inter la du gramatikoj ankaŭ en la hierarkio de la lingvaj niveloj. La sciencaj (lingvistikaj) gramatikoj prezentas sian materialon laŭ certa logika sistemo (ekz. la tradiciaj laŭ la sinsekvo de la sekvaj ĉapitroj:

fonetiko, morfologio, sintakso; la strukturismaj aŭ de sube supren: de la fonemo al la sintakso, aŭ de supre suben: de la frazo al la fonemo; la genera -transforma en la komplekseco de bazaj (kernaj) frazoj kaj generataj k.t.p.). En la metodikaj gramatikoj la prezentado estas ne linia sed koncentra, ne diferencigas strikte la gramatikon disde la leksiko, interplektigas la morfologio kaj sintakso, priatentas la principojn didaktikajn: de la simpla al la komplika, de la facila al la malfacila; priobservas la interferadon kaj aliajn psikologiajn fenomenojn k.t.p.

2. Resumante la diritatj oni povas konstati (konsiderante la situacion en E-o) ke konklude eblas paroli fakte ne pri du, sed pri tri gramatikoj:

- 2.1. Instru-lerna gramatiko por tiuj, kiuj instruas, resp. lernas la lingvon. Tio ĝi adekvatas en la supra skemo kun la metodika-pedagogia gramatiko. Tiaj gramatikoj abundas en E-o en la multcentaj lernolibroj. Ili uzatas ĉe la lingvo parol-alproprigo.
- 2.2. Sistemaj-praktikaj gramatikoj – kiuj sistemigas la gramatikan materialon (laŭ certa koncepto) kaj servas al tiuj, kiuj jam alproprigis la bazojn de la lingvo kaj disponas pri baza parolkapabla. Gia celo estas praktike demonstri la regulojn de la gusta lingvouzo, kompletigi la lingvajn konojn. Tiaj estas ekz. la Plena Gramatiko de E-o kaj diversaj sistemaj gramatikoj, aperintaj en la naciaj lingvoj.
- 2.3. Theoria-sciencia gramatiko kongruas kun la supra lingvistica gramatiko. Gin bezonas la lingvisto-fakuloj kiuj volas ekkoni E-on, gian lingvan karakteron (sed ne volas gin alproprigi). Tia gramatiko en E-o mankas.
3. Kia estas la kaŭzo, ke dum 90 jaroj neniu entreprenis verki sciencan priskribon de la lingvo? Por tion kompreni oni trarigidu la konceptojn de diverstipaj E-istoj.

- 3.1. Interne de la E-a mondo nuntempe konfrontas tri konceptoj:
- la unua: la arkaika, retrograda, sekteca koncepto, vivanta en la nebulo de la "interna ideo", celanta strikte izoligi de la establita mondo kaj klopodanta fari el E-o grupan lingvon de iu mistika verda komunumo kun la fina revo: E-igi la tutan homaron kaj fari el la tuta mondo integran E-ujon. Tiu ĝi koncepto vivas ankoraŭ sufice vigle, ĉe regas en kelkaj E-istaj organizoj.
- La dua: same endogena kiel la antaŭa, sed jam sen mistikaj trajtoj. Laŭ tiu koncepto E-o estas la lingvo de tiuj, kiuj gin uzas. La celo estas: multobligli la nombron de gaj uzantoj, plivastigi la medion kie E-o funkciias, sed tute ne ellasi E-on al siaj manoj kaj ne transdoni gin al la vasta publiko (en tiu kazo perdiĝus la absoluta kompetentece de la t.n. "elstaraj E-istaj spertuloj"). Sajnas, ke en la E-ista organizata mondo tiu ĝi koncepto estas la plej populara. La Zamenhofa dirajo: "Konsiliĝu neniam kun lingvistoj..." estas tiom plaĉa, ke ĝi estas trifoje citita en PIV: pp. 554, 641 kaj 975).
- La tria koncepto (multe pli populara ekster la E-ista monudo, ol interne de ĝi), la ekzogena koncepto, laŭ kiu la destino de E-o ne estas nur servi kiel amuzajo al limigita nombro de gaj adeptoj, nek kiel rimedo por famigri pere de ĝi. E-o devas solvi gravan socian problemon kaj iom-post-iom transpreni la interlingvan funkcion de la nuntempe interlingve uzataj naciaj lingvoj. Gi bezonas konstantan uzadon, ĉar nur pere de uzado ĝi vivas kaj evoluas. Sed tio ne suficias. Oni devas konstante, serioze kaj objektive informi la sconion, la politikajn, kulturajn kaj sciencajn rondojn pri ĝi, laŭ-etape akceptigi kaj oficialigi ĝin, enigi kaj disipi ĝin en la establiton sconion, tie, kie ĝi devos plenumi sian destinon.
- 3.2. Laŭ la opinio de la unua koncepto suficias la 16-regula Fundamenta Gramatiko (oni rememoru la skandalojn Ĉirkaŭ la aperigo de la Plena Vortaro kaj Plena Gramatiko!); laŭ la opinio de la dua koncepto - suficias la ĝis nun ekzistantaj (kp. la reeldonon de la Plena Gramatiko!); nur la tria koncepto estas preta akcepti la koncepton pri la scienco gramatiko de E-o kaj (ni tuj aldonu) nur ĝi estas kapabla tion efektivigi. Nome, por verki sciencan gramatikon ne suficias esti "sperta E-isto".

- 3.3. En la lastaj dudek jaroj oni povas konstati ke jam aperadas monografioj, studaĵoj kiuj estas jam konsidereblaj kiel sciencaj priskriboj de iu aŭ alia fenomeno de la lingvo. La taskoj estontaj estas daŭrigi kaj plioftigi tiujn studaĵojn en la fakaj nacilingvaj periodaĵoj - unuflanke kaj se aperas iu tia studaĵo oni tuj verku pri ĝi prezenton kaj recenzon en sialanda sciencia faka periodaĵo. Tiaj recenzoj havas eksterordinare gravan informan kaj propagandan valoron!
- 3.3.1. Tiucele: estas urĝe verkenda la bibliografio de la ĝis nun nacilingve aperintaj sciencnivelaj studaĵoj, monografioj, eble verkoj pri iu teritorio de la E-a gramatiko;
- 3.3.2. La lingvistoj-esperantologoj estas petataj urĝe verki recenzojn kaj prezentojn de tiuj verkoj kaj aperigi ilin en la hejmaj periodaĵoj;
- 3.3.3. Estas urĝe verkenda la tematiko de tiuj specialaj gramatikaj temoj, kiuj pleje interesas la lingvistikan mondon (ekz. la fonema sistemo de E-o; la rolo de ge-patra-lingva substrato en la verkaro de diversaj E-o-verkistoj; la rilato inter signo kaj signifo en E-o; la problemo de lingva kompetenteco en E-o; la stil-rimedoj en E-o; ĉu E-o evoluis dum 90 jaroj kaj kiel? simetrieo kaj proporcieo sur lingva kaj parola nivelo; la problemo de la manko de etna medio k.s.)
- 3.3.4. La profesoroj, instruantoj en universitatoj, instigu siajn studentojn elekti kiel temon de faklaborajo, diplomlaborajo aŭ pridoktoreca disertajo tian temon;
- 3.4. An la faka Universitata instruado ĝis nun mankas taŭga lernilo pri la sistema E-o gramatiko. Gi devas esti nepre sciencalingvistica, ĝi se ĝi servus kiel lernilo. Ci-jare ni komencis gian verkadon: ĝi aperos unue en formo de kajeroj. La unua kajero enhavos la grafikon kaj fonikon de E-o. La dua: morfemikon. Estas serĉataj kunlaborantoj por la temoj:
- a) morfologio (3-a kajero);
 - b) sintagmatiko (4-a kajero);
 - c) sintakso (5-a kajero);
 - d) tekstu-gramatiko kaj stilistiko (6-a kajero).

3.4.1. La E-o-fakaj studentoj de la Universitato ELTE verkas siajn E-logiajn faklaboraĵojn el la subaj gramatikaj temoj:

- a) Intonacio - Stand LÁSZLÓ, 8800, Nagykanizsa, Kazanlek krt. 7.
- b) Artikolo - Ali BOHAREV, - Universitato ELTE
- c) Prepozicio - Alicja MICHIĘWCZ, Universitato ELTE
- d) Sintakso: Tipologio de frazstrukturoj: Gerencsér ATTILA, 8500 Pépa, Pf. 250
- e) Frazeologio: Révész Sándor, Universitato ELTE

Interesiĝantoj pri la temoj (eble kontribuantoj, helpantoj, kunlaborantoj) serĉataj!

3.5.1. Post la spero de opaj kajeroj, resp. studaĵoj estas konsilinde traduki ilin nacilingven kaj aperigi ilin en fakrevuo.

3.6. La Internacia Interlingvistica Kongreso, okazonta inter la 24a kaj 29a de julio 1978 en Budapest estos bona okazo por pridiskuti ankaŭ la problemojn de la scienca esplorando de la Internacia Lingvo Esperanto.

Detlev Blanke

KELKAY PROBLEMOJ DE LA VORTFARADO DE LA GERMANA LINGVO KAJ DE ESPERANTO^{x)}

La sekva studio baziĝas je konfrontaj komparoj esploroj de problemoj el la vortfarado de la germana lingvo kaj Esperanto¹⁾. La limigita spaco nur ebligas prezenton de kelkaj ĉefaj vidpunktoj kaj rezultoj.

1. Konfronta komparo

1.1. La tradicia lingvoscienco precipie celis la komparadon de geneze parencaj lingvoj.

Praktikaj necesoj i.a. de la lingvo-instruado kaj lingvo-planado en Soveta Unio post la Oktobra Revolucio kaj ekde la 50a jaroj en USONO kondukis al la elformigo de lingvistikaj metodoj, ofte nomata kontrasta aŭ konfronta, per kiuj oni komparas ankaŭ neparencajn lingvojn en sinkrona rigardo.

^{x)} Teksto de prelego, prezentita dum la I-a Internacia Interlingvistica Konferenco, la 24-an ĝis 28-an de julio 1978 en Budapest.

Jam oni povas paroli pri memstara branĉo de la kompara lingvoscienco, la "konfronta lingvistiko". Konfronta pro tio, ĉar ĝia objekto ne nur estas la kontrastoj sed ankaŭ la kongruoj en la sistemoj de la komparataj lingvoj. La konfronta lingvistiko do esploras, kiuj formoj kaj signifoj de unu lingvo estas ekvivalentaj en la alia.²⁾

Generale la konfronta komparado servas al la pli detala priskribo kaj kompreno de la tipaj karakterizoj de la komparataj lingvoj. Gi sekve servas al la lingva tipologio, kaj krome estas i.a. necesa por ellaboro de dudirektaj vortaroj. Plue, la konstato de diferencoj kaj similajoj inter la elira lingvo (gepatra lingvo) kaj la cellingvo (instruata fremdlingvo) helpas la ellaboron de pli celtaĝaj metodikoj por la fremdlingva instruado. En tio kuſas granda signifo de la konfronta lingvistiko.

- 1.2. Generale kutima en la lingvoscienco ĝis nun estas la konfronta komparo de etnolingvoj. La komparo de planlingvo kun etnolingvo estas nekutima kaj nova.

Ekzistas nur malmultaj diversnivelaj studioj³⁾, plene mankas ampleksaj detalaj esploroj. Gojinda estas la lastatempa plimultiĝo de konfrontaj komparaj studioj, en kiuj oni komparas etnolingvojn kun Esperanto, ĉe la filologisciencia fakultato de la universitato Eötvös LORAND en Budapesto.⁴⁾

- 1.3. Sub "planlingvo", termino enkondukita de Eugen WÜSTER⁵⁾, ni komprenas laŭ certa plano konscie kreitan lingvon destinitan al la internacia komunikado. La termino indikas la manieron de la estigo (planiteco) kaj pli taŭgas ol la miskompreniliga "artefarita lingvo", nocio ofte kun pejorative signifo. Diference al planlingvo ethnolingvo evoluadis intime ligita kun la historia vojo de difinita etno(gento). En ĝia evoluo generale dominas spontaneo kaj apenaŭ laŭplana konscia volo de la homo. Tamen, ankaŭ ĉe kelkaj etnolingvoj farigintaj naciaj la faktoroj de konscio kaj planeco povas plifortigi (lingvo-planado)⁶⁾.

Sola komparobjekto flanke de planlingvoj estas Esperanto, ĉar nur ĝi el ĉiuj projektoj kaj duonprojektoj, plene lingvigis.⁷⁾

- 1.4. La konfronta komparo de planlingvo kaj etnolingvo estas de principa valoro por a) la generala lingvoscienco kaj b) por la interlingvistiko.

1.5. Valoro por la Generala lingvistiko:

- (1) Kiel ĉiu komparo ĝi reliefigas la kongruojn kaj mal-kongruojn de la lingvostrukturaj trajtoj de planlingvo kaj etnolingvoj kaj pro tio ankaŭ helpas al la ĝenerala lingvistiko pli bone percepti la fenomenon planlingvo. La rilato de lingvisto al planlingvo ĝenerale havas lingvo-filosofiajn konsekvencojn.
- (2) Ligita al tio la komparo povas helpi prilumi la problemon de la rilato inter spontanaj kaj konsciaj elementoj en lingvoj⁸⁾. Tiu temo estas baza i.a. por la lingvoplanado.
- (3) En la funkcianta Esperanto oni trovas "internacian lingvistikian eksperimenton", kiel diras O.S. AHMANOVA kaj E.A. BOKARJOV⁹⁾, kiu ebligas, kvazaŭ sub laboratoriaj kondiĉoj, esploradi lingvajn procesojn kaj fenomenojn. La priesploro de etnolingvo tra la "prismo" aŭ "koordinatoj" de la relative klare strukturita planlingvo povas kontribui al la kompreno pri la rilato inter pensado kaj ties materia ujo (la lingva formo). Pri tio speciale atentigis E. SAPIR: "It is, therefore highly desirable that along with the practical labour of getting wider recognition of the international language idea, there go hand in hand comparative researches which aim to lay bare the logical structures that are inadequately symbolized in our present-day languages, in order that we may see more clearly that we have yet been able to see just how much of psychological insight and logical rigour have been and can be expressed in linguistic form. One of the most ambitions and important tasks that can be undertaken is the attempt to work out the relation between logic and usage in a number of national and constructed languages, in order that the eventual problem of adequately symbolizing thought may be seen as the problem it still is."¹⁰⁾ La okupigo pri planlingvoj entute, kiel atentigis i.a. O. JESPERSEN¹¹⁾, povas grave stimuli lingvosciencajn ekkonojn.
- (4) Oni ankaŭ povas preni la planlingvon kvazaŭ kiel tertium comparationis kiel tion proponis W.E. COLLINSON¹²⁾.

Tio ebligas komparon de la etnolingvoj laŭ nova metodo kun eventuale utilaj rezultoj.

En tiuj konsideroj oni povas vidi hefristikan valoron de la komparado planlingvo/etnolingvo por la generala lingvoscienco.

1.6. Valoro por interlingvistiko

(1) La interlingvistiko diskutas la rolon de planlingvo (Esperanto) kiel internacion komunikilon ĉiam kompare kaj fronte al la etnolingvoj fariĝintaj aŭ fariĝantaj internaciaj. La interlingvistiko bezonas fidindajn kaj precizajn indikojn ne nur pri la politika, ekonomia, jura kaj aliaj aspektoj de la internacilingva problema, sed ankaŭ pri la lingvaj kapabloj de planlingvo kompare al la etnolingvoj en la funkcio de internaciaj komunikiloj.

Gis nun la esprimoj pri la lingvaj kapabloj de Esperanto ofte estas pli intuiciaj ol science konstataj kaj pro tio ne ĉiam konvinkaj.

(2) Por efika instruado de Esperanto al lernantoj, kies gepatra lingvo estas difinita etno-lingvo, necesas science ellaborita metodiko konsideranta la rezultojn de la konfronta komparo inter Esperanto kaj la difinita etno-lingvo. Tio ankaŭ validas por la propedeŭtika instruado de Esperanto¹³⁾, kie la celo ne nur sole estas alproprigo de Esperanto sed per ĝi ankaŭ evoluigo de prifremdlingva konscio helpanta pli rezultodanan lernadon de aliaj fremdlingvoj.

(3) La esperantologio ne nur devas pli profunde esplori la fontojn de Esperanto (ankaŭ laŭ la semantika strukturo de la vortoj) sed ankaŭ precipe la tendencojn de la evoluo de la lingvo. Centra tasko ĉe tio estas la ampleksa esploro de la nacilingvaj influoj je Esperanto dum la jardekoj (= diakrone) kaj aktuale (sinkrone). Konfrontaj komparoj helpas respondi la demandon "Kien evoluadas Esperanto?"

(4) La sinkrona komparo inter etnolingvo kaj planlingvo, laŭ la principoj de la konfronta lingvistiko, pliproksimigos la esperantologion al la moderna lingvoscienco, ĉe kio moderna ne identas kun modernisma sed celas la certigitajn lingvosciencajn ekkonojn.

2. Pro kio komparo de la germana lingvo kun Esperanto?

2.1. Konfronta komparo de la germana lingvo kun Esperanto estas interesa por jenaj kaŭzoj aldonendaj al la supre mencitaj generaloj.

- (1) La germana apartenas al la tiel nomataj grandaj lingvoj, kies influo internacie denove kreskadas¹⁴⁾. El lingvopolitika vidpunkto la germana estas konsiderebla kiel internacia.
- (2) La germana estas laŭ morfologio fleksia lingvo kaj ankaŭ laŭ la leksika materialo tre diferenca al Esperanto. Tiu lasta estas precipa aglutina lingvo kun ĉefe romanaj vortradikoj.
- (3) Samtempe ambaŭ lingvoj estas tre similaj, nome rilate al la vortkonstrua produktiveco. Tiun konstaton konfirmis Verloren van THEMAAT en studio komparanta la vortkonstruan produktivecon de Interlingua, Esperanto, germana, franca, angla kaj rusa.¹⁵⁾ El kelkaj analizitaj tekstoj ni citas tiujn kun la plej altaj procentoj de analizeblaj vortkunmetoj:

1. franca (Auscombre)	- 0,16 %
2. angla (Berman)	- 0,45 %
3. Interlingua	- 0,50 %
4. rusa (Karpov)	- 0,61 %
5. <u>germana (Todt/Guhl)</u>	- 2,2 %
6. <u>Esperanto (Albault)</u>	- 5,2 %

Laŭ tiu cetero nur problemindika analizo la vortkonstrua produktiveco de Esperanto (5,2 %) estas pli ol duoble pli alta ol tiu de la germana (2,2 %) kaj superas tiun de la rusa, angla kaj de Interlingua preskaŭ dekoble.

2.2. Konfronta komparo postulas i.a. kiel antaŭkondiĉon por sukceso kontentige laŭ similaj metodoj priskribitajn lingvajn materialojn. Tio validas plene por la germana kaj suficiagrade por Esperanto, ĉar la materialo kolektita en la Plena Gramatiko¹⁶⁾, en Ilustrita Vortaro de Esperanto¹⁷⁾ kaj kolektebla en la evoluinta literaturo de la planlingvo montrigis tute taŭga. Surprize estis, kaj tio estas unu rezulto de la esploro, ke la principoj de la analizado de la esperantaj vortkunmetoj, aplikitaj de René de SAUSSURE, E. WÜSTER, K. KALOCSAY kaj de la Akademio¹⁸⁾, malgraŭ la

lingvistike tute neakceptabla terminologio kaj klasifikado de la morfemoj kaj kelkaj kontraŭdiroj - prave kritikitaj de I. SZERDAHELYI¹⁹⁾ - trovis kompareblojn en la plej aktuala verko pri vortfarado de la germana lingvo, de Wolfgang FLEISCHER²⁰⁾.

Eksemple "ĉefelemento" kaj "flankelemento" estas kompareblaj al la "superaj konstituantoj" (immediate constituent, unmittelbare Konstituenten) kaj la "interelementaj rilatoj" menciiitaj en la decido pri vortfarado de la Akademio, estas fakte la "sintagmo-internaj semantikaj rilatoj" en leksemoj (sintagmainterne semantische Beziehungen).

Pro la malfacileco konstrui iun komparobazon, iun "tertium comparationis", kvazaŭ metalingvon, je kiu oni povus speguli sammaniere la germanan kaj Esperanton, la konfronta komparo generale estas unilaterala (unudirekta, t.s. unu lingvo estas spekulata baze de la alia).

Konsciente pri la prema malunueco de la lingvistika terminologio kaj fakta mankohaveco de la esperantlingva, oni povas difini la morfemon²¹⁾ la plej malgranda elemento de la vorto havanta signifon. Sub 'vorto' oni povas kompreni la plej malgrandan, relative memstaran signifohavan elementon de la lingva sistemo ('langue'), kiu estas izolebla en la parola akto ('parole') fonetike, grafike kaj semantike.²²⁾

3. Kelkaj rezultoj de la komparo

3.1. Polisemio de la vorto

Al la bazaj faktoj de la lingvo apartenas la polisemio. Polisemio estas unu el la esprimoj de la lingva ekonomio. Ne estas necese, eĉ ne eble, ke la vortoj en planlingvo estu unusignifaj, monosemaj, kiel tion kelkfoje erare postulas interlingvistoj. Gravas difini la limojn inter necesa kaj balasta polisemioj. Komparante la nombron de la en vortaroj registritaj sememoj (signifoj) de la germana²³⁾ kaj de Esperanto (PIV) oni konstatas pli altan polisemion de la germana. Tamen, ankaŭ la esperantaj leksemoj estas pli polisemaj ol ofte supozite: veni - 7 sememoj: kommen - 18/ pensi - 4: denken - 5/ opinii - 1: meinen - 4/ pafi - 1: schießen - 4/ Sipo - 2: Schiff - 4/ dangero - 2: Gefahr - 2/ aŭ eĉ kontraŭe: tero - 13: Erde - 5/ pacienco - 3: Geduld - 1 k.t.p.

De la 440 kapvortoj de la litero L en PIV 118 (= 27 %) estas pli ol unusememaj (unusignifaj), 2 ĝi havas 7 (lego, ludo), unu po 8 (libro) kaj 10 (linio) sememojn. La polisemio de la esperantaj vortoj ankorau estas esplorenda. Tre interesa estas la esploro de la semantika ekvivalento de la vortoj en la germana kaj en Esperanto. Ekzemple al la 5 sememoj de la germana 'Land' plej rekte, respondas 5 diversaj Esperanto-vortoj. 3 sememoj de la esperanta vorto 'lando' respondas al la sememo de germana 'Land' kun la signifo 'Stato'. Entute la leksemoj 'Land' kaj 'lando' prezentas partan identecon, t.s. kongruacon de la lingva formo (substantivo/substantivo) kaj partan ekvivalentecon de la signifoj. Identecon ni trovas komparante la leksemojn 'rufen' kaj 'voki', ĉar ekzistas kongrueco de la lingva formo (verbo/verbo) kaj ekvivalenteco de la signifoj, kio donas semantikan identecon de la leksemoj. Pli sistemaj kaj ampleksaj esploroj de tiuj problemoj estas nepre necesaj, ĉar ĝuste en la semantika strukturo de la esperanta vorto speguliĝas diversaj nacilingvaj influoj.

3.2. Kombiniveco de la morfemoj

La kombiniveco de la morfemoj al morfemkonstruoj (leksemoj) donas rektajn indikojn pri la vortfara potenco de lingvo. La kombiniveco de la morfemoj de la germana kaj de Esperanto principe estas influataj de la samaj faktoroj. Sed ili tamen efikadas ne samgrade.

- (1) Ĝiukaze devas ekzisti denotato, objekto en la eksterlingva realeco, kaj la neceso vorti ĝin.
- (2) Krome la kombinado de la morfemoj devas doni sencon respondentan al la denotato. En kunmeto de bo + fenestro (bofenestro) ne funkciias la semantikaj rilatoj inter ambaŭ morfemoj. La legoj de la "interna semantika valento"²⁴⁾ (laŭ STEANOVA) reguligas la principan kombineblon.

Ankaŭ tiu konstato ŝajne samgrade validas por ambaŭ komparitaj lingvoj.

- (3) Granda diferenco tamen observeblas en la nesufiĉe esplorita efikado de la fonetikaj kaj morfologiaj faktoroj, kiuj konsistigas, laŭ STEANOVA, la "internan fonetikan-morfologian valenton" de la morfemoj²⁴⁾. La strukturo de la esperantaj fonemoj (ekz. VK: il, an //

VKK: ebl, end) estas avantaĝaj minimume por eŭropaj sed ŝajne ankaŭ i.a. por japanaj pronoĉo-kutimoj.

La silaba nombro de la esperanta vorto eble i.a. pro tio estas pli granda (1,9) ol de la germana (1,6) laŭ statistikoj de TEICHMANN/FUCHS²⁵⁾.

En Esperanto mankas plene sed ĝene malhelpas en la germana la kombinigon historie kreskintaj "junto-elementoj" (Fugenelemente). Ŝepiĉ kalkulis 17 de tiaj elementoj por la modelo "substantivo + substantivo", ekz. Lieb/es/erklärlung (am-deklaro), Herz/ens/angst (kor-timo, angoro)²⁶⁾. En Esperanto la morfemkorpo restas tute senŝanga dum la kombinigo, sed en la germana ofte ŝanĝigas: ekz. umlauto (Vater - Väter, groß - größer); ablauto (singen/sang/gesungen, kanti/is/ita), grumigo de la morfemo (Freude (gojo), freud/ig (goja); pliampleksigo de la morfemkorpo (lesen - legi, les/er/lich (legebla)). Precipe tiuj fenomenoj, tipaj por etnolingvoj, limigas la kombinivon ofte tie, kie oni tion povus atendi laŭ faktoroj de la "interna semantika valento".

La faktoroj de la "interna fonetika-morfologia valento" en la germana pli limigas kombinigon de la morfemoj ol en Esperanto.

Diversaj vortkreaj modeloj en la germana funkciis nur defekte: Ekzemple desubstantivaj adjektivoj kiel 'strata/nura/ libra' en la germana ne ekzistas ("straßig, "mauerlich, "buchig) kvankam ja ekzistas tiuj modelaj vortoj (Blume - blumig, Sand - sandig). Ankaŭ de aliaj vortradikoj en la germana ne eblas tiel facile derivi adjektivojn. Ci-rilate komparu tabelon 1.

Tute mankas en la germana tiaj travideblaj kunmetajoj kiel "sen/valor/a"²⁷⁾, kvankam laŭ semantika vidpunkto ili estus imageblaj.

Se en Esperanto la modelo adjektivo + īgi estas tute kutima, en la germana ne regas sisteme ekvivalento (varmiĝi - er/wärm/en, maljunigi - ne *er/ält/ern, sed altern)²⁸⁾ k.t.p.

- (4) Krome grave influas la morfemkombinadon en ambaŭ lingvoj faktoroj kiel lingva hazardo aŭ analogio (grandurbo, grandindustrio, grandbienulo, sed ja ne ekzistas egurbo, egindustrio, kvankam etburgo, etkomerco k.t.p.)

S + A en la germana	Semantikaj rilatoj inter la K	transform-eble	S + A en Esperanto
1 wasser/ dicht	gegen/ <u>kontra</u>	dicht gegen Wasser; rezista kon- tra <u>u</u> akvo	akvo/rezista - /akvo/ +/rezista/ Wasser/widerstehend PIV 925
2 kampf/bereit zum, für/ <u>por</u>		bereit zum Kampf/ (zum Kämpfen) preta <u>por</u> . preso	pres/preta - /preso/ +/preta/ druck/bereit (druckreif) PIV 864
3 kopf/ nickend (ankauf <u>ti-</u> tien: luft/ gekühlt)	mit, mit Hilfe/ <u>per</u>	nickend mit dem Kopf bat(ant)a <u>per</u> mildaj ondoj	mildond/bata - /milda ondo/+/bata/ Ant 280 /mild/wellen/schla- gend
4 wetter/ abhängig	von/ <u>de</u>	abhängig vom Wetter/ dependa <u>de</u> vetero	veter/dependa - /vetero/+/dependa/ (wetter/abhängig, dependa)
5 gefahr/ voll	von, mit <u>de</u> , <u>kun</u>	voll von Gefahr/ plena de dangero	danger/plena - /dangero/+/plena gefahr/voll PIV 837
6 ziel/ gerichtet	zum, auf/ <u>al</u>	gerichtet auf das Ziel rilata <u>al</u> la temo	tem/rilata - /temo/ + /rilata/ them(en)bezüglich
7 welt/ berühmt	auf, in/ <u>en</u>	berühmt in der Welt fama <u>en</u> la mondo	mond/fama - /mendo/ + /fama/ welt/bekannt PIV 265
8 geld/ gierig	nach/ <u>al</u> , <u>por</u>	gierig nach Geld avida <u>al</u> mono	mon/avida - /mono/ + /avida/ geld/gierig PIV 86
9 blut/rot	Vergleich: <u>wie</u> / <u>kiel</u> (komparo)	rot wie Blut ruga <u>kiel</u> sango	sango/ruga - /sango/ + /ruga/ blut/rot PIV 957

Mallongigoj:

K = Konstituanto S = Substantivo

Kon = Kontakto 1/72 A = Adjektivo

Arek = Chu Van, La parfumo de l'erekfloroj, en: La foraj steloj,
Hanoi 1974

Ant = Esperanta Antologio

Tabelo 1: Vortkonstrua modelo substantivo + adjektivo kaj la
semantikaj rilatoj inter la konstituantoj (K)

kaj la influo de aliaj lingvoj. Ekzemple "en/log/anto" estas formita laŭ la germana modelo: Ein/wohn/er/, kvankam "loganto" tute suficius.

La efiko de la analogio en Esperanto ne estas ĝis nun esplorita.

La germana lingvo, tion la komparo klare montras, nur etkvante utiligas la vortkreajn modelojn, kion oni ankaŭ povas demonstri helpe de komputilo.

Komputilo kreis ĉiujn laŭ vortaro eblajn konkretigojn de la modela 'substantivo + diminuiga sufikso -chen' Haus + chen = Häus/chen, (domo + et = dometo). En la germana vortaro de tiuj komputile produktitaj vortoj nur troviĝis 3,2 %. Āu de la modelo 'verbo + sufikso -ung': (binden + ung = bind-ung (ligo) nur 11,3 % de la vortoj troviĝis en la vortaro²⁹⁾.

3.3. Morfologia-semantika motivigo de la vorto

La problemoj de la kombiniveco de la morfemoj estas intime ligitaj kun tiu de la morfologia-semantika motivigo de la vorto.

Ekzemple la vorto "tegmentisto" jam per sia morfologia strukturo (tegmento + ist + o) kaj la signifo de la unuopaj morfemoj ebligas al ni certan kvankam ne plenan aliron al la vortsignifo. La vorto estas morfologie kaj semantike motivita.

La germana ekvivalento estas iom alie motivigita: "tegment-kovr-ist-o" (Dachdecker).

Plue komparu jenajn diferencojn:

<u>G</u>		<u>E</u>	
alt/modisch	(<u>malnov</u> /moda)	- <u>eks</u> /moda	(PIV 703)
Backen/zahn	(<u>vango</u> /dento)	- <u>muel</u> /dento	(PIV 177)
Brief/marke	(<u>leter</u> /marko)	- <u>post</u> /marko	(PIV 671)

Komparante la morfologia-semantikajn motivigojn de la vortoj ni konstatas kompreneble en la germana multajn semantike nur malfacile analizeblajn vortojn, la idiomajojn.

Pri ili la sinkrona vortfarado ĝenerale ne okupiĝas. Tamen ni menciu, ke ankaŭ en Esperanto ekzistas tendenco al idiomajigo. Temas pri vortkonstruoj, kies transformoj ne aŭ preskaŭ ne plu donas indikojn pri ilia enhavo.

Bonvolu komperi la kreskantan idiomajigon ĉe jenaj esperantaj leksemoj:

1. dorm^oambro - "ĉambro por dormo", klare analizebla, ne idiomajginta
2. pregejo - "ejo por prego", generale komprenebla, kvankam jam iom idiomaja, ĉar 'ejo por prego' ne devas esti "pregejo".
3. urbodomo - "domo de/en urbo", nenion indikas pri la signifo, ĉar domoj en urbo ja multas, sed ne "urbdomoj".
4. glaciajo - "ejo el glacio", neniu pensas pri "mang-glaciajoj" aŭskultante unuan fojon tiun vorton.

La morfologian-semantikan motivigon de la vorto en la germana kaj Esperanto influas diversaj faktoroj i.a. nacilingvaj influoj, mondperceptoj kaj ideologiaj konsideroj, la faktoroj de la interna valento jam menciiĝat, la principoj de la lingva ekonomio, sciencia eksplikemo (speciale ĉe terminoj), estetikaj faktoroj.

Ne eblas ĝi-tie pli detale pritrakti tiujn problemojn. Sed plej dangera por la planlingvo ne nepre estas la nacilingva influo, sed la nescio pri ĝia konkreta efiko. Tiu influo en Esperanto preskaŭ ne estas analizita kaj analizata. Gregor montris en studio pri la senafiksaj kunmetitaj vortoj de la unuaj tri jaroj de Esperanto, ke la morfologian-semantikan motivigon 18 % de la kunmetajoj ŝuldas al slavilingva, 13 % al germana influo kaj 34 % estas, laŭ Gregor originale formitaj³⁰⁾. Kia estas hodiaŭ la situacio? De kiu influo venas "preskonferenco" anstataŭ "gazetara konferenco" aŭ aliaj? Ofte estas facile konстатi la nacilingvan modelon. Pli malfacile estas pritaksi ilian utilon en Esperanto.

3.4. Produktiveco de la vortkonstruaj modeloj

Kiel jam estas konstatite kaj ankaŭ dedukteble el la ĝis nun dirita ekzistas en ambaŭ lingvoj granda diferenca inter la vortkonstruaj eblecoj, laŭ ekzistantaj modeloj, kaj praktikata utiligo, aŭ plenigo de tiuj modeloj.

En ambaŭ lingvoj i.a. simile produktivaj estas la modelo 'substantivo + adjektivo', vidu tabelon 2. Aŭ al la esperanta modelo 'verbo + ebla' (mangebla) respondas tre

<u>modelo</u>	<u>ekzemplo</u>	<u>ekvivalento en la germana</u>
<u>Subst. + a</u>		
1 /fako/+/a/ - faka Fach	faka eduko, Kon 3 (Facherziehung)	fach/ <u>lich</u> (Fach-)
3 /kempo/+/a/- kampa Feld	kampa rato Arek 19. (Feldratte)	xfeld/ <u>isch</u> <u>/ig</u> <u>/lich</u> (Feld-)
4 /mondo/+/a/ - monda	monda tendenco (Welttendenz) Kon 3	welt/ <u>lich</u> (spez.: Gegens. zur kirchlich)
		xwelt/ <u>isch</u> <u>/ig</u> (Welt-)
<u>Verbo + a</u>		
6 /plaĉi/+/a/ - plaĉa gefallen	plaĉaj kavetoj Arek 12 (gefällige Grüb- chen)	gefällt/ <u>ig</u> (gefall/end)
7 /bruli/+/a/ - brula brennen	brula alkoholo Kon 8	xbrenn/ <u>ig</u> <u>/lich</u> <u>/isch</u> (brenn/end, Brand-, Brenn-)
<u>Adj. + a</u>		
8 /morgaŭu/+/a/ - morgaŭ morgaŭa	morgaŭu mondo Kon 3 (morgige Welt, von morgen)	morg/ <u>ig</u> (von morgen, Morgen-)
9 /ankoraŭu/+/a/ - noch ankoraŭa	ankoraŭaj kolonioj Kon 9 (noch existierende (noch existierend) Kolonien)	xnoch/ <u>ig</u> <u>/lich</u> (noch existierende (noch existierend)
<u>Prepoz. + a</u>		
10 /antaŭu/+/a/ - vor antaŭa	antaŭa kolonia regado Kon 4 (vorige Kolonial- herrschaft)	vor/ <u>ig</u> (zeitlich) (Vor-)
11 /apud/+/a/ - neben apuda	apudaj ekzemploj Kon 11 (Beispiele daneben) (Neben-)	xbei/ <u>ig</u> , <u>/isch</u> , <u>/lich</u> (Beispiele daneben) (Neben-)

x = ne ekzistas en la germana!

Tabelo 2: Vortkonstrua modelo baza morfemo + suf.-a/resp. sufikso
en la germana

produktiva ekvivalento en la germana kun la sufikso -bar (eß/bar, hör/bar), de kiu oni indikas en inversa vortaro de la germana 800 vortojn³¹⁾.

Ankaŭ la tipo'sen + substantivo + vortkategoria sufikso a' en Esperanto estas tre ofta kaj regule formebla. (sen/mon/a, sen/famili/a). Samstruktura modelo, kiel mi konstatis, mankas en la germana. Sed al ĝi ofte respondas germanaj konstruoj kun la sufiksido (aú Halbsuffix) -los: geld/los, familien/los. Por tiu germana strukturo ni trovis 387 listigitajn vortojn³²⁾. Por Esperanto mankas nombrado. Sed certe la produktiveco de la esperantaj modeloj estas pli granda. Estontaj esploristoj ankaŭ devas entrepreni komparojn kvantajn mezurojn por povi ekzakte prijuigi la produktivecon de la vortmodeloj. Iuj modeloj en la germana preskaŭ aú tute ne ekzistas kompare al relativa ofteco en Esperanto.

Tiaj kutimaj vortoj en Esperanto, kiel 'bon/kvalit/a', (= (bona kvalito) + a), 'nutro/don/a' (= (nutron doni) + a), 'apud/mar/a' (= (apud maro) + a), 'urg/paſ/a' (= (urge paſi) + a), en la germana ne estas tradukeblaj per samstrukturaj vortoj, kvankam ekzistas kelkaj samstrukturaj, ekzemple rot-farb-ig (= (rote Farbe) + ig), neben-amt-lich (= (neben dem Amt) + lich).

Sed entute la konstruoj de la montrita tipo, t.e. vortsintagmo + vortkategoria sufikso a, en Esperanto ekzistas multe pli ofte ol en la germana.

3.5. Utiligo de la afiksoi

La komparo klare montras la diferencajn situacion de la afiksosistemoj. En Esperanto la afiksoj estas aú monosemaj respektive limigite polisemaj. En la germana ili estas ekstrema polisemaj.

La germana substantiva sufikso -er havas minimume 5 vortfarajn signifojn (kaj aldona kelkajn gramatikajn: komparativo, pluralo):

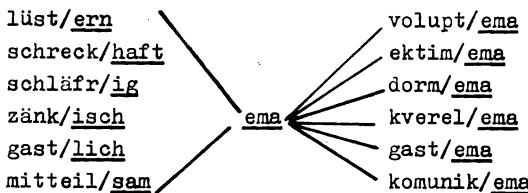
<u>ekzemple: la germana substantiva sufikso</u> <u><u>er</u></u>	<table border="0" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 10%;">1. Les/<u>er</u></td><td style="width: 10%;">- leg/<u>anto</u></td></tr> <tr> <td>2. Untergeben/<u>er</u></td><td>- sub/<u>ulo</u></td></tr> <tr> <td>3. Lehr/<u>er</u></td><td>- instru/<u>isto</u></td></tr> <tr> <td>4. Städter/<u>er</u></td><td>- urb/<u>ano</u></td></tr> <tr> <td>5. Koch/<u>er</u></td><td>- kuir/<u>llo</u></td></tr> </table>	1. Les/ <u>er</u>	- leg/ <u>anto</u>	2. Untergeben/ <u>er</u>	- sub/ <u>ulo</u>	3. Lehr/ <u>er</u>	- instru/ <u>isto</u>	4. Städter/ <u>er</u>	- urb/ <u>ano</u>	5. Koch/ <u>er</u>	- kuir/ <u>llo</u>
1. Les/ <u>er</u>	- leg/ <u>anto</u>										
2. Untergeben/ <u>er</u>	- sub/ <u>ulo</u>										
3. Lehr/ <u>er</u>	- instru/ <u>isto</u>										
4. Städter/ <u>er</u>	- urb/ <u>ano</u>										
5. Koch/ <u>er</u>	- kuir/ <u>llo</u>										

Aǔ la germana adjektiva sufikso -lich:

1. vergeß/lich - forges/ema (inklino)
2. leidenschaft/lich - entuziasm/a (rilato)
3. unerforsch/lich - neesplor/ebla (ebleco)
4. erfreu/lich - goj/inda (indo)
5. grün/lich - verd/eta (malpliigo, diminutivo)

(Semasiologia vidpunkto)

Demandante per kiuj morfemaj rimedoj la germana esprimas la signifon 'ema, inklina al', oni aplikas onomasiologian vidpunkton. Videbligas la multformeco:

Aǔ la signifo "komenco de ago, eki" per

1. an - an/fahren
 2. los - los/fahren
 3. ent - ent/flammen
 4. er - er/blühen
 5. ab - ab/fliegen
 6. auf - auf/lachen
(subite)
-
<u>an/fahren</u>	<u>los/fahren</u>	<u>ent/flammen</u>	<u>er/blühen</u>	<u>ab/fliegen</u>	<u>auf/lachen</u>	<u>ek</u>
<u>ek/veturi</u>	<u>ek/iri</u>	<u>ek/flami</u>	<u>ek/flori</u>	<u>ek/flugi</u>	<u>ek/ridi</u>	

4. Konkludoj

La konfronta komparo de Esperanto kun etnolingvoj estas de granda valoro por la generala lingvistiko, por la analizo de la unuopaj etnolingvoj kaj speciale kompreneble por analizo de Esperanto kaj ĝia laŭrezulta planado. Ĝi plue estas gravega por la interlingvistiko. Esperantologoj ne plu rajtas ignori tiun gravan kampon. Se ni postulas sistemajn konfrontajn komparojn de Esperanto kun etno-lingvoj, tiam ili i.a. koncernu precipie kaj plej urĝe jenajn problemojn:

- 1) Vortfarado en Esperanto kaj etnolingvo, morfologioj kaj semantikaj esploroj. Nacilingva influo je Esperanto. Speciale interesas la influo de tiuj etnolingvoj, kiuoj estas naciaj aǔ stataj lingvoj en landoj kun forta esperantista lingvo-portanto aǔ kun influaj kaj modeldonaj lingvo-uzantoj (verkistoj, radio-parolistoj, oratoroj).

- 2) Fakterminologioj en etnolingvoj kaj en Esperanto, principoj de terminologia normado. La esplorojn devas subteni prikvantaj statistikoj.

5. Fontoj

- 1) Pli detale vidu mian disertacion "Plansprache und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am konfrontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung des Esperanto und des Deutschen", Humboldt-Universität, Berlin (GDR), 1975, 2 volumoj (170 p. + 74 p.)
("Planlingvo kaj nacia lingvo, kontribuo pri la esploro de iliaj specifaj komunikadaj kapabloj, montrita per la konfronta komparo de kelkaj problemoj de vortfarado de Esperanto kaj la germana lingvo"). La disertacio estas i.a. disponebla en IEMW, CO de UEA, biblioteko Humboldt-Universitato Berlin. Resumo en "der esperantist" 6/76.
Tazoj en "der esperantist" 5/76.
- 2) Laú R. STERNEMANN Red.), Einführung in die konfrontative Linguistik, Berlin 1977 (Humboldt-Universitato, mimeogr.), p. 3
- 3) i.a. - W.E. COLLINSON, La gramatika strukturo de la angla lingvo kompare kun tiu de Esperanto. En: Scienca Revuo, Purmerend, 1957, vol. 9, n-ro 1 (33), p. 6 - 13
 - W.E. COLLINSON, La strukturo de Esperanto kompare kun tiu de kelkaj nordeŭropaj lingvoj. En: Lingva Kritiko, n-ro 26 (okt. 1934), n-ro 27 (januaro 1935), n-ro 28 (marto 1935), Aldonajo al "Heroldo de Esperanto". Horrem/Köln
 - O. REIERSØL, R.C. MARBLE, A. Comparison between Word Formation in Esperanto and English. En: Esperantologio, Kopenhagen, vol. I (1949 - 1955), p. 53 - 58
 - T. Gutmans, Esperanto and Icelandic : Two contrasting lexical systems. En: La Monda Lingvo Problemo, den Haag, vol. 4, 11/1972, p. 89-95
 - K. Ammer, Komparo de la Esperanta korelativa tabelo kun la sanskrita. En: Scienca Revuo, Purmerend, 1952, vol. 3, n-ro 4, p. 148 - 150

- M. Linnamägi, Über die lexikalische Selbständigkeit der Suffixe in den Nationalsprachen und im Esperanto. En: Linguistica, Tartu (Universitato), 1971, IV, p. 37 - 51
 - H.S. Eaton, G.L. Trager, H.F. Muller, World-building (derivation and composition) in L, I, S, E, F, G, R; Esperanto, Ido, Novial and Occidental, CS (= Comparativ Studies) III, ma (= manuscript) 1933, 475 p.
- rimarko: La verko estas mencita en: IALA, A plan for obtaining Agreement on an Auxiliary World-Language, preceded by a Brief History of the International Language Association. New York, 1936, p. 27. Ĝis nun oni ne sukcesis trovi la menciiatan manuskripton.
- 4) Esperantologiaj kajeroj 2, Budapest 1977, p. 17, 19 - 20
 - 5) E. Wüster, Internationale Sprachnormung in der Technik, 2a eld. Bonn 1968 (Sprachforum, Beiheft Nr. 2), p. 351/352
 - 6) ekz. V. Tauli, The Theory of Language Planning. En: Advances in Languages planning, ed. by J.A. Fishmann, The Hague 1974, p. 51
 - 7) Pri la distingo inter 'projekto, semiplanlingvo (duonprojekto) kaj la planlingvo Esperanto' vidu D. Blanke, Zur wissenschaftlichen Beschäftigung mit Plansprachen I. En: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, Berlin 1977, n-ro 2, p. 126. Vidu en Esperanto de la sama aŭtoro "Planlingvaj projektoj kaj planlingvoj". En: "Paco" 1/77, p. 8
 - 8) Kp. - O. Jespersen: Nature and art in Languages. En: Selected Writings of Otto Jespersen, London 1962, p. 605 - 724
- E.A. Bokarjov: La spontana kaj konscia en la lingvo. En: GDR-eldono de "Paco" 1978 (p. 29 - 30) laŭ la rusa originalo el "Russkaja reč" 2/1967 (p. 10 - 15)
 - 9) O.S. Almanova/E.A. Bokarjov: Međunarodni vspomogatelni jazik kak linguističeskaja problema. En: Voprosi jazikoznaniya, Moskva, 6/1956, p. 65 - 78

- 10) E. Sapir, The funktion of an international auxiliary language. En: Psyche, London 1931, 11/4, p. 13
- 11) kp. O. Jespersen, Report of Prof. Dr. O. Jespersen. En: Actes du deuxième congrès international de linguistes, Genève 25 - 29 Aout 1931, Paris 1933, p. 101
- 12) Kp. E. Collinson, La valoro de Esperanto el lingvistika vidpunkto. En: I. Lapenna (red.), Memorlibro pri la Zamenhof-jaro, London 1960, p. 30
- 13) - kp. I. Szerdahelyi, La didaktika loko de la Internacia Lingvo en la sistemo de lernejaj studobjektoj, en: Internacia Pedagogia Revuo, Nürnberg, 0 (provnumero) 1970, p. 8
- kp. H. Frank, Sprachorientierungsunterricht nach dem Paderborner Modell, en: Aula, Coburg, 2/76
- 14) kp. W. Bormann, Die Position der deutschen Sprache. En: La Monda Lingvo Problemo, Den Haag, vol. 5, n-ro 13/1973, p. 18 - 34
- 15) W.A. Verloren van Themaat. Productive word-formation in four natural and two constructed languages. En: Eco-logos Denver, n-ro 86 (1977), p. 9
- 16) K. Kalocsay/G. Waringhien: Plena Gramatiko de Esperanto, Budapest 1938 (2. ed.)
- 17) G. Waringhien (Gefred.): Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto, Paris 1970
- 18) R. de Saussure: Fundamentaj Reguloj de la Vortteorio en Esperanto, Raporto al la Akademio Esperantista, Berlin 1915
- E. Wüster en fonto 5
- K. Kalocsay en Plena Gramatiko (fonto 16)
- Aktoj de la Akademio 1963 - 1967. Oficiala Bulteno de la Akademio de Esperanto. N-ro 9, Rotterdam-Paris 1968
- 19) kp. i.a. I. Szerdahelyi, Vorto kaj vortelemento en Esperanto, studoj Kultura Centro Esperantista 10, ed. Librofako de Literatura Foiro, Kuopio 1976
- 20) W. Fleischer, Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache, 3-a ed., Leipzig 1974

- 29) K.D. Bünting, Morphologische Strukturen deutscher Wörter, Hamburg 1970, p. 75 ks.
- 30) G.B. Gregor, La plej fruaj senafiksaj kunmetaĵoj de Esperanto, en: Scienca Revuo, Beogrado, vol. 25, n-ro 2/3 (106/107), p. 81 ks. - kaj sekvaj paĝoj.
- 31) E. Mater, Rückläufiges Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, Leipzig 1965
- 32) verko citita

Signoj:

VKV = yokalo - konsonanto - yokalo, fonema strukturo de morfemo
x aū ~~a~~ = kontraúa al la normo

Detlev Blanke

"MOTIVADO DE LA SIGNIFO DE ESPERANTAJ VORTOJ"^{x)}Enkonduko

Mankas en PIV la vorto "motivado".

Se oni eventuale ankoraŭ komprenas "motivado" = 'doni aŭ fiksi motivon', necesas substrekki, ke por ni m o t i v o estas lingvistika termino. Ties signifon ni pli sube klarigos.

Nia prelego okupigas pri la maniero signi la signifon de la kunmetitaj vortoj.

Sub la termino v o r t o , en lingvistika senco ni komprenas la plej malgrandan relative memstaran signifopartan elementon de la l a n g u e , kiu estas izolebla en la p a r o l e fonetike, grafike kaj semantike¹⁾.

Pri kio do temas? Ni provu tion ekspliki per ekzemploj: Kiun signifon ekzemple havas la vorto 'malsanulo'?

'M a l s a n a ' (PIV 955): "Suferanta malordon en la funkciado de siaj organoj". M a l s a n u l o sekve estas homo, "suferanta malordon ..." Laŭ PIV m a l - s a n u l e j o (PIV 956) tamen ne estas loko, kiel ni povus supozи, kie simple nur troviĝas malsanuloj, sed "tia domo, kie oni kuracas malsanulojn" (956). Jen nia problemo: El la vortkorpo 'm a l s a n u l e j o ' oni povas preni k e l k a j n indikojn pri ties signifo sed ne ĉ i u j n . Ekzemple mankas ege grava informo en la vorto, nome tiu, ke oni k u r a c a s la homojn. Oni povus demandi sin, pro kio ĝi mankas.

Alia ekzemplo: Ĉu oni nomu la lokojn 'kie' oni povas akiri kontraŭ mono difinitajn artiklojn, v e n d e j o ("loko, en kiu oni vendadas ion", PIV 1177) aŭ a ĉ e t e j o ? Ambaŭ ekzistas. (Ci tie en PIV, 6, ĉe 'aĉetejo' ni nur trovas la indikon 'vendejo').

Diversaj vortoj por la sama nocio. Ili diferenciĝas nur laŭ la m a n i e r o doni indikon pri la signifo de la vorto (vendi/aĉeti).

^{x)} Teksto de prelego, en kadro de la 2-a Internacia Esperantologia Konferenco, dum la 64-a Universala Esperanto-Kongreso, 27.7. - 4.8.79, Lucerno

Aǔ mi prenu la konatan floron galanto. Gi havas en diversaj lingvoj komunlingvan esprimon. Gi nomigas en la

germania:	Schneeglöckchen	(negsonorileto)
angla:	snowdrop	(negguto)
franca:	perce-neige	(negborulo)
rusa:	podsnežnik	(subnegulo) k.t.p.

Kvar diversaj bildoj pri la sama objekto!

Kaj en Esperanto ni trovas ... n e g b o r u l o (PIV 119, 330), ĉu pro franca influo? Cu n e g g u t o aǔ n e g s o n o r i l e t o ne estus same bonaj? Ni ŝiuj konas la lokon, kien oni metas por lasta ripozo la mortintojn. Kiel nomi tiun lokon? En PIV troviĝas tombejo (1118), enterigejo (1118), mortintejo (714). Denove malsamaj signifolementoj estas enmetitaj en la unuopajn vortojn kiuj celas la saman eksterlingvan realajon.

Rigardante la diversajn donitajn ekzemplojn, oni povas i.a. demandi:

- 1) Ĉu entute necesas indiko pri la signifo de la vorto en la vortkorpo mem? (m a l s a n u l e j o aǔ h o s p i t a l o / k l i n i k o ?)
- 2) Se ĝi necesas, kiujn indikojn oni elektu?
- 3) Ĉu oni donu nur unu, aǔ kiom da ili?
- 4) Kiuj kriterioj kaj vidpunktoj decidas, por elekti tiun aǔ alian indikon? (negborulo aǔ negguto? aĉetejo aǔ vendejo? k.t.p.)

Jen ni staras antaŭ tre malnova kaj ne senkomplika centra problema de la lingvoscienco: la rilato inter signifo kaj signifopartanto, inter lingva signo kaj la signitaĵo (denotato). Ne eblas al mi respondi la demandojn. La prelego nur havas la celon konsciigi pri la problema.

1. Arbitreco kaj motiveco de la lingva signo

Jam la antikvaj filozofoj diskutis pri tio, ĉu la rilatoj inter signifo kaj signifopartanto estas arbitraj kaj hazardaj aǔ objektive, nature determinitaj. Pri tio Platon skribas en sia "Kratylos-dialogo"²⁾. Ekde la lingvisto Ferdinand de SAUSSURE la lingvoscienco generale akceptas, ke la rilatoj inter signifo kaj signifopartoj estas arbitraj. Do ne ekzistas unusole valida objektiva neceso por signi la signifon en vorto laŭ difinita maniero.

Tamen, malgraŭ principa arbitreco, la maniero signi la signifon estas ielmaniere motivita. La "interna formo" de la vorto (WÜSTER)³⁾, la ekesto de la "motivo" de ĝia signifo estas sufiĉe komplika problemo kaj rilatas al la enkonduke levitaj demandoj.

En la vorto n e g b o r u l o la motivado de la signifo iris alian vojon ol en n e g g u t o aŭ s u b n e g u l o. La signifomotivoj estas malsamaj. Sed ĉe ĉiu vorto temas pri la sama eksterlingva realeco (denotato) kaj simile konceptita nocio. Ni vidis, ke la motivo nur donas helpindikon kaj ne ampleksas la tutan signifon de la vorto. En ĉiu vorto estis substrekita iu alia trajto, ĉe se metafore. El tio dedukteblas, ke la kategorioj de la h o m a e k k o n a d o de la reala mondo ne estas identaj kun tiuj de la l i n g v a s i g n a d o (v o r t i g a d o) de la ekkonajoj, kvankam ambaŭ havas intiman rilaton.

El tio ankaŭ sekvas tre grava konkludo por la argumentado pri Esperanto. Lingvisto scianta la mencitajn fakton, ke la ekkonadaj kaj lingvaj kategorioj ne estas la samaj, sekve tuj farigas skeptika aŭdante la oftan aserton, ke Esperanto estas tute logika, senescepta, absolute regula, maksimume perfekta k.t.p. samtempe ne vidante la kriteriojn por mezurition senesceptecon, absolutan regulecon, maksimuman perfektecon k.t.p.

2. Specoj de motiveco

Do, la signifo de kunmetitaj vortoj estas motivitaj. Ekzistas diversaj specoj de motiveco de la vortoj.

(a) La_fonetika/fonologio aŭ "natura" motiveco. Temas pri vortoj, kie la motivado de la signifo okazas per sono imitado: sibli, knari, fajfi, kvaki, tondro, kokeriko. Tiuj o n o m a t o p e o j en Esperanto laŭnombre kreskas.

(b) La_morfema_motiveco

Vortoj konsistantaj el diversaj morfemoj estas motivitaj per ties signifoj. De tiuj ni donis kelkajn ekzemplojn (malsana + ulo + ejo).

La signifo de plurmorphema leksemo ne estas la sumo el la unuopaj morfemaj signifoj. Gi estas pli. La reguloj de la vortanalizo, ellaboritaj de René de SAUSSURE, Eugen WÜSTER kaj Kalman KALOCSAY donas certan helpon por

dedukti el la unuopaj morfemsignifoj la tutan signifon de la vorto.

La kunmetitaj vortoj en Esperanto grandparte estas "travideblaj", do morfeme motivitaj. Tiu speco de motiveco nin pleje interesas kaj sube estos plue traktotaj.

(c) La semantika motiveco

La signifo de iuj vortoj estas motivitaj per metafora aŭ metonomia uzo. Metonomio: La "t a b l o ekridis" (la ĉetabularo). Metaforo: Li estas a z e n o . La Cielo p l o r a s .

(d) La etimologia motiveco

Tiu motiveco ĝe esperantaj vortoj estas tre disvastigita. Konante la sistemon de la vortfarado de la fontolingvoj de Esperanto, oni trovas indikon pri la signifo en la elementoj de la unuopaj vortoj.

Ekz. o r a t o r o el la latina 'orator', orare -
paroli
-tor - sufikso indikanta
(crator) personon

Aǔ p r e s k r i b o de lat. p r a e / s c r i -
b e r e (antaŭ - skribi),
l a b o r a t o r i o de lat. laborare (labori) +
sufikso -tor (persono) - ium (loko) k.t.p.

Sur la principio de la etimologia motiveco la adeptoj de la naturalisma skolo konstruis siajn sistemojn.

Ekstreme supertaksante la etimologion de la vortoj ili akceptis la situacion, ke la dum jarmiloj kreskinta vort-kunmeta sistemo de la greka kaj latina lingvoj nur tre tre supreje aludas al la aktuala signifo de la vortoj.

3. La gradoj de la motiveco

Oni povas distingi diversajn gradojn de motiveco aŭ travidebleco de la unuopaj kunmetitaj vortoj.

Tion tre klare montras la sinsekvo de jenaj vortoj, en kiu la travidebleco malkreskas: muskaptilo - marbesto - preĝejo - tranĉilo - urbdomo - fortikaĵo - fervojo - glaciaĵo - necesejo - bušumo.

Oni parolas pri malheligo de la motivo ĝis idiomajigo.

Ĉe muskaptile ni trovas tri klarajn indikojn (ilo por kapti muso(j)n).

Ankaú m a r b e s t o estas relative simple analizebla: besto el la maro. P r e g e j o indikas lokon, kie oni pregas, sed ne la fakton, ke ĝenerale temas pri k r i - s t a n a diserva domo. (PIV 860) Ankaú t r a n ĉ i l o ne multon diras pri la formo de ilo, per kiu oni tranĉas. U r b o m o (PIV 202) eĉ malpli diras, ĉar kompreneble en ĉiu urbo trovigas domoj, sed ĝenerale nur unu, kie "funkcias la ĉefaj administracaj servoj de la urbo, kunvenas la magistrato k.t.p." Eĉ pli malklara estas f o r t i k a j o (PIV 309 "ĉia konstruo de milita defendo"), kie la idiomajigo jam pli forte senteblas, ĉar ekzemple 'fortika ajo' ankaú povas esti bastono, briko, ledo k.t.p. Apenaŭ eblas ekkoni el f e r v o j o , ke temas pri "Sistemo de transportado de pasaĝeroj kaj varoj per relvojo" aŭ "Tuto de la organizo kaj personaro, necesa por la taŭgigado, administrado kaj ekspluatado de tiu speco de trafiko" (PIV 1201). Kaj kion diri pri g l a c i a j o , n e c e s e j o (necesaj estas multaj ejoj) aŭ eĉ "bušumo"? La lastaj tri estas eĉ malpli travideblaj kaj montras partan idiomajigon, speciale bušumo, vorto ne plu analizebla.

Do oni klare vidas, ke estas tre diversgrada la helpo kiun donas la motivo de la vorto por deĉifri ties signifon.

Sendube la grado kaj la tipo de la motiveco havas certan influon al la pensado. Klara motivo povas tion obstakli.

Diversej sciencistoj⁴⁾ substrekas, ke bone motivitaj, do travideblaj kunmetajoj povas sensargigi la cerbon. La travidebla vorto estas pli rapida je la dispono ol aliaj kaj povas kontribui al la optimumumigo de la komunikado. Tio plene validas por internacia lingvo. O.S. AHMANOVA kaj E.A. BOKAREV skribas: "Sendube por monda helplingvo ne nur estas tre grave sed eĉ nemalhaveble, ke kiel eble plejgranda nombro de ĝiaj vortoj estu motivitaj, havu klaren strukturon kaj racie konstruitan rilaton inter "signato" kaj "signanto"⁵⁾.

Tio signifas por Esperanto, ke ne nur la relative alta internacieco de la vortmaterialo laŭ fontoj sed ankaú la altgrada signifomotiveco de la kunmetitaj vortoj entenas tre gravan pormemorigan kvaliton.

4. Faktoroj_determinantaj_la_motivadon

Se leksikologo aŭ vortaristo konscie volas gardi aŭ eĉ plibonigi la "travideblecon" de la esperantaj kunmetajoj, li devas ne nur konscii pri la problemo de la motivado sed

ankaŭ konsci pri la plej diversspecaj faktoroj, determinantaj la motivadon.

Oni povas i.a. mencii jenajn faktorojn:

- (a) La daŭre progresanta kapablo de la homo ĝiam pli bone ekconi la mondon rezultigas komprenon pri la realeco en sia menso, kiu ĝi fiksigas en ĝi kaj eniras en la motivstrukturon de la vortoj. Ili ofte restas neĝangitaj ĉe se la homa mondpercepcio ŝanĝis la informerojn entenatajn en la motivstrukturo. Ankaŭ en Esperanto ekzemple la "suno levigas kaj mallevigas".
- (b) Tre gravaj estas la ŝanĝantaj komunikadaj celoj de la socio en difinitaj situacioj. Konata ekzemplo estas la eŭfemismoj. Anstataŭ morti oni povas diri elmondiĝi, forpasi. Ankaŭ klasaj interesoj povas influi la motivstrukturon. La sama persono, depende de la politika konvinko, povas esti nomita "labordonanto" aŭ "ekspluatisto". Malsama vidpunkto kondukas al diversmaniera motivado de la sama fenomeno: Iuj parolas pri "nepagipovaj" aliaj pri "ne-transpagipovaj" landoj. Grava diferenco en la motivstrukturo. Landoj de la "tria mondo" estas nomataj kelkfoje "subevoluintaj landoj" aŭ "evolulandoj". Iuj parolas pri "ribeluloj" aliaj pri "naciliberigaj batalantoj" k.t.p.
- (c) Tre gravan kaj ankaŭ ne sufiĉe esploritan influon je la strukturo de la motivo havas la fonologio kaj morfologia konsisto de la lingvo. Semantikaj kaj fonetikaj/morfologaj faktoroj certe influas la kombinemon de la morfemoj. Ekzemple la kombinemo de la esperantaj morfemoj estas ŝajne ĉirkaŭ duoble pli granda ol tiu de la vere tre vortkunmetema germana lingvo, kiel supozigas la rezultoj de mia komparado.⁶⁾ Tion i.a. ankaŭ influas tiaj faktoroj kiel strukturo kaj "pezo" de la silaboj. Esperanto apartenas al la iom longvortaj lingvoj. Laŭ TEICHMANN oni povas fari jenan tabelon pri la meza silabonombro po vorto en diversaj lingvoj: angla 1,4 / germana 1,6 / Esperanto 1,9 / araba, greka 2,1 / japana, rusa 2,2 / latina 2,4 / turka 2,5.⁷⁾ Do Esperanto okupas mezan lokon inter la mallongvorta angla kaj la relative longvorta turka.

Grava por la strukturigo de la motivo ankaŭ estas la fonema konsisto de la afiksoj, kiuj en Esperanto evitas tro fortan akumuligon de konsonantoj kaj havas la strukturen KVK (*mis-*), KKV (*pra-*), KV (*bo-*), VK (*ek-*) ĉe *prefiksoj* kaj VK (*-an*), VKK (*-ist-*), VKKK (*-estr-*) ĉe *sufiksos*. Komparo kun la germana lingvo montris, ke la semantikaj faktoroj ĉe la Esperanto-vortkunmetado pli forte povas efiki - ĉar malpli limititaj per fonetikaj/morfologiaj faktoroj - ol en la germana lingvo, ke pro historiaj evoluakzoj ofte la morfemoj ne kombiniĝas kvankam el pure semantika vidpunkto tio estus tute ebla.

Nur tre malgranda parto de la semantike realigeblaj vortkunmetoj en la germana vere nur ekzistas. Nur 3,2 % de la per komputilo produktitaj vortoj laŭ la modelo substantivo + diminutiva sufikso (*Brötchen*) kaj nur 11,3 % de la modelo verbo + substantiviga sufikso (*Bindung*) estis registritaj en la granda vortaro de Wahrig.⁸⁾

La tabelo 1 montras la malsaman oftecon de certaj vortmodeloj en la germana kaj en Esperanto.

- (d) Tre grave influas la elekton de difinitaj motivaj strukturoj da dialektoj sin samtempe kompletigantaj kaj ekskludantaj faktoroj de ekonomio kaj redundanco, klasike formulita en la principoj de sufiĉo kaj neceso. Koekzistas, depende de la konteksto scivoleco (PIV 963), scivolem (DAIS E/J 347) kaj scivolo (KON 9), konatulo kaj konato k.t.p.
 - (e) En forta grado je la motivstruktuo efikadas en ĉiu nacia lingvo influoj de aliaj naciaj lingvoj. Tradukesprimoj (CALQUES) ankaŭ oftas en Esperanto, kvankam bedaŭrinde nesufiĉe esplorita. GREGOR en tre interesa studio analizis laŭ la motivstrukturo la kunmetitajn vortojn de la unuaj tri jaroj de la ekzisto de Esperanto kaj trovis, ke 18 % de la vortoj sekvis germanan modelon, 34 % estas originale kunmetitaj sen modelo, kaj la aliaj sekvis sú slavajn aú german-slavajn kaj aliajn tipojn¹⁰⁾. Ekzemple tipe germanajn strukturojn montras la vortoj en tabelo 2.
- Tre interese estus esplori la kunmetitajn vortojn en PIV laŭ tiu vidpunkto de nacilingva influo je la motivstrukturo.

Typo	germania	Esperanto
Subst. + adj. sufikso	staub-ig <u>limigite</u>	polvo/polva <u>senlime</u>
Prep. + subst. + adj. sufikso	neben/amt/lich <u>limigite</u>	krom/ofic/a <u>senlime</u>
Subst. + verbo	Acht + geben achtgeben (doni atenton) <u>ege limigite</u> 35 ekzemploj ĉe Mater registri- taj 9)	vesper/mangi (PIV 667) <u>ofte</u>
Adjektivo + verbo	falsch + spielen sat/dormi (PIV 690) falschspielen (trompludi) <u>limigite</u> 80 ekzemploj ĉe Mater registri- taj 10)	<u>tre ofte</u>
Verbo + verbo	<u>preskaŭ mankas</u>	rigard/saluti Ant. 542 <u>pli ofte</u>

Tabelo 1: Malsama ofteco de certaj vortmodeloj en la germana kaj en Esperanto

<u>al/fali</u> - La loto <u>alfalis</u> al la pastro (PIV 263) zu/fallen
<u>antaŭ/Cambro</u> , ankaŭ en la pola, (PIV 15) Vor/Zimmer
<u>bon/hev/a</u> (Bu E/En 163) wohl/habend
<u>el/don/o</u> , ankaŭ en la rusa kej pola (PIV 203) Aus/gabe
<u>for/iri</u> (PIV 442) fort/gehen
<u>kun/veturi</u> (PIV 1186) mit/reisen
<u>svit/ban/ej/o</u> (Bu E/En 401) Schwitz/bad
<u>unu/form/eco</u> (PIV 943) Ein/förmig/keit
<u>unu/nombro</u> (PIV 943) Ein/zahl
<u>vesper/mango</u> (Bu E/En 260) Abend/essen

Tabelo 2: Germanaj strukturoj en Esperanto-vortoj

- (f) Specialajn postulojn al la motivstrukturo starigas la scienco terminologio. Ĉu preferi la kunmetitan kaj sekve morfeme motivitan 'komputilo' aŭ la radikvorton 'komputoro'?
- (g) Ankaŭ ekzistas faktoroj kiel estetikaj vidpunktoj (bel-soneco), la efikado de analogio, eĉ lingva hazardo kaj aliaj.

5. Konkludoj

Ni povas konstati, ke la interna strukturo de la vorto, la motivo de ĝia signifo, nur indikas pri elektitaj trajtoj de la signita enhavo. La motivado de signifo ne okazas logike aŭ laŭ iuj antaŭdelineblaj procesoj. Multaj faktoroj influas ĝin. Klara motivo de kunmetita vorto estas tre grava por internacia lingvo. La leksikologoj do devas esplori la motivo-strukturojn, konstati ilian devenon, se eblas pritaksi la komunikadan oportunecon de la strukturo, kaj el ĉio dedukti kriteriojn por laŭplana kaj celkonforma vortkunmetado.

Unu tasko, baldaŭ farebla, estas la esploro de la kunmetajoj registritaj en PIV. La priskribita temo ne nur estas grava por la komuna vorttrezoro kaj por la lingvo de la literaturo sed speciale ankaŭ por la fakterminologio.

Notoj

- 1) Thea Schippan, Einführung in die Semasiologie, Leipzig 1975, p. 33
- 2) Platon, Dialog-Kratylos oder über die Richtigkeit der Wörter, Leipzig 1918
- 3) Kp. Eugen Wüster ("innere Sprachform") en Internationale Sprachnormung, Bonn, 2/1968, p. 13, 2. ĝld.
- 4) - H.M. Gauger: Durchsichtige Wörter, Heidelberg 1971, p. 180
- W. Reinhardt: Sprache und technische Revolution, en "Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", Berlin, 1974/1-3, p. 1992 - 193
- 5) O.S. Afmanova/E.A. Bokarev: Međunarodni vspomogatelni jazyk kak lingvisticheskaj-problema, en "Voprosy jazykoznanija, Moskvo, 1956/N-ro 6, p. 74

- 6) Pri la komparo de la vortstrukturaj kaj vortkunmetadaj potencoj de la germana kaj Esperanto vidu la doktorigan disertacion D. Blanke: "Plansprache und Nationalsprache, ein Beitrag zur Erforschung ihrer spezifischen Kommunikationsleistungen, gezeigt am konfrontativen Vergleich einiger Probleme der Wortbildung des Esperanto und des Deutschen", Humboldt-Universitato Berlin (GDR) 1975
- 7) H. Teichmann: Sprachwissenschaft in neuer Sicht, Nürnberg 1959, p. 21
- 8) K.D. Bünting: Morphologische Strukturen deutscher Wörter, Hamburg 1970, p. 75 ks.
- 9) E. Mater: Deutsche Verben, vol. 3, 1966, p. 35 ks.
- 10) D.B. Gregor: La plej fruaj senafiksaj kunmetejoj en Esperanto en Scienca Revuo, Beograd 1974, vol. 25, n-ro 2-3 (106-107), p. 81-102

Mallongigoj

- PIV: Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto, Paris 1970
 KVK: Konsonanto - Vokalo - Konsonanto (Strukturo de morfemo)
 Ant: Esperanta Antologio, La Laguna 1958
 Bu E/En: M.C. Butler: Esperanto-English Dictionary, London 1967
 Daig E/J.: Daiga Kusyorin: Vortaro de Esperanto, Esperanto-Japana, Japana/Esperanto, Tokio (?) 1964
 Kon: Kontakto, revuo de TEJO, n-ro 1/1972

Jerzy Leyk

MODELO DE LA ESPERANTAJ LEKSOFORMOJ

1. Celo

La celo de la referajo estas trovi eblajn formojn de la esperantaj vortoj. La formoj de la vortoj estu distingebaj laŭ la fina parto de la vorto. La finajoj estu elektilaj tiel, ke unu finajo difinu nur unu formon. La aro de finajoj estu konstruita tiel, ke ĝi formu modelon pri la laúfinaj fleksioj de esperantaj vortoj.

Atingante la celon ni disponas pri la rimedo laúfinaje rekoni kaj klasifikasi ajnan esperantan vorton. Krom la klariga, la modelo povas plenumi ankaŭ utilecan funkcion, ekz. ĉe aŭtomata rekonado de esperantaj vortoformoj.

2. Teorio

En la konstruo de la modelo de la esperantaj leksoformoj estos aplikata la metodo konata en matematika lingvistiko. Estas protio postulate, ke la leganto posedu bazajn sciojn pri la simbolaro de formala logiko.

Difino 1.

- V - esperanta vortaro, enhavas ĉiujn esperantajn vortojn (aktuale ekzistantajn, krom propraj nomoj)
- A - alfabeto de esperanto
- G - gramatiko, konstruanta el la alfabeto A vortojn v e V kaj nur tiujn vortojn

Sekve $V = L_G(A) - t.s.$ V estas la lingvo L difinita per la gramatiko G (eksplicite ne montrita) sur la alfabeto A.

La mencitaj nocioj kaj simboloj havas nur kadran signifon por la sekvontaj konsideroj, ĉar ili ne estos plu evoluigataj.

Ilia enkonduko tamen gravas pro la postuloj al formala korekto en la konstruo de la modelo.

Fundamenta tasko en la modelkonstruado aplikata en la referajo estas la distingo de la aro de finajoj (nomata F). Por solvi tion estas formulita eksplicita aro da kondiĉoj, kiujn devas plenumi la elementoj de la aro F.

La kondiĉoj estas jenaj:

$$1. \quad \bigwedge_{f \in F} \bigvee_{v \in V} (v = xf \wedge x \in B) \quad / \text{la finajo ekzistas} /$$

$$2. \quad \bigwedge_{f \in F} \left(f v \right) \quad / \text{la finajo ne estas memstara} /$$

$$3. \quad \bigwedge_{f \in F} \sim \left(\bigvee_{v \in V} v = xfy \wedge x, y \in B \wedge y \neq f \right) \quad / \text{la finajo ne povas esti postsekvata} /$$

$$4. \quad \bigwedge_{f_1 \in F} \sim \left(\bigvee_{f_2 \in F} f_1 = xf_2 \wedge x \in B \wedge x \neq f_1 \right) \quad / \text{la finajo ne povas finigi per alia finajo} /$$

kie B - stringo (sinsekvo) de literoj el la alfabeto A .

Plenumas la kondiĉojn jena aro:

Difino 2.

$F = \left\{ \begin{array}{l} a, aj, ajn, an \\ e \\ en \\ i, as, is, os, u, us \\ n \\ o, oj, ojn, on \\ u, uj, ujn, un, al, am, el, om \end{array} \right\}$	<u>ekzemploj</u> adjektivoj adverboj direktaj adverboj verboj min, vin substantivoj tabelvortoj
--	--

Difino 3. Ciu vorto, kiu ne havas finajon apartenantan al la aro F posedas pseŭdofinajon /malplena finajo/.

$$G = F \cup \{\varepsilon\} \quad - \text{prilarĝigita aro de esperantaj finajoj.}$$

Rimarko. Ciu esperanta vorto havas finajon el la aro G .

Formale:

$$\bigwedge_{v \in V} \bigvee_{g \in G} \left(v = xg \wedge x \in B \wedge x \neq \varepsilon \right)$$

Difino 4. Ajna esperanta vorto sen sia finajo apartenanta al la aro G konsistigas temajon.

Difino 5. L e k s o n konsistigas ĉiuj vortoj kun la sama temajo.

Difino 6. Formo de la lekso estas difinita per la finajo kaj nomata **leksosformo**.

En la aro F ni enkonduku 2 rilatojn: P kaj Q.

Q: Du finajoj f_1, f_2 el la aro F estas en la rilato Q se la alpreno far ajna vorto la finajon f_1 implikas, ke la sama vorto povas finigi per f_2 .

Formale:

Difino 7. $f_1 Q f_2 \Leftrightarrow 1. f_1, f_2 \in F$

$$2. \bigwedge_{v \in V} (v = xf_1 \wedge x \in B \Rightarrow (u = xf_2 \Rightarrow u \in V))$$

Q - estas transira kaj refleksiva sed ne simetria

Ekz.: aQajn, ĉar ĝiu adjektivo finiganta per -a povas alpreni akuzativon en pluralo,

eQa, ĉar ĝiu adverbo finiganta per -e povas transformigi al adjektivo.

P: Du finajoj f_1, f_2 estas en la rilato P, se la alpreno far ajna vorto la finajon f_1 implikas, ke la sama vorto povas finigi per f_2 kaj *inverso*. Alivorte, $f_1 Pf_2$, se la rilato Q inter ili validas en ambaŭ direktoj.

Formale:

Difino 8. $f_1 Pf_2 \Leftrightarrow f_1 Q f_2 \wedge f_2 Q f_1$

/reciproka implikado de finajoj/

P - estas transira, simetria kaj refleksiva

Ekz.: aPajn, sed ne ePa, ĉar ekzistas vortoj kiuj posedas adjektivan formon sen la adverba -e /v. morgaŭa sed ne morgaŭe/.

Pro sia ekvivalenteco, la rilato P estigas jenajn abstrakto-klasojn en la aro G /t.e. grupojn de finajoj, en kiuj ĝiuj elementoj sin reciproke implikas/:

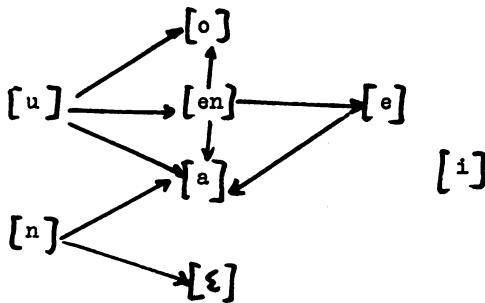
$$[a] \triangleq \{a, aj, ajn, an\} \quad [n] = \{n\}$$

$$[e] = \{e\} \quad [o] = \{o, oj, ojn, on\}$$

$$[en] = \{en\} \quad [u] = \{al, am, el, om, u, uj, ujn, un\}$$

$$[i] = \{as, i, is, os, u, us\} \quad [\epsilon] = \{\epsilon\}$$

La direktojn de la implikoj inter tiuj klasoj laŭ la rilato Q montras sekva diagرامo 1:

Diagramo 1: Q-tipaj implikoj inter la P-finajoklasoj.

Videblas, ke Q dividas la klasojn distingitajn per la rilato P je du tipoj:

- $H = \{[a], [i], [o], [\epsilon]\}$ - klasoj, kiuj ne implikas (en la senco de Q) aliajn. Ili estas konsiderataj kiel unuarangaj.
- $I = \{[e], [en], [n], [u]\}$ - klasoj duarangaj, implikantaj (en la senco de Q) aliajn klasojn.

Formale:

G_P - signifu aron de la abstraktaj klasoj distingitaj en la aro G per la rilato P :

$$G_P = \{[a], [i], [en], [o], [u], [\epsilon]\}$$

Rilato \bar{Q} estu difinita jene:

$$\bigwedge_{g_1, g_2 \in G_P} \left(g_1 \bar{Q} g_2 \Leftrightarrow f_1 Q f_2 \wedge f_1 \in g_1 \wedge f_2 \in g_2 \right)$$

/tio signifas, ke \bar{Q} estas projekcio de Q sur la aron de klasoj G_P .

$$I = \left\{ g \in G_P : \bigvee_{h \in G_P} g \bar{Q} h \right\}$$

$$H = G_P - I.$$

3. Tipoj de la esperanta fleksio.

Konforme al la difinoj 5 kaj 6 la leksoj povas esti distingataj i.a. laŭ la formoj kiujn ili alprenas. La rilato P estigas 4 klasojn de unuarangaj finajoj H kaj 4 de la duarangaj I .

En la funkcianta lingvo montrigas, ke la fleksiado de la leksoj (temajoj laŭ la difino 4) ne estas libera. Ne ĉiu temajo alprenas ĉiun finajon. Pro tio oni povas klasifikasi esperantajn leksojn laŭ tio kiujn klasofinajojn ili akceptas dum fleksiigo. Pro la motivoj, kiuj estos aparte traktitaj en la lasta parto de la referaĵo sube estas konsideritaj nur la unuarangaj finajoklasoj /H/.

Teorie ekzistas 15 leksotipoj laŭ la grado de ilia fleksebleco. Jen ilia listo kun ekzemploj:

Fleksia tipo		Ekzemploj
4-finaja:	aio ϵ	KONTRAU
3-finajaj:	aio	INTENCI, KOSTi
	ai ϵ	TUJ
	ao ϵ	DU, MORGAU
	io ϵ	VE
2-finajaj:	ai	PLURa, GRAVA
	ao	HOMo, KIo
	a ϵ	POST, MI
	io	PASI, SENTi
	i ϵ	?
	o	VIVUo ^Z
1-finajaj:	a	DELIKATA, TRIOBLa
	i	BALAI, BOLi
	o	AJo, SKRIBILo
	ϵ	KE, LA

4. Signifo de H- kaj I-tipaj finajoj en la evoluo de la lingvo.

La distingo de la finajoklasoj je du grupoj trovas interpreton en la konsideroj de la dinamiko de la lingvo. Tie ankaŭ klarigas la unuarangecon de H-tipaj finajoklasoj kaj duarangecon de la I-tipoj.

Antaŭ ol esplori tiujn problemojn valoras enkonduke iom pli generale konsideri la dinamikajn kaj stabilajn lingvoecojn. La lingvaj modeloj plej ofte apartenas al la sinkrona (statika) analizo de la lingvo. Car lingvo tamen evoluas - ĝi estas pri-skribeblo ankaŭ diakrone (dinamike). La dinamikaj fortotoj (reguloj) kaŭzas ŝanĝojn en la tempo sinsekven sinkronaj modeloj de la lingvo. Pro tio, ĉiu ajn sinkrona modelo povas (ec saine devas) havi exceptojn, kiuj ĝuste respegulas la funkciadon de

la dinamikaj reguloj. La esceptoj signifas, ke la lingvo evoluas.

La pligravigo de iu ajn tipo de esceptoj signifas, ke tiu tipo komencas stabiliĝi en la lingvo kaj la sinkrona modelo por la konsiderata periodo devas enhavi la koncernan tipon ne plu kiel esceptan sed regulan lingvotrajton.

La internaj fortoj manifestiĝantaj en la lingvo povas havi - kiel dirite - stabiligan (statikan) kaj ŝangigan (dinamikan) karakterojn. Enkondukitaj en la artikolo rilatoj P kaj Q estas ekzemploj de enlingvaj fortoj (ligoj) inter la esperantaj finajoj.

Praktika aplikado de la lingvo donas interesajn ekzemplojn al la rolo de la I-tipaj finajoklasoj. Montrigas, ke en la nuntempa Esperanto tiuj finajoj estas esceptokaŭzaj rilate la stabilan parton de la lingvomodelo (sinkrone konceptatan).

Sekve, ili reprezentas la dinamikan trajton de la rilato Q. Troviĝas en la lingvo jenaj vortoj traktataj kiel korektaj:

TIEa, KIOMa, CIELENas, DEKSTRENa,

kio signifas, ke la majusklitaj vortoj, kies finajoj apartenas al la klasoj [e], [u], [en] respektive, povas alpreni aldonajn finajojn. Alivorte, tio signifas, ke la klasoj el la tipo I ne havas sufiĉan forton por senescepte konservi sian finajecon (laŭ la postuloj starigitaj en tiu referaĵo). En la kzo de la H-tipaj finajoklasoj tiuspeca malforteco ne estas renkontata. Ĉar la ebleco alpreni aldonan finajon por la I-finajoj ne estas ofte renkontebla, tiu grupo respegulas nunmomente esceptokarakteran ĉi-rilate trajton.

La klarigo de tiuj fenomenoj estas ebla se ni rememorigos la difinojn de la rilatoj P kaj Q. La rilato P estas esence pli forta, ĉar ĝin konsistigas ambaŭdirekta Q-interrilatado de la finajoj. Ĉiuj du finajoj, kiuj P-interrilatas, interrilatas ankaŭ laŭ Q sed ne inverse. La rilato Q ne estas tiel forte liganta du objektajn finajojn. Videblas, ke la I-finajoj estas iusence duonapertaj en la direkton de la respektivaj H-finajoj, kiujn ili implikas (v. la diagramon 1).

5. Signifo da la uzitaj simboloj:

a^X - elemento a apartenas al la aro X,

\wedge_a - por ĉiu elemento a

\checkmark_b - ekzistas elemento b, ke

\sim - ne estas vero, ke

\wedge - kaj

\neq - malegalas

Detlev Blanke

RESUMO KAJ REZULTOJ DE DISERTACIO^{x)}

"Planlingvo kaj nacia lingvo, kontribuo por esplorado de iliaj specifaj komunikadaj potenco(j), montrita per konfronta komparo de kelkaj problemoj el la vortfarado de Esperanto kaj la germana lingvo". La pagoindikoj rilatas al la germana originalo.

Ni eliris de la tezo, ke por la homo estas tre signife, adapti konscie kaj celkonforme la lingvon kiel instrumenton de la komunikado, pensado kaj ekkonado al la daŭre pligradigantaj sociaj postuloj.

La lingvistika ĉefa problema ĉi-rilate estas la demando pri la rilato inter spontaneo kaj konscieco (planiteco) en la evoluado de lingvo.

Tiu problemaro daŭre plisignifas. Estis kaj estas ja la tasko, ekzemple, en historie mallonga tempo adapti multajn lingvojn de Azio kaj Afriko al la modernaj komunikadaj bezonoj aŭ plu-evoluigi ankaŭ la tradiciriĉajn literaturajn lingvojn en plej diversaj kampo(j) (ekz. terminologio).

Planita lingvo (planlingvo) en plej alta grado estas produkto de konscia kaj celdirektita interveno de la homo en la sferon de la lingva evoluo kaj estas pruvo pri la gusteco de la tezo de MARX/ENGELS: "ke la individuoj siavice prenos plene sub sian

^{x)} Aperis en "der esperantist" 6/1976 (80)

kontrolon ankaŭ tiun produkton de sia specio (la lingvo - D.B.), kompreniĝas de si mem".

Tial la okupiĝo pri la strukturo, evoluo kaj funkcio de planlingvoj estas de principa intereso por la lingvoscienco.

Tiu-ĉi vidpunkto flanke de la lingvo-scienco gis nun ricevis nur malmulte da atento.

La prezentata laboro tial volas kontribui, forigi tiun mankon. Gi starigas al si la taskon, kompare prezentri kelkajn problemojn de la vortfarado de nacia lingvo (la germana) kaj de la planlingvo Esperanto. La laboro tiel volas kontribui al la esploro de la differencoj kaj samaĵoj en la strukturo kaj komunikadaj kapabloj de lingvo historie stampita kaj lingvo en la fundamentoj kreita konscie de la homo.

Kiel metodon ni elektis la konfrontan prezenton. La laboro tial ankaŭ volas kontribui al la ekspluatado de la planlingva problemaro por la lingvoscienco.

Okupiĝante pri internaciaj planlingvoj ni distingis pragmatatan, interlingvistikian kaj heuristikian aspektojn(p. 3).

Kvankam estas de granda sciencia intereso sekvi la funkciadon de planlingvo ĉe la realigo de diversaj praktikaj celoj (pragmata aspekto) kaj pritrakti la multajn problemojn, rezultantajn el la eblecoj de uzo de planlingvo por raciigi la internacian lingvan komunikadon (interlingvistica aspekto), tamen la elirpunkto de mia disertacio estis en la heuristica aspekto.

Per tio ni precipite celas la faktion, ke internacia planlingvo funkcianta jam jardekojn - kaj tio sole nur koncernas Esperanton - estas "grandkonceptita lingvistica eksperimento" (ACHMANOVA/BOKAREV), havanta principan signifon por la klarigo de la demando, en kia grado la homo kapablas konscie kaj laŭplane ŝangi sian lingvon aŭ eĉ krei novajn lingvojn.

La okupiĝo pri planlingvoj ebligas gajni vicon da novaj ekonomoj por la lingvoscienco i.a. tiajn, kiuj plifaciligos prijuĝi, kia grado de reguleco en lingvo estas dezirinda kaj atingebla. La fakto, ke en Esperanto pli ol 90 jarojn funkciias planlingvo en internacia kadro postulus de la lingvo-scienco i.a. respondojn al la demandokompleksoj:

1. Kiujn komunajojn kaj malsimilajojn havas tielnomataj "naturalaj" lingvoj (naciaj lingvoj) kaj planlingvoj (ekz. Esperanto) rilate al strukturo, evoluado kaj komunikada kapablo?

2. Kiel oni povas prijugi la komunikadan kapablon kaj la sukceson en ellerno de nacia lingvo resp. de planlingvo en la rolo de fremda lingvo?
3. Kiu(j)n impulsojn donas la planlingva eksperimento por la konscia formado de naciaj lingvoj?

De eksterordinare grava signifo por la plialtigo de la nivelo de la fremdlingva instruado (instruado de naciaj lingvoj) ankaŭ estus la preciza kontrolo de la supozo, ke la kono de planlingvo konsiderinde akcelas la alpropriglon de fremda nacia lingvo (p. 6).

La malmultaj menciiitaj problemoj montras, ke la planlingva eksperimento en ĉiuj siaj diversaj aspektoj estas por la lingvoscienco kaj krome por aliaj sciencaj disciplinoj ankoraŭ ekspluatenda.

Tio necesigas kontinuan institutigitan esploradon en nacia kaj internacia kadroj.

La ekspluatado de la planlingva problemo por la lingvoscienco necesigas la klarigon de kelkaj principaj demandoj. Tial por kompreni la demandojn de la lingva planado kaj planlingvoj necesas okupigi pri la karaktero de la lingvo. Kvankam tiu demando en nia laboro ne estas vaste diskutita, tamen ni atentigis pri unu problemo, nome pri la influo de la organismo-teorio de SCHLEICHER (p. 9 - 17) en la lingvoscienco, kies efiko estas pruvebla ĝis la nuntempo.

Komparoj de la lingvo kun organismo, la kontraŭstarigo de "vivaj" kaj "mortaj" kaj de "artefaritaj" kaj "naturaj" lingvoj estas malakceptataj kiel neutila por sciencia diskuto, ĉar temas pri nocioj nebuligantaj la karakteron de la lingvo. Ili konsiderinde malfaciligis la aliron al la kompreno de la planlingva fenomeno. La agnosko, ke la lingvo estas "signo-sistemo" kun "ila karaktero" implicas ties planigeblon.

La konscia, pli aŭ malpli sistema kaj planita interveno de la homo en la lingvan evoluon estas tre kutima fenomeno kaj pruvebla per multaj faktoj. Kalkuleblas al tio 1. la konscia elekto kaj disvastigo de lingvo (resp. dialekto) al nacia lingvo (p. 17 - 19). 2. la provizo de antaŭe senskribaj lingvoj per skriboj kaj ortografiaj reformoj (p. 20 - 22). 3. la laŭplana kreado de ankoraŭ ne ekzistintaj esprimoj por novaj nocioj (ekz. ĉe "junaj" literaturaj lingvoj kaj en la sfero de la sciencia kaj teknika leksiko) kaj la anstataŭigo de antaŭe kutimaj esprimoj per novaj (p. 22 - 27). 4. Ankaŭ la kodigo de

lingvaj normoj kaj 5. lingvaj reguligoj cele al ideologia manipulado apartenas al tio. (p. 27)

Speciale klare oni povis montri la planitan intervenon de la homo en la sferon de la lingvo ĉe la ekzemplo de lingvoj de USSR kaj Afriko kaj ĉe la ekzemplo de la norvega, turka kaj indonezia lingvoj. De speciala intereso por la esploro de konscia kaj celdirektita lingvoſango estas la spertoj de USSR.

La sukceso de lingvodirektaj aŭ lingvoplanaj klopodoj, tiel ni montris, dependas i.a. resp. estas influataj de

1. la ekzisto de objektiva bezono
2. la karaktero de la sociaj kondiĉoj
3. la konsidero de la strukturaj ecoj kaj evolutendencoj de la lingvo
4. la subteno flanke de ŝtataj kaj sociaj institucioj kaj de elstaruloj kun socia influo
5. la kreskanta signifo de la rolo de konscieco ĉe la gvidado de sociaj procesoj
6. la rolo de la scienco (p. 27 - 30)

Sen povis pritrakti en la disertacio la diversajn opiniojn pri la objekto de lingvoplanado, ni diris kun Taüli, ke tiu relative juna disciplino de la sociolingvistiko okupigas pri demandoj de reguligado kaj plibonigado de ekzistantaj lingvoj kaj pri la konscia kaj laŭplana evoluigado de regionaj, naciaj kaj de la kreco de internaciaj lingvoj. Do estas proksimaj rilatoj inter lingvoplanado, lingvonormigo (terminologio-normigo), lingvo-kulturo (lingvokulturo) kaj lingvo-reguligado. Tiujn rilatojn la laboro nur povis tuſi.

La problemoj de la lingvoplanado kaj de planlingvoj same havas intimajn tuſpunktojn. Inter la celdirektita, konscia kaj laŭplana reguligo interne de historie kreskintaj lingvoj kaj la laŭplana kreco de tutaj lingvoj (planlingvoj) kaj ties internacia aplikado ne estas esenca diferenco.

Krome la pliampleksiganta intensiviĝo de la internacia kunlaboro postulas raciigon kaj pli altan efikon de la internacia komunikado kaj per tio sekve "la planadon de la disvolviĝo de la lingva monda proceso" (DESERIEV) (p. 30 - 36) ĉe tio ne nur temas pri la esploro de signifo de apliko de internacia planlingvo sub la kondiĉoj de la pacifikista kaj de la scienc-teknika revolucio (pragmata kaj interlingvistikaj aspektoj).

Grava ankaŭ estas la demando, ĉu la spertoj de funkcianta planlingvo (Esperanto) estas utiligeblaj por la laŭplana evoluigo de naciaj lingvoj.

Ankaŭ tiuj demandoj devos fariĝi objektoj de esploro kaj nur povis esti mencitaj en nia disertacio.

La konciza prezento de la klopodoj krei kaj internacie apliki planlingvojn montris, ke de la ĉ. 700 - 900 projektoj nur malmultaj povis akiri praktikan aplikon. Temas pri la semiplanlingvoj (duonplanlingvoj) Volapuko, Latino sine flexione, Ido, Occidental-Interlingue, Novial, Interlingua (p. 36 - 49).

Sole nur Esperanto dum pli ol 80jara historio povis evolui al planlingvo. Sekve problemoj de la planlingva demando en pli granda amplekso nur povas esti traktataj ĉe la ekzemplo de Esperanto. Esperanto pruviĝis taŭga por skriba kaj buſa utiligo por la celoj de la internacia komunikado. Gi disponas pri internacia parolantaro (parolanta komunumo), ŝanĝigas kaj evoluas surbaze de la bezonoj de tiu parolantaro (p. 49 - 52). La relative konsiderinda sukceso de Esperanto estas klarigebla kaj el la sistemkarakterizoj de la lingvo linjvaj kaŭzoj kaj el eksterlinjvaj kaŭzoj.

Car certe estas imageblaj lingve pli perfektaj sistemoj ol Esperanto, oni devas supozи, ke la nelingvaj kaŭzoj decidis pri la sukceso de Esperanto.

Tiu problemaro tamen ankoraŭ bezonas pli precizan esploron. Al la sistemkarakterizoj gravaj por la relativa sukceso de Esperanto precipice apartenas la laŭregula kaj precipice aglutina strukturo de la lingvo kaj la alta kvoto de romana leksiko. Esperanto estas malferma funkcio konceptita sistemo (p. 53 - 54).

Planlingvo de skema tipo de la aposteriora grupo (kp. la klasifon p. 39 - 44) ŝajnas esti speciale taŭga por la internacia komunikado.

La konfronta komparo de kelkaj problemoj de la vortfaraĵo de la germana kaj de Esperanto, kiel estas provite en ĉi-tiu laboro, pli klare reliefigas karakterizojn de ambaŭ komparataj lingvoj.

Tiu-ĉi komparo liveras materialon por la prijuĝo de la komunikadaj kapabloj de la germana kaj de Esperanto. Tamen, kompara prijuĝo de la komunikadaj kapabloj de lingvoj postulas multe pli ampleksajn kaj multflankajn esplorojn, ol tio eblis en la prezenta laboraĵo. Ekzemple ne eblis prezenti kvantigajn esplorojn.

Ankaŭ gravas por estontaj esploroj, entrepreni komarajn analizojn de la komunikadaj kapabloj de naciaj lingvoj kaj de Esperanto precipe rigarde al la rolo de internacia komunikilo.

En la kadro de tiu laboro ankaŭ ne eblis prezenti, en kia grado la kompara esploro de la vortfarado de ambaŭ lingvoj donos impulsojn por celdirektitaj ŝangoj de la leksiko de la germana (ekz. en la sfero de terminologio).

Ni nun resumas la plej gravajn rezultojn de la konfrontado de problemoj de la vortfarado.

La konfrontado de la sememoj de kelkaj leksemoj de la germana kaj de Esperanto (Land/lando, sauber/pura, rufen/voki, evidentigis, ke polisemio ekzistas en ambaŭ lingvoj.

Ankoran mankas precizaj esploroj pri la evoluo kaj la amplekso de la polisemio en Esperanto. Sed oni povas supozи kun granda probableco, ke la polisemio en Esperanto estas malpli forte evoluinta ol en la germana.

Nur kelkaj malmultaj kontroloj atentigas, ke la polisemio de la Esperantaj leksemoj pligrandiĝis en la daŭro de la evoluo de la planlingvo. Polisemio apartenas al la bazaj ecoj de lingvo. La funkciado de planlingvo en la praktiko do sekvigas la evoluon de polisemio de ĝiaj leksemoj. Pli precizaj konfrontaj analizoj pri polisemio de la leksemoj en la germana kaj en Esperanto eventuale ebligos certajn eldirojn pri optimuma por la komunikado grado de polisemio. Ĉe la leksemoj Land/lando kaj sauber/pura oni povis evidentigi partan identecon, ĉe rufen/voki fortan alproksimigon al identeco de la signifoj. (p. 56-60)

Ampleksaj konfrontaj komparoj de la signifo-rilatoj inter la leksemoj de diversaj naciaj lingvoj kaj tiuj de Esperanto povus heligi la demandon, en kia grado la signifo de la leksemoj de Esperanto estas influataj de naciaj lingvoj.

La konfrontado de la morfeminentaro (p. 61-71) de ambaŭ lingvoj montris la ekziston de bazaj morfemoj, vortfaraj morfemoj kaj flexiaj morfemoj. En Esperanto krome ekzistas la vortkategorial suffiksoj, apartenantaj same al la vortfaraj morfemoj kiel transiraj formoj inter bazaj morfemoj kaj afiksoj. Por ambaŭ lingvoj oni povis distingi afiksojn. La bazaj morfemoj de la germana

Ciuj povas aperi en neligitaj formo. La vortfaraj morfemoj kaj fleksieaj morfemoj nur aperas ligitaj. En Esperanto la substantivaj (-o), la adjektivaj (-a) kaj verbaj (-i) bazaj morfemoj bezonas kompletigon per vortkategorio sufikso, do ne aperas neligitaj. Ciuj a f i k s o i d o j kaj la plej multaj a f i k s o j de Esperanto ankaŭ povas aperi kiel ligitaj bazaj morfemoj (kun vortkategorio sufikso).

Tio ne validas por la germana lingvo. Al la germanaj afiksoj respondas en la plej oftaj kazoj en Esperanto afiksoidoj aŭ ankaŭ bazaj morfemoj. Ĉe la germanaj afiksoj kaj afiksoidoj polisemio kaj homonimio estas relative forte evoluintaj. En esperanto tiuj fenomenoj nur aperas ankoraŭ en malgranda grado.

Historie kondiĉitaj ŝangoj de la bazaj morfemoj (umlaŭto, ablaŭto, morfemkunfandiĝoj, unikalaj morfemoj), kiuj en la germana relative oftas, mankas en la planlingvo.

La kombiniveco de la morfemoj (p. 71 - 76) al vortsintagmoj en ambaŭ lingvoj estas relative forte evoluinta, tiel ke derivajoj kaj kummetajoj oftas.

La faktoroj, influantaj la kombinivecon de la morfemoj en ambaŭ lingvoj, ankoraŭ postulas pli precizajn esplorojn.

Al ili apartenas la ekzistado de denotato, la efikado de la ankoraŭ malmulte esploritaj legecoj de la fonetika-morfologia kaj de la semantika interna valento (STEPANOVA), krome faktoroj kiel analogio, lingva tradicio, lingva hazardo, fenomenoj de la interfero k.a.

La ekzistado de denotato por la ekstendo de vortsintagmoj en ambaŭ lingvoj estas de sama signifo. Por la kombiniveco de la morfemoj en la germana, ŝajne en pli granda grado ol en Esperanto, gravas la faktoroj de la fonetika-morfologia valento (fonema strukturo de la morfemoj, nombro de la silaboj de vorto, ekzisto de juntaj elementoj, umlaŭto, ablaŭto, sonperdo) kaj fenomenoj de la lingva tradicio, de la lingva hazardo (STEPANOVA) k.s.

En Esperanto same efikadas multaj de la mencitaj faktoroj, sed ekz. mankas juntaj elementoj, umlaŭto kaj ablaŭto.

Kiomgrade jam influas la konstruon de morfemsintagmoj en Esperanto lingva tradicio, analogioj, lingva hazardo kaj nacilingva influo, nur eblas prijugi post pli ampleksaj esploroj. Oni povas supozи, ke tiuj fenomenoj en Esperanto pro la malalta аgo de la planlingvo (ek de 1887) estas malpli evoluintaj ol en la germana. El tio sekvas, ke la faktoroj de la semantika valento (semantika harmonio ĉe la morfemoj) en la planlingvo efikas pli amplekse ol en germana lingvo.

Kvankam ankaу Esperanto tute ne estas senescepta sistemo, oni povas supozи, ke la kombiniveco de la morfemoj entute estas pli alta en la planlingvo ol en la germana. Tiu problemo ankoraу necesigas pliajn esplorojn kaj kvantigajn verigojn.

Komparo de la strukturoj de morfologia-semantika motivigo (p. 76-83) de kelkaj leksemoj en Esperanto kaj en la germana montris, por la samaj denotatoj aperas malsamaj aу samaj motiv-strukturoj. En la planlingvo same ekzistas certaj idiomatismi га j f e n o m e n o j . Tamen oni povas supozи kun granda probableco, ke idiomatismi гоj en Esperanto estas malpli evoluintaj ol en la germana.

Tio ne nur ŝuldigas al la relative juna аgo de la lingvo kaj al гia planiteco sed ankaу al la volo de гiaj parolantoj al internacia komprenebleco (konscienco pri reguloj, regulkonscienco). La ekspliko de tiu-ĉi demando ankoraу postulas pliajn esplorojn.

Je la motivigo de la signifo de Esperanto-vortoj, simile kiel je ilia morfologia strukturo, konsiderinde efikas naci-lingvaj influoj (p. 83 - 84), kiel ni povis montri per ekzemploj. Ankaу tiu-ĉi demando ankoraу postulas aldonajn esplorojn.

Ankaу oni povis atentigi, ke simile kiel en nacia lingvo ankaу en planlingvo ideologio-dependa j faktoroj influas la signifon de unumorfema vorto resp. la signifon de morfemkonstruaĵo tiel povante akceli aу malakceli la ekkonadon.

Tiu fakteto estas respegulado de ideologigaj strukturoj, ekzistantaj en la Esperanto-movado precipe ek de la fino de la unua mondumilito гis al la nuntempo. (p. 85 - 87)

Ankaу al tiu temo estu dedicotaj pliaj precizaj esploroj.

De speciala signifo por la signifo-motivigo de vortoj en lingvo estas la dialektika efikado de la principo j de la lingva oportune co kaj, de la sufice redundanco. (p. 88 - 93)

Ambaŭ principoj, efikantaj pere de la semantika funkcio de la konteksto, zorgas por grandparte ekonomia signifo-motivigo de la vortoj. La efikado de tiuj principoj kondukis en Esperanto al plisimpligo de la signifo-motivigo (lingva oportuneco) konservante suficien resp. plurfojan signigon de la enhavoj (redundanco). Tendenco al mallongigo de la vortoj, efikanta en ĉiu lingvo kaj ankaŭ en planlingvo, ligita kun malkonstruo de la lingva redundanco, estas limigita per la volo al internacia komprenebleco, disvastiginta ĝe la parolantoj de Esperanto (regulkonscienco). La alta kombiniveco de la morfemoj de Esperanto certigas certagrade, kiel ni povis montri, flekseblan kaj, depende de la konteksto, fakultative precizan signigon de nocioj (ekz. mango aŭ mangajo), kvankam tendencoj al idiomatismiĝoj, ŝango de signifoj kaj aliaj faktoroj sekvis certajn malregulajojn kaj genojn.

Komparaj studioj pri la efikado de la principoj de oportuneco kaj redundanco en naciaj kaj planlingvoj devus ebligi pli precizajn eldirojn pri tiu-ĉi problemaro des pli ĝar tiu-ĉi demando i.a. estas de intereso por la terminologio-esploro, teknika lingvonormigo kaj lingva planado.

Oni povas supozи kun granda versajneco, ke la principoj de lingva oportuneco kaj de la redundanco en la planlingvo disponas pri pli da efika grado ol en naciaj lingvoj kaj do kondukos al pli granda "travidebleco" de la vortoj. La travidebleco de la vortoj, do ilia klara motivo-strukturo, akcelas la ekkonadon kaj plialtigos la disponeblecon de lingvo (speciale en rolo de fremda lingvo). Komparante la plej gravajn substantivajn, adjektivajn kaj verbajn vortfarajn modelojn ni pruvis, ke en la germana kaj en Esperanto la tri plej gravaj vortfaraj procesoj kunmetedo, derivado kaj prefiksado (p. 93 - 103) ne tute kongruas. Kunmetaĵoj en ambaŭ lingvoj estas tre disvastigitaj kaj ne montras tre gravajn diferencojn.

Distingante en la germana inter eksplikitaj (Schön/heit) kaj implicitaj derivajoj (Ruf), ni montris mankon de la lastaj en Esperanto. Al implicitaj germanaj derivajoj en Esperanto ĉiukaze respondas eksplikitaj derivajoj. Al la ofte

nur malmulte motivigitaj derivajoj kaj pre-fiksajoj en la germana, en Esperanto ofte respondas pli klare motivigitaj kunmetajoj, aliaj vortadikoj aŭ vortgrupoj.

La malfaciloj ĉe la distingo inter kunmetado, derivado kaj prefiksado i.a. konfirmas la konstatojn i.a. de WÜSTER kaj ZEPIC, ke tiuj vortfaradaj manieroj principe estas de sama speco, nome la kombinado de signifo-portantaj neligitaj aŭ ligitaj morfemoj al vortsintagmoj.

La koncepto pri la proksimaj rilatoj inter vortfarado kaj sintakso, ofte trovebla en la literaturo pri vortfarado, estas konfirmita per la komparo de la vortfarado en Esperanto kaj en la germana.

Kunmetajoj en ambaŭ lingvoj estis transformeblaj en sintaksajn esprimojn. Ĉe tio la eblecoj de ekvivalenta transformo en Esperanto estas pli forte evoluintaj ol ĉe la germana pro la alta kombiniveco de la morfemoj.

La transformoj de kunmetajoj (p.103 - 105) evidentigas la multajn semantikajn rilatojn de la senperaj konstituantoj. Esperanto disponas pri relative unueca teorio pri transformo de kunmetajoj akceptita de la Akademio de Esperanto. Tiu teorio celas doni normojn por la gusta analizo de la signifoj de la kunmetajoj kaj por la laŭsistema nomigo de nocioj. Ci-rilate ludas rolon la klasifo de la aŭto-semantikaj bazaj morfemoj en substantivan, adjektivan kaj verban signifo-kategoriojn.

Ĉe la pritrakto de la substantivo, adjektivo kaj verbo evidentigis, ke tiuj reguloj de la transformado de Esperanto-kunmetajoj respondas esence al la fakta situacio de la grandgrade regula Esperanto-vortfarado. Sed ekzistas kazoj, kiam tiuj reguloj ne kongruas kun la praktiko.

La gusta transformo de la kunmetajoj kaj en la germana kaj en Esperanto ne eblas sen la "materiala direktado" (MORCINIEC) aŭ la "scio pri la aferoj, kiujn volas esprimi la konstituantoj" (GAUGER).

La komparo de la vortfarado de la substantivoj en Esperanto kaj en la germana montris:

En ambaŭ lingvoj oftas substantivaj kunmetajoj (p. 106 - 117) kun tre diversaj semantikaj rilatoj inter la Senperaj Konstituantoj. Ĉe tio plej oftas la tipo S + S (substan-

tiv(radik)o + + substantiv(radik)o: Haus/tür, dom/pordo).

La kombiniveco de la substantiv(radik)oj al la S + + S-strukturo (p. 108 - 112) en Esperanto ŝajne estas pli forte evoluinta ol en la germana, ĉar neniu(j) junto-elementoj, umlaŭto, ablaŭto k.s. donas al la kunmeteblo fonetikajn, morfologiajn limojn. En Esperanto tiu-ĉi tipo disponas pri pli da eblecoj de la transformado ol en la germana.

La tipo A + + S (adjektiv(radiko) + + substantiv(radik)o): Großstadt grand/urbo speciale estas evoluinta en la germana, sed ankaŭ en Esperanto pli ofte aperas, kvankam la Akademio de Esperanto ne trovas ĝin laŭsistema.

Ankaŭ la tipo V + + S (verb(radik)o + + substantiv(radik)o: Schreib/maschine, skrib/mašino) en ambaŭ lingvoj ekzistas kun similaj transformeblecoj.

En Esperanto ankaŭ por tiu-ĉi tipo ekzistas pli da transformeblaj ol en la germana. (p. 115 - 116)

Substantivaj derivajoj (p. 117 - 122) en ambaŭ lingvoj multe ekzistas. Ĉe tio al la eksplikitaj germanaj derivajoj, markitaj per polisemaj (heit) aŭ polifunkcias (-er) sufiksoj en Esperanto respondas relative klare motivitaj kunmetajoj, ofte kun sufiksoidoj. (Bohr/er, bor/ilo)

Eksplikitaj derivajoj kun sufiksoj en Esperanto maloftas. Al implicitaj germanaj derivajoj en la planlingvo respondas eksplikitaj. (p. 117 - 122)

Substantivaj prefeksaĵoj en ambaŭ lingvoj evoluis similstrukturo. (p. 122 - 123)

La komparo de la vortfarado de la adjektivoj (p. 123 - 131) en Esperanto kaj en la germana montris:

En ambaŭ lingvoj precipite estas disvastigita la adjektiva kunmetajo de la tipo S + + A (substantiv(radik)o + + adjektiv(radik)o: gefahr/voll, danger/plena). Ili lasas sin transformi en la plej multaj kazoj en prepozician vortgrupon. La pritransformaj reguloj de la Esperanto-adjektivo suficias.

La adjektivaj derivajoj (p. 125 - 131) en Esperanto estas evoluintaj en pli granda varieco ol en la germana.

En la germana ne eblas, derivi de ĉiu radiko adjektivon (ekz. je-ig, -isch, -lich k.t.p.). En Esperanto de ĉiu radikoo (resp. baza morfemo) eblas formi adjektivojn. La konfrontado ankaŭ substrekas la grandan polisemion de la germanaj

sufiksoj, al kiuj plej ofte respondas monosemaj (unusignifoj) morfemoj en Esperanto.

Vortfaraj tipoj kiel 'blauaugig' (blau/es aug(e) + ig) aŭ 'untadelig' ((o h n (e)) Tadel + ig), relative maloftaj en la germana, en Esperanto oftas.

Adjektivaj prefiksajoj en ambaŭ lingvoj ĝenerale ekvivalentas. (p. 131)

La komparo de la vortfarado de la verbo (p. 132 - 152) en Esperanto kaj en la germana montris:

Specialaj ortografiaj problemoj (malkuna skribado, majuskligo kaj minuskligo), konata por la germana verbo, ne ekzistas en Esperanto.

Verba j k u n m e t a j o j en la germana oftas. La vortfaraj tipoj S + + V kaj A + + V en Esperanto multe pli ofte aperas ol en la germana. La granda produktiveco de la A + + V-tipoj en Esperanto ankaŭ kaŭzigas el tio, ke faktitivoj (säubern: pur/igi) kaj durativoj-inkoativoj (altern: maljun/igi) estas kunmetaj de la tipo A + + V. Similan ni ne trovas en la germana.

Ankaŭ la V + + V-tipoj (verb(radik)o + + verb(radik)o: pres/schweißen, klin/saluti) en la germana maloftaj, en Esperanto pli multas, i.a. ankaŭ tial, ĉar ĉiu j kaŭzativoj en Esperanto reprezentas la tipon V + + V. (stellen, star/igi)

Eksterordinare multnombraj, certe pli multnombraj ol en Esperanto, estas la germanaj partiklo-verboj. La tipo v o r t - g r u p o + + V en la germana aperas sed en Esperanto ofte ekzistas.

La tri reguloj pri transformo por verbaj Esperanto-kunmetaj, tiel evidentigis, suficias por la transformo de la verbaj kunmetajoj en Esperanto. (p. 132 - 142)

Verba j d e r i v a j o j , precipe d e s u b s t a n - t i v a j , en ambaŭ lingvoj aperas kun granda semantika multeco. Al kelkaj germanaj desubstantivaj derivajoj (privativoj kiel "köpfen" kaj faktitivoj kiel "knechten") en Esperanto respondas klare motivitaj kunmetajoj (sen/kap/igi, servist/igi).

Supozeble profunda esploro de la desubstantivaj verbaj derivajoj en Esperanto povus pli precize prilumi la aserton de BEHAG-HEL, laŭ kiu la desubstantivaj verboj "generale servas al la konigo de t i u ago, t i u proceso, kiu plej facile

enpenetras en la konscion ĝe mencio de la substantiva nocio". (p. 142 - 146)

D e a d j e k t i v a j v e r b o j, en la germana relative maloftaj kaj aperantaj en tri morfologie ne ĉiam distingebaj grupoj (1. faktitivoj kiel 'glätten'. 2. durativaj inkoativoj kiel 'gilben' kaj 3. stataj verboj, t.e. ofte kun 'sein' transformeblaj verboj kiel 'kranken', 'blauen') en Esperanto estas redoneblaj per tri morfologie klare motivitaj konstruaĵoj (1. A + + igi, glat/igi; 2. A + + īgi, flav/ īgi; 3. A + i, blu/i). La tria grupo, tamen, en Esperanto montras grandan semantikan multecon kaj postulas ankoraŭ pli precizan esploron. (p. 146 - 149)

P r e f i k s a j o j (verboj) en la germana estas multe pli evoluintaj ol en Esperantō ("nesuperrigardebla kaj malfacile ordigebla amaso" - HENZEN). Ili disponas en la germana pri eksterordinare riĉaj, se ankaŭ komplikaj kaj grandparte neregulaj eblecoj de la semantika nuancigo ĝe granda oportuneco en uzado (por la germano).

Al multaj germanaj prefiksajoj kun polisemaj prefiksoj (ver-, be-, ent-) en Esperanto respondas regule motivitaj kunmetajoj, aliaj vorttradikoj aŭ vortgrupoj. Tiel kiel iuj prefiksajoj en la germana signas Aktionsart (aspekto) ankaŭ en Esperanto iuj kunmetajoj, same signas Aktionsart (ekz. la komenco de la ago, ek-) (p. 149 - 152).

La problemoj el la vortfarado de la germana kaj de Esperanto i.a. atentigas pri jenaj vidpunktoj:

- Simile kiel en lingvo stampita de la longa historio (nacia lingvo, popola lingvo) ankaŭ la planlingvo Esperanto elformis diakronian ebenon. Tio ofte estas kontestata. La elformigo de polisemio, la efikado de la nacilingvaj influoj je la semantika kaj morfologia strukturo de la vortoj, idiotismajoj, ideologie kondiĉitaj diferencoj en la leksiko ŝangoj de la vortsintagmoj pro la efiko de la principoj de la lingva oportuneco kaj de la redundanco, ĉio-ĉi estas pruvov por la diakronia ebeno en Esperanto. Ciu lingvo, ankaŭ planlingvo, respegulas la dialektikan rilaton inter lingvo kaj socio, estas historia kategorio kaj tial submetita al ŝangoj. Sinkronia priskribo do ĉiam ankaŭ devas konsideri diakroniajn vidpunktojn.

- Diference al nacia lingvo, en nia kazo la germana, planlingvo kiel Esperanto disponas pri relative alta reguleco kaj malgranda defekteco en la vortfara sistemo. Esperanto utiligas siajn vortfarajn potencojn pli regule kaj pli sisteme ol la germana. Tamen estus malguste aserti, ke Esperanto estas tute regula lingvo sen esceptoj.
- Centra lingvoteoria problemo estas tiu pri la rilato inter "leksikono" kaj gramatiko. Krom pri "registroj en la leksikono" (leksemoj) la lingvo devas disponi pri reguloj, por ke la signifounuoj, esprimitaj per vortoj kaj leksemoj, estas kunigeblaj enla frazo kaj en teksto al pli grandaj signifounuoj. Rilate al la vortfarado tio signifas, ke por la plivastigo de la vorttrezoro aú por la fiksigo de novaj terminoj en lingvo gravan signifon havas klaraj reguloj pri la morfem-kombinado (vortfarado). Tiu vidpunkto estas kontrolebla ĉe planlingvo.

La ĉefa celo de la prezentita laboro ne tiom estis, komplete trakti problemojn. Temis multe pli pri tio, atentigi pri ĝis nun malmulte konataj demandoj kaj vidpunktoj, konstatendaj kunlige al la planlingva problemaro kaj la demandoj de la lingva planado.

Stojan Gugev

ENKONDUKO EN LA FONOLOGION DE ESPERANTO

1. Antaŭparolo

La rapida progreso kaj disvastigo de la Internacia Lingvo tra la tuta mondo post la dua mondmilito starigas ĉiam pli akre ĉe la adeptoj de tiu lingvo la problemon pri la umueco de la artikigo kaj de la prononco en Esperanto, pri la "normigo", t.e. pri la fikso de la normala valoro de la Esperantaj fonemoj, pri la kadencado de la Esperanta frazo kaj pri la melodio de la parolo - unuvorte pri la ĝeneralaj principoj de la Esperanta fonetiko.

Precipe la novaj esperantistoj ofte devas strechi sian atenton, por kompreni la dirojn de la diversnaciaj oratoroj, aktoroj, kantistoj aú simplaj interparolantoj, dum la malnovaj esperantistoj jam alkutimiĝis al la nacilingvaj strangajoj en Esperanto kaj facile divenas la nacian apartenon de sia konversaciante

laŭ lia nacilingva prononco en Esperanto.

En la epoko de la rapidegaj komunikadoj inter la popoloj, de la radio, la televido, la parolanta filmo, la magnetofono kaj de la kosmaj rapidecoj, la grandaj lingvoj de la civilizo montras ian tendencon al interpenetra kaj reciproka influo, al internaciigo kaj "integriĝo". Kaj multaj faktoroj kunagas por la kresko, stabiligo kaj unuecigo ankaŭ de iuj naciaj lingvoj, nome: intensa internacia vivo, perfektigo de la komunikiloj, popularigo de la scienco, de la kulturo ĝenerale, internaciigo de la komerco kaj ekonomio, de la tekniko kaj de la industrio. Tamen tiu ĉi evoluo de la cirkonstancoj estas ne malpli dangera por la malgrandaj, malfortaj kaj ne sufice stabiliĝintaj lingvoj - inkluzive por nia Esperanto. Ĉiel ajn, la ŝokantaj diferecoj de prononco kaj la interpuŝado de malsamaj sonoj kaj nuancoj en la fonemiko de la internacia lingvo estas ĉiam ĝenantaj faktoroj por la facile interkompreneblaj kaj interkomunikado de la esperantistoj diversnaciaj kaj sekve por la disvastigado de Esperanto.

Tial urĝas devo de ĉiu konscia esperantisto estas dejori por la lingva disciplino en nia movado, militi kontraŭ ĉia diverĝa aŭ splitiga faktoro en la internacia lingvo, inkluzive en ĝia fonetiko, korektante unue sian propran Esperantan prononcon kaj insistante pri pura, korekta elparolado dum la internaciaj renkontoj. Sed tiun ĉi lingvan batalon li povos entrepreni nur se li konas la elementojn, la ĝeneralajn principojn de la Esperanta fonologio.

2. Fonologio, fonetiko kaj fonemiko

Kio estas fonologio?

Estas malfacile precizigi tiun ĉi terminon. La vorto "fonologio" havas tre varian signifon. Ofte oni uzas ĝin kiel sinonimon de la termino "fonetiko", kaj tiam oni difinas ĝin kiel "branĉon de la lingvistiko, kiu pritraktas la sonojn de la parolo".¹ Ferdinand de SAUSSURE, tamen, proponas specialigon de la termino "fonologio", kontraŭstarigante ĝin al la termino "fonetiko", al kiu li atribuas la signifon de "scienco pri la sonoj en si

¹ J. Marouzeau, Lexique de la terminologie linguistique, 3-e
ed., Paris, 1951, je la vorto "phonologie".

mem, sendepende de la konkretaj lingvoj, en kiu ili (la sonoj) povas aperi". Dume, la fonologio pritraktas la lingvajn f u n k c i o j n (morfologian, semantikan k.c.) de la parolsonojoj.

En la angla lingvo ekzistas pli oportuna termino: fonemiko. Gi permesas uzi la vorton "fonologio" en la malnova kaj delonge stabiliĝinta signifo de f o r m a d o k a j u z o de la sonoj. La studo pri la fonemoj de iu (konkreta) lingvo, pri ilia u z a d o k a j o r d i g o prezentas la f o - n e m i k o n de tiu ĉi lingvo".

"La fonetiko kaj la fonemiko de iu lingvo, prenitaj kune, formas ĝian fonologian sistemon - ĝian fonologion".²

Ĉefa studobjekto de la fonologio estas la f o n e m o j . Sed kio estas fonemo? Laŭ PIV, fonemo estas "ĉiu el la unuopaj, aparte distingblaj sonoj de la lingvo". Tiu ĉi defino bezonas klarigon.

Por difini la fonemon, iuj lingvistoj-fonetikistoj implikas ĉefe la specifajn a r t i k i g a j n m o v o j n (tiel nomatajn "kinemojn") de la voĉorganoj, n e g l e k t a n t e ĝian akustikan karakteron. Tia metodo ŝajnas esti nepreciza - ĉar la lingvo prezentas unuavice sistemon de akustikaj signaloj. Por kompreni iun parolon, la aŭskultanto ne bezonas vidi la komplikajn artikigajn movojn en la buŝorganoj de la parolanto. Li (la aŭskultanto) jugas pri la fonemo kaj divenas ĝin laŭ la impreso farita de la sonondoj sur lian aŭdorganon. Tial la a k u s t i k a i m a g o de la parolo, kiun li perceptas, estas la plej grava elemento (distingilo) de la fonemo. Krome, en la ĉeno de la parolsonojoj la aŭskultanto (kaj ankaŭ la parolanto) povas rekte percepti la apartajn somojn kaj tuj konstati, ĉu en fiksita momento iu sono persistas aŭ ĉesas resti identa al si mem, dum tamen en la ĉeno de la artikigaj movoj estas neeble distingi la apartajn ĉenerojn ("kinemojn"), faksi la limojn inter la movoj (la moveroj) de ĉiu aparta sono, resp. fonemo. La limigo kaj izolo de la apartaj sonoj en la fluo de la parolo estas ebla nur sur la fono de la akustikaj impresoj. Sed por priskribi kaj precipe por difini la sonojn de la parolo, nur la akustikaj signaloj ne suficias. Oni nepre bezonas

² G.L. Trager, The Field of Linguistics, Norman (Okl., 1949, p. 5.

montri la artikigajn movojn de la parolorganoj. La akustika imago estas malfacile difinebla kaj priskribebla.

Tial Ferd. de SAUSSURE difinas la fonemon kiel "sumon de akustikaj impresoj kaj artikigaj mov(er)o(j), kiuj formas la plej malgrandan lingvo-unuon". La fonemo sekve estas samtempe aŭ - data kaj prononcata, t.e. artikigata elemento de la parolo.³

Saman aŭ similan difinon proponas J. MAROUZEAU: Fonemo estas "elemento distingeba ĉe la analizo de la artikigita parolo kaj difinita, unuflanke, per la situo de la parolorganoj kaj per la movo akompananta aŭ kondiĉanta (kaŭzanta) la fluon de la (el-spirata aŭ enspirata) aero, kaj, aliflanke, per la akustika impreso, kiun ĝi (la elemento) elvokas".⁴

La usona lingvista skolo, kiu lastatempe tre vigle sin okupas pri la problemoj de la fonologio, havas iom malsaman koncepton pri la naturo de la fonemo. Laŭ Bloomfield, "la plej malgranda lingvo-unuo, en ĉiuj lokoj identa al si mem kaj rekonebla kiel signo de la parolo, estas nomata fonemo aŭ distingiga sono".⁵ G.K. ZIPF opinias, ke la fonemo estas "ideala modelo aŭ kopio, al kiu la parolantoj devas proksimiĝi".⁶

Laŭ la "Fundamento de Esperanto" ĉiu simpla sono (fonemo) en la alfabeto de la internacia lingvo estas reprezentata (espri-mata) de unu sola grafika signo (litero), kaj, reciproke, ĉiu signo korespondas al unu sola - ĉiam la sama - simpla sono (fonemo).

3. Fonologiaj problemoj en la interlingvistiko

La fonologio starigas tre gravajn problemojn en la lingvistiko. Tamen ankoraŭ pli gravajn problemojn ĝi starigas en la kampo de l' interlingvistiko. Kaj la ĉefa problema estas tiu pri la e b l e c o krei vivantan universalan planlingvon. Tia estas, ekzemple, la problema: ĉu popoloj el ĉiuj partoj de la mondo aŭ gentoj kun tute malsamaj fonetikaj sistemoj, kun tute apartaj kaj ofte kontraŭstaraj artikigaj kutimoj povus adaptigi al iu internacia aŭ universala normo, al iu komuna "temperita"

³ Ferd. de Saussure, Cours de linguistique générale, Paris, 1931, p. 65.

⁴ Lexique de terminologie linguistique, Paris, 1951, ed. en rusa lingvo, Moskvo, 1960 p. 327

⁵ L. Bloomfield, A Set of Postulates for the Science of Language, en Language, 2, 1926, p. 153-164

⁶ G.K. Zipf, The Psycho-Biology of Language, Boston, 1935, p. 195.

gamo (skalo) de lingvaj (parolaj) sonoj; ĉu estas eble b r i - d i la diverĝajn tendencojn, la tro grandajn deflankigojn (amplitudojn) en la artikigado kaj en la prononcado de la Esperanta fonemoj fare de tiom multaj rasoj, gentoj kaj nacioj. Kiaj estas la rezultoj, la konkludoj de tiu giganta, en la historio de la homaro unika lingvistica eksperimento, kiun la esperantistoj entreprenis en tutmonda skalo? Tian eksperimenton provis entrepreni neniu ajn alia planlingvo. Tiu ĉi eksperimento estas decidiga por la solvo de la fundamenta interlingvistica problema. Ĉar je pli grandan disvastiĝon akiras la internacia lingvo tra la tuta mondo, des pli granda komplikajo kreigas en ĝia fonologia sistemo - des pli grava kaj aktuala farigas la problemo pri la lingva unueco de Esperanto, precipe pri la unueco de ĝia prononco. Ĉar iom post iom - pro la naturo mem de sia funkcio de tutmonda lingvo - Esperanto farigas f o k u s o , en kiu kolektigas kaj i n t e r p u ŝ i g a s la specifaj sonoj, la fonologaj strangajoj de ĉiam pli kaj pli granda nombro da nacilingvaj parolantoj. Āu, pli guste, ĝi farigas areno, sur kiu luktas la fonetikaj sistemoj de ĉiuj lingvoj, idiomoj kaj dialektoj de la mondo. Cu el tiu ĉi lukto finfine kreskos la a m a l g a m o , ia "t e m p e r i t a " fonologia sistemo, en kiu o b t u z i g o s - dank' al ia kompromiso aŭ al ia muta interkonsento - la plej drastaj, la plej diverĝantaj aŭ ekstremaj tendenoj de apartaj fonetikaj sistemoj nacilingvaj, kiuj kufandiĝos en harmonian, "bone temperitan" (laŭ la esprimo de T.S. BACH) sistemon internacian? Almenaŭ ĉe la nuna stadio de evoluo de nia lingvo, la prononco de la mezklera esperantisto (t.e. atinginta la mezan nivelon de lingva posedo) ĉiam pli kaj pli spegulas ne nur la lokajn (etnajn) gramatikajn idiotismojn (apartecojn) - morfologiajn, sintaksajn (de frazkonstruo) ktp. - sed ankaŭ kaj precipe la fonologiajn strangajojn kaj specifejojn de plej diversej lingvoj: naciaj, gentaj, regionaj, lokaj. Kaj - kiom ajn stranga kaj paradoksa aspektus tiu ĉi demando - oni rajtas sin demandi: ĉu la rapida, antaŭtempa kaj nepreparita progreso de Esperanto ne prezantas seriozan dangeron por ĝi mem? Cu tiu ĉi kreskado kaj disvastiĝado de nia lingvo ne kreos grandan kaoson en ĝia fonologia sistemo, se tiu ĉi sistemo ankoraŭ ne estas unuecigita kaj stabiligita?

Tiajn kaj multajn aliajn gravajn problemojn starigas la fonologio en la kampo de la interlingvistiko kaj de la esperantologio. De ilia solvo dependas la plua evoluo, la kreskado kaj la disvastigado de Esperanto en la proksima estonteco.

4. Cu_fonetika_purismo?

En la sfero de la etnaj lingvoj, kie la parolo farigas ofte esprimilo de la nacia digno kaj de la patriota eduko, la "pura" pronomco estas konsiderata kiel signo de alta socia virto, kiel marko de intelekta kaj morala plivaloro.

Certe ne tia estas la kazo de la internacia lingvo kaj speciale la kazo de Esperanto, kie regas pli granda internacia toleremo, kie sentigas pli granda demokratieco kaj libereco kaj kie la tradicioj de la elparolado ne estas tiel rigoraj kiel ĉe la malnovaj etnaj lingvoj. Cetere, ĝe en la plej rigide kristaligintaj grandaj kulturlingvoj - la angla, la ĉina, la rusa kaj la franca - ekzistas multaj kazoj de hezito pri la pronomco kaj oni tre ofte aŭdas por la sama fonemo aŭ por la sama kunmeto de fonemoj multajn, malsamajn sonojn, malsamajn pronomcmanierojn - ĉiu akceptitaj en la bona socio kiel "korrektaj". Malgraŭ la tendenco de iuj "puristoj" unuecigi la elparoladon de la naciaj lingvoj, la deflankigoj de la normoj ekzistas kaj persistas ne nur ĉe la diversaj dialektoj, sed ankaŭ en la pronomcado de la komuna literatura lingvo. Ekzemple ĉiu franco elparolas kun specifa n u a n c o la fonemojn kaj la sonkunmetojn de la franca literatura lingvo, kaj tiu ĉi n u a n c o de pronomco ofte perfidas lin, malkaſante lian regionan devenon. La sperta orelo de l' aŭskultanto povas facile diveni, ĉu la literaturo parolanta franco logis en Pikardio, en Gaskonio, en Normandio, en Provenco aŭ en la Pariza regiono. Sed, aliflanke, ĉiu parizano havas sian proran, personan pronomcmanieron, siajn proprejn nuancojn de la fonemoj, kiuj senteble diferencas de la pronomcmaniero de l' aliaj parizanoj. Ĝe plie, la sama individuo en diversaj momentoj de sia ekzisto pronomcas malsame, la oscilogramoj, kiujn oni faris en la laboratorioj de eksperimenta fonetiko montras, ke aparta vokalo aŭ ĝe konsonanto, kiun oni pronomcas en malsama tempo, havas malsaman nuancon.

La varieco de elparolado en la literatura germana lingvo estas ankoraŭ pli granda. Persono parolanta la sudgermanan dialekton

(ekz. la saksan) ne povas kompreni personon, kiu parolas la nordgermanan (la t.n. Niederdeutsch). Sed eĉ en la limoj de unu sama dialekto la diferencoj de prononco estas konsiderindaj. Goethe mem neglektas la diferencon inter la vokaloj "ö" kaj "e", kiam li rimas la vorton "schön" kun la vorto "gehen" (en Faust):

Von Körpern strömt's, die Körper macht es schön,
Ein Körper hemmt's auf seinem Gange;
So, hoff' ich, dauert es nicht lange,
Und mit den Körpern wird's zugrunde gehen.⁷

Ĉiuj konas la grandan diferencon de elparolado inter la k l e - r a j , i n s t r u i t a j k a j e d u k i t a j anglalingvanoj el Usono kaj el Britujo. Sed ankaŭ en Britujo mem ekzistas diferenco, laŭ tio, ĉu la brito devenas el Plymouth, el Edinburgh, el Belfast aŭ el Cambridge. La muancoj estas ankoraŭ pli frapantaj en Usono, kie la prononcado tre varias. Oni bone rimarkas tion, kiam oni veturas, ekzemple, de la nordaj al la sudaj ŝtatoj. Ni ne parolu tie ĉi pri la prononco de la angla lingvo en la hieraŭaj anglaj kolonioj, kaj ĝenerale pri la t.n. p i g i n a j lingvoj (pidgin-english) ... La angloj estas tre toleremaj, kiam la afero koncernas la elparoladon de ilia lingvo! Ĉu ni, esperantistoj, devas esti pli rigoraj, kiam temas pri elparolado en la internacia lingvo?

Ĉe tiaj cirkonstancoj paroli pri f o n e t i k a p u r i s - m o en la etnaj lingvoj estas vera sensencajo.

La situacio estas simila en Esperanto.

Generale la esperantistoj (krom la denaskaj kaj tiuj, kiuj sekvis radikaj T.V.-kursojn) lernis la internacian lingvon utiligante skribitajn aŭ presitajn tekstojn. Bazo de ilia studado estas la literoj de la Esperanta alfabeto, kiu uzas la grafikajn signojn de la latina alfabeto. Nu, la Esperantaj literoj havas ĉie ajn kaj ĉiam ajn la saman formon, la saman eksteran aspekton: - en Francujo, en Usono, en Ĉinio, en Indonezio, en Japanio, en Aŭstralio la grafikaj signoj (grafemoj) de la sonoj estas ĉiam la samaj. Sed en la vivanta parolo la sonoj, kiujn ili reprezentas, estas terure malsamaj! En realeco

⁷ Faust, Erster Teil, Studienzimmer, Versoj 1355 - 1358.

montrigas, ke la sama signo, resp. litero estas tre malsame interpretata kaj prononcata ne nur de la esperantistoj el diversaj kaj malproksimaj landoj, sed ankaŭ de la esperantistoj el diversaj regionoj de unu sama lando. Ekzemple, la sono "l" por japano estas tute alia, ol la sono "l" por franco, kiu (l) siavice estas tre malsama de la sono "l" por unu bulgaro aŭ anglo. Do, studante Esperanton, ni akiras pri la fonemoj de la internacia lingvo ne akustikajn, sed precipe grafikajn "informojn", asociante, t.e. koincidigante ĉiun esperantan literon kun la koncerna sono de nia nacilingva fonetika (fonemika) sistemo, aŭ, se tia sono en ĝi ne ekzistas - kun iu proksimume simila sono, kiun ni trovas en ĝi. Ekzemple, pro manko de sono "j" en la fonetika sistemo de la germana lingvo, la germanaj esperantistoj plej ofte anstataŭas tiun sonon per la sono "š", kiun alia lingvo posedas; pro manko de la sono "l" en la japana fonetika sistemo, la japanaj esperantistoj emas anstataŭi ĝin per la sono "r" ktp. Sekve de tio, ĉiu nova esperantisto - sed ankaŭ la plimulto de la malnovaj - parolas la internacion lingvon per la sonoj de sia nacilingva fonemika sistemo. Oni ne povas facile liberigi de siaj malnovaj prononcraj kaj artikigaj kutimoj nacilingvaj, farigintaj jam aŭtomatismoj aŭ refleksoj; tial oni perceptas kaj prononcas ĉiun ajn Esperantan fonemon kaj ĉiun ajn kunmetajon de Esperantaj fonemoj laŭ la sama maniero, laŭ kiu oni konceptas kaj prononcas la koncernan aŭ la similan fonemon, resp. kunmetajon en sia nacia lingvo.

Cu estas ebla kaj necesa la normigo de la fonemoj en Esperanto?

La problemo havas kelkajn aspektojn.

En la kampo de la naciaj lingvoj iuj fonologoj kaj fonetikistoj de la pasinteco, rigardante la lingvon precipe el vidpunkto de la naciaj digno, ambicio kaj sento de plivaloro, kaſitaj plej ofte sub la masko de iaspeca lingva estetiko, elvokis la principon de la t.n. f o n e t i k a p u r i s m o . Vere, la lingvo estas grandparte ne grafika, sed akustika fenomeno kaj ĝis plej alta grado simila al la muziko, aŭ, por uzi la esprimon de Paul VERLAINE, ĝi estas "de la musique avant toute chose" (muziko antaŭ ĉio). Nu, la enmiksigo de tiom da malsamaj kaj kontraŭaj nacilingvaj fonetikaj sistemoj en Esperanto, povas, en iuj cirkonstancoj, krei certan d i s o n a n c o n en la interna muziko de la internacia lingvo, en la melodio de la

vivanta Esperanta parolo. Sed ĉu muziko konsistas nur el konsonancoj, nur el harmoniaj intervaloj kaj akordoj? Absoluta konsonanco, t.e. akustika trankvilo kaj senmovo, ekzistas nur en la tombejo. Komponaĵo farita nur el konsonancoj estas teda, monotona kaj senviva. La vivo estas movo, konfliktoj, disonanco, varieco, diverseco! Kiel en la vivanta muziko, tiel ankaŭ en la vivanta lingvo, la absoluta paco, ripozo, harmonio, konsonanco, unuvorte "unueco" ofte montrigas sensuka, laciga, dormiga.

Per tio ĉi mi ne volas aserti, ke oni devas toleri ĉiujn kaprikojn kaj ĉiujn strangajojn de la elparolado! La "demokrateco" kaj la toleremo en la fonologia sistemo de la internacia lingvo havas limojn! Fonologia (aŭ fonetika) toleremo aŭ demokrateco tute ne signifas, ke ni devas permesi al Esperanto transformigi en ian "piginan" lingvon! Ankaŭ en la fonetiko de la internacia lingvo estas necesa ia mininumo da normoj pri korekta, unueca prononcado, sen kiuj la interkompreno de ĝiaj adeptoj fariĝos preskaŭ neebla. Sed tiuj normoj estas diktataj ne de ia vanta fonologiadandismo, nek de ia sentimentalamanierismo. La ĉefa motivo de fonetikanormigo kaj unuecigo de la Esperantaj fonemoj estas la imperativa bezono de klareco kaj kompreneblo.

La principio de la klareco kaj kompreneblo estas la plej grava principio en fonologio, en lingvistiko ĝenerale. Sed des pli grava ĝi montrigas en interlingvistiko. Parolante en Esperanto, ni devas ĉiumomente demandi nin mem: "Ču la sono, la vorto aŭ la frazo, kiun mi uzas en tiu ĉi momento, estas sufice klara kaj komprenebla por la esperantisto el ĉiuj rasoj, gentoj kaj nacioj de la mondo? Ĉu mi ne enmiksa ĉiun nacilingvan idiotismon, ĉiun neklaran vortordon aŭ vortkunmeton, ĉiun nekutiman fonemon malfacile kompreneblan por aliaj popoloj? Ĉu la vokaloj aŭ konsonantoj de mia parolo ne estas tre malfacile analyzeblaj kaj aŭdeblaj de miaj aŭskultantoj pro troa mikso de fonetikaj elementoj el mia nacia lingvo?

Kiam ni parolas pri normigo kaj unuecigo de la prononco en Esperanto, ni tre bone scias, ke plena, absoluta unuecigo estas nek ebla, nek eĉ dezirinda. El muzika vidpunkto, la varieco de la pronocado en Esperanto donas al la

parolantoj riĉan provizon de nuancoj kaj tembroj (t.n. harmo-noj), kiuj permesas kolorigi la parolon. Absoluta plena unuesi-go de la elparolado en Esperanto por ĉiuj nacioj estus analoga al dekreto, kiu celus vestigi ĉiujn homojn sur la Tero en la sama uniformo. La disonancoj en la parolo, kiel la disonancoj de la muziko (ekz. la malproksimaj harmonoj, tiel lerte eksplu-atataj de la komponistoj-impresionistoj - DEBUSSY, RAVEL k.c.), ofte havas gravan estetikan funkcion, kaj oni nek povas, nek devas ilin forigi entute. Sed oni povas r e d u k t i la plej akrajn disonancojn en la internacia lingvo ĝis certa mini-mumo, kiu ne ŝokos la estetikan guston de l' aŭskultanto kaj ne ŝenos la klarecon kaj la komprnon. En tiu senco oni ŝatas deklari, ke "honora devo de ĉiu esperantisto estas akiri gustan, internacian kaj belsonan elparolon".⁸ Sed kion oni devas kom-preni sub la vortoj "gusta elparolo"? Kaj kia estas la "internacia elparolo"? Kaj kion signifas la esprimo "belsona elparolo"? Jen estas demandoj, al kiuj neniu lernolibro, eĉ neniu speciale studo, donas klaran kaj kontentigan respondon. Ili apartenas al la sfero de la normativa aŭ preskriba fonologio, kies vojo krucigas kun tiuj de la psikologio kaj de la estetiko. Por fiksi la normojn de "gusta, internacia kaj belsona el-parolo", oni devas fiksi laŭ la esprimo de la usona lingvisto G.K. ZIPF, "la idealan modelon, al kiu ĉiuj parolantoj devas proksimiĝi."⁹ (Atendante tiun esploran laboron, oni povas provizore fiksi kiel modelon la fonetikan sistemon de la itala lingvo, kiu tre proksimiĝas al la Esperanta).

5. Eduko de la orelo. Mekanismo de la elparolado

La elparolado estas akto preskaŭ senkonscia kaj apartenas al la kategorio de l' aŭtomatismoj.

Sed antaŭ ol fariĝi aŭtomatismo, ĝi konsistas el serio de multnombraj provoj, ekzercoj konsciaj agoj.

Kiam ni parolas nian gepatran lingvon, ni neniam pensas pri la maniero, laŭ kiu devas fiksi aŭ movigi niajn parolorganojn, ni ne atentas k i e , en kiu punkto la pinto de la lango

⁸ Henrik Seppik, La tuta Esperanto, Sofia, 1971, p. 7.

⁹ Vidi G.K. Zipf, The Psychobiology of Language, Boston, 1935, p. 195.

devas tuſi la dentojn, la alvecolojn aú la palaton, kiom ni devas eltiri aú kunigi (rondigi) la lipojn, kian angulon devas formi la makzeloj k.t.p. Ni pensas precipe pri la enhavo de nia parolo, pri la signifo de la vortoj, pri la konstruo de la frazo, pri ordigo de la ideoj. Sed la funkciado de la parolorganoj, la artikigo de ĉiu sono, vorto aú frazo estas akto aŭtomata, senkonscia. Prubo pri tio estas la fakto, ke ni ne ĉiam, eĉ preskaŭ neniam aŭskultas nian propran voston, kiam ni parolas, kaj ofte ne rimarkas la "glitojn" de la lango, t.e. la senkonsciajn erarojn de artikigo, kiujn ni faras dum la parolado.

Sed, kiam ni parolas en fremda (negepatra) lingvo, kiun ni ankorau ne bone majstras, kaj kia por la plimulto de ni estas la lingvo Esperanto, la mekanismo de elparolado estas tute alia. Tiam la prononcado ankorau ne aŭtomatiĝis, kaj ni devas pensi pri la artikigo de ĉiu aparta, vorto, silabo aú sono, pri la pozicio de la lango, de la bufo, de la dentoj k.c.

Kiam oni lernas paroli fremdan lingvon, oni provizore devas forviſi en sia konscio la parolkutimojn de la malnova (gepatra) lingvo kaj krei en si mem novajn artikigajn kutimojn, kiuj post plimalpli longa ekzercado transformiĝos en novajn aŭtomatismojn.

Por akiri korekton, t.e. facile kompreneblan elparolon, resp. artikigon en Esperanto, oni povas rekomendi al la novaj esperantistoj kaj precipe al tiuj, kiuj nun lernas la Internacian Lingvon - tute sendepende de la nacieco, al kiu ili apartenas - la sekvantan preparan laboron:

A. Exploro de sia fonetika konscio. La unua laboro, kiun ĉiu kursano aú memlernanto de Esperanto, ĉiu nova esperantisto kaj multaj malnovaj esperantistoj devas plenumi por la ekposedo de bona, korekta Esperanta elparolo, konsistas en ekzameno de sia propra fonetika konscio. Alivorte, li devas starigi la bilancon, la kreditantebeatan konton de sia fonetika bonhavo (posedajo), t.e. de la sonoj (fonemoj kaj "alofonoj"), kiujn li majstras (posedas) en la fonologia sistemo de sia gepatra etna lingvo, kaj de la sonoj, kiuj mankas en lia nacilingva fonologia sistemo, sed ekzistas en la fonologia sistemo de la nova studata lingvo (Esperanto). Ĉiujn fonemojn de la unua kategorio li devas registri en la konton "kredito" kaj ĉiujn fonemojn de la dua kategorio li devos registri en la konton "debeto".

B. Inventariigo de la tutastoko de fonemoj en sia fonetika konscio. Ni supozu, ke germano lernas Esperanton. Ekzamenante sian fonetikan konscion kaj komparante la diversajn sonojn de sia gepatra lingvo kaj de la nove lernata lingvo (ekz. Esperanto) li povos klasigi ĉiujn sonojn de ambaŭ lingvoj en kvar kategoriojn:

1. La unua kategorio enhavas la sonojn komunajn en ambaŭ lingvoj. Tiuj ĉi sonoj prezentas neniajn malfa-facilajojn.
2. La dua kategorio enhavos la novajn sonojn, t.e. la sonojn (fonemojn), kiuj ekzistas en Esperanto, sed mankas en lia nacia lingvo. Tio estas la sonoj, kiujn li devos akiri. Laú Ch. Bruneau, kontraŭe al la generala opinio la akiro de unu nova sono estas tasko relative facile kaj relative rapida.¹⁰
3. La tria kategorio ampleksos ĉiujn sonojn, kiujn li devos korekti, t.e. la sonoj (fonemoj), kiuj ekzistas en ia malsama formo (variajo, aEOFono) en lia fonetika konscio, sed en kelkaj detaloj pli aŭ malpli diverĝas, deflankiĝas de la Esperantaj modeloj. Ekz. la fonemo l por bulgaroj.
4. En la kvara kategorio li klasos la sonojn, kiuj ekzistas en lia nacia lingvo, sed mankas en Esperanto. Tiuj sonoj havas ne-nian rilaton al Esperanta prononco kaj povas esti simple neglektitaj.

C. Ekposedo de la sonoj el kategorioj 2 kaj 3. Tiujn sonojn la nova esperantisto povos ekmajstri laú du vojoj: 1) Per imito de trafaj modeloj (troveblaj sur bendoj, diskoj aŭ en la vivanta parolo de lertaj esperantaj oratoroj, aktoroj aŭ personoj, kiuj majstras la parolan lingvon). 2) Per difino de la artikigaj movoj ("kinemoj"), kiujn devas plenumi la parolorganoj por prononci (sonigi) la fonemojn. La kompara metodo tie ĉi donas kontentigajn rezultojn. Ni komparu, ekzemple, la anglan sonon "t" de la vorto "tea" kaj la Esperantan sonon "t" de "teo". La angloj emas prononci la esperantan sonon "t" de "teo" laú la sama maniero, laú kiu ili elparolas la anglan sonon "t" de la vorto "tea". Nu, la angla sono "t" estas artikigata per la pinto de

¹⁰ Ch. Bruneau, Manuel de Phonetique, Paris, 1931, p. XIX).

la lango apogita sur la antaŭpalato kaj estas akompa-nata per forta elspira aerfluo. Tial ĝi similas al la Esperanta "č", kaj oni kvazaŭ audas "čeo", "čri" k.c. Per komparo al bonaj modeloj oni povas forigi tiun difektan elparolon.

La korekto de la "similaj" fonemoj postulas streĉon de la atento kaj ekzercon de artikigaj organoj. La natura inerteco de la parolorganoj (kiuj jam akiris la kutimojn de la nacilingvaj fono-moj) kaj la neufita klareco de la grafikaj signoj (literoj) estas la tefaj kaŭzoj de eraroj.

(El "Bulgara Esperantisto", 3 - 6/1974)

Parto III

Scienco apliko de Esperanto

Ottó Haszpra

SPERTOJ KAJ PROPONOJ PRI LA APLIKADO DE ESPERANTO EN LA SCIENC^A
COJ KAJ FAKOJ

1. Enkonduko

La ĉefa tasko de ĉi tiu seminario estas prezenti kaj pridiskuti rezultojn de sciencia esplorlaboro koncernanta planlingvojn, speciale Esperanton, kaj ties aplikadon. Tamen ĉar inter la nuntem-paj cirkonstancoj la efikeco de la sciencia esplorado kaj de la disvastigado de ties rezultoj tre grave povas altigi simple per pli bona organizado, mi prelegos pri la organizaj problemoj de la Esperanta scienco.

Mi faras tion des pli, ĉar mi parte kultivas la aplikon de Esperanto por tekniksciencaj celoj, parte mi generale faras organizaĵon kaj redaktan laboron en la tereno de esperantlingva sciencia publikigado. Sekve mi havas spertojn kaj ideojn pri la organizado kaj praktikaj taskoj de la Esperanta scienco, kaj tiujn pridiskuti ja tiu ĉi kolektivo sajnas esti plej taŭga, kvankam la plenumo parte apartenas al movadaj kaj politikaj instancoj.

Mi gojas, ke cirilate jam la enkonduka prelego de Dro BLANKE montris grandan interesitecon.

Kiel vi scias, la IX-a kaj speciale la X-a Konsultiĝo de la Esperanto-organizaĵoj de la socialismaj landoj multe emfazis la praktikan kaj sciencan aplikadon de nia lingvo. Ekz. en la referaĵo de Dro BLANKE por la X-a Konsultiĝo ni trovas:

3.1. La giganta programo de estonta internacia kunlaboro, fiksita en la Fina Akto de Helsinki, montras la dimensiojn al kiu devos respondi estonta internacia lingvo en la funkcio de faklingvo (lingvo de scienco kaj tekniko). Esperanto kiel lingvo diese scienco, terminologia lingvo, gis nun ankoraŭ estas subevoluinta. Necesas sisteme entrepreni pašojn por tion sangi.

3.2. Oni speciale subtenu jenajn aktualajn projektojn, resp. aktivecojn:

- ellaboro de modernaj sciencaj kriterioj por povi unuece, guste kaj efike krei novajn fakterminojn, resp. unuecigi aŭ gustigi la jam ekzistantajn...

El la rekomentoj de la X-a Konsultigo mi menciu nur du:

R 47/ Restas daŭre aktualia la dezirindeco de marksisma-leninisma Esperanto-revuo.

R 49/ La SLO-oj (Socialismlandaj Esperanto-Organizaĵoj) fondi sciencajn komisionojn, konsiderante la rekomentojn kaj kelkfoje ellaboritajn sugestojn de d-ro Blanke.

Če la naŭa konsultigo oni akceptis ekz.

10. "Plibonigi la enhavon de" Paco" kaj subteni la redaktan komitaton per livero de bonaj manuskriptoj.

Kaj samloke ni trovas la vortojn de k-do Aleksiev:

"La plej grava tasko estas praktika utiligado, kiu donos rezultojn..."

Necesos fari "Pacon" pli alloga por la nesocialismaj landoj."

Čio ĝi evidente vokas por pli efika praktika aplikado de nia lingvo, speciale en la terenoj de la scienco kaj tekniko.

Lastatempe jam la gvidaj rontoj de UEA komencas rekoni ke al la venko de Esperanto la vojo kondukas tra la fakaj aplikadoj.

Mi pensas ke la intervjuo kun Dro Saheb ZAMANI kaj la artikolo titolita "La irana leciono" far Dro SADLER kaŭzis gravan ŝokon kaj en movadaj kaj speciale en fakaj rondoj. La irananoj klarigis al la Esperanta socio ke la Tria Mondo bezonas facilan lingvon unuavice tial, ke pere de ĝi scienco kaj tekniko, do ne beletro, estu disvastigata. En la plej freŝa numero (marto, 1978) de la revuo Esperanto ni jam trovas kvin pagojn dediĉitajn al scienco, nome al la utiligebleco de la spacesploroj. Kaj el plumo de persono, ingeniero en la Eŭropa Spac-Agentejo, pri kiu antaŭe mi eĉ vorton ne aŭdis!

2. Spertoj pri la scienco kaj faka aplikado de Esperanto en HEA

Mi ne volas paroli pri historiajoj, ke Girilo Vörös jam antaŭ la unua mondumilito verkis trivoluman libron pri la ne-euklida geometrio ktp. Mi okupigas nur pri la lastaj jaroj.

Teknika Komisiono de HEA agadis en la sesdekaj jaroj. Oni arangis kursojn por praktiki la faklingvon. Partoprenantoj verkis tekstojn en manuskripta formo. Kelkaj estis reviziitaj. Aperis nenio. Oni arangis du sciencajn prelegunkunvenojn (unu okaze de la Budapešta UK kun iom internacia prelegantaro). Poste la afero formortis, ĉar oni volis tro multe organizi, samtempe la lingva nivelo ne estis sufiĉa eĉ por la entreprenaj prospektoj, kiujn tamen unuopuloj sukcesis aperigi.

En la Klubo Konkordo ekde 1972 oni arangas Sciencajn Vesperojn. En junio, 1978, estos la centa. Tie bonaj, kelkfoje eminentaj fakuloj prelegas pri la plej diversaj temoj. Nivelon inter populariga kaj scienco.

Dum la cent Sciencaj Vesperoj temoj el la plej diversaj sciencoj estis prezентataj. Lingvistiko, literaturo, historio, juro, fiziko, astronomio, geologio, kemio, hidrauliko, metalurgio, biologio, medicino, nutraj-scienco, muzikscienco, stenografio, arkeologio, agrikulturo, statiko, deformologio, vortarscienco, fervojskonstruo, informadiko, komputiko, farmacio, matematiko ktp.

Zorge reviziitaj tekstoj de la prelegoj kaj aliaj fakartikoloj aperas ekde 1975 en la Sciencaj Komunikajoj (SK), ciujara aldono de la Budapešta Informilo. La 1977-jara kajero, kvankam nur 100-paga, tamen kvante egalas al la 242-paga fama Sciencaj Studoj aperinta en 1958. SK-78 estas preparata, tajpado, desegnado estas farata. Espereble aperos en julio. Krom hungaroj estas sovetaj, usona, slovaka kaj rumana verkintoj.

Gvidprincipo de SK estas doni spektron de la sciencoj. Tiel ĝi-ufakaj legantoj trovas interesajon en ĝi, do emas ĝin aĉeti, ĉar la prezo (por la relative bone salajritaj fakuloj) estas malalta (1977:50 Ft-oj, malpli ol 3 rubloj).

Cetere eksterlandaj abonantoj de la Budapešta Informilo ricevas ĝin senpage. Ankaŭ la hungaraj BI-abonantoj kiuj tiun perletere petas.

En 1977 fondigis Komisiono pri la Sciencaj kaj Fakaj Aplikadoj de Esperanto, funkcianta apud la Prezidio de HEA. Gi praktike realigas sian laboron enkadre de la klubo Konkordo.

Ekde 1972 oni sukcesis aperigi esperantan parton en la sekvaj vortaroj eldonitaj de ne-esperantistaj organizacioj:
 Kvinlingva komputila vortaro, 1972 (882 vortoj),
 Plurlingva sanitara vortaro, 1974 (476 vortoj),
 Seslingva geodezia vortaro I, 1976 (1158 vortoj),
 Seslingva geodezia vortaro II, 1978 (1351 vortoj).

Manuskripto estas preta por

Dekunulingva vortaro pri Akvomastrumado, 1980? (1317 vortoj).

Sen arangita eldonebleco la sekvaj manuskriptoj estas pretaj:
 Birdvortaro latina-esperanta-hungara (579 vortoj),
 Geologia vortaro esperanta-ĉeĥa-hungara (ca. 800 vortoj),
 Seplingva vortaro pri ilmaſinoj ciferkode regulitaj (NC)
 (365 vortoj).

Prepariĝas:

Sportvortaro plurlingva.

Ciuj vortaroj estas rezulto de kolektiva laboro kaj zorga kontrolado.

Studoj, artikoloj de la Konkordanoj aperis en la Scienca Revuo, lastfoje ĉe en la Esperanto-Dokumentoj de UEA. Komputikaj artikoloj aperis en pluraj lingvoj. En la Hungara Vivo kaj en Paco oni publikigis artikolojn pri la hungara scienco, ekonomio kaj industrio. Estis prelegantoj ĉe landaj sesioj kaj ĉe ISU, Beogrado. Fine estas menciiinde, ke aperis kelkaj informaj artikoloj hungarlingvaj, direktitaj propagandcele al la hungara intelektularo.

Pli proksimaj celoj: Eldoni kelkajn faklibrojn. Ĉi-jare eble unu pri komputiko kaj unu pri geologio. Poste aliajn. Nivelo (ĉu populariga, aŭ alte scienca) estas pridiskutinda.

Tasko ankaŭ ne entreprenita, sed necesa:

kunmeti E-lingvan difinvortaron (terminaron) el la ĉi-supra vortarmaterialo, ja hungarlingvaj difinoj estas je dispono. Eĉ eksterlandanoj povas kunlabori: ja multfoje alilingvaj difinoj estis la bazo.

Pli malproksimaj celoj: Partopreni en internacia laboro por eldonado de enciklopedioj unuvolumaj (pri natursciencoj, pri medicino, eble fiziko, k.a. realigeblaj). Tiaj reprezentativaj volumoj devus aperi kune kun ia nova PIV je la centjarigo de Esperanto.

Ekde 1969 aktive agadas la Medicina Fakgrupo en Budapeŝto, sed kunlaboras ankaŭ provincanoj.

Ĉiu jare unufoje ili aranĝas Sciencan Vesperon kun 6-8 prelegoj, kies teksto parte aperas en SK. Ili laboras pri Medicina Fakvortaro esperanta-hungara.

Niaj plej grandaj problemoj:

1. Estas ege malmultaj personoj kiuj kapablas revizii tekstojn kaj fake, kaj gramatike, kaj stile.
2. Ne estas persono por fari korespondadon, teni efikajn ofici-alajn kontaktojn, organizi disvendon kaj interŝanĝon de publikajoj.
3. Junaj generacioj nur sporade aperas.
4. Estas malemo ĉe plej multaj membroj plenumi taskojn je limdato.

Cefaj direktoj de la agado por antaŭenigi la aplikadon de Esperanto en la estonteco

Serioze trarigardante la ekzistantajn organizaciojn, kiuj efektive funkcias sur sciencia kampo, ni povas signi taskojn por la sekvaj jaroj kiuj - kvankam per fortostreĉo - estas realigeblaj- sekvendaj.

3. Taskoj generalaj

1. Plej altnivele science studi kaj pruvi la necesacon de internacia helplingvo. (Tasko de sociologoj kun alifikaj kunlaborantoj.)
2. Evoluigi Esperanton en eble ĉiuj terenoj de la scienco kaj fakoj ke ĝi kapablu kontentigi ĉiujn postulojn starigitajn kaj starigeblajn kontraŭ kiu ajn moderna lingvo de alte evoluintaj socioj. (Tasko de fakuloj kaj lingvistoj.)
3. Apliki kaj disvastiĝi Esperanton en formo de seriozaj sciencaj kaj fakaj eldonajoj verkitaj parte por vasta publiko, parte por fakuloj. (Tasko de fakuloj ankaŭ lingve alte klerigitaj.)
4. Per ekstera propagando kreskigi la nombron de esperantistaj fakuloj kaj per interna propagando kaj edukado kreskigi la spiritan bezonon pri altnivela aplikado de la lingvo en la fakoj. (Tasko de fakuloj-propagandistoj.)

4. Organizado

1. Estigi internacian institucion, altreputacion ankaŭ por la ekstera mondo. Tio praktike signifas: transformi la Akademion de Esperanto en Esperantan Akademion de Sciencoj, kiu principe zorgus pri la evoluigo de la esperant-

lingva scienca kaj faka literaturo en kunlaboro kun la fakaj asocioj kaj la fakaj komisionoj de la landaj E-organizaĵoj. Gi povus iniciati kontaktojn kun naciaj sciencaj akademioj.

2. La nova Akademio havu organizan sistemon laŭfake kaj laŭ-regione. Nepre ĝi inkluzivu CED kaj la Terminologian Centron de ISAE.

3. La Akademio devas ricevi gravan financan subtenon de UEA kaj ankaŭ rekte de la landaj asocioj. Centra sekretariejo estu loke kunigita kun la Centra Oficejo de UEA.
4. Apud la UK-oj estu ankaŭ sciencaj fakkunvenoj, ne nur somera universitato.

5. Konkreta taskoj

1. La ekzistantaj fakrevuoj, aŭ ties certaj altnivelaj numeroj devus aperi per la morala subteno aŭ en la eldono de la Akademio, aŭ ili parte devus ĉesi por doni lokon al akademiaj komunikajoj, kiuj cetere povus aperi en diversaj landoj.
2. Grava tasko de la Akademio estus aperigo de la ūaspektaj kaj la ūenhave altnivelaj enciklopedioj. Tion povus fari ĉefe fakuloj de certaj grandaj nacioj en kies landoj pli kaj pli novaj eldonoj aperas relative ofte, kaj per konvena arango la redaktadon kaj preson de iu enciklopedio oni povus fari paralele kun la nacilingva eldono. Tio ne ekskludas la kunlaboron de alinacioj.
3. Paralele kun tiu laboro estus grave redakti kaj gis la cent-jarigo eldoni novan plenan vortaron, aŭ grandan fakterminaron. Tio estas en preparo ĉe la Terminologia Centro de ISAE, sed mi pensas pri eble plej ampleksa kaj eble ĉiujn sciencojn kaj fakojn tuſanta terminaro sub la aŭspicio de la Akademio.

6. Propono pri eldonajoj de la Esperanta Akademio de Sciencoj (realigenda ĝis antaŭ la cent-jarigo de E., 1987)

- I. Sciencaj periodaĵoj (eldonendaj parte centre, parte enkadre de landaj sekcioj)
 1. Sociaj Sciencoj (ekde 1980),
 2. Lingvosciencaj Komunikajoj (plurlingva nur pri Esperanto; eble la Lingvaj Problemoj Lingvo-Planado iĝus akademia periodaĵo, ekde 1979),
 3. Natursciencaj Komunikajoj (ekde 1980),
 4. Medicinaj Komunikajoj (ekde 1980),

5. Teknikaj Komunikajoj (ekde 1982)

6. Esperanta Scienco (referanta kaj informa revuo ekde 1979).

Mi rimarku, ke ĉiuj listigitaj periodaĵoj havas siajn ekzistantajn keronojn ĉefe en la Scienca Revuo, Sciencaj Komunikajoj, Medicina Internacia Revuo, Scienca Mondo k.a., kiuj cetere povus pluekzisti ankaŭ post la apero de la akademiaj periodaĵoj, Cetero, laŭ mia takso, en la unuaj tempoj povas aperi maksimume unu numero de tiu akademia revuo, ja la esperantistaj fakuloj produktas ankoraŭ ne multe da originalaj rezultoj.

II. Sciencpopulariga periodaĵo

1. Homo kaj Kosmo aŭ: Vivo kaj Scienco (subteni, transformi kaj plioftigi la Zagreban eldonajon kiel ĝiononatan scienc-popularigan revuon ĝis 1980. Cetere la radikoj de scienc-populariga revuo troviĝas ne nur en Homo kaj Kosmo, sed ekz. en La Mevo, la Hungara Fervojoista Mondo, la Junia Amiko, krome la antaŭe mencitaj k.a.).

III. Libroj

1. Natursciencia Enciklopedio (ĉ. 1000 paĝoj surbaze de iu naciilingva enciklopedio kiun la eldonisto nun preparas, ĝis 1985),
2. Ilustrita Scienca kaj Teknika Terminaro (fakvortoj kiujn PIV ne enhavas, ĝis 1987),
3. Ilustrita Komunlingva Terminaro (nova PIV sen fakvortoj, ĝis 1987),
4. Du - aŭ plurlingvaj plenaj vortaroj (sub la aŭspicio de la Akademio, ĝis 1987. Evidente plejparte nacie eldonitaj.)
5. Universitatnivelaj lernolibroj unue pri bazaj sciencoj (matematiko, fiziko, mekaniko ktp.) poste pri faksciencoj (hidromekaniko, maſinelementoj, elektrotekniko ktp.). Almenaŭ kvin ĝis 1987.

7. Suplemento:

Pensoj pri la celhava ŝango de la strukturo de la Akademio de Esperanto

La Akademio de Esperanto, kiel posteulo de la Lingva Komitato, okupigas pri la lingvistikaj problemoj de la lingvo Esperanto. Tiu funkcio havas preskaŭ nenian efikon por la ekstera mondo.

Dum la 90-jara ekzisto la Esperanta popolo konsiderinde kreskis kaj la nombro de la parolantoj jam egalas al superpaſas tiun de la anaro de multaj malgrandaj, tamen kulture kaj civilizacie alte evoluintaj nacioj. Tiuj nacioj havas siajn naciajn akademiojn, tamen kies tasko inkludas la zorgadon ne nur de la nacia lingvo, sed de ĉiuj sciencoj.

Mi opinias, ke ankaŭ la Esperanta popolo devas jam havi tiaspecan aŭtoritatan globalan sciencan institucion, en kies kadro kolektigus la plej eminentaj fakuloj de la Esperanta mondo kaj kiu inde reprezentus ĉiujn sciencajn branĉojn, en kiuj esperantistoj altnivele aktivadas. Tia institucio povus esti nomata Esperanta Akademio de Sciencoj (EAS) kaj povus esti formata el la ĝisnuna Akademio de Esperanto.

La strukturo de tiu novigita Akademio estus simila al tiu de la naciaj sciencaj akademioj. Gi konsistus el pluraj sekcioj, inter kiuj tamen specialan gravecon havus la sekcio/j/ pri la Esperantaj lingvo kaj kulturo. La prezidanto de la Akademio ĝiam devus elektigi el tiuj sekcioj. La membroj de la Akademio ĝenerale povus esti tiaj fakuloj, kiuj havas ne nur altan reputacion pri sia scienca agado en siaj landoj, sed kiuj faktte havas ankaŭ nacian akademian gradon. La speciale esperantkarakteraj sekcioj ne devus apliki tian striktigon, ja la kultivantoj de esperantologio ne nepre devas esti kultivantoj de nacilingve rekonitaj sciencoj.

La Akademio estonte povus havi multajn sekciojn, sed provizore la sekva minimuma dividigo povus esti organizata (parenteze la celhave maksimuma nombro de la membroj):

I. Esperantologio	(25)
II. Sociaj sciencoj	(20)
III. Natursciencoj	(35)
IV. Teknikaj sciencoj	(15)

Ĉiuj ĝisnunaj membroj restus, la novajn oni elektus por kvin jaroj kiel korespondajn membrojn.

Evidente oni devas pli malpli precize formuli la taskojn kaj rajtojn de la Akademio kaj estigi ĝian financajn bazon, sed esence gi estus la plej alta scienca institucio de Esperantujo, kiu - unuavice per sciencaj publikajoj - kreus kaj altigus la respekton de Esperanto en la sciencaj rondoj de la ekstera mondo.

La kreo de la nova Akademio tute ne malbezonigus la ekziston kaj agadon de la diversaj fakaj asocioj esperantistaj, ĝi bezonus ilian apogon kaj havus la devon apogi ilin.

Nur tiu nova Akademio povus vere havi realan eblecon esti pli malpli egalranga partnero rilate naciajn sciencajn akademiojn kaj estigi kian ajn kontakton kun ili.

Estus rekomendinde, ke la membroj de la Akademio de Esperanto la ĉi supran proponon pridiskutu, kaj enkadre de la sekva UK la transformigo de la Akademio deklarigu. Por partopreni en la diskutado kaj kandidatiĝi kiel korespondaj kaj ordinaraaj membroj, provizore po unu aŭ du sciencistoj devus esti nomitaj de la landaj asocioj interkonsente kun la fakaj asocioj esperantistaj.

Josef Kavka

ISAE-APLIKADO DE ESPERANTO^{x)}

I.

Por karakterizi la nuntempan staton ĝuste kaj juste, oni ne povas eviti iometon da historio. Tre bone palpebla - ni eĉ asertu, ke de la pasanta tempo ne forviŝebla - estas la publikigado de sciencistoj aŭ teĥnikistoj en la oficiala organo de ISAE.

INTERNACIONA SCIENCA REVUO komencis aperadi jam en 1904, t.s. du jarojn antaŭ la fondigo de ISAE. Redaktis ĝin PAUL FRUITIER kaj eldonis la fama pariza firmo HACHETTE, ĉiumonate grandformatan (170 mm x 270 mm) kajeron po 36 pagoj. Dum la jaroj antaŭ la 1-a mondumilito aperis 8 volumoj kun sume 4 000 pagoj. En la revuo dominis tradukitaj artikoloj, eĉ hodiaŭ valoraj. Sed ankaŭ original-esploraj kontribuaĵoj troviĝis tie. Menciinda estas ekz. traktajo de la fama sviza entomologo AUGUSTE FOREL. Gi temas pri novaj genro kaj specio de formikoj kun priscribo de la nova specio en Esperanto. Same famiĝis granda traktajo de la sviza matematikisto RENÉ DE SAUSSURE pri grava geometria temo. En la kolekto de ISR aperis (1911) raporto de la sciencia kaj teĥnika komisiono, sub la direktorado de MAURICE ROLLET de l'Isle. La volumo nomiĝas "Konsilatoro por la farado de la sciencaj kaj teknikaj vortoj". Temas pri perfekta analizo de la problemo; eĉ hodiaŭ povas ĝerpi el ĝi sciencisto, aplikanta

^{x)} Dum la Seminario prezentita de d-ro rer.nat.sc. V. Zázvorka.

Esperanton en sia fako. Detale estas tie esplorita la vort-kunmetado, la serĉado en nacilingvaj vorttrezoroj, esperantigo de nacilingvaj vortoj k.t.p.

En 1912, Internacion Sciencan Revuon anstataŭis nova oficiala organo de ISAE, nome SCIENCA GAZETO, eldonata same de HACHETTE kaj redaktata de CHARLES VERAX. Gis 1914 aperis sume 472 paĝoj de la formato 180 mm x 250 mm.

La 1-a mondumilito abrupte interrompis eldonadon de ISAE-organo. Nur en 1918, R. de SAUSSURE provis daŭrigi ĝin sub la titolo LA TEKNIKA REVUO. En 1922 DÖHLER aperigis novan serion de Internacia Sciencia Revuo. Bedaŭre, jam en 1923 ĝi fesis pro financaj kaŭzoj. Dum 1925, ROLLET de l' Isle redaktis dumonatan aldonon al la organo de UEA sub la nomo SCIENCA BULTENO. Fine, ekde 1926 gis la 2-a mondumilito, li sukcesis publikigadi BULTEON DE LA INTERNACIONA SCIENCE ASOCIO ESPERANTISTA. Kvaronjare aperadis kajero de la formato 160 mm x 240 mm kun 16 - 20 paĝoj, sume ĉirkaŭ 1 000 paĝoj. La bulteno entenas artikolojn, plejparte tradukitajn. Grava verko, publikigita tie, estas "Sciencia Fundamenta Esperanta Terminaro", el la plumo de la redaktoro mem. La terminaro registras ĉiun sciencan vorton, ĝis tiam uzitan de esperantistoj; ĝi rilatas al elementaj konoj de ĉiuj sciencojoj. Post la 2-a mondumilito, oficiala organo de ISAE fariĝis SCIENCA REVUO, ekde 1949 - 1961 eldonata de la nederlanda firmo MUUSSES kaj redaktata de W.P. ROELOFS, poste de G.F. MAKKINK. Ĉiujare aperis 4 kajeroj de la formato 145 mm x 208 mm. Ekde 1962, ISAE mem transprenis ĝian eldonadon. La tiama generala sekretario kaj la pli posta prezidanto de ISAE, profesoro BOZA POPOVIĆ, fariĝis la nova redaktoro. Gis 1969, la formato kaj amplekso restis la samaj kiel antaŭe. Ekde 1970, SCIENCA REVUO pligrandigis sian formaton al 168 mm x 237 mm kaj sian amplekson al 6 numeroj jare po minimume 32 paĝoj. La suma nombro da paĝoj etformataj estas iomete pli ol 3 000, da grandformataj (gis la fino de 1977) pli ol 1 800. Sur la preskaŭ 5 000 paĝoj de SCIENCA REVUO oni trovas - krom anoncoj, recenzoj, organizaj raportoj - 630 sciencajn artikolojn, meze de kiuj forte superregas originalaĵoj.

Foliumante tra la 28 volumoj de SCIENCA REVUO kaj admirante la sciencan sian lingvan flankon de multaj diversfakaj artikoloj, mi devas konstati interalie tion, ke ne ĉiuj modernaj aŭtoroj konas verkojn de siaj fakkolegoj, kiuj jam antaŭ 10-20 jaroj

majstre aplikis Esperanton. Ne do lingva obstaklo, sed simple iom malfacila atingebleco de la malnovaj publikigajoj kaŭzas tiun ĉi paradoksan staton. Ci-okaze prezentas sin grava rekomendo: Ciu sciencisto aŭ teĥnikisto, verkonta fakan artikolon en Esperanto, havu moralan devon konatiĝi kun samfakaj verkoj de siaj antaŭuloj, eĉ abunde referenci pri ili. Nia faka Esperanto-literaturo - ĝis hodiaŭ relative malriĉa - estu maksimume diskonigata kaj ekspluatata.

Trafe esprimis tion PAUL NEERGAARD en sia "Retrospektiva rigardo al 50 jaroj da apliko de Esperanto en la scienco". Mi citu laŭvorte: "Entute por utiligi la kreskantan sciencan literaturon en Esperanto estas grava tasko ankaŭ plenumenda, ellabori sisteme kaj laŭfake bibliografiojn, kiuj estus utiligeblaj ankaŭ de neesperantistaj fakuloj. Ni simple bezonas zorge ellaboritan laŭ subfakoj medicinan bibliografion, kaj ni bezonas similajn botanikan, zoologian, matematikan, astronomian, fizikan, kemian k.t.p. bibliografiojn. Ili estu realigataj, se eble, jam en la proksimaj jaroj." Fino de la citajo. Nu - depost la eldono de SCIENCAJ STUDIOJ, (en la jaro 1958) kie NEERGAARD publikigis sian retrospektivan artikolon, forpasis dudek jaroj kaj la nomita bezono farigas ĉiam pli kaj pli urga. SCIENCAJ STUDIOJ, la jubilea volumo redaktita de NEERGAARD, enhavas sur 240 grandformataj paĝoj 37 original-esplorajn traktajojn.

Por obei la rekomencon de NEERGAARD kaj por tiel dirite fari mian profesi-konsciencan devon, mi aperigis en 1976 bibliografian artikolon "Geologia literaturo en Esperanto". Cele de ties publikigo mi uzis la disponeblan forumon, nome la oficialan organon de Geologia Sekcjo de ISAE. Sub la nomo GEOLOGIO INTERNA-CIA, tiu ĉi periodajo aperadas ĉiun kvaran jaron, okaze de la internaciaj geologiaj kongresoj. Bonvolu pardonu, ke mi iom pli detale okupiĝos pri la tri volumoj, ĝis nun aperintaj. Sajnas al mi, ke la koncernaj spertoj povus konsiderigi tipaj, do profitablaj por eventuala entreprenado de analogaj fak-eldonaĵoj. La tri GI-volumoj sume ampleksas preskaŭ 500 valorajn traktajojn el la sfero geologi-sciencia. La unuaj du volumoj aperis en Pra-go (1968 kaj 1972), eldonitaj de la ĉeĥoslovaka geologiesplora firmo GEOINDUSTRIA, nacia entrepreno. La trian volumon eldonis en Varsovio (1976) INSTYTUT GEOLOGICZNY. Tuj dekomence mi akcentu, ke la nomitaj du institucioj komplete financis ne sole la periodajon, sed ankaŭ ties kolportadon, sen garantioj, ke la

elspezita mono iel revenos al ili. Fakte revenis nur neglek-tebla parto de la mono, ankaŭ tial, ke nemulte da ekzempleroj estas disvenditaj, dum granda plimulto de la eldonkvanto dis-donigis propagandcele. Esperoj, ke sufiĉe impona special-faka revuo en Esperanto povus tuj dekomence ekzisti sen ekstera finanaca helpo, estus nerealismaj. Kun tiu ĉi amara fakto kalkulu ĉiu koncerna entreprenemulo. Per tio mi neniel intencas fortimigi; male, mi celas, ke oni evitu perdon de vanaj iluzioj, preparante bonan grundon per ekstera financado: donacoj, sub-tenoj aŭ plej ideale - fare de iu institucio - transpreno de la financa risko.

Instrua ekzemplo tiurilate estas la revuo KEMIO INTERNACIA, da kiu aperis 4 imponaj, bonege redaktitaj volumoj (1965 - 1968) kaj kies elspezojn financis Urugvaja Esperanto-Asocio. Fine de la kvara jaro, la brava redaktoro ALBERTO BARROCAS definitive perdis la vanan esperon, ke la revuo finance memstarigos per sufiĉe granda nombro da konstantaj abonantoj.

Memkompreneble, la meritoplena iniciato de BARROCAS pruvis - sur 862 paĝoj - per 76 original-esploraj artikoloj, per novajoj, trafaj anoncoj k.t.p., ke Esperanto perfekte taŭgas por servi al la memiaj disciplinoj. Sed samtempe ĝi vekis iom da duboj, ĉu nia jarcento estas matura por oficialigi Esperanton en la sfero sciencia-teknika. La dubojn motivis ĝuste la efeme-reco de la revuo.

Sendepende de tio, kion asertis la redaktoro, mi provis objektive analizi la tutan fenomenon kaj venis al la konkludo, ke ne nur financaj obstakloj, ne nur eta nombro da abonantoj kaŭzis la morton de KEMIO INTERNACIA. Grava faktoro estis ankaŭ tio, ke unusola persono kreis, redaktis, teknike eĉ ciuspece prizorgadis la revuon kaj ties kolportadon. Ne povis sekvi io alia, ol forta lacigo kaj totala senrevigo de la bravulo.

El tio ĉi rezultas nia dua rekomendo: Ekzistado de ajna fak-revuo en Esperanto estu organize sekurigata de stabo da bone kunlaborantaj spertuloj, kiuj dividus inter si la koncernan agandon.

Ci-loke estas menciiindaj la freŝdataj sukcesoj de IAdEM (Internacia Asocio de Esperantistaj Matematikisto), aliiginta kiel Matematika Sekcio de ISAE. IAdEM eldonas lerte redaktatan revuon MATEMATIKO TRANSLIMEN. En ĝia duobla (76-paga) kajero de 1977 3-4) aperis krom alio kompleta propono de terminaro pri

elementa geometrio, el la plumo de WILLIAM ORR. La redaktoro sukcesis mobilizi multe da matematikistoj, aperigi modelan adresaron de la membroj, plurajn cirkulerojn kaj varbfoliojn. Tamen, oni ne kaſu la malnovan dangeron de "unupersoneco": la redaktoro kaj IAdEM-sekretario en unusola persono estas FRANÇOIS LO JACOMO. Cetere, li mem klare konscias pri la dangero kaj klopojas trovi alian redaktoron. Nu, ni deziru al la novnaskita kaj tre vigla IAdEM, ke ĝia vivo ne estu efemera, sed almenaŭ tiom longa, kiom atingis ĝis hodiaŭ ISAE.

II.

Forlasante la oficialan asocian publikigadon de sciencaj aŭ teĥnikaj artikoloj, ĉu originale, ĉu traduke, eblas transiri al alia grava sfero: ellaborado de fakaj terminaroj. Jen ne eblas determini striktan limon inter agado, plenumata enkadre de ISAE, kaj tiu, kiu estas komuna al pluraj Esperanto-institucioj. Fakte, jam la centro, kiu gvidas tiaspecan aktivadon, nome Terminologia Centro, estas komuna organo de du institucioj: de ISAE kaj de AE (Akademio de Esperanto). Tamen, unu aspekton oni devas konsideri senduba: ISAE ĉiam havis gvidan rolon, kiam temis pri organizado kaj normigado de la scienca-teĥnika terminologio en Esperanto. Por pruvi tiun ĉi aserton, sufiĉas al la jam menciiĝaj nomoj kiaj ROLLET de l' Isle aldoni kelkajn pluejn, unuavice EUGEN WÜSTER. Li estis ne nur patro de esperantologio, sed geniulo, kies internacian aŭtoritaton sur la kampo de lingvonormigo en la teĥniko oni generale agnoskas. El liaj lastaj verkoj mi menciu la inaŭguran prelegon por ISU (Vieno): "Internacia terminologio en la servo de la informatiko". Gi aperis en SCIENCA REVUO (1971).

La fakaj terminaroj, kiuj aperadis ekde 1939 en la jarlibroj de UEA, estas verkitaj plejparte fare de ISAE-membroj aŭ almenaŭ esence stampitaj de ili. Strikte en la kadro de ISAE, post la 2-a mondmilito dum vico da jaroj okupigis pri organizado de la scienca-teĥnika terminologio SVEN ALEXANDERSSON, la sekretario-kasisto, unu el la ĉefmotoroj de la tiama asocia estraro. Sisteme kaj diligente, en ĉiu numero de SR, li raportadis pri la rezultoj, atingitaj sur la kampo faktterminologia. Pro lia iniciato, ISAE fondis en 1953 Terminologian Sekcion, kies provizora gvidanto li farigis. Dank al li, al la redaktoro k.a., SCIENCA REVUO funkciis kiel oficiala terminologia forumo. En

1956, la meritoplena ALEXANDERSSON transdonis siajn taskojn al novaj funkciuloj. Jam ekde 1951 serioze okupigis pri terminologijaj laboroj RUDOLF HAFERKORN, kiu post ALEXANDERSSON plene dediĉis sin al la koncerna organizado. En 1954 li verkis por SR bibliografian artikolon pri la fakaj terminaroj en Esperanto. Kun BELINFANTE kaj DELLIAN li kompilis imponan verkon SCIENTA KAJ TEKNIKA TERMINARO (STT), kiun en 1956 eldonis Japana Esperanto-Instituto. La verko turnis atenton de WARINGHIEN al HAFERKORN. Sekve, profesoro WARINGHIEN invititis ingenieron HAFERKORN al kunlaboro super PIV. En 1957, HAFERKORN farigis membro de Akademio de Esperanto (AE) en 1958 la direktoro de Terminologia Centro de ISAE (TC-ISAE).

Ci-jare (1978), la centro, origine kreita cele al konkreta kunlaboro super PIV, jubileas la 20-an jaron de sia funkciado. En preskaŭ ĉiu numero de SR, HAFERKORN publikigadis raportojn pri la progreso de la TC-laboroj. El lia plumo aperis en SR (1962) grava bibliografia artikolo "Sciencaj, teknikaj kaj ceteraj faktvortaroj en Esperanto". La suplemento troviĝas en SR (1965). Ne malpli utila helpilo por la Esperanto-terminologojo estas lia adresaro, servanta peri samfakulojn (SR 1965). Tre leginda estas ankaŭ lia raporto al la prezidanto de AE (SR 1967).

En 1969, la maljuniginta HAFERKORN transdonis sian postenon al ing. AUGUSTE BROISE. Dum kvin jaroj, la nova TC-direktoro plenumis gigantan terminologian laboron, farigante grava aŭtoritato en multaj teknikaj fakoj. Longa vico da terminaroj estas redaktita sū konsultita de li. Lia tro frua forpaso en 1974 signifis nekompenseblan perdon por ISAE.

En 1975, lia anstataŭanto farigis RÜDIGER EICHHOLZ, la fama organizanto kaj eldonanto de ESPERANTA BILDVORTARO, SLIPARA VORTARO k.a. gravaj entreprenoj. Jam en 1967, EICHHOLZ plirigigis kaj eldonis la verkon de HAFERKORN: "Technisches Wörterbuch Deutsch-Esperanto". Nuntempe li estas akademiano kaj sub lia direktorado promesplene estas disolvata la diversa TC-agendo. Li scias taktoplene profiti aŭtoritaton de sia centro por enkestoj pri diskuteblaj terminoj. Ekz. la lastatempa skismo: komputero x komputilo, laŭ li trafe solviĝas per la formo "komputoro". La pseŭdosufikso -or-estas ja normalaĵo en Esperanto: direkto x direktoro, redakti x redaktoro, kondensi x kondensoro k.m.a. vort-duopoj.

Evidentas, ke la gvidantoj de Terminologia Centro servas por

organizi, kunordigi terminologian agendon, por redakti kaj el-doni terminarojn. Aliflanke, mem la kreado de fakaj terminoj apartenas nature al koncernaj specialistoj. Plej ideale estas, se ne unusola fakulo, sed plurmembra terminologia komisiono de faka ISAE-sekcio plenumu primaran ellaboron de terminaro. La tasko de TC-ISAE konsistu ĉefe en atentigado pri interdisciplinaj kolizioj-koincidoj, pri generale lingvaj, etimologaj, semantikaj aŭ aliaj misoj. Se membroj de la komisono neniel kapablas veni al pli-malpli unuanima solvo, la centro entre-prenu esplorojn el la plej supera vidpunkto.

Logike mi venas ĝis aludo pri la fakaj ISAE-sekcioj, de kiuj oni povas atendi la suprediritan primaran redakton de terminaroj. Ja de tia sekcio oni atendas multe pli, nome eldonadon de sekcia-revuo, publikigadon de fakaj verkoj en nacilingvaj periodoj, organizadon de renkontigoj (ĉu pure, ĉu parte esperantistaj) en nacia kaj internacia skaloj k.t.p.

Dum la lastaj 20 jaroj, en ISAE fondiĝis kaj funkciis jenaj faksekcioj: agrikultura kaj arbarscienco, arĥitekta kaj konstruista, astronomia, elektrotehnika, filologio, fizika, geodezia, geografia, geologia, jurscienco, komputika, matematika, medicina, ornitologio, studenta, teknika. Prospero, stagno, krizo, malapero de tiu aŭ alia sekcio ja dependas de diversaj cirkon-stancoj. Funkciuloj aperas, vigle laboras, laciĝas, maljunigas, forpasas. Ilia sekcio aŭ postvivas, aŭ mortas kun ili, se ĝi ne estas organize sekurigita. Okazis ankaŭ miskomprenoj inter la sekcioj kaj la ISAE-estraro. Ekz. UMEA funkciis dum longa tempo kiel Medicina Sekcio de ISAE, sed en 1971 ĝia estraro decidis pri eksigo el nia asocio. Mi ne scias, ĉu kulpas pri tio ISAE, ĉu UMEA, ĉu ambaŭ. Mi scias sole tion, ke la fakaj Esperanto-asocioj devus kunlabori por la bono de Esperanto.

Restas nediskutebla fakto, ke ISAE nuntempe prezentas - mal-graŭ travivitaj stagnoj eĉ krizoj - seriozan organizon kun monda reputacio, kun longjara tradicio kaj kun funkciantaj normigaj organoj. Multaj membroj de ISAE publikigas pri sia originala esplorado esperantlingvajn traktajojn aŭ almenaŭ resumojn en ambiciaj, renomaj fakrevuoj, sciencaj bultenoj k.s. (kp. enketon de ROELOFS en SR 1955 kaj 1959). Por ke ili povu progresigi sian penetradon en la revuojn, ili devas montri al ties redaktoroj, ke faka literaturo en Esperanto jam ekzistas, ĉu publikigita en esperantlingvaj, ĉu en nacilingvaj periodoj, ĉu en memstaraj libroeldonajoj.

Ankaŭ en tiaj lastaj preskaŭ senescepte kunlaboris ISAE-anoj. Ne eblas - en tiu ĉi skizo - mencii ĉiujn. Krom PLENA ILUSTRI-
TA VORTARO (PIV), bonegan ekzemplon de vasta internacia kunla-
bورو prezantas POSATLASO DE LA MONDO (PM), eldonita en 1971 de
Kartografie, la ĉeĥoslovaka nacia entrepreno en Prago. La tre
impona poligrafia aspekto, la konsiderinda eldonkvaro (10 000
ekzempleroj), la rapida disvendado por eta prezo, jen faktoj
elokventaj.

Kiel la generala sekretario de ISAE, la kompatindulo, portanta
la ŝargon de la griza ĉiutaga agenda de ISAE, mi plene rajtus
inklini ne al optimismo, sed pli eble al sobra realismo. Long-
jaraj spertoj en ISAE instruis min esti skeptika pri diversaj
fantaziaj projektoj, kiuj emas morti antaŭ sia naskiĝo.

Tamen mi senhezite kredas je la perspektivoj de ISAE. Mi kre-
das, ke tiu ĉi tegmenta asocio de la sciencistoj-teknikistoj,
aplikantaj Internacian Lingvon en siaj profesioj, baldaŭ kres-
kigos sian membrobazon, sian delegitan reton en diversaj lan-
doj, sian sistemon de fakaj sekcioj, de normigaj centroj k.t.p.

Mi kredas, ke ankaŭ tiu ĉi modesta skizo helpos aktivigi mal-
novajn adeptojn de ISAE kaj varbi novajn, dank al via laŭdinda
esperantologia seminario.

Ludoviko Fritsch

TEKNIKAJ VORTAROJ EN ESPERANTO - PROBLEMOJ DE LA FAKTERMINO- LOGIO EN ESPERANTO.

Scienco malkovras kaj studas la naturleĝojn, tekniko ilin stu-
das kaj serĉas kiel ilin praktike apliki kaj vere ilin prak-
tike eluzas. La scienco bezonas teknikon kaj la tekniko scien-
con, la scienco bezonas ĉiam pli kaj pli teknikon, nome la
mezuran kaj kalkulan teknikojn, por ekipli la esplorajn insti-
tutojn. Kaj la tekniko eluzas pere de la scienco malkovritajn
kaj precize priskribitajn naturleĝojn surbaze de kiuj ĝi poste
solvas diversajn teknikajn problemojn, do ĝi praktike aplikas
la ekkonojn de la scienco.

Estas klare ke kiel la scienculo tiel ankaŭ la teknikisto am-
baŭflanke bezonas perfektan komunikilon por precize esprimi
kaj sciigi la sciencajn ekkonojn al tiuj, kiuj ilin praktike

eluzados.

Ene de unu ŝtato aŭ lingva sfero ne estas malfacilaĵoj, estas nur problemo kiel la ekkonojn precize formi uzante la ambaŭ-flanke konatajn terminojn. Pli komplika kazo estas la komunikado de la fakaj sciigoj translimen, kiam scienculo aŭ teknikisto devas scii krom sia propra gepatra lingvo ankaŭ la lingvon en kiu la komunikado okazas.

La plimulto de la internaciaj konferencoj, en kiuj okazas la interŝango de la fakaj ekkonoj, uzas tri aŭ pli da lingvoj. Dum tempo de la nuntempa sciencteknika revolucio oni apenaŭ kapablas enarkivigi en sian memoron novajn nociojn en la propra gepatra lingvo, sed ne en pluaj lingvoj. Tiasituacie evidentigas la granda signifo de la konvena internacia planlingvo. La plej granda obstaklo por la uzado de la internacia lingvo en la tekniko estas la fakteto, ke ekzistas nur vere malmulte, nesufiĉe fakaj vortaroj. Sen vere faka vortaro oni ne povas perfekte traduki ĉi la plej bonstile kaj precize difinitajn sciencajn ekkonojn. Scienco kaj tekniko ne agnoskas neekzaktan esprimon, en la scienco kaj tekniko ĉio devas esti unusignife, precize difinita, precize esprimita.

Ekzistas nemultaj fakvortaroj, sed ili estas por la nuntempa stato de la scienco kaj tekniko jam nesufiĉaj, ĉar ili ne respondas al la hodiaŭa stato de la teknika progreso. Krom tio ili estas plejparte E-nacilingvaj kaj la publikigistoj bezonas precipe la nacilingvajn Esperantajn vortarojn. Ne eblas enkonduki Esperanton en la sciencon kaj teknikon ĝis ne ekzistas sufice ampleksaj unufakaj vortaroj kaj memkompreneble ankaŭ la politeknika vortaro, kiu estas la bazo, antaŭ ol ni ellaboros la nomitajn unufakajn vortarojn.

Estas jam sendube pruvita afero, ke Esperanto por scienco kaj tekniko taŭgas, sed nuntempe bedaŭrinde ne tute praktike:

Se jam hodiaŭ alvenus tiel envie-atendata okazo de ĉi-momenta ebleco, enkonduki E-on en la sciencon kaj teknikon, se la registaroj de almenaŭ kelkaj ŝtatoj estus pretaj, finance certigi la eldonadon de la faka literaturo, fakajn gazetojn, fakajn librojn, ĉi se Esperanto estus enkondukita almenaŭ en la superajn lernejojn, Esperanto fiaskus, ĉar ĝi ne havas sufice da fakuloj, kiuj garantius perfektan publikigadon, egale ĉu originalan aŭ tradukitan. Kaj unuavice ni nepre devos multe traduki, ĝis kiam niaj sciencistoj kaj teknikistoj kapablos verki origine en Esperanto.

Permesu al mi jenan demandon: Kiom da tiaj kapabluloj ekzistas en via lando? Tio devigas nin plej baldaŭ kiel eble eduki ilin.

Baze de tiuj realaj faktoj la scienc-teknika sekcio de ĉeĥa kaj slovaka Esperanto-asocioj starigis sian bazan celon kompili la ĉeĥan-Esperantan politeknikan vortaron kaj ankaŭ la unufakajn vortarojn. Post kelkjara laboro ni kunmetis la sliparon kun pli ol 30.000 plej gravaj terminoj el diversaj fakoj. Kiel baza fonto por ti-tiu laboro estis PIV (Plena Ilustrita Vortaro) kaj la jam ekzistantaj vortaroj kiel HAFERKORN: Technisches Wörterbuch Deutsch-Esperanto - 1967 -, WÜSTER: Enciklopedia vortaro (nekompleta), DUNCAN: English-Esp. Chemical Dictionary 1956, GERARD: Elements de géologie en six langues, Esperantlingva vortlisto aneksa al grupoj de International Elektrotechnical Vocabulary, Scienca kaj teknika terminaro de HAFERKORN kaj DELLIAN kaj BE-LINFANTE eldonita en Tokio 1956. Vortareto por aŭtomobilistoj, materialoj por eldonata Duden-bildvortaro, ktp ktp.

Merite de Ing. WERNER la ĉeĥaj kaj slovakaj teknikistoj komencis eldoni multobligitan neregulan informilon sub la nomo: "Teknika Sekcio informas." Gi aperas 2 - 4 foje jare kaj estas ankaŭ sendata al niaj eksterlandaj kunlaborantoj. Cirkaŭ tiun informilon ni volis grupigi la scienc-teknikajn organizaciojn kaj unuopajn izolitajn teknikistojn en socialismaj ŝtatoj. Grava parto de la informilo estas la rubriko pri la fakvortara laboro kaj la rubriko nomita "Kiel ni diru", kiu korespondiskute precizigas disputeblajn terminojn.

En evoluintaj naciaj lingvoj kreigas terminologio en praktika aplikado de lingvo fare de aŭtoroj mem en fakaj paroloj aŭ teknistoj. Post relativa unuecigo kaj stabiliĝo de komence ofte variaj terminoj vortaristoj prilaboras la fakan literaturon kaj registras la estantan lingvouzon en vortaroj-leksikonoj aŭ terminologiaj normoj. Iam la vortaristo aŭ normigisto devas selekti el pluraj sinonimoj kaj en maloftaj kazoj li proponas novajn terminojn, precipice por novaj nocioj. En Esperanto kaj malpli evoluintaj lingvoj devas esti la procedo inversa, almenaŭ parte. Altnivelaj fakaj tekstoj, kiuj donus modelon de koncerna faka stilo ekzistas nur en nemultaj fakoj. Tie oni kreu racian terminologion.

La difinvortaroj estas bazo precipice en Esperanto, kie mankas kontraste al nacilingvoj la ĉiutaga kontakto kun la lingvo kaj kun la faka literaturo. Tamen nur la praktikado povas vivigi

la proponitajn vortojn kaj nur ĝi povas doni la eblojn por la elprovado de la ekstera formo kaj la interna enhavo de la esprimoj. Ni devas serĉi la kazojn, kie por iu vorto en unu lingvo ekzistas tutplene ekvivalenta laŭnacia vorto en lingvo alia.

Propra terminokrea laboro baziĝu sur plena scio kaj kritika pri-takso de la ekzistanta vortuzo. La vortaristo laboru eble nur en sia propra malvasta specialigo.

Konsileblaj helpiloj por termin-elekto estas:

- normigaj terminaroj de internaciaj organizoj
- plurlingvaj vortaroj
- propriaj nacilingvaj terminologiaj normoj
- diverslingvaj teknikaj vortaroj
- aliaj fontoj

Ciam oni atentu pri la grava problemo, ke terminoj en diversaj lingvoj plej ofte ne simbolas tute identan nocion. Estas utila rimarkigi en vortaro tiujn-ĉi diferencojn. La problemo estas jam parte solvata per internacia normigo, kiun pli kaj pli trudas la intensiganta internacia komunikado. En tiuj kazoj la Esperanta terminologio sekvu jam ekzistantan kaj daŭre kreskantan internacie normigitan terminologion. Temas pri identigo de nocioj, La terminoj, vortoj, t.e. simboloj por la nocioj povas poste esti laŭ lingvoj malsamaj.

Principoj de terminokreado :

Preskaŭ ĉiujn problemojn de la terminokreado en Esperanto oni povas pli malpli strikte ligi kun postulo de la optimuma internacieco. Bedaŭrinde ne eblas doni iun regularon mekanike aplikeblan por la elektado de la plej bonaj terminoj. Nur profunda studado de elstaraj vortaroj kiel ekzemple PIV kaj fakaj modelaj vortaroj kun ioma dozo da talento povas doni la necesajn spertojn anstataŭantajn la neekzistantajn regularon.

Oni devas ekzemple prikonsideri jenajn demandojn:

- internacieco de la formo kontraŭ internacieco de enhavo
- elektado de nacilingva fontvorto kaj originala termin-kreado en Esperanto
- eluzo de estanta vorttrezoro de Esperanto
- logiko kontraŭ internacieco
- principio de analogieco, de sufico kaj neceso k.t.p.

Ĉi subaj rimarkoj provas doni orientilon:

1. En tre multaj kazoj estas ne nur defendeble, sed eĉ la sola gusta solvo, apliki vortojn jam ekzistantajn en la vorttrezoro de Esperanto, sed kun alia senco.

2. Okazas, ke por iu nocio jam antaue ekzistas, unu aŭ eĉ pluraj terminoj por tiu sama nocio. En tiu kazo oni klopodu alpreni la formon kiun oni trovas plej racia.
 3. Se jam ekzistas internacia termino, sed en Esperanto ĝi estas neologismo, penu kreis esperant-radikan sinonimon kaj prezentu ilin egalvalore. La uzado decidi.
 4. En diversaj kazoj estas nerekomendinde transpreni generale akceptitajn internaciajn terminojn sen ŝango, ĉar en Esperanto ili montras tute aliajn signifojn. Tamen oni ne povas tute elimini tiajn homonimojn. Se la homonimoj estas el iom malproksima sfero, el alia fako, ili ne tre genas, ekz. "radaro" rad-aro, aliokaze povas esti tia homonimo sufice konfuziga, ekz. "aerostato".
 5. Termino esprimu laŭeble sencon de la vorto, t.e. la enhavon de la nocio

Por ke oni povu uzi la vortaron oportune en multaj landoj, gi havu la tradukojn ankaŭ en iuj ĉefaj lingvoj. Por lingvoj oni uzu internaciajn simbolojn laŭ dekreto de la Teknika komitato ISO/TC 37. La plena listo trovigas en Scienca Revuo Vol. 15-a/1965/. Arango de la vortaro povas esti laalfabeta, laŭ la dehumia klasado, aŭ nestoaranĝa.

Aranĝo laŭ dekuma klasado nepre bezonas aldone alfabetan indekson. Imitinda alfabeto ordigita vortaro estas TEKNIKA TERMINARO PRI SOSEOJ KAJ PONTOJ de Ing. A. BROISE, aperinta en la dua parto de UEA-plejparto de la terminoj estas indikitaj la fonto kaj aŭ la angla aŭ la latina tradukoj. Kiel skemo de la nesto aranĝo servu la modelo de la Enciklopédia vortaro de E. WÜSTER:

1. Radiko-kapvorto de la artikolo brul-i
 2. Radiko plus finaĵo --a, --o
 3. Radiko plus sufikso --ado, --ajisto, --ejo, --igi,
--ajo, --ebla, --eti, --ilo
 4. Radiko plus aldonradiko: --difekto, --faristo, -materialo,
--faro, --ligno, --rezista
 5. Prefikso, prefikse uzata prepozicio batalo kontraŭ --o,
aŭ kvazauprefikso plus radiko ek--i
kaj kunmetatuj konsistantaj el ek--igo
radiko plus antaŭa kroma radi- ek--igilo
ko aŭ plus adjektiva atributo ek--a centro, tempera-
turo
ek--igi, --for--igi,
interna --o, krim--igi

Ĉe la envicigo de la kunmetajo povas ekesti iuj hezitoj kaj du-boj. Sajnus unuavide, ke laŭ la 11-a regulo, de la gramatiko ("la ĉefa vorto staras je la fino") oni devus envicigi ĉiujn kunmetajojn sub ilia lasta elemento. En la kunmetita vorto unu elemento povas havi signifon, kies graveco aŭ amplekso ne koincidas kun sia pozicio valoro, ekz. Ĉe paperfolio ni nature pensas pri papero (en ~~papera~~^{folia} formo), sed ĉe paperkorbo pri korbo por demetitaj paperoj. Do paperfolio ni metos en artikolon "papero", paperkorbon sub "korbo". Iam povas la vortgraveco de la vortkomponanto dependi de speciala vidpunkto. En tipografio gravaς ĉe monpapero la papero, en financ-terminaro oni tre verŝajne envicigus ĝin sub mono. Se la ĉefa nocio ne estas klare distingebla, aŭ se oni trovos tion por aliaj kaŭzoj konvena, registru la kunmetajojn sub pluraj kapvortoj.

Por kunmeto de memstara Esperanta fakvortaro estas rekomendinde, arangi sliparon, en kiu ĉiu nocio aperu sur aparta slipo. Por solaj terminoj en du aŭ tri lingvoj sufiĉas formato ISO/A 7, t.e. 74 x 105 mm, por okazoj kiam ni volas aldoni sufiĉan difinon oni uzu formaton ISO/A 6-105 x 148 mm, kiu ebligas jam esti plurlingva. Arango sur slipoj havas la avantaĝon, ke eblas facile kompili sliparon ĉu sisteme ĉu alfabete kaj komforte ŝangi slipojn, se necesas aliformi iun Esperantan terminon kaj laŭbezone aldoni pluajn novajn slipojn en la alfabetan ordon. Estas rekomendinde fari kelkajn trakopiojn de la slipoj por povi ilin dissendi al kunlaborantoj aŭ reviziantoj. Nur post sufiĉe zorga kolektado kaj reviziado de la sli-paro oni tajpu la prespreten manuskripton en formo de listo. Reviziado de la sli-paro flanke de diversnaciej fakuloj nepre necesas, precipe se oni aldonas la nacilingvajn tradukojn, ĉar eĉ en rekomenditaj plurlingvaj vortaroj trovigas malprecizajojn aŭ eraroj en la elekto de la nacilingvaj sinonimoj.

La laste cititaj koncizaj konsiloj por la fakvortara laboro estis kompilitaj por niaj kulaborantoj far nia ĉeestanta fakvortara zorganto Ing. BEDNARIK, prezidanto de la slovaka scienc-teknika sekcio. En limigita tempo mi povis prezenti al vi nur koncize la principojn por la fakvortara laboro. Ciu interesulo pri la fakvortara laboro devus vere trastudi almenaŭ la bazan libron de Ing. WÜSTER: Konturoj de la lingvonormigo en la tekniko/ eld. Budap. 1936/

HAFERKORN: Kion niaj vortaristoj devas atenti? /Scienca Revuo, nroj. 1-2, 1965.

NEERGARD: Rimarkoj pri kelkaj terminologiaj principoj. /Sc. Revuo, n-ro 2/1965

WARINGHIEN: Vortaristaj problemoj. /Esperanto, UEA/11/1970

Al ĉiuj, kiuj decidigis por la temporaba, nefacila, sed grava fakvortara laboro, kiu estas baza kondiĉo por enkonduko de Esperanto en la scienco kaj tekniko, mi deziras plenan sukceson.

Marinko Gjivoje

LA FORTO KAJ LA SORTO DE LA ESPERANTO-LITERATURO EN TUTMONDAJ BIBLIOTEKOJ^{x)}

Enkonduke

Oni ofte asertas, ke nia Esperanto-movado estas kulturkriiga movado; ke Esperanto venkis ĉar ĝia kreinto, liaj kunlaborantoj kaj postaj adeptoj sukcesis krei ne sole la lernolibrojn sed ankaŭ propran Esperantan literaturon. Sekve la lingvo ŝuldas sian mirindan spiritan evoluon precipe al ĝia literaturo. Kaj vere: post niaj esploroj, laŭ ekzistantaj bibliografioj de planlingva literaturo, ni povis konstati, ke en tuta interlingvistica (planlingva) literaturo ĉiuj lingvoprojektoj kune - aperintaj antau kaj post Esperanto - okupas nur iajn 5 procentojn, kaj Esperanto 95 procentojn. (Ni aldonu ankaŭ tion, ke tiu procento kreskas favore al vivanta Esperanto, en kiu ĝiumonate aperas novaj verkoj, dum ĉe la jam de jardekoj mortaj projektoj Volapük, Ido ktp. same kiel en pli novaj tiel rarej lingvo-projektoj - oni povas libere diri - ne aperas iuj literaturaj verkoj.)

Kie kaj en kia stato kaj kvanto troviĝas E-literaturo en publikaj, asociaj, societaj kaj privataj bibliotekoj en la tuta mondo? Kio ĝis nun estas farita kaj kio ankoraŭ farota sur la kampo de kolektado, prilaborado, konservado kaj ebligado de utiligo de la verkoj? Kie troviĝas la plej grandaj E-kolektoj? Kio estas farenda por konservi kaj kompletigi la ekzistantajn kaj

^{x)} Teksto de prelego, prezentita dum la 2-a Internacia Esperantologia Konferenco, kadre de la 64-a Universala Esperanto-Kongreso 27.7. - 4.8.1979 en Lucerno.

krei la novajn kolektojn? Jen tio estas la temo de nia hodiaŭa prelego, pretigita post enketado de pli ol cent bibliotekoj en la tuta mondo kaj post persona vizito de kelkaj plej gravaj.

1. Kolekti kaj registri

"Por vere povis ekspluati la E-literaturon necesas, ke la esperantistoj konsciuj pri ĝia valoro kaj agu por ĝin konservi. Tio estas farebla per du vojoj: kolektado kaj registrado."

Jen citajo el la eseo "La nuna stato de la Esperanto-movado kaj ties perspektivoj en la estonto", verkita de la triopo PAUL THORSEN, BRITA OLSSON kaj PAUL NEERGAARD, kiu aperis en Kopenhago en 1942 kiel parto de la libro "Tra densa mallumo."

La kolektado? Kiel entute formiĝis la unuaj E-bibliotekoj, senkonsidere ĉu kiel apartaj fakoj de publikaj bibliotekoj ĉu asociaj, societaj aŭ privataj? La plej kutima vojo estis jena: elstaraj unuopuloj jam en la komenco, en pasinta jarcento, klopojis havigi ĝion kio aperis en aŭ pri Esperanto, kaj iuj poste testamentis sian libraron al iu publiko aŭ societa biblioteko. Tiel komence de nia jarcento kreigis kolektoj kun mil ĝis du mil eroj.

Registrado? Ne sufiĉas limigi sin al kolektado de libroj, broŝuroj, revuoj, gazetoj ktp. sed oni devas plenumi registradon kaj klasifon. Sliparkatalogo estas la unua paŝo farenda. La dua, bibliografado, estas same neceso. Ni tiel tie nur mencias ankaŭ klasifajn sistemojn, al kiuj ni dediĉas la merititan antenton en nia "Konsultlibro pri Esperantaj bibliotekoj kaj muzeoj", presita 1979 en Hungario. Sur tiu kampo jam nia unua esperantista generacio, la pionira, faris ion, kaj postaj generacioj daŭrigis. Kvankam ni hodiaŭ ne posedas tutampleksan ĝisdatan generalan universalan bibliografion de la Internacia Lingvo - kaj se ni sukcesus pretigi ĝin, ĝi estus kolosa libro, pli dikaj ol PIV - tamen ni posedas plurajn bibliografiojn (generalajn, specialajn kaj naciajn) kiuj povas tre utili kaj daŭre servi al ni. La listo de ĝiuspecaj Esperantaj bibliografioj kaj katalogoj konsistas el sesdeko da verkoj kaj estas trovebla en la jam menciiita Konsultlibro.

2. La unuaj provoj

Por povis almenaŭ parte respondi al titole starigita temo indus kelkvoje informiĝi pri la historio de unuaj Esperantaj bibli-

tekoj, post kies fondigo pasis du detruigaj mondmlitoj. Pri konata privata Biblioteko de Russo GEORGO DAVIDOV en Saratov, pri kiu aperis ankaŭ katalogo (dufoje: en 1908 kaj en 1911) oni povas legi en la Enciklopedio de Esperanto, sed kie tiu biblioteko troviĝas, nun ni ne scias. La alia biblioteko, tiu de Centra Oficejo en Parizo, fondita en 1905, translokigis en 1929 en la grandan Bibliotekon de la Pariza Komerca Ĉambro, kaj tiam ĝi konsistis el entute 3000 volumoj aŭ broŝuroj. Biblioteko de UEA (antaŭmilita kun sidejo en Genevo) - siatempe la plej ampleksa biblioteko pri Esperanto - verdire ĝia kerno devenas de Svisa Societo, kiu cedis ĝin al Hodler, kaj en 1913 HANS JAKOB grave kompletigis ĝin. Post la Unua mondmlito, en 1922, BEA starigis Konsultan Bibliotekon; ĝia gvidanto fariĝis M.C. BUTLER. Gi nun troviĝas en Londono. En la jaro 1928 en Vieno estis establita Internacia E-biblioteko, respektive muzeo, solene inaŭgurita 1-an de aŭgusto 1929.

Tro da tempo ni perdis se ni tiel daŭrigus prezenti unuopajn poste fonditajn bibliotekojn. Prefere ni listigu 33 plej grandajn (aldonaĵo). Detala priskribo, adreso, dejorhoroj, telefon-numero k.s. troviĝas por ili, same kiel por aliaj ĉ. 50 bibliotekoj kun minimumo mil volumoj, en la Konsultlibro, en kiu troviĝas ankaŭ nura mencio de pluraj bibliotekoj publikaj kiuj havas nur kelkcent E-librojn.

3. Pri la plej grandaj

Sekvas listo de landoj, en kiuj troviĝas E-bibliotekoj kun minimume 1000 libroj aŭ broŝuroj.

(Apud la lando la nombro de bibliotekoj; escepte aldonitaj ankaŭ Aŭstralio kaj Nov-Zelando, kiuj havas malpli ol 1000 librojn)

1. EUROPO

1. Aŭstrio	1	11. Hispanio	2
2. Belgio	2	12. Hungario	7
3. Britujo	4	13. Italio	5
4. Bulgario	1	14. Jugoslavio	5
5. Ĉehoslovakio	2	15. Nederlando	2
6. Danlando	2	16. Norvegio	1
7. Finnlando	3	17. Pollando	6
8. Francio	3	18. Portugalio	1
9. GDR	3	19. Svedio	3
10. Germ. Fed. Resp.	3	20. Svislando	2

2. AUSTRALIO

21. Australio

3. AMERIKO

22. Kanado	1 (Norda A.)
23. Usono	3 "
24. Argentino	1 (Suda A.)
25. Brazilo	3
26. Urugvajo	1

4. AZIO

27. Ĉinio	1
28. Japanio	1
29. Sovet-Unio	5
	•
30. Nov-Zelando	2

5. NOV-ZELANDO

Tiu ĉi listo bezonas ioman komentarion. Unue, ni devas konstati ke sur unu kontinento - la Afrika - troviĝas neniu iom pli granda E-librokolekto. Due, ni devas konfesi, ke ni elmontris en Nov-Zelando du tiajn kolektojn, kiuj ne atingas la nombron de minimume 1000 libroj, kaj same tion ni faris por Australio. En Nov-Zelando National Library of New Zealand Wellington posedas 500 verkojn en kaj pri Esperanto kaj La Urba Biblioteko "Turnbull Library" 250. Trie, certe granda nombro de interlingvistika kaj esperantologia literaturo (eble kelkaj miloj da libroj, laŭ deklaro de D-ro SOLZBACHER) troviĝas en la plej granda biblioteko de la mondo: la Kongresa biblioteko en Vaſingtono, Federacia Ĉefurbo de Usono, krome en Harvard University Library en Cambridge (Kembriĝo), universitata urbo en Anglujo, en ŝtataj bibliotekoj en Moskvo kaj Leningrado. Surprize multajn E-librojn havas la alia universita biblioteko en Anglujo, la Bodleja Biblioteko en Oksfordo, precipe de fruaj jaroj, kiel informis min nia konata verkistino M. BOULTON, kiu de tempo al tempo esploras la staton tie. Cetere ankaŭ parte jam malnovigitajn informojn kiuj jam tri jardekojn ĉiun duan jaron aperas en la SAT-jarlibroj, kun ĉiujare la samaj ciferoj, kvankam la koncernaj publikaj bibliotekoj certe ĉiujare ricevas ankaŭ iun novan E-libron.

Tiu ĉi kolektoj en ŝtataj, universitataj, sciencaj, urbaj kaj aliaj publikaj bibliotekoj estis ĉu testamentitaj de esperantistoj ĉu havigitaj iom post iom kiel t.n. devigaj ekzempleroj ĉu aliamiere. Estas malfacile ekscii ilian proksimuman nombron ĉar aparta slipkartaro ne ekzistas, sed ili eniras en la laŭaŭtoran slipkatalogon kaj oni devus foliumi milojn da slipoj laŭ la aŭtoroj kaj same tiel en la katalogo de periodaĵoj. Tamen kelkaj esperantistoj sukcesis kontentige plenumi tiun penigan laboron, kaj kelkaj ankaŭ nun pri tio okupiĝas. Nia movado bezonas ankaŭ kelkajn libervolajn laborantojn sur tiu kampo, precipe en

la plej grandaj bibliotekoj de la mondo, homojn kiuj volos kaj povos oferi tiom da tempo por komenci kaj fini la laboron. Tiaj homoj meritos, ke ilia nomo estu orlitere enskribitaj en la E-movado de koncerna urbo kaj lando unuavice, kaj duavice en la historion de nia movado generale, same kiel jam estas la nomoj de STOJAN, STEINER, BUTLER k.a.

Jen, tiom pri la forto aŭ reto de E-libraro en la mondo. Kaj nun permesu diri kelkajn vortojn pri ilia s o r t o .

4. La sortoj de la kolektoj

Por nia movado estas la plej gravaj esperantologiaj kolektoj trovigantaj en p u b l i k a j bibliotekoj, precipe en grandaj bibliotekoj. Jen kial: tie ili konsistigas nedetrueblan fondajon, kio implicas daŭran kaj legan protekton; tie kutime troviĝas necesa spaco kie ili plej bone konserviĝas, krome personaro staranta dum dejorhoroj je la dispono al la uzantoj. Ekzistas ankaŭ la t.n. prunt servo, tio signifas, ke en alia urbo aŭ lando estas eble studcele prundi la librojn kondiĉe ke la libroj estu studataj en la legejo de alia publika biblioteko kaj oni kovru nur ekspedkostojn. Kun helpo de esperantisto eblas en tiaj bibliotekoj arangi sliparon aŭ katalogon, kiel tio jam estas fariata en ĉ. dudeko da bibliotekoj.

Kelkaj E-kluboj dum la lastaj 30 jaroj venis al la ideo deponi sian libraron en t.n. prunta urbaj bibliotekoj, kie profesia bibliotekisto dum ĉiutagaj dejorhoroj povu servi al la interesatoj. Tio ŝajnis ankaŭ grava propaganda paŝo. Tamen niaj gisnunaj spertoj estas tiurilate amaraj kaj mi ne konsilas daŭrigi en tiu senco. Jen kelkaj ekzemploj: en Laborista pronta biblioteko en Zagrebo estis kreita E-fako kun 600 titoloj aĉetitaj kiel heredajo de mortinta esperantisto, kaj kiam tiea bibliotekisto-esperantisto emeritiĝis ĉesis intereso por tiuj libroj ĉe tiuj du-tri legantoj, kaj la nova direktorino de la biblioteko ordonis enkestigi la E-librojn en la kelon, ĉar dum jaroj neniu pruntis iun el la libroj. En alia urbo, en Ljubljana, en pronta Urba biblioteko ekzistis 125 E-volumoj, sed dum jaroj neniu pruntis ilin kaj la bibliotekestro decidis antaŭ kelkaj jaroj, ne demandante la lokan E-societon, vendi la E-librojn al - paperfabriko.

Tre instrua estu por ni ĉiuj la tria ekzemplo. El Budapesto Informilo junio 1979 ni ekscias, ke la oficiala departemente in-

spektoro pri bibliotekoj en Békés (Hungario) volis neniiigi ankaŭ pli ol 250 E-volumoj en Urba biblioteko en Gyula, ĉar laŭ la statistiko la librojn legis nur 2 - 4 homoj. Sed antaŭ unu jaro la direktoro de la biblioteko pruntedonis la librojn al lernejo en kiu Esperanto estas devige instruata. Nun ĝi tiu biblioteko havas 153 legantojn; la librojn ĝi pruntas al diversaj urboj kaj vilagoj. Jen ekzemplo imitinda. Jes, ni faru ankaŭ plian paſon en urboj, kie Esperanto estas instruata en elementaj lernejoj (en Zagrebo, urbo en kiu mi vivas, estas ok tiaj lernejoj): pruntaj bibliotekoj laŭ postulo de junaj uzantoj havigu en iom pli granda kvanto bazajn devigajn lernilojn kaj literaturajn verkojn!

Doloriga situacio estas en kelkaj bibliotekoj, kiuj tenas E-libraron en kesto (pro spacomanko kaj manko de intereso), sekve praktike neuzeblajn, ekz. Urba biblioteko Udine (Italio), kie la direktorino post miaj telefonaj kaj skribaj urĝigoj promesis, ke baldaŭ la libroj estos elkestigitaj. Instigoj, persvadoj, urĝigoj (precipe de influhava persono) kaj plej grave: flanke de iu najbarurba lernejo en kiu Esperanto estas instruata (Gorizia), povus instigi, ke oni transiru de promesoj al faroj, ĉar enkestigitan librokolekton oni povus kompari al duonenterigita homo. Ambaŭ - libroj kaj homoj - bezonas aeron, spiradon. Ni iniciatu, do, daŭran kampanjojn: elkestigo de libroj kaj ĝia enmanigo al la legantoj, al la nova kreiganta generacio esperantista, kiu eĉ ne scias pri ĝia ekzisto.

Se la E-libraro en la strukturo de publikaj bibliotekoj estas aparta unuo, t.s. havas lokon en aparta ejo - kaj ĝiuj 12 en nia listo prezentitaj grandaj publikaj kolektoj estas tiaj - eblas kun iniciato kaj helpo de loka grupo arangi enkadre de vojaĝanta eksposizio r o n d i r a n t a n b i b l i o t e k o n , preferante aŭtuna kampanjo por varbado al novaj kursoj de Esperanto aŭ instruado en la lernejoj. Por tiu celo servu la duoblaĵoj por ne riski ke iu unikajo ne revenu en la bazon.

Ekestas nun demando pri sinteno de esperantistoj al la interlingvistica literaturo generale. Tiu ideo aperos certe en la cerbo de tiuj s-anoj kiuj vizitos la Centron de dokumentado kaj studado pri la Internacia Lingvo (CDELI) enkadre de la Urba biblioteko en La Chaux-de-Fonds, kie apud la Esperanta literaturo troviĝas praktike komplestaj kolektoj (eĉ duoblaĵoj kaj multoblaĵoj de ekz. vortaroj de Ido, Occidental k.s.). La libroj de diversaj

lingvoprojektoj ne militas inter si sur la bretoj, same ne jam mortintaj iliaj aŭtoroj kaj adepto. Tamen al iu cetere estara esperantisto, kiu vidis en la deponejo stokojn de "malamika literaturo", eliris el la bušo la vortoj: "Kial vi ne bruligas ilin?"

Al tiuj vortoj mi volas respondi per citajo el la plej nova eldonajo de STAFETO, la 400-paga libro de TEO JUNG titolita "Ciuciun", Antverpeno - La Laguna (aperis 1979 ĉe Stafeto, Rotterdam) en kiu li, parolante pri EDGAR DE WAHL, iama volapükisto, posta aŭtoro de internacilingva projekto Occidental, skribas sur paĝo 181:

"Se ni esperantistoj nin edukos al pli objektiva sintenado de la" (legu:rilate al la) "tuta mondlingva movado, se ni forgesos la, fanatikecon, kiu distingas multajn el ni, tio certe ne povos domagi (legu: malutili) al ni nek al la mondlingva afero. Afi ĉu ni timas niajn lingvajn kontraŭulojn (legu: konkurantojn)? Pro kio timi? Se ni devus timi, tio ja estus pruvo por la praveco de la 'aliaj'."

5. Finaj konkludoj

Alproksimiĝante al la fino de la prelego, mi volus resumi iajn konkludojn, grupigante ilin en kvar grupoj: unue, kion devus estonte fari la jam ekzistantaj biblioteko, due, kion la Landaj Asocioj kaj E-klubo, trie, kion la esperantologoj kaj kware, kion CED, respektive UEA.

5.1. - La ekzistantaj biblioteko, ĉe tiuj plej grandaj, ne posedas ĉion kio aperis en Esperanto. Do, per komunaj fortoj ni devos klopodi, ke la kolektoj kompletigu per mankantaj eldonoj, precipe, ke publikaj biblioteko en unuopaj landoj posedu ĉion, kio aperis en koncerna lando mem en la Internacia Lingvo. Ekz. neniu de koncernaj landoj posedas ĉiujn dulingvajn E-vortarojn, kaj aperis entute 92 germanaj, 57 francaj, 55 anglaj, 41 japanaj, po 40 hungaraj, svedaj, rusaj kaj 36 serbokroataj E-vortaroj.

- Krom tio estas tre grave, ke la plej grandaj landaj biblioteko posedu ĉiujn verkojn de siaj samlandanoj aperintaj enlande kaj aliland, kio, kompreneble, implicas ankaŭ la verkojn en la Internacia Lingvo, kiuj - kiel montris niej sondaprovoj - grandparte estas eldonitaj ekster la lando de la aŭtoroj. Ekz. ĉiuj tri verkoj de Lorjak, franca aŭtoro, aperis en Finnlando, kaj la

kvara ("Regulus") aperos en Italio, kaj laŭ bibliotekaj postuloj devus troviĝi en la ĝefa biblioteko de ambaŭ landoj, kun malkaſo de pseŭdonimo Lorjak. Aǔ alispeca ekzemplo: sub la nomo "Nio" aperis en Italio du verkoj, kaj tiuj devus troviĝi kun malkaſita pseŭdonimo ankaŭ en plej granda biblioteko de la hejmlando.

- Instigi pli da kunlaboro kaj kontaktoj inter unuopaj E-bibliotekoj por interŝanĝi spertojn, mankantajn materialojn helpe de serĉlistoj kaj listoj de duoblaĵoj. Ĉar ekz. la E-fondajo en Kortrijk - la plej granda kolekto de E-periodaĵoj en la mondo - havas 2857 kompletajn jarkolektojn binditajn kaj ĉ. 2620 jarkolektojn oni devus ankoraŭ kompletigi por povi bindigi, kaj 20.000 duoblaĵoj staras je dispono al aliaj interesataj bibliotekoj.
- Ciu biblioteko devus klopodi, ke la librofonduso ĉiuware kresku per certigo de, eĉ se etaj, subvencioj por havigo de valoraj libroj pri esperantologio.
- Por pritrakti siajn komunajn aferojn ĝis nun menciiitajn kaj ankoraŭ menciotajn estus tre utile se fondigus ia organizo - ĉu kiel asocio aǔ sekcio de la jam ekzistanta - de bibliotekisto, same kiel en multaj landoj ekzistas asocioj de bibliotekisto. Eble dum tiu ĉi Kongreso, al kiu partoprenas deko de tridektri plej grandaj bibliotek-fondintoj aǔ posedantoj, oni povus en aparta kunveno pritrakti la aferon.
- Estus priparolenda ankaŭ tio, kiamaniere la plej gravaj publikaj kaj asociaj (eble ankaŭ privataj) bibliotekoj ricevu novajn eldonajojn favorpreze aǔ la periodaĵojn nulakoste, kaj kiuj bibliotekoj havu la prioritaton? La ekzistantaj bibliotekoj ne estas tiom riĉaj por ĉion aĉeti kaj bindigi.
- Ulica povas esti kunlaboro kun UEA, precipice kun CED, kaj la Bibliografio Sekcjo de la Akademio de Esperanto, krome kun la Klubo de kolektantoj de Esperantajoj, la revuo "Kolektanto" kaj koncernaj rubrikoj de E-gazetoj. Tre laudinda estas rapida reago de la redaktoro de Jarlibro de UEA, kiu tuj post apero de sia "Manlibro pri Esperanto en bibliotekoj" enpresis mallongan liston en ĉi-jara Jarlibro (p. 70) apud la detalaj informoj pri la Internacia Esperanto-Muzeo. En la estontaj Jarlibroj troviĝu precizaj adresoj de plej gravaj bibliotekoj vere deziregantaj ricevi donace E-eldonaĵojn (ĉar kelkaj, bedaŭrinde, pro spacomanko, malordo, manko de bibliotekisto ne deziras ricevi novajn E-librojn).

5.2. - Se en ekzistantaj E-kolektoj ne ekzistas profesia bibliotekisto, necesas aktivigi kapabla(j)n samideano(j)n por bibliotekista laboro, tiel ke E-kolektoj kaj arkivoj ne estu gvidataj tute amatore, sed prefere fake, science.

- Krome utilus, aktivigi kapablan personon por bibliografiado, tiel ke ni ricevu pliajn bibliografiojn, precipe laŭlandaj.

- Oni utiligu la materialon troviĝantan en biblioteko kaj muzeoj por publikaj laŭtemaj eksposicioj.

- Oni prizorgu en landaj E-organoj la rubrikon "Bibliografio", en kiu estu registrita ĉio kio aperas en kaj pri Esperanto en koncerna lando kaj laŭpove alilande, kiel tion plej bone plenumas la revuo "Esperanto".

- En publikaj bibliotekoj kolektigu ankaŭ interlingvistika literaturo generale.

- Esperantistoj instigu plej gravajn publikajn bibliotekojn aboni iujn fakajn revuojn, krome, tre grave, havigi verkojn de verkisto de koncerna lando, kiuj aperas alilande, ĉar tiejn verkojn ne ricevas la plej fortaj landaj bibliotekoj kiel devigajn ekzemplerojn.

- Veki intereson por prunteprenado de libroj el la bibliotekoj kaj por legado kun tiujara, eĉ se modesta, simbola premiado fare de lokaj grupoj de plej fervoraj legantoj, krome per prezento de unuopaj, precipe novaj verkoj, dum la regulaj societaj kunvenoj, E-kursoj k.s.

5.3. - Esperantologoj, scienculoj kaj verkemuloj klopodu utiligi en sia laboro ekzistantajn kolektojn, precipe tie kie en koncernaj urboj ekzistas tiaj publikaj kolektoj, kaj se tiaj ne ekzistas en la sama urbo, la bibliotekojn de plej proksimaj urboj, precipe tie kie ekzistas plej favoraj kondiĉoj por la laboro kaj restado. Laŭ mia scio tiaj kondiĉoj ekzistas en publikaj bibliotekoj de La Chaux-de-Fonds (Svisio), Kortrijk (Belgujo), Gray (Francujo) kaj Lublin (Pollando), krom tio en privataj bibliotekoj kun gastĉambro, staranta je dispono al la serioza studento - kompreneble post interkonsento kun la posedanto - en Danlando en bieno "Stendal" en Ugerlåse, kie troviĝas la biblioteko de D-ro PAUL NEERGAAD, en Pollando en biblioteko de familio WOJTAKOWSKI en Wroclaw, en Hispana Esperanto-Muzeo en Sant Paul d'Ordal proksime de Barcelono kaj en Kanado en nova granda domo kun sufice da libera spaco por feriado en Balieboro, Ontario, kie troviĝas Magnetofonga servo de UEA, Terminologia centro kun sliparegoj de Slipara Bildvortaro kaj presejo.

5.4. - En landoj kie ne ekzistas E-kolektoj sed fortaj E-movadoj kaj fortaj deziroj krei la E-libraron, kiu staros je dispono al esperantistoj de tiu lando, oni povus, se estus fondita ia kuniĝo kaj kunordiga organizajo, prizorgi kvanton da libroj el duoblaĵoj de aliaj bibliotekoj.

Mi finas per aserto: jam estas tempo ke ni nepre pli da atento dediĉu al E-kolektoj kaj muzeoj, kaj ĝi estu ne kampanja, sed daŭra aktiveco.

6. Listo de la 33 plej grandaj E-bibliotekoj en la mondo
(kun indiko de nombro de volumoj)

- * 1. IEMW, Vieno, Aŭstrio: 17.721 libroj, 3.037 gazetoj ktp., muzeo en 5 ĉ.
- 2. BEA, Butler Library, Londono: 1.000 libroj, 1240 vol. de 359 periodaĵoj
- 3. UEA, B. "Hodler", Roterdamo: 10.000 vol.
- 4. Bibl.de E-societo Praha: 6.100 libroj aŭ 85 m de bretlongo kun period.
- * 5. E-fondajo C. Vambiervliet en Stedelijke Openb.Bibl. Kortrijk, Belgio: 3000 libroj + 1040 div. gazetoj k revuoj de kiuj 2857 kompl.jarkolektoj binditaj k ĉ. 2620 ankorau kompletigotaj; katalogo k serĉlisto
- * 6. KCE, Urba bibl.La Chaux-de-Fonds, Svisl.: 10.000 bibl. unuoj (E, Ido, Occ., Int.)
- 7. E-bibl. Paul Neergaard, Hellerup, Danl.: 6.000 libroj aŭ 60 m de bretlon
- 8. Saarlanda E-Ligo: ĉ. 6000 titoloj pri interlingvistiko kaj esp-ologio
- 9. Bibl. Marinko Gjivoje, Zagreb: 5.500 libroj + 200 jarkolektoj (L-a por vortaroj)
- 10. Hispana E-Muzeo, Sant Paul d'Ordal, Hisp.: 3.000 libroj + 2500 blind.jark.
- 11. Bibl. Ramon Molera, Moya (Barcelona): 3.500 libroj kaj jarkolektoj
- 12. Bibl. de Károly Fajszi, Budapest: 3.500 libroj + 500 kompl. jarkolektoj kaj 1500 por kompletigi

- * 13. Univ.bibli.Oslo (bibl.de NEL): 3000 libroj + ĉ. 410 revuoj
 - * 14. Nacia Esperanto-Muzeo Gray, Francio: 3000 libroj
 - * 15. Deutsche Staatsbibliothek, Berlin, GDR, (est.libraro de GEI): 2800 libroj
 - * 16. Komunuma biblioteko, Udine, Italio: ĉ. 3000 libroj en-kestigitaj
 - * 17. Nekonata publik.biblioteko Bologna, Italio: ĉ. 3000 libroj
 - 18. Bibl. de Japana E-Instituto, Tokio: 3000 libroj
 - 19. Bibl. de Klubo Esperantista Malmö, Svedio: 2800 libroj
 - 20. Unuiĝo Franca por Esperanto, Paris: 2800 libroj kaj bro-
suroj
 - 21. Bibl. de Bonaera E-Asocio, Buenos Aires, Argentino: 2500
libroj
 - 22. Bibl. de W. Auld, Dollar, Skotlando: 2250 titoloj
 - * 23. Bibl. de Universitato, Eugen, Oregon, Usono: 2500 libroj
kaj 475 periodaĵoj
 - * 24. Bibl. de Katolika Univers. Lublin, Pollando: 2000 libroj
+ 475 periodaĵoj
 - * 25. Universitata Biblioteko Amsterdam, Nederl.: 2326 libroj
+ 500 period. (10 antaj)
 - 26. Sveda E-Federacio Stockholm, Svedio: 2300 libroj
 - 27. Pola Esperanto Asocio, Warszawa: 1850 libroj
 - 28. E-bibl.de familio Wojtakowski, Wroclaw, Pollando: 1800 li-
broj + 400 gazetoj
 - 29. Bibl.de redakcio "El Popola Cionio", Pekino: 1720 libroj
k broſ. (20 m)
 - 30. Bibl.de D-ro Detlev Blanke, Berlino (GDR): 1400 l. pri
interlingvistiko + 600 beletro
 - * 31. Popola Biblioteko Arhus, Danlando: 1600 libroj
 - 32. Bibl.de E-klubo Brno, Ĉehoslovakio: 1500 libroj
 - 33. Fondumo Esperanto, Espoo, Finnlando: ĉ. 1500 libroj
- Per steleto signitaj publikaj bibliotekoj (12). En la listo estas konsiderataj nur tiuj bibliotekoj - sed ne ĉiuj - kiuj havas mi-nimume 1000 librojn aŭ 10 m de bretlongo, de kiuj ni ricevis in-formojn. Estas interesejeti rigardon ankaŭ en la liston kie tiaj bibliotekoj estas ordigitaj laŭ la landoj.

Pri prelego de prof. d-ro I.F. Bociort en Ahrenshoop

REFLEKTIGO DE UNUOPAJ KULTUROJ EN ESPERANTLINGVAJ PUBLIKACIOJ^{x)}

Kadre de la internacia sciencia seminario, okazinta de 17. - 23. aprilo 1978 en Ahrenshoop (GDR) pri la temo "Sciencaj aspektoj de Esperanto", univ. prof. d-ro IGNAT FLORIAN BOCIORT, delegito de la Rumana Akademio pri Sociaj kaj Politikaj Sciencoj prelegis pri la supre mencita temo. Li emfazis certajn meritojn de Esperanto en la reciproka interŝango de kulturaĵ valoroj inter la popoloj. Jam antaŭ la unua mondmilito Esperanto estis efika instrumento por konigi eksterlanden kelkajn el inter la literaturaj verkoj de la rumana popolo. Nuntempe ĉirkaŭ 80 specifaj kreaĵoj - komencante de la malnovaj popolaj poezioj ĝis la verkintoj de nia epoko (SADOVEANU, GOGA, ISAC, BLAGA, BESCIUC k.t.p.) - esperantlingve alportas al la legantoj de pli ol 100 landoj varman humanisman mesagon de la rumana popolo. Kaj, reciproke, multe da verkoj alportas al la rumanaj legantoj tiom da bone pensitaj kaj belege esprimitaj sentoj kaj ideoj de alinaciuj kreintoj.

Flanke de tiaj certaj meritoj, oni povas tamen rimarki en pluraj periodaĵoj, libroj k.t.p. kelkajn nedezireblajn erarigajn fenestretojn, kiuj estas nepre evitendaj flanke de la redaktistoj. Ekzemple oni asertas en prestigaj eldonajoj kiel Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto, ke la dakoj (ne dacoj!), unuj el la prauloj de la rumanoj, havis slavan originon, kaj ke ili estis slavdevenaj. Tio estas tute erara, ĉar la slavoj ja alpaſis la regionon de la nuna Rumanio kelkcent jarojn post la intermiksigo de la dakoj kun la romiaj konkerantoj kaj koloniistoj. Oni asertas same, ke la nacia rumana ŝtato naskigis en la jaro 1918. Sed ĝi naskigis en 1859 per la unuigo de du rumanaj provincoj Moldavio kaj Valakio. Profesoro Bociort avertis pri la risko dissendi kaj cirkuligi en Esperanto falsajn, kripligitajn bildojn pri tiu aŭ alia popolo. Unu kialo de tiu stato estas, ke ne ĉiam la aŭtoroj traktantaj pri tiu aŭ alia kutimo estas personoj sufice reprezentaj por la koncernaj branĉoj, ne ĉiam apartenas al la koncerna kulturo kaj kelkfoje eĉ ne konas la lingvon de la popolo pri kies valoroj ili skribas. La speguligo de tiuj

^{x)} Aperis en "der esperantist" 4/1978 (90)

realajoj de unuopaj kulturoj estas por ni esperantlingvaj sciencistoj - tiel substrekis profesoro BOCIORT - afero implikanta altan respondecon. Estas necese respekti ankaŭ en Esperantujo la jam establitan principojn en pacamaj rilatoj internaciaj, principojn forigantajn la arbitrecon, la fușadon, la hazardon en la selektado de verkoj tradukotaj en la ekzakteco de informoj k.t.p. La plej taûgaj reprezentantoj de naciaj kulturoj estas la sciencistoj, la verkistoj, la kulturkreantoj de ĉiu koncerna lando. Necesas, ke lá redakcioj sendu, cele de konsultado, la publikigotajn artikolojn al la estraro de la Esperanto-movado en la koncerna lando, en la intereso de la vero, de la naciaj kulturoj, de la prestiĝo de la Esperanto-movado. Rilate la interlingvistikajn esplorojn en Rumanio prof. BOCIORT citis amplekse kaj konkrete la plej gravajn studiojn kaj artikolojn, novajn kaj malnovajn, pritraktantajn la problemon de internacia lingvo. Samtempe li informis pri la atingoj en la klopoj estigi la necesajn strukturojn por plialtigi la sciencan esperantologian/interlingvistikan agadon en Rumanio. Li donis ampleksan bildon pri la problemaro nuntempe studata kaj en akademiaj rondoj kaj en universitatoj (fare de profesoroj aŭ/kaj de gestudentoj). Kun intereso oni ekskusiis pri la enkonduko de Esperanto kiel nedeviga studioobjekto en la filologiajn fakultatojn de rumanaj universitatoj ekde septembro 1978.

D-ro István Szerdahelyi

LA DIDAKTIKA LOKO DE LA INTERNACIA LINGVO EN LA SISTEMO DE LERNEJAJ STUDOBJEKTOJ

Verſajne ne ekzistas en la mondo ŝtato, en kies lernejsistemo ne okupus signifan lokon la instruado de iu fremda lingvo. Ju pli izolita estas la ŝtata - etna - lingvo, des pli grava estas la problemo. Ne estas do mirinde, ke la hungaroj ĉiam vigle interesigis pri la internacilingva ideo kaj okupas honoran lokon en la historio de Esperanto, se ni mencias nur la plej elstarajn: KALOCSAY, BAGHY, SZILAGYI - la Budapeŝta Skolo kaj Literatura Mondo, TARKONY, KÖKENY, ANDREÓ CSEH k.a. La oficiala enkonduko de Esperanto en la universitatan instruadon, kiel pro-

fesora fako, ankaŭ estas grava iniciato. Eble la plej signifa evento en la lasta tempo estas la forta deklaro de akademiano GEZA BARCZI, laŭreato de Kossuth-premio, la katedro-estro de hungara lingvistiko en la sciencuniversitato de Budapest, la plej estara vivanta hungara lingvisto, aperinta en la oficiala fakrevuo de Kleriga Ministerio "Köznevelés" 'Publika Edukado', XXII. jaro, N-ro 23, 9/XII, 1966, pg. 891 - 892.¹

Ni laŭvorte citas tiun parton de la intervjuo, kiu koncernas nian temon.

Demando: Ĉu kiu ajn povas alpropriigi kiun ajn lingvon?

Respondo: Inter favoraj cirkonstancoj - eble jes. Sed la demando estas: Ĉu proporcias la atendebla profito kun la investitaj tempo kaj energio? La ellernado de iu, tiel nomata "mondlingvo" postulas de meze instruita homo seriozan fortostreĉon, persiston kaj absorbas dum longaj jaroj enorman tempon. Kvankam estus dezirinde, ke ĉiu homo, krom sia gepatra lingvo regu iun fremdan lingvon, kiu malfermus antaŭ li pordegon al la universala homa kulturo ekster la hungaraj lingvolimoj - estas nesupozable, ke en la plej vastaj sociaj tavoloj generaligos iu el inter la franca, germana, angla aŭ rusa lingvoj. Tia iluzio, kvankam nobla kaj bela, estas tamen nur iluzio.

Demando: Ĉu, do, ne ekzistas maniero, laŭ kiu per relative malmulta penado kaj tempofero praktike ĉiu povu trapenetri la muron de la lingva izoliteco?

Respondo: Jes, ekzistas tia maniero. Ĝi estas Esperanto. Ĉi tiu lingvo, per sia eksterordinare simpla, senescepta, logika strukturo kaj ĝia genia vortfare-sistemo estas facile alpropriigebla sen ia lingvokono kaj gramatika instruiteco. Esperanto estas vere por ĉiu alirebla kaj, se praktike ankaŭ ĝia alpropriigo postulas iom da laboro kaj tempo, tiu estas nekompareble malpli, ol kiom postulas alia lingvo. Ĝia gramatika sistemo estas preskaŭ dum kelkaj horoj encerbigebla - eĉ oni ne devas ĝin konsideri sistemo - kaj dum kelkaj monatoj lernanto atingas praktike valoran konon de unu lingvo.

Demando: Kiel vi opinias pri la disvastigo de Esperanto, kiel internacia helplingvo?

Respondo: Estas superflue pruvadi kion signifus por la homaro, kiom da tempo kaj penado estus ŝparota de turisto, komercisto, fare de partoprenantoj de internaciaj konferencoj, de sciencisto, se ili ne devus barakti kun la lernado de malfacilaj lingvoj.

Sed - povus iu diri - oni ne povas pretendi de homoj, de la vastaj tavoloj de laborula socio oferojn je la intereso de ia eventuala fora futuro. Estas bezonata la kono de tiu lingvo, kiu jam nun havas difinitan avantaĝon, fakte trarompas la haron de lingva izoliteco kaj ebligas la interrilaton kun fremdaj kulturoj. Nu, Esperanto - kvankam la lukto alportanta ĝis nun multajn sukcesojn tute ne estas ankoraŭ finita - jam abunde ofertas tiujn avantaĝojn, kiuj povus liveri la kono de iu alia dua lingvo. Oni povas diri, ke ĉie en la mondo estas esperantistoj kaj la esperantista mondorganizajo en ĉiu pli - malpli granda urbo havas siajn reprezentantojn, starantajn je la dispono de la eksterlandaj esperantistoj. Kiuj deziras informojn pri la historioj kaj artmonumentoj de iu urbo aŭ regiono, pri iliaj naturaj, ekonomiaj, komercaj ktp. cirkonstancoj, tiuj pere de tiu ĉi organizajo ĉion povas facile, rapide kaj fidinde ricevi. Je la dispono de turistoj staras interpretisto, gvidisto, konsilanto. Oni povas facile krei korespondan interrilaton kun la kvin kontinentoj kaj tiu korespondado peras ne nur valorajn konojn sed ankaŭ per pli bona interkonatigo kaj interkomprenejo servas la plej noblajn aspirojn de la homaro:

la konstruon kaj defendon de la paco. Mi opinias, ke estas superflue paroli pri la konstante kreskanta riĉeco de la Esperanta literaturo. Ankaŭ la fakulojn efike helpas Esperanto: la sciencistojn, teknikistojn, medicinistojn ktp. - Ĉar kreas personajn interrilatojn kun la multnombra eksterlanda esperantista faklaro. Pluraj aŭtoritataj sciencaj revuoj publikas Esperantilingvajn resumojn, krome, ĉiam pli kaj pli disvolviĝas ankaŭ la originala Esperanta fakliteraturo. Fakte ĉi-rilate ni atendas multe de la estonteco, sed iam tio estas valora, kion jam nun liveras Esperanto. Multaj mond-firmaoj enkondukis la Esperantilingvan korespondadon kaj instigas ĉi-direkte siajn klientojn. Ankaŭ la oficialaj rondoj ĉiam pli sentas la gravecon de tiu ĉi movado. En nia lando, ekzemple, oni povas akiri Esperanto-fakan profesoran diplomon en la filologia fakultato de la universitato kaj eble estas jam proksima la tempo, kiam la sciencia esploro de Esperanto akiros sian lokon en la altlernejoj. Estas nediskuteble, ke ĝis la fina venko necesecas ankoraŭ longa lukto. Sed estas certe, ke esti simpla soldato de tiu ĉi batalo en si mem jam estas nobla tasko - aliflanke, la alproprigo de tiu ĉi lingvo ne plu estas nura ofero, sed facile sindonanta valora profito.

Demando: Kiun helpon donas Esperanto al la lernado de aliaj lingvoj?

Respondo: Estas konata fakto, ke ĝenerale la lernado de la unua fremda lingvo estas malfacila tasko, tiu de postaj, per la ĉiam kreskanta elasteco de la lingvokapablo, estas jam multe pli facile alirebla. Esperanto, kiu ~~gisminimume~~ reduktas la komencajn malfacilajn estas eminenta enkonduko al la instruado de aliaj fremdaj lingvoj.. Tion atestas nombraj interesaj kaj sukcesaj eksperimentoj kaj en eksterlando kaj en nia lando. Tiuj lernantoj, kiuj tute ne sukcesis en la lernado de rusa lingvo, kvan-kam ilin gvidis elstara instruisto, post kelkmonata Esperantolernado montris subitan progreson en la rusa lingvo. La samon oni povas konstati en la lernado de aliaj lingvoj. Sekve, se pro diversaj kaŭzoj estas dezirinde, ke ĉiu - krom sia gepatra lingvo - posedu iun duan lingvon, kiu ebligas la interrilaton kun la eksterlando, pli profundan ekkonon de homoj kaj intelektaj produktaoj - tiu lingvo por la vastaj tavoloj de la socio kaj por ĉiuj povas esti nur Esperanto.

Tiuj klaraj kaj aplombaj vortoj de la plej aŭtoritata hungara lingvisto aperis en la oficiala fakrevuo de la Kleriga Ministerio. Oni povus atendi post ĝi ian pozitivan rezulton rilate la Internacion Lingvon. Bedaŭrinde, tio ne okazis. La kaŭzoj estas diverskarakteraj. Ni reliefigu tiun, kiu koncernas nin: la Esperantista organizajo kaj ~~gia~~ instruista fako ne kapablis subteni la konstatojn de nia eminenta scienculo nek per sia aŭtoritato, nek per konkretaj indikoj. En la sekvaj vicoj mi provos aldoni kelkajn parametrojn, kiuj kondensiĝis post longa instru-praktika laboro kaj persistaj teoriaj esploroj.

1.

Studinte la instruadon de fremdaj lingvoj en diversaj landoj mi devis konkludi, ke en ĉiu lando sendepende de la gepatra lingvo kaj la cellingvo la problemoj estas preskaŭ la samaj. Mia ĝenerala konkludo estas, ke en nenia lernejsistemo oni povas plenumi la celdifinon de la oficialo instruprogramo. Laŭ miaj mezuradoj la sukces-koeficiente, atingita en hungaraj lernejoj en la instruado de diversaj lingvoj proporcies montras la subanskalon:

rusa lingvo - 30 %
germana lingvo - 40 %
angla lingvo - 60 %
Esperanto - 130 %

Tiu ĵ indikoj perfekte pruvas la unuajn konstatojn de profesoro BARCZI: inter la cirkonstancoj de lerneja lingvo-instruado Esperanto estas la sola fremda lingvo, kies instrucelo estas efektivebla.²

2.

La valoro de iu studobjekto en la sistemo de studobjektoj estas malfacile difinebla kaj mezurebla. Tamen, se la instruado de iu studobjekto jam potencie estas senrezulta, tiu fakteto psike influas en negativen direkton la tutan instru- kaj lerno-procezon, troſargas superflue la pedagogojn kaj la lernantaron, forrabas superflue valoran tempon kaj energion de la aliaj studobjektoj. Kontraŭe - la instruado de studobjekto, kiu horo post horo alportas sukces-guon kaj praktikan efekton instigas ĝenerale la lernemon de la lernantoj, liberigas tempon kaj energion, kiun poste oni povas investi en la lernadon de aliaj objektoj. Esperanto, per siaj specifaj ecoj alportas en la lernejon novan koloron, novajn eblecojn. La pedagogiaj elementoj, kiuj kaſigas en ĝia karaktero - internacieco, neútraleco, pacamo ktp. - helpas la efektivigon de la plej noblaj kaj plej aktualaj edukaj celadoj. La ĝenerala enkonduko de Esperanto en la lernejojn povus senmanke interligi la lernejojn, la lernantojn kaj instruistojn, celo, kies efektivigon gis nun nur tre modeste sukcesis kaj sukcesas atingi UNESCO.

3.

La alpropriigo de iu fremda lingvo lanĉas ne nur edukajn kaj psikajn problemojn sed ankaŭ lingvistikajn. La interferenco de du renkontigantaj lingvoj: la malsamaj, similaj respektive ekvivalentaj fenomenoj de la du lingvoj helpas respektive malhelpas la alpropriigon de la fremda lingvo. La interferenco de du renkontigantaj lingvoj, laŭ la moderna koncepto kaj per modernaj rimedoj estas mezurebla, la metodologia tipologio de du kontrastantaj lingvoj estas kontruebla.

La plej obstina malhelpo ĉi-rilate estas la fakteto, ke la lernanto eliras ĉiam al la pozicio de sia gepatra lingvo, pensas ĉiam en ĝiaj nocioj, la gepatra lingvo, kiel ia "metalingvo" ĉeestas dum la tuta instruprocezo kaj ne ebligas la elformigon de klaraj nocioj en la ceilingvo. Profesoro BARCZI emfazas, ke estas konata fenomeno, ke la lernado de dua kaj posta fremda lingvo estas ĝenerale kaj proporcie ĉiam pli facila, ol la unua. La kaŭzo estas, ke el la kombino de gepatra kaj unua fremda

lingvo elformigas ia metalingva-sistemo, sur kies fundamento pli rapide konstruigas la nova sistemo. Tiu kombino estas des pli klara, ju pli klara estis la sistemo de la unua fremda lingvo. Esperanto kiel pontlingvo inter la gepatra kaj alia fremda lingvo estas la plej perfekta ĉar enhavas ĉiun bezonatan kategorion kaj strukturon ĝisminimume simpligitan kaj formaligitan. Esperanto - kontraŭe al la etnaj lingvoj, ekestis kiel "lingvo" el kiu disvolvigis en praktika uzado la "parolo". Tiu fakteto certigas ĝian regulecon. La reguleco kaj logikeco de Esperanto el-formas klaran nociaron, facile transponeblan al la nociaro de alia sistemo.

Ni signu per X la gepatran lingvon, per Y - la fremdan lingvon, t.e. la cellingvo. Dum la instruado ekestas la oponizio:

X - Y

El tiuj du valoroj X estas tre varia, Y estas relative konstanta: en la 90 % de ĉiuj kazoj ĝi estas unu el la "grandaj" lingvoj: angla, franca, germana, rusa, itala, hispana. Ĉiuj "grandaj" lingvoj apartenas al la sama lingvofamilio: ĉiuj estas hind-eŭropaj lingvoj. Laŭ tio ni povas konsideri Y = hindeŭropa lingvo.

Esperanto - kiel "aŭtomato" el ĉiuj lingvofamilioj estas plej proksime al hindeŭropaj lingvoj: Zamenhof konstruis sian lingvomodelon sur la sintezo de tiuj "gandaj" lingvoj. Tiu fakteto altigas la valoron de Esperanto, kiel propedeŭtika lingvo³: ĝi antaŭ-preparas la alpropriigon de tiuj lingvoj: ju pli granda estas la distanco inter X kaj Y despli alta estas la valoro de intermetita Esperanto: X - E - Y. Sed ankaŭ en kazo de similaj lingvoj - ekz. X = angla, Y = franca - la intermeto de Esperanto, krom la psikolingvistikaj avantagoj, havas ankaŭ lingvistikajn valoron, kiu povas esti aŭ fonetika, aŭ leksika aŭ gramatika. Estas ekzemple evidenta la kontrolo de Esperanto en tia kazo⁴.

X = F: Le chat est le grand ennemi de la rat.

E: La kato estas la granda malamiko de la rato.

Y = A: The cat is the great enemy of the rat.

Ankaŭ en kazo de tute proksimaj lingvoj havas Esperanto sian gravan rolon. Estas konate, ke la simileco de du lingvoj kaŭzas ne nur pozitivajn transferojn sed tre ofte negativajn, tio estas, ne helpas sed kontraŭe - malhelpas la alpropriigon de la similanta lingvo. Tiu problemo estas detale ellaborita en la metodologio de rusa lingvo en slavlingvaj lernejoj: čehaj, slovakaj,

polaj, bulgaraj ktp.

La intermeto de Esperanto en tiuj kazoj kvazaŭ neútraligas la negativan transferon, kreas sintezan modelon kiu plifirmigas la ekkonon de la nova, kvankam simila, eĉ pro simileco ĝena fenomeno.

Komparu la F, I, kaj hispanan frazojn kun la du variantoj de Esperanto:

F: J'ai mal à la tête.	(Doloras la kapo.
I: Ho mal di testa.	E: { Mi havas kapdoloron.
His: Me duele la cabeza.	

Eksterordinaran valoron havas Esperanto, kiel pontlingvo en kazo de
 X = ugrofinna lingvo
 Y = hindeŭropa lingvo

Komparante la materialon de la unua lernojaro de diversaj lingvoj kun Esperanto, respektive hungara en la rilato:

hungara - Esperanto - hindeŭropa
 ni konstatis la sekvajn koeficientojn, kiuj montras, kiomprocente plifaciligas Esperanto la ĝin sekvantan frangan, anglan, germanan respektive rusan:

hungara - Esperanto	franca - 50 %
	angla - 40 %
	germana - 30 %
	rusa - 25 %

Jen staru nur unu ekzemplo el la sennombraj: la poseda pronomo. La hungara lingvo ĝin ne havas kaj esprimas ĝin aglutine. En tiu hindeŭropa lingvo ĝi ekzistas:

H	E	F	R
könyv	libro	livre	kniga
könyvem	mia libro	mon livre	moja kniga
könyved	via libro	ton livre	tvoja kniga

Al postaglutina morfemo -EM / -ED ktp. / respondas:

MIA	{ MON	{ MOI
	{ MA	{ MOJA
		{ MOJE

(Al regula, unuforma E - respondas 2 F kaj 3 R formoj)

Komplikiĝas la situacio, se antau la poseda pronomo aperas prepozicio, kategorio fremda por la ugrofinnaj lingvoj:

- E: sur mia libro
 F: sur mon livre
 R: na mojej knige
 H: könyvemen (könyv-em-en)

Jen frazo:

- H: Ceruzád könyvemen van.
 E: Via krajono estas sur mia libro.
 F: Ton crayon est sur mon livre.
 R: Tvoj karandaš ležit na mojej knige.

Se ni signas per ciferoj la opajn vortojn respektive la adekvataj al ili morfemojn ni ricevas la sekvajn strukturojn:

E:	<table border="1"><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr></table>	1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6		
F:	<table border="1"><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr></table>	1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6		
R:	<table border="1"><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td></tr></table>	1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6		
H:	<table border="1"><tr><td>2 + 1</td><td>6 + 5 + 4</td><td>3</td></tr></table>	2 + 1	6 + 5 + 4	3			
2 + 1	6 + 5 + 4	3					

Ni pensas - ĉiu klarigo estas superflua. La komparo de la diversaj strukturoj en si mem demontras kaj pruvas nian aserton!

Por la lingvoj uzantaj ne latinan grafikon Esperanto, kiel fonetika kaj fonemika lingvo plifaciligas la alproprigon de la latina grafiko. Ekzemple, surbaze de germana lingvo en ruslingvaj lernejoj oni instruas la grafikon dum 30 studhoroj⁶ kaj surbaze de angla lingvo preskaŭ dum la tuta unua lernojaro / cca. 60 studhoroj!⁷ / Mi persone proponis dum preskonferenco eksperimente enkonduki antaŭ la angla, germana kaj franca lingvoj Esperanton en ruslingvaj lernejojn.⁵ La rezulto superus ĉiun imagon!

Konkludoj

La faktoj, priskribitaj en la jena artikolo estas vaste konataj por ĉiuj pedagogoj esperantistoj, sed estas tute nekonataj al neesperantistaj pedagogoj kaj instru-ekspertoj superaj ŝtataj instancoj. Nia tasko estas vaste disvastigi ilin verkante similajn artikolojn en la nacilingvaj fakrevuoj.

Due: Ĉie en la mondo la landa esperantista fakorganizaĵo: la pedagoga sekcio de la landa organizajo klopodu varbi elstarajn, aŭtoritatajn gekolegojn kaj el inter ili elekti la gvidantojn. Estu ĉiu landa fakorganizaĵo serioza, diskutkapabla organo kun kiu de sur egala nivelo traktos la kompetentuloj.

Trie: Ĉiu esperantista pedagogo instruu la Internacian lingvon en sia lernejo samtempe esplorante la rezultojn laŭ la vidpunktoj de tiu ĉi artikolo. Ni bezonas abundan pruvmaterialon, ĉar nur la konkretaĵoj indikoj havas pruvo-forton kaj nur ilin povas konsideri la kompetentaj instancoj.

Referencoj

- 1 La detalan prezenton de la artikolo vidu en "Kajeroj" N-ro 16, dec. 1968, D-ro D. Koncz: La problemoj de l'alproprigo de fremdaj lingvoj
- 2 I. Szerdahelyi, Koeficiente DEL, "Universo", N-ro 1, junio, 1964.
- 3 I. Szerdahelyi, Espéranto et propédéutique linquistique, "Les langues modernes", 60e année, No 3, Mai-Juin, 1966, pg. 23-27
- 4 J.H. Halloran, A Four Year Experiment in Esperanto as an Introduction to French, "The British Journal of Educational Psychology", Vol. XXII, Part III., November, 1952, pg.200-204.
- 5 I. Szerdahelyi: Reveninte ... "Hungara Vivo" No. 4, 1968.
- 6 V.M. Grigorjeva k.a., Deutsch für die 5. Klasse, Moskvo, 1967
- 7 Z.M. Cvetkova, C.G. Spiegel: English 5th Form, Moskvo, 1967

**ESPERANTO KIEL OBJEKTO KAJ INSTRUMENTO DE AÚTOMATA
KOMPUTADO^{x)}**

Se oni intencas pritrakti per komputoroj lingvejn materialojn, prefere tekstojn, necese estas transformi ilin en formon pri-laboreblan per tiuj mašinoj. Car tekstoj skribforme konsistas el literoj, ciferoj kaj intersignoj kiel punkto aŭ komo, suffiĉas montri, kiemaniere ili povas esti por komputado prezentataj kiel serioj da duvaloraj signaloj. Sur tabelo n-ro 1 laŭ kodo uzata por komputado per relative grandaj mašinoj estas videbla la reprezentajo de literoj kaj ciferoj kaj intersignoj, konsistanta el po ok signaloj. La du valoroj de signalo ekzistas je tri diversaj formoj:

1. kiel okazantaj aŭ mankantaj truoj je difinitaj lokoj sur paperstroj aŭ trukartoj por enigi la datumojn en la komputoron,
2. kiel okazantaj aŭ mankantaj kurentimpulsoj je difinitaj momentoj por transporti la datumojn inter la diversaj partoj de la mašino,
3. kiel difinitaj aŭ inverse direktataj bobenoj aŭ magnetkorpetoj por reteni la datumojn en la memorstoro de la komputoro.

La esencaj partoj de la komputaprocedo per tiu jam estas tuſataj:

- la datumoj konsistantaj po el vico da signoj unue estas enigataj per legilo en la storon,
- tie ili estas magazenataj por variej sekvontaj komputpaſoj,
- multfoje ili estas transportataj kaj transformataj kaj komparataj kun aliaj datumoj,
- fine la rezulto de tiu pritraktado estas eligata per presilo aŭ televidileto.

Preskribon de tia procedaro oni nomas programo. Gi realigas algoritmon, kiu estas kvazaŭ recepto por fari deziratan komputlaboron. Gi konsistas el sinsekvo de supre mencitaj komputpaſoj laŭ la intenco de la programinto uzanta la maſinon.

^{x)} Ankaŭ prezentita germanlingve dum interlingvistika seminario por GDR-lingvistoj 16. - 19. 4. 1979 en Ahrenshoop/GDR

Ekzistas certaj programpartoj jam speciale antaŭformitaj preferas interesaĵoj por tiuj lingvistoj, kiuj volas uzi komputeron por siaj problemoj. Tiuj programpartoj formigas la kapablecon de komputoro por lingvistika uzado. Ili ekzemple permisas

- nombri certajn antaŭe fiksitan vortojn,
- kalkuli deziratajn rezultojn el tiu nombrado,
- ordigi la materialon laŭ antaŭe donita ordo,
- elserĉi deziratajn elementojn kun ilia teksta ĝeneralo,
- kunligi kelkejn da ili laŭ diversaj vidpunktoj,
- kompari unu de ili kun aliaj,
- rekoni difinitajn tekstpartojn,
- memori granden amason da vortoj.

Ekte ĝi dudek jaroj oni pritraktis jam tekstojn el multaj diversaj lingvoj per komputoroj por atingi variajn celojn.

Sekvas listo da ekzemploj el tiaj esploradoj:

- (a) - prilaborado de leksikaj unuoj:
 - frekventeco de diversaj literoj
 - frekventeco de diversaj vortlongecoj
 - kunmetado de vortaro laŭ finaj literoj
- (b) - fiksado de stilistikaj kriterioj:
 - sinsekvo de vortoj
 - ripetado de vortoj
 - riĉeco laŭ vortuzo
 - longeco de frazoj
 - submetado de frazpartoj
- (c) - listigo de vortoj kun iliaj fremdlingvaj ekvivalentoj kiel helpilo ĉe tradukado,
- (d) - ekzameno de vortoj en ilia teksta ĝeneralo, tiel nomata indeksado.

Pri Esperanto kompreneble tiaj esploradoj ankaŭ estas provitaj. Ne surprize montrigas, ke tiu planlingvo pli facile estas prilaborebla ol naciaj lingvoj. Estas la samaj ecoj, kiuj ebligas la facilan uzadon de komputoro pri Esperanto, kiuj ankaŭ faciligas ĝian lernadon:

- la malmultaj unusignifaj finaĵoj
- la afiksoj havantaj firmajn sencojn
- la vort**sang**iĝo strikte laŭ aglutinado
- la relative etaj signif**sangoj** de radikoj.

Tiuj ĉi kvalitoj de Esperanto estas precipe avantagej, se la aŭtomata pritraktado inkludas analizon aŭ sintezon de teksto.

Unua sfero de tia laboro estas aŭtomata tradukado. Ĉi tiu problemo gis nur kontentige ne estas solvita, ĉar la pripensitaj lingvoj, inkluzive la planlingvoj, estas tiom komplikaj, ke bonaj sū nur suficiaj rezultoj ne estis atingeblaj.

Sed oni jam pripensis, ĉu tamen Esperanto kiel ege regula kaj relative malofte dusenca lingvo povus esti peranta lingvo estontece. La traduko unue el nacia lingvo al Esperanto kaj tiam el Esperanto al alia nacia lingvo estus pli facile realigebla ol rekta traduko. Tiu ĉi dustupa metodo ebligus krome konstrui sistemon por produkti tradukejojn el multaj lingvoj al ĉiu alia el ili. Devus nur esti farotaj po du programpartoj tradukantaj al respektive el Esperanto ĉiun partoprenantan lingvon.

Se n signifas la nombro de la koncernaj lingvoj, la nombro de necesaj programpartoj rezultas kiel 2^{n-1} por la dustupa metodo kontraŭ kiel $n^*(n-1)$ por la rekta. Ekzemple se 10 lingvoj nur 20 tiaj partoj devus esti programotaj por dustupa, sed 90 por rekta metodo. Do la dustupa tradukado havus la avantagon, ke malmultaj ĝe pli facile fareblaj programpartoj sufficius por la tuta sistemo. Sed verŝajne oni preferos por fine solvi ĉi tiun taskon uzi alian perantan artan lingvon ankoraŭ pli logike ol Esperanto konstruitan kej bazitan je strikte ununesencaj signiferoj, nomataj "noemoj".

Dua sfero por senchava uzo de Esperanto estas la diversaj formoj de informdonadsistemoj. Unu formo estas granda datumstoranta sistemo enhavante multajn specialejn informojn sū simbole donitajn kaj tabelforme laŭ diversaj vidpunktoj ordigitajn. Tia sistemo germanlingve estas nomata Datenbank (datumbanko), angle: "data base system".

Certe internacia kunlaboro sur tiuj sistemoj estos dezirata kaj arangata estontece. La formigo de enigendaj datumoj per facile pritraktebla neŭtrala lingvo kiel Esperanto tiam povus esti avantage por ĉiu partnero de tia entrepreno. Samtempe Esperanto servus kiel interkomprenilo inter la diversnacaj kunlaborantoj. Krome eblus uzi programlingvon surbaze de Esperanto por produkti helpilajn kaj suplementajn programpartojn de la sistemo.

La jus tuſitaj tri aspektoj de Esperanto-uzo estas propono de Antal Münnich, la ellaborado kaj instalado de Esperanta programlingvo nomata "PROGRESO - I" estas lia verko. Estas la

plej nova de pluraj provoj uzi normalajn homajn lingvojn por interrilati kun komputoroj kaj por tiel ebligi skribi programojn ankaŭ al tiuj uzantoj, kiuj ne profesie estas komputoristoj.

Montrigas sube ĝia uzo per espereble instrua ekzemplo.

Dua formo estas relative malgranda informadsistemo, kiu magazenas tiajn informojn, kiuj estas ne guste redoneblaj per iu tabelo da nombraj aŭ simbolaj valoroj, sed nur laŭ lingva priscribo, ekzemple rezultoj de novaj esploroj aŭ kolekto da medicinaj konstatoj aŭ kodekso da validaj leĝoj. La sistemo estas tiel projektita kaj programita, ke ĝi estas uzebla unue alia-tempo por diversaj specoj de tiaj informoj. Car ĝi krome permisas, ke uzanto metas demandojn en normala lingvo, kaj ĝi produktas respondojn ankaŭ laŭ tiu ĉi modo, ĝi estas nomata "demand-respond-sistemo".

Gi posedas mekanismon por analizi ne tro malfacilejn frazojn de teksto, kiu priskribas la koncernajn objektojn, kaj por reprezenti la enhavon de tiu priskribo en speciale formo interne en la komputora storo. Tiu formo estas provo redoni la bazan semantikan strukturon de ĉiu frazo. La koneksioj inter la frazpartoj estas reprezentataj laŭ ties signifoj.

Ekzemple la sekvonta teksto:

"En 1610 Galileo eltrovis per nova teleskopo la 4 grandajn lunojn de Jupitro. Samtempe li observis la altajn montojn sur la luno de Tero. Antaŭe li esploris liberan sur klinikaturo de Pizo."

estas transformata al strukturo, kiu grafike estas desegnata sur Grafiko 1. Tie ĉiu "sago" signifas relation inter du struktureroj anoncataj per "nodoj" aŭ nuraj vortoj. La speco de ĉiu relacio estas indikata per ties mallonga surskribado, kiu estas klarigata sur Tabelo n-ro 2. La relacioj estas aŭtome ekkonataj laŭ la teksto parte el la gramatikaj formoj de la vortoj, parte el la jus trovata prepozicio laŭ konformeco inter ĝi kaj certa relacio, parte laŭ aliaj ĉi tie ne facile klarigebla maniero.

La teksto, kiuj estas prilaborataj per la sistemo, preskaŭ ĉiam superas unu frazon. Per ree menciataj objektoj kaj per referencoje jam priskribitaj faktoj, helpe de pronomoj aŭ adverboj estas estigata koneksa reprezentado, kiel ĝi montrata sur Tabelo n-ro 1. En la storo la strukturo estas konservata kiel aro de branĉataj listoj, po unu por ĉiu frazo. El pluraj

tiaj informstrukturoj normale konsistas la datumstoko, ĝangebla laŭ la bezono de la uzanto.

Se nun iu scivolema informatendanto enigis demandon koncerne la enhavon de la ĝeesta datumstoko, ĝi estas analizata analoge kiel la frazoj de la objektpriskribo antaŭe. La analizrezulto de demando kaŭzas sercon al konvena informstrukturero. Por atingi tiun celon kelka deduktiva forto estas enprogramita.

Ekzemple se estus demando:

"Ekde kiam estas konataj la lunoj de Jupitro?"

la sistemo povas uzi la sekventan rilaton inter diversaj esprimoj:

Se oni eltrovis ion je iu tempo, ĝi estas konata ekde tiu ĉi tempo.

La metata demando laŭ tiu rilato povas esti transformata al formo, kiu rekte egalas al parto de la antaŭe storeta strukturo de la supre mencita unua frazo. Programparto por trovi la deziratan informon estas aktivigata kaj respondo estas formulata kaj eligata jene:

"Oni eltrovis la lunojn de Jupitro en 1610."

Por montri per speciale ekzemplo la manieron de aŭtomata lingva pritraktado kaj samtempe la uzon de programlingvo PROGRESO-I estu rigardata nur unu pli simpla frazo ol antaŭe, nome:

"Galileo eltrovis stelon per teleskopo."

La analiza procedo okazas laŭ speciale metodo, tiel nomata reto-gramatiko, angle: "net work grammar." Sufiĉa parto de tia gramatiko por analizi la ekzemplan frazon estas desegnata sur Grafiko 2. Gi prilaborado necesigas transformon al disponeble programo, kies formulajo per PROGRESO-I povas esti kiel skribita sur Tabelo n-ro 3.

La analiza procedaro por la ekzempla frazo post ĝia enigo (\emptyset) komencas ĝe (1) per demando, ĉu ĝia unua vorto havas verban formon. Car tio ne gustas, procedoj (2) estas transsaltaltaj kaj ĝe (3) demandata, ĉu la unue vorto estas nura punkto. Car tio ankaŭ ne gustas kaj ĝi ne estas prepozicio, nun ĝe (4) estas provata, ĉu ĝi havas akuzativan formon, sed ĝi ne tio estas. Tial la unua vorto: "Galileo" estas registrata kiel "aktoro" de la priskribata ago ĝe (5). Tiam ĝi estas forstrekata el la prilaborata frazo, ties resto komencanta per "eltrovis" nun estas pluanalizata. Car predikato ne estas jam registrita, ĝe (6) estas decidate, ke estu daŭrigota ĝe (1).

Nun la unua vorto havas verban formon, estas ~~same~~ alia baza formo, la infinitivo, tiel registrata kiel "predikato" kaj forstrekata el la frazo ĝe (2). La du kondiĉoj ĝe (3) ne estas ~~same~~ gustaj. Sed la nova unua vorto havas akuzativan formon: "stelon". Do ĝi estas ~~same~~ alia baza formo, la nominativo, registrata kiel "objekto" de la frazo ago kaj ĝe (5) forstrekata el la analizenda resto. Car predikato nun estas jam registrita, la procedaro estu desirigota ĝe (3).

La nova unua vorto "per" estas prepozicio, tial la sekventa vorto: "teleskopo" estas registrata post la konforma relacio, en tiu kazoo unusence indikata kiel "instrumento". Sekvas la fino de la tuta analiza procedaro, ĉar restas de la frazo nura punkto, kiu kaŭzas ĝe (3) kunmetajon de la registreroj al datumstrukturo kaj ties eligon per presilo. Tiu rezulto estas prezantata sur Grafiko 3 kaj grafike kaj listforme.

Se post tiu ĝi funkciadekzemplo iu rigardas la programon, li rimarkas, ke ĝi konsistas el ordonaj prepozicioj, kiuj enhavas verbojn je imperativa formo, kaj el kondiĉaj propozicioj, kiuj enhavas ilin je persona formo. La kondiĉaj propozicioj kiel partoj de PROGRESO-I-programo estas nomataj "decidoj", la ordonaj "procedoj". Krome trovigas substantivoj ofte adjektive atributaj je nominativa aŭ akuzativa formo en la kondiĉaj aŭ ordonaj propozicioj respektive. Tiuj indikas la datumpartojn, kiuj estu ekzamenataj laŭ la modo anoncata per la personaj verbformoj aŭ kiuj estu traktataj, t. e. ~~same~~ aŭ kombinataj aŭ forigatej, laŭ la indiko de la imperativoj. Tiujn datumpartojn oni nomas "variablojn".

Por ebligi la funkciadon de programo estas necese, ke ĝiu "procedo" estu klarigita kiel sinsekvo de bazaj procedoj, kiuj estas provizitaj per specialaj programpartoj, instalitaj sur la uzata maŝino por realigi la uzadon de la programlingvo. Same ĝiu "decido" devas esti klarigita kiel kunmetajo el bazaj komparoj enprogramitaj por PROGRESO-I. Ĝiu "variablo" nur povas esti uzata post "difino" kiel konstrukcio el bazaj datumstruktureroj permesitaj je tiu ĝi lingvo. La klarigendaj difinoj kaj procedoj kaj decidoj kune kun la esencaj elementoj de la programlingvo estas videblaj sur Tabelo n-ro 4.

Antaŭ la unua funkciigo la programo inkluzive la ĵus mencititajn

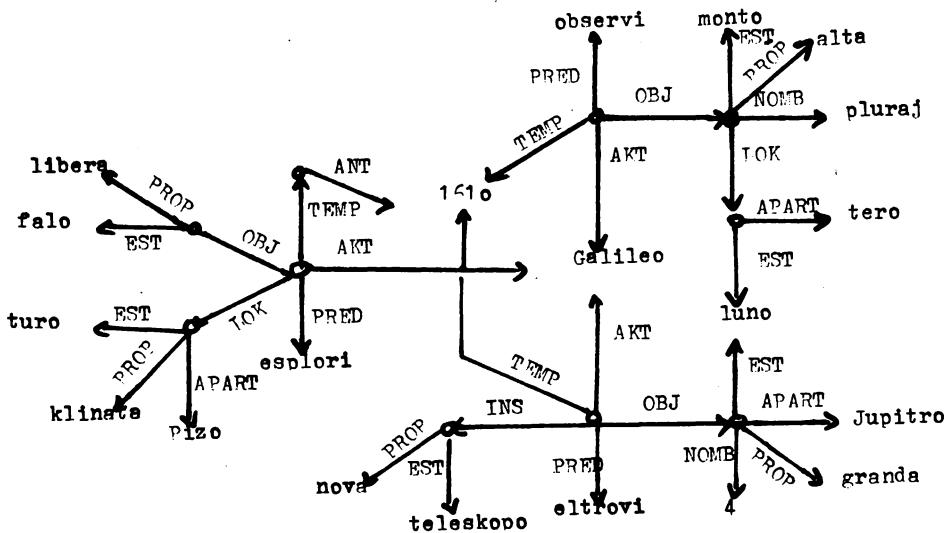
klarigojn devas esti enigata en la komputoron, kie ĝi dum laborado estas transformata al sinsekvo de aŭtomate fareblaj procederoj per speciala daŭre enstorata helpanta mašinprogramo, nomata "interpretilo". La procederoj estas aktivigataj unu post la alia, kiam analizenda frazo aŭ demando estas enigata per la legilo.

Por analizi la pli ampleksan ekzemplan tekston pri Galileo, aŭ ĉiun kompareble konstruitan, la analiza gramatiko devus esti pligrandigata per po unu branĉo por adjektivoj kaj por nombroj kaj por genitivaj atributoj kaj por tempaj fiksajoj. Cetere distingo inter estinta kaj estanta kaj estonta tempoj laŭ verboformo estus avantage. Grafika reprezentajo de tia gramatiko ampleksigita enhavus entute 13 nodojn kaj 28 sagojn inter ili. La realiganta programo devus enteni laŭajn kromajn kondiĉajn aŭ ordonajn propoziciojn. Se okazas pliaj komplikoj, la programon kaj la gramatikon oni devas plue grandigi.

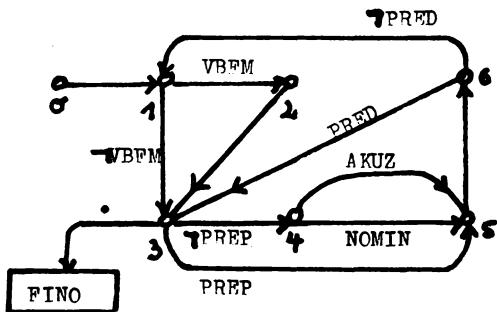
Tuta sistemo por aŭtomate respondi pri arbitra sciaro konsistas krom el analiza programparto ankaŭ el kelkaj aliaj, kiujn oni povus skribi analoge per PROGRESO-I. Ĉefe temas pri parto por dedukti demandkoncernan informeron el la kompleksa scireprezentajo kaj por sintezi el tiu informero kompreneblan respondon.

Ekde kelka tempo la aŭtoro estas membro de laborgrupo, kiu evoluigas demand-respond-sistemon por la germana lingvo. Sed anstataŭ PROGRESO-I ni uzas la programlingvon LISP, ĉar ni jam longtempe disponas pri interpretilo por tiu ĉi lingvo por nenumeraj taskoj ĝenerale uzata de profesiaj programistoj. Tamen estas planate, uzi Esperanton kiel facile prilaborebla fremdlingvo kaj por konstrui datumstokon kaj por fari dialogon pri ĝi. Krome estis kaj estas utile por mi, sci pri Esperanto kiel modelo de la homa lingvo, kiel helpilo por ekkoni la esencajn kvalitojn de ĉiu lingvo. Mi eĉ eklernis Esperanton, parte pro tio ĉar nia grupo komencis labori pri tiu scienco tasko.

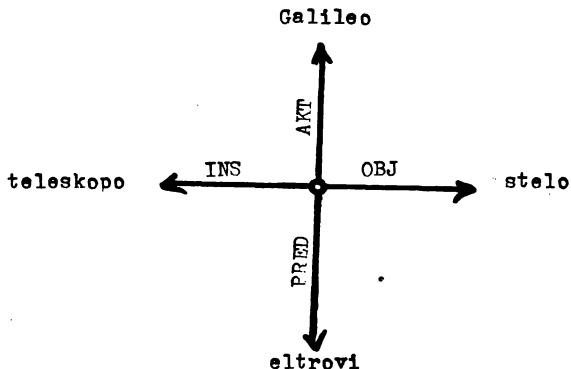
Resume oni povas konстатi, ke Esperanto estas lingvo relative bone prilaborebla per komputoroj, kaj ke ĝiaj ecoj preferas estas helpaj, se estus provate solvi sufice malfacilejn taskojn: aŭtomata traduko, multlingve disponebla datumstorado, programado per normala lingvo kaj senchava dialogo inter mašino kaj homo.

Grafiko N-ro 1 :
Reprezentajo de ekzempla teksto post analizo

GRAFIKO N-ro 2:
Grafika reprezentajo de eta analiza gramatikko

Ekzempla strukturoSinsekvo de registrado

AKT Galileo PRED eltrovi
 OBJ stelo INS teleskopo

Storata lista

(FAKTO 1 ((PRED eltrovi) (AKT Galileo)
 (INS teleskopo) (OBJ stelo)))

Grafiko N-ro 3 :
 Analizo de malgranda frazekzemplo

A XX00000X	M XX0X0X0O	Y XXX0X000	A = H sekventa
B XX0000X0	N XX0X0X0X	Z XXX0X00X	la literon:
C XX0000XX	O XX0X0XX0	O XXXX0000	XX00X000
D XX000X00	P XX0X0XXX	1 XXXX000X	U = malplenaĵo
E XX000X0X	Q XX0XX000	2 XXXX00X0	inter du
F XX000XX0	R XX0XX00X	3 XXXX00XX	vortoj
G XX000XXX	S XXX000X0	4 XXXX0X00	0X000000
H XX00X000	T XXX000XX	5 XXXX0X0X	• 0X00X0XX
I XX00X00X	U XXX00X00	6 XXXX0XX0	9 0XX0X0XX
J XX0X000X	V XXX00X0X	7 XXXX0XXX	: 0XXX0X0X0
K XX0X00X0	W XXX00XX0	8 XXXXX000	! 0X00XXX
L XX0X00XX	X XXX00XXX	9 XXXXX00X	? 0XX0XXX

Tabelo n-ro 1

Cifrado por literoj, ciferoj kaj tekstaj intersignoj laŭ D K O I - kodo

X Stanĝtruo sur strojo aŭ karto,	O Neniu truo je determinata loko,
Kurentimpulso en kondukilo,	Kondukilo sen impulso,
Fiksita direkto de magnetkorpeto,	Sangrita direkto de magnetkorpeto,

Signo	Relacio	Klarigo, se necesa
P R E D	predikato	speco de fakteto.
E S T	esteco	kvalito de objekto
A P A R	aparteneco	
P R O P	propreco	
N O M B	nombro	
A K T	aktoro	realiganto de fakteto
O B J	objekto	suferaĵo de ago
I N S	instrumento	
L O K	loko	
T E M P	tempo	
A N T	antaneco	rilate al fiksita tempo

Tabelo n-ro 2

Relacioj uzataj por reprezentaci
la faktojn sur Tabeloj n-roj 1 kaj 3

- (0) Legu gis ":" frazon.
- (1) Se la unua vorto havas verban formon,
tiām registru "PRED".
Se ne, tiām daūrigu ekde (3).
- (2) Sangu la unuan vorton;
registru la unuan vorton;
forstreku la unuan vorton.
- (3) Se la unua vorto egalas ".,",
tiām kreu strukturon;
finu per strukturo.
Se la unua vorto egalas prepozicio,
tiām registru la konforman relacion;
forstreku la unuan vorton;
daūrigu ekde (5).
Se ne, tiām daūrigu ekde (4).
- (4) Se la unua vorto havas ekuzativen formon,
tiām registru "OBJ".
Se ne, tiām registru "AKT".
- (5) Sangu la unuan vorton;
registru la unuan vorton;
forstreku la unuan vorton.
- (6) Se "PRED" ekzistas,
tiām ripetu ekde (3).
Se ne, tiām ripetu ekde (1).

Tabelo n-ro 3

Programo formulata per PROGRESO-I por realigi
malgrandan analizan gramatikon.

Difino pri unua vorto
 . . . strukturo
 . . . prepozicioj
 . . . konformaj relacioj
 Procedo por forstreki (donaĵon)
 . . . registri (donaĵon)
 . . . ŝangi (donaĵon)
 . . . krei (donaĵon)
 Decido, ĉu (donaĵo) ekzistas
 . . . (donaĵo) havas (donaten) formon

Bazaj procedoj:

Nomi (donaĵon) (vorta nomo).
 Anstataŭu (donaĵon) per (alia donaĵo).
 Fimu per (donaĵo).
 Daŭrigu ekde (n-ro), aŭ: Ripetu ekde (n-ro).

Baza decido:

Ĉu (donaĵo) egales (alia donaĵo).

Kondiĉaj formoj:

Se (decido), tiem (procedu ie).
 Se ne, tiem (procedu alie).

Tabelo n-ro 4

Klarigendaj esprimoj por la programo de Tabe
 kaj bazaj programeroj de PROGRESO-I
 (...) signifas variabloj

Literaturo

- K. Schlüter: Komputiloj - helpiloj de lingvistoj
Esperanto 62 (1969), p. 154 - 157
- H.D. Maas: Kvanta karakterizo de vortara riĉeco de tekstoj
Scienca revuo 24 (1973), p. 71 - 82
- M. Falla: Po-vorta traduko de Esperanto fare de kalkuliloj
Scienca revuo 19 (1968), p. 9 - 16
- M. Zeilinger: Können Komputer das Sprachenproblem lösen?
Monda Lingvo-Problemo 4 (1972), n-ro 11, p. 73 - 88
- B. Michalski: Mašina tradukado, ĉu vere la fino de lingvaj
barieroj en scienco kaj tekniko?
Scienca revuo 23 (1972), p. 149 - 164
- M. Halpern: Foundations of the case for natural-language
programming
IEEE spectrum 4 (1967), p. 140 - 149
- A. Münnich: Komputado kaj la estonteco de la internacia lingvo
Hungara Vivo 11 (1971), n-ro 1, p. 14 - 15 kaj n-ro 2,
p. 20 - 21
- A. Münnich: A language for human-computer interactive text-
programming
Scientific and research papers of the British com-
puter society 2 (1973), p. 265 - 268
- E. Arnold, R. Hilgers, A. Münnich: Einführung in die Programmier-
sprache PROGRESO-I
L. Pickel-Verlag, Nürnberg 1976, 30 p.
- R. F. Simmons: Natural language question-answering systems
Comm. ACM 13 (1970), p. 15 - 30
- W. A. Woods: Transition network grammars for natural language
analysis
Comm. ACM 13 (1970), p. 591 - 606
- H. Böttger, H. Helbig, E. Lehmann, P. String, F. Zänker:
Das Frage-Antwort-System FAS-75
Wissenschl. Informat. u. Berichte d. VEB Robotron
Nr. 9, Dresden 1978

P a r t o I V

Aldonoj

KOMUNIKO

pri la internacia seminario "Sciencaj aspektoj de Esperanto"
 aranĝita inter la 17a kaj 23a de aprilo 1978 en Arenshoop/
 Germana Demokratia Respubliko

Laŭ la invito de la Kulturligo de Germana Demokratia Respubliko, CLE, Fakgrupo Interlingvistiko/Esperantologio, el Bulgario, Ĉehoslovakio, GDR, Hungario, Jugoslavio, Pollando, Rumanio, kunvenis fakuloj pri interlingvistiko, esperantologio kaj sciencaj kaj fakaj aplikadoj de Esperanto por pritrakti sciencajn rezultojn kaj generale trarigardi la situacion sur menciiitaj kampoj kun la celo signi la plej gravajn direktojn, de la scienco agado kaj ties bazajn antaŭkondiĉojn por la sekva kelkjara periodo.

La partoprenintoj, post aŭskultado kaj pridiskutado de prelegoj, konstatis, ke la interesigo kaj aktivado pri sciencaj esploroj sur diversaj kampoj de interlingvistiko dum la lastaj jaroj konsiderinde plifortigis kaj same igis konsiderinda kaj pli celhava la aplikado de Esperanto sur sciencaj kaj fakaj terenoj.

Dum la diskutado igis evidenta, ke estas kelkaj kampoj sur kiuj estas necese forigi gravajn mankojn, ĉefe en la organiza kaj informada terenoj. Tio estas antaŭkondiĉo por pli intensa evoluigo de la scienco laboro mem. Konsiderante, ke interlingvistikaj esploroj havas esencan signifon por la solvo de la monda lingva problemo estas nepre necese plu disvolvi la cirilatan sciencan laboron.

Specialan atenton oni devas dediĉi al la kontentigo de la lingvaj bezonoj de la scienco kaj faka komunikado. La gisnunaj spertoj kaj faktoj pruvas, ke Esperanto estas plej tauga kiel interlingvo ankaŭ por la scienco. Tial estas necese disvastigi la aplikon de Esperanto je ĉiam pli multaj sciencaj kaj fakaj terenoj. Tio nepre signifas ankaŭ intenſigon de la fakterminologia laboro.

Estas grave kreskigi la proporcion de la utiligo de Esperanto en la sciencoj. Sajnas laŭciele, ke la fortostrecoj estu farataj kaj por la bazaj sciencoj (filozofio, matematiko, fiziko k.t.p.) kaj, laŭ eblecoj, por la unuopaj aplikataj sciencoj. Por atingi la supre prezентитajн generalajn celojn estas bezonataj estable respektive plibonigo de efikaj organizoj kaj informadaj sistemoj (ekzemple: organizo de interlingvistikaj laborgrupoj naciaj kaj

internaciaj, estigo de internacia institucio utiliganta Esperanton por ĉiuj branĉoj de la scienco, establos de landaj kaj centra informaj kaj kontaktigaj servoj koncerne eldonajojn, aktivadojn kaj adresarojn).

Estas konsilinde, ke la diversloke arangataj kaj diversstipaj naciaj kaj internaciaj kunvenoj de esperantistaj sciencistoj ĉiam turnu sian atenton ne nur al la konkretaj sciencaj problemoj, pro kiuj ili kunvenis, sed ankaŭ al la perspektivaj bezonoj de la scienco koncerne la uzadon de la internacia lingvo Esperanto.

La kontribuintoj

- D-ino fil. Vera Barendovská, instruistino por fremdaj lingvoj, romanistino, 74707 Opava, Vončurova 55, ČSSR
- D-ro fil. Detlev Blanke, germanisto, instruisto, 1054 Berlin, Rosenthaler Str. 2, GDR
- Prof. d-ro fil. Ignac Florian Bociort, romanisto, universitata profesoro, Timișoara, Bd. Eroilor 7/D, Rumanio
- D-ro ing. Ludvik Fritsch, ingeniero, terminologo, 37001 České Budějovice, Gorkého 11, ČSSR
- Lic. Marinko Gjivoje, publicisto, verkisto, 41040 Zagreb-Dubrava, II Armije 21, p. f. 5025, Jugoslavio
- Prof. d-ro fil. Stojan Gufev, universitata profesoro, muzikologo, 1504 Sofio, Bulvardo Ruski 33, Bulgario
- D-ro sc. tekн. Ottó Haszpra, konstruingeniero-hidrologo, 1054 Budapest, Rosenberg hp. u. 5, Hungario
- D-ro sc. fil. Járomir Jermář, sciencia sekretario, filologo-etnologo, 10600 Praha 10, Jablonová 43, ČSSR
- D-ro sc. rer. nat. Josef Kavka, geologo, 16000 Praha 6, Lužná 7 - Vokovice, ČSSR
- Boris Kolker, tradukisto, universitata lekciisto, Ufa-25, abonkesto 162, Sovetunio
- D-ro rer. nat. Jerzy Leyk, informatikisto, universitata asistento, Warszawa, ul. Ordynacka 9, Pollando
- D-ro fil. Árpád Rátkai, historiisto, altlerneja lekciisto, 6721 Szeged, Lengyel 4, Hungario
- D-ro rer. nat. Paul String, fizikisto, 8020 Dresden, Tiergartenstr. 30c, GDR
- D-ro jur. István Szerdahelyi, lingvisto-metodikisto, universitata fakestro, 1157 Budapest, Legénybiro 9, VIII, 24, Hungario